

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Јована В. Ћирић

САМООДБРАНА И РАТ: ЕТИЧКА АНАЛИЗА

Докторска дисертација

Београд, 2020.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Jovana V. Ćirić

**SELF-DEFENSE AND WAR: ETHICAL
ANALYSIS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020.

Ментор:

др Јован Бабић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Чланови Комисије:

др Ненад Цекић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

др Александар Добријевић, доцент, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

др Драган Станар, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет Унион – Никола Тесла,

предавач на Војној академији и у Школи националне одбране, Универзитет одбране

Датум одбране: _____

Захваљујем свом ментору професору др Јовану Бабићу на подршци, сарадњи и поверењу, и мојој породици, посебно мајци Биљани Тимотијевић, на подршци, стрпљењу и помоћи.

Самоодбрана и рат: етичка анализа

Сажетак:

У овом раду се проучава однос између моралних оправдања и моралних ограничења индивидуалне самоодбране, и моралних оправдања и ограничења рата, да би се установило да ли на моралним оправдањима и ограничењима индивидуалне самоодбране у миру може да се заснује измена и ново тумачење правила рата која важе у међународном хуманитарном праву. Важећа правила рата, имунитет небораца и моралну једнакост бораца моралним аргументима подржава традиционалистичко тумачење теорије праведног рата, чији представник је Мајкл Волзер, док њихову измену предлажу представници ревизионистичког тумачења теорије праведног рата, као што је Џеф Мекмахан, који углавном заступају редуктивистички индивидуализам. Они сматрају да су ова правила пуке конвенције и желе да их заснују на моралним разлозима и људским правима. По њима би особа требало да постане легитимна мета напада у рату на основу нечега што је лично урадила и за шта је лично морално одговорна, а не једноставно на основу припадности некој групи, као што су борци. Ову промену правила рата они покушавају да подрже свођењем правила рата на морална правила и ограничења индивидуалне самоодбране у миру. Да би то постигли они користе специфичне теорије моралног оправдања самоодбране појединца у миру, које се позивају на подложност особе за напад и убијање, која је заснована на кривици или на моралној одговорности особе за неправедан напад. Примена оваквих теорија самоодбране на одређивање легитимних мета у рату може да доведе до укидања принципа имунитета небораца, до тога да су неборци који су морално одговорни за неки узрочни допринос рату, који може да буде и у прошлости, и који су ненаоружани и безопасни, легитимне мете намерног напада у рату, да се сматра морално дозвољеним и пропорционалним убити било који број ових небораца који су одређени као легитимне мете, да у односу на њих сме да се користи недискриминативно оружје за масовно уништење као што је нуклеарно, хемијско и биолошко, да се истребљење целог народа који је окарактерисан као подложен за убијање не би сматрало геноцидом, а насумично убијање оваквих цивила не би сматрало тероризмом, него легитимним чином рата. Овим цивилима не би била морално допуштена самоодбрана од бораца који покушавају да их убију, а борци њихове земље који би покушавали да их заштите сматрали би се злочинцима, којима би могло да се суди после рата. Овакве последице измене правила рата сматрамо морално неприхватљивим.

Циљ овог рада био је да се испита да ли ревизионистичко схватање заиста има овакве последице, да се укаже на велику могућност злоупотребе овог схватања и да се испита да ли свођење моралних оправдања и моралних ограничења и правила рата на морална оправдања и ограничења самоодбране појединца у миру могу да подрже овакву измену правила рата коју предлажу ревизионисти. Хипотеза је била да ревизионисти нису успели да сведу морална правила која важе у рату на морална правила индивидуалне самоодбране, нити да овим свођењем подрже своје тезе о измени и новом тумачењу моралних правила рата, да није могуће водити рат у складу са тако измењеним правилима рата, из теоријских и практичних разлога. Сматрамо да би редуктивистичко схватање, када би било доследно, водило у пацифизам, уместо да даје већа овлашћења припадницима праведне стране, а да ускраћује сва права њиховим противницима.

Да бисмо потврдили ову хипотезу анализирали смо основне појмове који се користе у теоријама моралног оправдања самоодбране које се примењују на рат, и њихов међусобни однос, основне појмове теорије праведног рата који се односе на правила рата, испитивали смо различите теорије моралног оправдања самоодбране и аргументе за и против моралног допуштења убијања појединих категорија претњи и нападача, који се у њима користе. Упоредивали смо правила *jus ad bellum* и *jus in bello* која морално ограничавају прибегавање рату и поступање у рату, са правилима којима се морално ограничава индивидуална самоодбрана у миру и покушали да на рат и на поступање у рату применимо морална правила индивидуалне самоодбране у непромењеном облику.

Резултати које смо добили нису се поклопили са резултатима које су предложили редуктивистички индивидуалисти. Дошли смо до закључка да правила рата која они предлажу нису иста као морална правила самоодбране, већ да су то хибридна правила која садрже елементе моралних правила самоодбране и рата. Закључили смо да ни директна примена моралних правила самоодбране, нити примена хибридних правила на рат, не би имала последице које би редуктивистички индивидуалисти желели да покажу, и не би проширивала овлашћења борцима "праведне стране", а борце неправедне стране чинила злочинцима без обзира на то шта раде. Желели смо да покажемо да би морална правила рата, протумачена на овај начин, била или толико рестриктивна да рат према њима не би могао да се води и требало би прихватити антиратни пацифизам, са чиме се ревизионисти као представници теорије праведног рата не би сложили, или уопште не би ни могла да се примене из практичних разлога, као што су идентификовање и изоловање легитимних мета, имајући у виду сазнајна и морална ограничења људског рода. Легитимне мете не би могле да се утврде према ревизионистичким критеријумима ни из теоријских разлога и због проблема на које смо указали, који су у вези са појмом подложности за напад и убијање и његовим односом са појмовима неправедне претње и пропорционалности, у чијем одређењу постоји циркуларност. Критиковали смо и сам појам подложности за напад и убијање, који се у савременој литератури о етици самоодбране и теорији праведног рата не доводи у питање и узима здраво за готово, и уместо њега предложили појам подложности за моралну осуду.

Кључне речи: ревизионистичко тумачење теорије праведног рата, традиционалистичко тумачење теорије праведног рата, *jus ad bellum*, *jus in bello*, легитимне мете, самоодбрана, нужност, пропорционалност, подложност за напад

Научна област: Филозофија

Ужа научна област: Етика

War and Self-Defense: Ethical Analysis

Abstract:

In this paper it is examined the relation between moral justifications and moral limits of individual self-defense on one side, and moral justifications and moral limits of war, on the other side, in order to determine whether it is possible to found the change and the new interpretation of rules and laws of war, currently accepted by international humanitarian law, on these moral justifications and limits of individual self-defense in peace. Current laws of war, the principle of immunity of non-combatants and moral equality of combatants are supported by moral arguments of philosophers who represent the traditionalist version of contemporary just war theory, like Michael Walzer. The revisionist philosophers, who mainly argue for reductive individualism in just war theory, like Jeff McMahan, propose the modifications of these rules which they consider only conventional. The revisionists want to found the rules of war on moral reasons and human rights. According to them, the determination of legitimate targets of attack in war should be based on one person's individual acts and individual moral responsibility, on the personal liability to be attacked and killed, and not just on being a member of a group, like the group of combatants. The revisionists try to support and to argue for the modification of rules of war by reducing these rules to moral rules and limits of individual self-defense in peace. In order to accomplish this reduction they use specific theories of moral justification of self-defense, based on individual liability to be attacked and to be killed, which can be founded on personal culpability or moral responsibility of a person for an unjust attack. The application of these theories of self-defense on determination of legitimate targets of attack in war can lead to abandoning the principle of immunity of non-combatants and it can make harmless unarmed non-combatants, even those who are morally responsible for the past causal contribution to unjust attack, legitimate targets in war. Massive killing of any number of these non-combatants would be considered proportionate and morally permitted, according to this interpretation of rules of war. It would be morally permitted to use the indiscriminate weapons of mass destruction, like nuclear, chemical and biological, against these non-combatants if they were liable to be killed. Extinction of the nation that is characterized as liable to be killed wouldn't be considered like genocide and random killing of these civilians wouldn't be considered terroristic, but the legitimate act of war. It wouldn't be morally allowed to these civilians to defend themselves from the combatants who are trying to kill them. Combatants on their side of war who would try to defend them would be considered criminals, who could be judged after the war for this crime. We consider these consequences of the change of rules of war morally unacceptable.

The aim of this thesis was to examine whether the revisionist conception had these consequences, to point at great possibility of abuse of this conception, to examine whether the reduction of moral justification and moral limits and rules of war to moral justification, moral limits and rules of self-defense can support this change of rules of war proposed by revisionists. The hypothesis was that revisionist did not succeed to reduce the moral rules of war to moral rules of individual self-defense, and did not succeed to support the change and the new interpretation of the rules of war by this reduction. We think that it is not possible to wage the war according to those modified rules, for theoretical and practical reasons. The reductionist conception, if it was coherent, would lead to acceptance of pacifist position, and wouldn't give more permissions to combatants of the just side and refuse to recognize the rights to the combatants who oppose them.

In order to confirm this hypothesis we have analyzed fundamental concepts used in the theories of moral justification of self-defense that are applied to war, and the relation between these concepts. We have analyzed the fundamental concepts of just war theory, related to rules of war. We have examined different theories of moral justification of self-defense and arguments for and against moral permission of killing of particular categories of threats and attackers that appear in these theories. We have compared the rules *jus ad bellum* and *jus in bello*, which impose the moral limits to the beginning and the conduct of war, with the moral rules which determine moral limits of individual self-defense in peace. We have tried to apply moral rules of individual self-defense to the conduct in war, in a completely unchanged shape.

The result of our examination did not match to the results that revisionists proposed. Our conclusion was that the rules of war and the interpretation of these rules that revisionists proposed are not the same moral rules that limit individual self-defense, but the hybrid rules that contain elements of moral rules of self-defense and the rules of war. We think that neither direct application of moral rules of self-defense on war nor the application of hybrid rules on war would have the consequences that revisionists wanted to show. It would neither give more permission to the combatants of the just side nor make the combatants of the unjust side criminals, no matter what they do in war. We wanted to show that the moral rules of war, interpreted in that way, would be either so restrictive that it would be impossible to wage the war if the participants were submitted to them, and the pacifism should be accepted, which is not consistent with revisionism as a form of just war theory, or these rules couldn't be applied for practical reasons, like identification and isolation of legitimate targets, and epistemological and moral limitations of human beings. It would be impossible to determine legitimate targets of attack by the criteria of this conception because of theoretical reasons and because of the problems that we have pointed at, concerning the concept of liability to be attacked and killed and its relation with the concepts of unjust threat and proportionality, which contain the circularity in their determinations. We have criticized the very concept of liability to be attacked and killed. We consider that this concept is taken for granted and not problematized enough in the contemporary literature on ethics of self-defense and the just war theory and we have introduced the concept of liability to be morally condemned instead.

Key words: revisionist interpretation of just war theory, traditionalist interpretation of just war theory, *jus ad bellum*, *jus in bello*, legitimate targets, self-defense, necessity, proportionality, liability to be attacked

Scientific field: Philosophy

Scientific subfield: Ethics

Садржај

1. Увод.....	1
2. Теорија праведног рата.....	6
2.1 Однос између правила рата <i>jus ad bellum</i> и <i>jus in bello</i>	8
2.2 Редуктивизам и ексеptionализам у теорији праведног рата.....	12
2.3 Индивидуализам и колективизам у теорији праведног рата.....	12
2.4 Правила рата.....	15
2.4.1 <i>Jus ad bellum</i> – право на рат	15
2.4.1.1 Легитимни ауторитет и јавна објава рата	17
2.4.1.2 Морално исправан разлог за рат.....	20
2.4.1.3 Услов нужности <i>jus ad bellum</i> , нужности у самоодбрани појединаца у миру, и услов вероватноће успеха	32
2.4.1.4 Услов пропорционалности <i>jus ad bellum</i> и пропорционалности у самоодбрани појединаца у миру	40
2.4.2 <i>Jus in bello</i> – морално исправно поступање у рату и ратна конвенција.....	57
2.4.2.1 Принцип дискриминације (разликовања) и имунитет небораца	60
2.4.2.2 <i>Jus in bello</i> нужност и сразмерност (микропропорционалност)	66
3. Самоодбрана.....	87
3.1 Одређење самоодбране.....	87
3.2 Категорије људи које се јављају у расправама о самоодбрани.....	91
3.2.1 Напад, нападачи и претње.....	92
3.2.1.1 Криви нападач или агресор.....	95
3.2.1.2 Невини нападачи.....	96
3.2.1.3 Оправдани и праведни нападачи	99
3.2.2 Пролазници, посматрачи и "узроци".....	104
3.3 Теорије моралног оправдања самоодбране	109
3.3.1 Теорије моралног оправдања самоодбране које се не позивају на права учесника у самоодбрани	111
3.3.2 Теорије моралног оправдања самоодбране које се позивају на права учесника у самоодбрани	118
3.3.2.1 Класичне теорије природног права	118
3.3.2.2 Савремене теорије права	124
3.3.2.3 Теорије моралног оправдања самоодбране засноване на подложности за напад и убијање.....	133
4. Критика схватања подложности заснованој на моралној одговорности и критика његове примене на рат.....	148
4.1 Анализа појма подложности за напад и убијање	149

4.2 Тешкоћа одсуства моралне дозволе да се невине жртве бране од не-одговорних и оправданих нападача, као што је тактички бомбардер	152
4.3 Приговор да ово схватање укида имунитет небораца, <i>jus in bello</i> правила и да води у тотални рат 157	
4.3.1 Аргумент саучесништва	159
4.3.2 Проблем узрочне блискости претњи.....	164
4.3.3 Приговор неефикасности и ненужности убијања цивила и приговор да ово схватање морално оправдава тероризам	167
4.4 Практични приговори схватању подложности за убијање заснованом на моралној одговорности	169
5. Закључак	179
Литература.....	188

1. Увод

Предмет овог рада је утврђивање односа између моралног оправдања и моралних ограничења самоодбране појединца у миру, са једне стране, и моралног оправдања и моралних правила и ограничења поступака учесника у рату, а пре свега убијања у рату, са друге стране. Желели смо да покажемо да, иако на први поглед постоје сличности између моралних правила која ограничавају самоодбрану у миру, и моралних правила рата и правила у рату, ова правила не могу да се сведу једна на друга нити могу потпуно да се посматрају по аналогији једна са другима, при чему би правила самоодбране важила за појединце, а правила рата за државе. Пратили смо расправу између савремених заступника теорије праведног рата, са једне стране Волцера, који етичким аргументима подржава важећа правила рата, и редуктивистичких индивидуалиста са друге стране, који предлажу њихову измену, и то аргументују користећи се свођењем правила рата на морална правила индивидуалне самоодбране.

Редуктивистички индивидуалисти, који сматрају да су правила оружаних сукоба која важе у међународном праву пуке конвенције, које нису засноване на дубоком моралним разлозима и људским правима, и који су предложили њихову измену, тако да буду утемељена на њима, покушавају ту ревизију да подрже свођењем правила рата на морална ограничења индивидуалне самоодбране и позивањем на индивидуалну самоодбрану у миру. Сматрамо да њихов покушај свођења моралних правила и ограничења рата на правила индивидуалне самоодбране није успешан. Када би он био успешан, сматрамо да би имао морално неприхватљиве последице, иако нам претпоставке од којих они полазе изгледају морално у реду. По њима би требало променити критеријум одређивања легитимних мета напада у рату тако да мета треба да постане неко ко је сам својим личним поступањем довео до губитка својих права да не буде нападнут, а не неко ко једноставно припада групи бораца и само на основу те припадности. Са заснивањем правила рата на људским правима и моралним разлозима се слаже и Волцер, али он брани важеће тумачење правила у рату, имунитет небораца, тезе симетрије и независности правила *jus in bello* од *jus ad bellum*. За разлику од њега, редуктивисти ревизионисти свођењем правила рата на морална правила индивидуалне самоодбране у миру желе да покажу да у рату не треба да буде моралне симетрије и моралне једнакости бораца праведне и неправедне стране, да имунитет небораца не би требало универзално да важи, да правила која се односе на одређену страну у рату треба да зависе од моралне исправности рата који она води. Као што се правило дискриминације, према коме се одређује ко су легитимне мете напада у рату, према овом схватању тумачи на другачији начин од оног званично прихваћеног у међународном праву, тако да не штити неборце "неправедне" стране, док штити од напада борце "праведне" стране, тако се и правило пропорционалности *in bello* не тумачи на званично прихваћени начин, који налаже да се одустане од напада који би довео до претераног губитка небораца, него према њему може да буде пропорционално убити било који број небораца уколико су они "подложни" за напад и представљају легитимне мете. Сматрамо да су редуктивистички

индивидуалисти успешно критиковали Волцера и да је њихово схватање доследније у односу на заједничке претпоставке о потреби заснивања правила рата на моралним разлозима и људским правима, али да оно не може да се примени имајући у виду теоријске и практичне разлоге, а и када би се то покушало, могућност злоупотребе би била превелика и морално неприхватљива.

Према различитим моралним оправдањима самоодбране појединца у миру примењеним на рат различите категорије људи би се сматрале легитимним метама напада у рату. Највише смо пажње посветили анализи моралног оправдања самоодбране које је засновано на томе што је особа од које се жртва брани подложна томе да буде убијена на основу тога што је морално одговорна за неправедан напад, због тога што га редуктивистички индивидуалисти користе у својим аргументима. Примењено на рат, ово схватање допушта да су морално дозвољене мете напада у рату и неборци који нису криви за сам рат, нису наоружани и не представљају претњу и опасност, али су морално одговорне особе које су на неки начин неким својим поступком, који може да буде у прошлости, узрочно допринеле неправедном рату који води њихова земља. Овакво одређивање легитимних мета у рату могло би да има за последицу да се масовно убијање било ког броја цивила одређене стране у рату, коју је непријатељ окарактерисао као неправедну, сматра пропорционалним и у складу са правилима рата, да је морално дозвољено у односу на становништво "неправедне стране" користити недискриминативна оружја за масовно уништење, нуклеарно, хемијско, бактериолошко, да се истребљење скоро целокупне популације такве земље не би сматрало геноцидом, а насумично убијање цивила који су "подложни за напад и убијање" не би сматрало терористичким, него легитимним чином рата. Овакво убијање би се сматрало моралним и праведним, будући да се не врши једноставно на основу припадности групи бораца или небораца, него на основу тога што су особе саме на основу одређених критеријума учиниле себе "подложним томе да буду убијене". Ови неборци, који се сматрају легитимним метама, не би имали право на самоодбрану од "праведног напада", не би имали статус жртве када би били убијени, а борци њихове стране би се сматрали ратним злочинцима када би их бранили од напада "праведних бораца" и за тај злочин би могло да им се суди после рата. Асиметрична примена правила рата, која потпуно ограничава једну страну, а све допушта другој, довела би до тога да сва ограничења у рату нестану, и до тоталног рата. Овакав предлог измене тренутно важећих правила рата деловао нам је морално неприхватљиво и навео нас је на то да се запитамо да ли би заиста примена моралних оправдања и моралних ограничења индивидуалне самоодбране у миру на рат имала овакве последице, за које сматрамо да би пружале велику могућност злоупотребе, и да ли би помоћу индивидуалне самоодбране могло да се докаже да је морално и праведно нешто што нам је интуитивно изгледало као потпуно супротно од тога, масовно убијање, без икаквих моралних ограничења, ненаоружаних особа које су означене као подложне за убијање, без права на самоодбрану.

Са циљем да истражимо да ли свођењем моралних правила рата на морална ограничења индивидуалне самоодбране заиста можемо да подржимо овакву измену важећих правила рата, која би могла да има последице које смо навели, а у нади да ћемо показати да редуктивистички индивидуалисти ипак нису успели у покушају да оваквим свођењем морално оправдају свој предлог измене и ново тумачење правила рата, одлучили смо се на испитивање и анализу појмова, етичких теорија и аргумената који се односе на морално оправдање и ограничење самоодбране и рата. Наша хипотеза је била да морална

правила која важе у рату не могу да се сведу на морална правила индивидуалне самоодбране, да није могуће водити рат у складу са тако измењеним правилима рата, да редуктивистички индивидуалисти нису успели у овом покушају свођења једног скупа правила на друга, нити да су тим свођењем успели да докажу тезу асиметрије у рату, тезу зависности и да би правила дискриминације и пропорционалности *in bello* требало изменити у складу са њиховим тумачењима, тако да допуштају "праведној страни" да скоро неограничено убија припаднике "неправедне стране". Претпоставка редуктивистичког индивидуализма је да иста морална правила треба да управљају поступањем појединаца у рату као и у миру, и да одређивање легитимних мета у рату не треба да буде само конвенционално и подржано консеквенцијалистичким разлозима, него да буде засновано на људским правима и да има везе са оним што је праведно и морално. Сматрамо да би доследна примена овог схватања водила у антиратни пацифизам, и да би још више ограничила борце чак и одбрамбене стране, у односу на важећа правила рата, уместо да борцима "праведне стране" допусти више од онога што тренутно допушта међународно право, а да "неправедној страни" ускраћује сва права у рату.

Да бисмо потврдили ову хипотезу анализирали смо основне појмове који се користе у теоријама моралног оправдања самоодбране које се примењују на рат, и њихов међусобни однос, испитивали смо различите теорије моралног оправдања самоодбране и аргументе за и против убијања појединих категорија претњи и нападача, који се у њима користе. Као кључни појам издвојили смо појам подложности за напад и убијање, чијој смо анализи и критици посветили посебну пажњу, пошто сматрамо да је помоћу њега спроведен покушај свођења моралних ограничења у рату на морална ограничења самоодбране у миру и да без њега он не би био могућ. Испитивали смо однос овог појма са осталим кључним појмовима који се појављују у теоријама моралног оправдања самоодбране, а односе се на различите категорије нападача од којих би могла да буде морално дозвољена самоодбрана, као што су, на пример, појмови неправедног напада, нападача и претње, кривог, невиног и неодговорног нападача и претње, и на морална ограничења самоодбране, као што су неминовност напада, нужност одбране и пропорционалност. Приликом одређивања ових појмова служили смо се текстовима филозофа који се баве етиком самоодбране и рата, али и литературом из области права, и упоређивали смо одређења ових појмова у етици и праву. Анализирали смо аргументе који се користе у теоријама моралног оправдања самоодбране и испитивали њихову утемељеност и доследност.

Упоређивали смо правила *jus ad bellum* и *jus in bello* која морално ограничавају прибегавање рату и поступање у рату, са правилима којима се морално ограничава индивидуална самоодбрана у миру и покушали да на рат и поступање у рату применимо морална правила индивидуалне самоодбране у непромењеном облику. Резултати које смо добили нису се поклопили са резултатима које су предложили редуктивистички индивидуалисти. Закључили смо да њихов предлог нових моралних правила рата заправо нису морална правила самоодбране која у непромењеном облику важе у рату, него да су у питању конструкције и хибридна правила која садрже елементе моралних правила самоодбране и рата, која могу да се тумаче на различите начине, које смо покушали детаљно да анализирамо и испитамо. Дошли смо до закључка да ни морална правила самоодбране директно примењена на рат, нити хибридна правила која садрже елементе моралних правила самоодбране и рата, када би важила у рату не би имала последице које би редуктивистички индивидуалисти желели да покажу, и не би проширивала овлашћења

борцима "праведне стране", а борце неправедне стране чинила злочинцима без обзира на то шта раде. У условима ограниченог људског сазнања ова правила не би ни могла да се примене. Морална правила рата би, протумачена на овај начин, била или толико рестриктивна да рат према њима не би могао да се води и требало би прихватити антиратни пацифизам, или уопште не би ни могла да се примене из практичних разлога, имајући у виду сазнајна и морална ограничења људског рода.

Редуктивистички индивидуалисти су покушали да изађу на крај са тешкоћама које би наметали захтеви нужности и неминовности, који би као у индивидуалној самоодбрани, важили у рату, и забрањивали борцима одбрамбене стране офанзивне поступке у рату и нападање бораца нападачке стране, који тренутно не нападају и нису активни, служећи се одређеним теоријама моралног оправдања самоодбране, које би требало да шире домашај особа које би било морално дозвољено убити у самоодбрани, да би их потом применили на одређивање легитимних мета напада у рату. Анализирали смо различите теорије моралног оправдања самоодбране и аргументе који се у њима користе да би се показало да ли је морално дозвољено убијати одређене категорије претњи и нападача. Аргументи који су у питању су хипотетички случајеви и често фантастични примери које аутори суочавају са нашим моралним интуицијама да би показали да ако је морално допуштено (или недопуштено) убити особу у таквом примеру, требало би и генерално да буде морално допуштено убити одређену категорију нападача или претње којој она припада, и ако би било допуштено убити ту категорију нападача у миру, то би требало да важи и у рату, што не мора да буде случај. Анализирали смо ове аргументе и примере да бисмо показали да ни помоћу њих редуктивистички индивидуализам није успео да покаже да су борци "неправедне стране", који тренутно не нападају и нису активни, легитимне мете, мада је, на први поглед, отворио могућност моралног допуштења намерног нападања великог броја небораца. Закључили смо, на основу анализе аргумената, да је у питању ипак привид и да редуктивистички индивидуалисти не само да не могу морално да оправдају намерно убијање небораца у рату, помоћу моралних правила индивидуалне самоодбране, него да не могу ни да оправдају убијање свих бораца "неправедне стране" и да би се практични аргументи, који се односе на неприменљивост измењених правила рата која они предлажу, и на забрану убијања небораца, односили и на забрану убијања бораца. Применом овако измењених правила на рат не би била проширена овлашћења борцима "праведне стране", него би она била веома сужена. Једино би била морално дозвољена индивидуална самоодбрана, али рат према овим правилима не би могао да се води, што би било прихватање антиратног пацифизма.

Први део рада посветили смо проблему морално оправданог, нарочито одбрамбеног рата, и моралним ограничењима оваквог рата, други део проблему моралног оправдања самоодбране, а трећи део критици примене на рат моралног оправдања самоодбране које је засновано на подложности за напад, утемељеној на моралној одговорности. У првом делу рада ћемо објаснити шта су индивидуализам и колективизам и редуктивизам и експецционализам у теорији праведног рата, правила *jus ad bellum* и *jus in bello* и њихов однос, тезу симетрије, асиметрије и зависности и независности у теорији праведног рата. Упоредићемо морална правила рата, *jus ad bellum* и *jus in bello*, са моралним правилима и ограничењима самоодбране појединца у миру. У другом делу рада, посвећеном самоодбрани, одредићемо шта су различите категорије претњи и нападача о којима се расправља да ли је од њих морално дозвољена самоодбрана, то јест да ли их је морално

дозвољено убити у самоодбрани, испитаћемо етичке теорије које се баве моралним оправдањем самоодбране и аргументе који се у њима користе, као и могућност њихове примене на рат, приликом одређивања легитимних мета. У завршном делу рада ћемо анализирати појам подложности за убијање и испитаћемо тешкоће и приговоре са којима се суочава примена на рат моралног оправдања самоодбране, на коју се позивају редуктивистички индивидуалисти, која је заснована на подложности за напад чија је основа морална одговорност, да бисмо показали да ова теорија не може да се примени и подржи измену моралних правила рата позивањем на индивидуалну самоодбрану у миру.

2. Теорија праведног рата

Етиком рата и мира владају три традиције мишљења: реализам, пацифизам и теорија праведног рата.¹ За разлику од реализма, према коме не може да се процењује морална исправност рата, и за разлику од пацифизма, према коме рат никада није морално допуштен и оправдан, према теорији праведног рата, рат је понекад морално оправдан и исправан, али само под одређеним условима. Теорија праведног рата одређује те услове и проучава принципе и правила која се односе на моралну исправност рата, односно на морално исправно започињање, вођење и окончање рата. Она покушава да одговори на питања ко сме да започне и води рат, против кога, због чега, са којим циљем, на који начин, под којим условима и којим средствима. Правила која се односе на моралну исправност рата можемо да групујемо у три категорије. То су 1) *Jus ad bellum* (праведност рата) – правила, односно захтеви, који се односе на право и моралну исправност започињања рата, 2) *Jus in bello* (праведност у рату) – правила (захтеви) која се односе на морално исправно вођење рата и поступање бораца у рату и 3) *Jus post bellum* – правила која се односе на окончање рата и правду после рата.

Не потцењујући значај и важност моралних правила *jus post bellum*, њима се у овом раду нећемо бавити, зато што нас највише интересује веза између моралних оправдања и правила индивидуалне самоодбране у миру, и оправдања и правила рата, а са индивидуалном самоодбраном се доводе у везу правила *jus ad bellum* и *jus in bello* и постоје покушаји да се помоћу ње објасне и морално оправдају. Изједначавање ових правила и свођење правила рата на морална правила самоодбране значајно би изменило морална ограничења у рату у односу на она која тренутно важе у међународном праву, што би, по нашем мишљењу, учинило вођење рата немогућим.

Крајем 19. и у 20. веку дошло је до покушаја да се рат правно ограничи помоћу међународног хуманитарног права и међународних закона који управљају оружаним сукобима, као што су Повеља Уједињених нација и Хашке и Женевске конвенције. Ова правила међународног права имају и моралне циљеве и могу да се подржавају моралним аргументима, али и да се доведу у питање са моралне тачке гледишта, тако да представљају предмет интересовања филозофа који се баве етиком рата. Можемо да их схватимо као израз или допуну теорије праведног рата, али и као правна правила која могу да се нађу у раскораку са моралним принципима теорије праведног рата.

Филозоф који је овим правилима међународног права тежио да пружи моралну основу, и да их подржи моралним аргументима, је Мајкл Волцер (Michael Walzer). Његово учење у књизи *Праведни и неправедни ратови* из 1977. је оно што се у савременој литератури о етици рата обично назива "ортодоксним" или "традиционалистичким"

¹ Орнд 2010: 269.

схватањем теорије праведног рата. Назив "традиционалистичко" схватање, које се приписује Волцеровом тумачењу теорије праведног рата, може да нас наведе да помислимо да је реч о схватању које је старо и које важи веома дуго. Под "традиционалним" нећемо подразумевати неке од чувених традиција које су доминирале теоријом праведног рата кроз историју, на пример, римску традицију, хришћанску средњовековну традицију, или учења теоретичара природног права 16. и 17. века, него подразумевамо Волцерово тумачење теорије праведног рата, које подржава важеће међународно хуманитарно право и његове принципе, као што су ексеptionализам, морална равноправност бораца, независност *jus ad bellum* и *jus in bello*, симетрија у правилима *jus in bello*, и имунитет небораца.

Овом гледишту се супротставља такозвано "ревизионистичко" схватање теорије праведног рата, чији је најпознатији и вероватно најпродуктивнији представник Џеф Мекмахан (Jeff McMahan). "Ревизионисти" углавном заступају такозвани "редуктивитички индивидуализам," на основу кога критикују Волцерово тумачење теорије праведног рата, које је изражено у међународном хуманитарном праву, и захтевају његову ревизију. Према редуктивитичком индивидуализму, правила рата се свде на морална правила и принципе индивидуалне самоодбране, а правила *jus ad bellum* могу да се посматрају по аналогији са појединачном самоодбраном и правилима која важе за њу. Осим тога, ови филозофи су се залагали и за промену важећих закона оружаних сукоба, зато што се, по њиховом мишљењу, ови закони не слажу са (њиховим) моралним схватањима о рату. Ревизионистичко схватање подржава индивидуализам, редуктивизам, тумачење принципа дискриминације које не прихвата принцип имунитета небораца, тезу моралне асиметрије страна у рату, коју треба да прати и разлика у правима и обавезама појединачних бораца који се боре на различитим странама, као и тезу зависности принципа *jus in bello* од принципа *jus ad bellum*.² Желели бисмо да покажемо да ово свођење моралног оправдања и правила рата на правила самоодбране није прихватљиво, да би довело до морално неприхватљивих последица, и да према тако схваћеним правилима рата, као у самоодбрани у миру, рат не би ни могао да се води.

"Традиционалистичко" и "ревизионистичко" тумачење теорије праведног рата доминирају савременом теоријом праведног рата. Везана су највише за енглеско говорно подручје, и називају се и "аналитичким" тумачењима, односно аналитичком теоријом праведног рата. У овом раду ћемо се бавити овим савременим тумачењима теорије праведног рата, Волцеровим и схватањем његових критичара ревизиониста. На теорије о праведном и морално исправном рату средњовековних и нововековних филозофа ћемо се позивати пре свега у функцији ове савремене расправе о моралности рата, у оквиру које желимо да анализирамо аргументе и морална оправдања, и да их упоредимо са моралним оправдањима и правилима индивидуалне самоодбране у миру.

Оба савремена схватања теорије праведног рата слажу се у томе да би правила рата требало да буду заснована на моралним принципима и људским правима, а не да представљају једино конвенције које су засноване само на разматрањима о користи и на консеквенцијалистичким разлозима. Како права појединца не би била прекршена поступањем према њему у рату, штета коју би било морално дозвољено да он претрпи у рату, према тим правилима, требало би да зависи од онога што је он сам као појединац урадио и за шта је сам одговоран. Полазећи од ове заједничке претпоставке Волцер

² McMahan 2004 а: 695.

покушава да одбрани важећа правила рата, и да покаже да су она заснована на моралним принципима, а Мекмахан и редуктивистички индивидуалисти желе да покажу да нису, због чега предлажу њихову измену. Ниједан од ових покушаја не сматрамо потпуно успешним. Мислимо да Волцер није успео да објасни важећа правила рата позивајући се на индивидуална права људи и да покаже да правила рата нису једноставно конвенционалног карактера, а да индивидуалистички предлог измене правила рата, иако нам се чини доследнији и више повезан са моралним принципима и правима појединаца, не може да се примени, или чини вођење рата немогућим, будући да су правила превише рестриктивна, или отвара велику могућност злоупотребе која би довела до морално неприхватљивих последица. Оба схватања су своје аргументе доводила у везу са самоодбраном појединца и правилима која је морално ограничавају. Зато ћемо детаљно анализирати морална оправдања и ограничења самоодбране и испитати њихову примену на рат, да бисмо покушали да покажемо да ниједно од ових схватања није постигло свој циљ.

Да бисмо могли да пратимо и анализирамо расправу између "традиционалистичког" или "ортодоксног", и "ревизионистичког" тумачења теорије праведног рата, и њихову везу са моралним оправдањима индивидуалне самоодбране, потребно је да се упознамо са неким основним становиштима на која се ова тумачења ослањају. То су такозвани "редуктивизам" и "ексепционализам", као и "индивидуализам" и "колективизам," у етици рата. Иако није искључена могућност да филозофи "индивидуалисти" бране "традиционализам",³ а да "колективисти" буду "ревизионисти",⁴ типични "традиционалиста" у савременој теорији праведног рата заступа колективизам, не-редукционизам, ексепционализам, и у својим испитивањима користи реалне примере из живота и историје, као што то чини Волцер. Типични "ревизиониста" је редуктивиста и индивидуалиста, који, да би подржао своје схватање, користи мисаоне експерименте, апстрактне хипотетичке и често невероватне примере и случајеве, изоловане од сваког контекста, које суочава са нашим моралним интуицијама и изводи закључке да оно што важи у тако конструисаним случајевима важи и генерално. Пошто ћемо се највише посветити анализи и критици редуктивистичког становишта које покушава да сведе правила рата на правила индивидуалне самоодбране, нећемо се бавити конкретним примерима из историје, него ћемо се усмерити на њихове хипотетичке примере и случајеве. Поред тога би требало да објаснимо и у ком односу могу да се налазе правила *jus ad bellum* и *jus in bello* и шта представљају тезе зависности и независности, и тезе симетрије и асиметрије.

2.1 Однос између правила рата *jus ad bellum* и *jus in bello*

2.1.1 Тезе зависности и независности

Тезе зависности и независности односе се на везу између правила *jus ad bellum* и *jus in bello*. Морални судови *jus ad bellum* се односе на циљеве и разлоге које државе имају за рат, а судови *jus in bello* на средства која се користе у рату и на начин вођења рата.⁵ *Jus ad*

³ Steinhoff 2008. Emerton, Handfield 2009.

⁴ Bazargan 2013.

⁵ Волцер 2010: 55.

bellum означава право на рат или праведност самог рата, одређује услове под којима је морално оправдано прибећи рату и нуди правила морално дозвољеног започињања рата. *Jus in bello* или праведност у рату, бави се исправним понашањем учесника у току самог рата и одређује принципе и успоставља границе морално исправног и допустивог поступања у рату.

Моралне процене о започињању рата и о начину вођења рата, односно правила *jus ad bellum* и *jus in bello*, могу да се посматрају као да логички зависе, или као да не зависе једна од других. Према тези независности, морална исправност циљева и средстава рата, односно морална исправност самог рата и поступања учесника у рату, могу да се процењују независно једна од друге. Волцер у књизи *Праведни и неправедни ратови* каже да питање праведног разлога за рат, односно питање зашто се рат води, може да се раздвоји од питања начина на који се он води. Он каже да је могуће да се праведан рат води на неправедан начин, а неправедан рат на праведан начин, у складу са правилима *jus in bello*.⁶ Циљеви рата могу да буду морално исправни, а средства неисправна, и обрнуто. У том случају борац, који поштује правила борбе поступа морално исправно, не сматра се злочинцем и не треба га осудити, иако учествује у рату чији је циљ морално неисправан.⁷

За разлику од тога, према тези зависности, моралне процене *jus in bello* требало би да зависе од процена *jus ad bellum*.⁸ Морална исправност поступака појединаца у рату зависи од моралне исправности рата у коме они учествују као целине и од исправности његовог циља. То значи да поступци појединачних бораца који учествују у морално неисправном рату нису морално исправни и заслужују осуду, чак и када се они придржавају правила борбе *in bello*, да су ови борци и тада злочинци и нису морално једнаки са борцима који учествују у морално исправном рату. Ако се то прихвати, сматра се да није у реду да они имају иста права у рату и да за њих важе једнака ограничења и иста правила.⁹ Права учесника у рату, морална ограничења и правила поступања у рату која за њих важе, требало би, према овом схватању, да зависе од моралне исправности рата у коме се боре.¹⁰

⁶ Волцер 2010: 55.

⁷ Волцер 2010: 172.

⁸ Rodin, Shue 2008: 3.

⁹ Ово становиште може да се суочи са приговором да је често немогуће утврдити која страна у рату је праведна и која је у праву, а питање је да ли таква страна уопште постоји у том сукобу и да ли само једна може да буде таква, или је могуће да обе имају морално оправдање.

¹⁰ Ово становиште, каже Волцер, допушта да праведност ствари за коју се боримо утиче на начин наше борбе. Када се војници боре у исправном, или праведном рату, гради се притисак против ратне конвенције, у прилог појединим кршењима њених правила (Волцер 2010: 283, 285). Кршења правила рата се бране неком верзијом аргумента на основу правде, пре свега аргументом клизне скале: што више правде, то више права. "Што је већа праведност ствари за коју се борим, то више правила могу да прекршим ради те ствари." Екстреман облик аргумента клизне скале је да борци који воде праведан рат могу да учине било шта што је корисно у борби. "Ово ефективно поништава ратну конвенцију... Ратна права праведних су тотална, и било која кривица коју њихове акције повлаче са собом пада на вође друге стране...Једина врста правде која је важна јесте *jus ad bellum*" (Волцер 2010: 286).

2.1.2 Тезе симетрије и асиметрије

У вези са тезама зависности и независности су и тезе симетрије и асиметрије. Симетрију између бораца зараћених страна можемо да схватимо као једнакост у њиховом моралном статусу, а самим тим и као једнакост у њиховим правима. То би значило да борци обе стране, било да је нападачка или одбрамбена, имају једнаку моралну дозволу за коришћење силе. За њих важе иста правила и они имају иста права, обавезе, дозволе и ограничења у погледу свог поступања у току рата.¹¹ Претпоставку да борци на различитим странама у рату имају једнак морални статус, без обзира на моралну исправност циља њиховог рата, Волцер назива моралном једнакошћу бораца.¹² Волцер подржава тезу симетрије и моралну једнакост бораца. Он сматра да борци имају једнака права да убијају противничке борце и једнаку обавезу да поштују захтеве *jus in bello*.¹³ Међу тим захтевима, према међународном праву, веома је важан принцип имунитета небораца који забрањује да неборци буду легитимне мете намерног напада у рату.

Теза асиметрије, за разлику од тога, тврди да садржај *jus in bello* права и обавеза није исти за борце на обе стране сукоба, уколико између тих страна постоји морална асиметрија.¹⁴ Према овом схватању, није у реду да за борце који су на морално исправној страни рата и који се боре за морално исправан циљ, који, на пример, бране своју земљу, важе иста *jus in bello* правила и ограничења као и за борце на морално неисправној страни, као што су нападачи. Џеф Мекмахан сматра да морални статус праведних и неправедних бораца није исти.¹⁵ Оно што војници смеју или не смеју да чине у рату, требало би да зависи од *jus ad bellum* моралне исправности рата у коме се боре и његовог циља. На тај начин је теза асиметрије повезана са тезом зависности.

Теза симетрије је повезана са тезом независности, а теза асиметрије са тезом зависности. Понекад се оне идентификују једне са другима, али сматрамо да нису исте. Теза зависности није исто што и теза асиметрије, јер ако би обе стране у сукобу имале једнако морално оправдане или неоправдане циљеве рата, онда би, без обзира на то што *jus in bello* зависи од *jus ad bellum*, међу њима постојала морална симетрија. Тада би у рату за борце обе стране важила иста права, обавезе и правила и они би се посматрали као морално једнаки. Тако да ни теза симетрије није исто што и теза независности. *Jus in bello* не мора да буде независан од *jus ad bellum* да би постојала симетрија. Међутим, теза независности,

¹¹ Rodin 2008: 44.

¹² Волцер 2010: 73, 79.

¹³ Волцер 2010: 79.

¹⁴ Rodin, Shue 2008: 2.

¹⁵ McMahan 2009 а: 115. Мекмахан мисли да прихватање симетрије и моралне једнакости бораца доприноси спремности људи да учествују у неправедним ратовима и самим тим олакшава владама да воде неправедне ратове (McMahan 2009 а: 6). Њихово одбацивање онемогућавало би владе да започињу неправедан рат (McMahan 2009 а: 7). То би могао да буде практичан разлог у корист одбацивања тезе симетрије. Са друге стране, тези зависности, и у вези са њом тези асиметрије и прихватању асиметричних правила у рату, може да се упути практични приговор да доводи до тоталног рата без ограничења, будући да они који себе сматрају праведнима не би поштовали никаква правила, а вероватно би обе стране тврдили да су праведне. Чак и када не би било тако, ако се једна страна не би придржавала правила, тада то не би могло да се очекује ни од противника. Правила важе или универзално, за све или ни за кога. Злоупотреба прихватања асиметрије или једноставно веровање да је победник у праву, могло би да доведе и до спровођења победничке правде, где би победник судио пораженим борцима без обзира на то какав је био *ad bellum* циљ њиховог рата.

за разлику од тезе зависности, која је повезана са симетријом само у неким случајевима, може да објасни универзалну симетрију и моралну једнакост и равноправост бораца, који поштују правила *jus in bello*, као принцип који универзално важи, за учеснике у свим ратовима. Ако прихватимо да је *jus in bello* независан од *jus ad bellum*, онда *jus ad bellum* морална исправност рата не утиче на индивидуални морални статус и на *jus in bello* права и обавезе бораца.¹⁶ У том случају је независност *jus in bello* од *jus ad bellum*, схваћена као морална неутралност *jus in bello* правила, оно што омогућава моралну једнакост бораца и симетрију, а не заиста *de facto* морална једнакост бораца супротстављених страна, у смислу да имају једнака морална оправдања да воде рат или да су сви једнако морално одговорни или једнако ослобођени одговорности за сам рат. Морална једнакост бораца би тада била њихова морална неутралност, заснована на томе што се морална исправност циља њиховог рата не узима у обзир када су у питању њихови поступци и правила у рату која се односе на њих. Теза зависности која узима у обзир моралност циља рата, за разлику од тога, чини да се морална асиметрија у циљевима и моралности њихових колектива, под условом да постоји, преноси на њих као појединце. *Jus ad bellum* разлог за рат, коме они доприносе учествујући у колективном подухвату, одређује моралну исправност њиховог поступања као појединаца, а од те исправности би требало да зависе и правила која важе за њих, и права која имају, тако да и она буду асиметрична у складу са њиховим моралним разликама.¹⁷

Тезе зависности и независности су битне за утврђивање моралне одговорности и права појединачних учесника у рату и за тумачење *jus in bello* правила рата, као и за утврђивање тога ко је легитимна мета, ко има право да се брани, ко ће се сматрати злочинцем, а ко жртвом у рату. Традиционалистичка теорија праведног рата, односно Волцерово тумачење теорије праведног рата, и модерно међународно право подржавају тезе независности, симетрије и моралне једнакости бораца. Ревизионисти, за разлику од њих, заступају тезу зависности принципа *jus in bello* од принципа *jus ad bellum* и моралну асиметрију између зараћених страна, коју треба да прати и морална асиметрија и разлика у правима и обавезама појединачних бораца. Учесницима неправедне стране ништа не би требало да буде морално дозвољено у рату, док би учесницима праведне стране у односу на неправедну било дозвољено скоро све. Традиционалисти су, поред тога, схваћени као ексепционалисти, а ревизионисти као редуктивисти.

¹⁶ Rodin 2008: 44.

¹⁷ Дејвид Родин (David Rodin) прави разлику између два начина на која може да се тумачи теза асиметрије, која би могла да утиче на избегавање приговора да прихватање теза зависности и асиметрије води укидању *jus in bello* правила и у тотални рат. По Родину, постоје два начина на која правила рата могу да буду асиметрична. Она могу да повећају *jus in bello* права и дозволе које важе за праведне борце, што Родин назива пермисивном асиметријом, или могу да смање или елиминирају *jus in bello* права и дозволе за неправедне борце, у поређењу са оним које сада имају по међународном праву, што он назива рестриктивном асиметријом (Rodin, Shue 2008: 6 – 7). Родин се залаже за рестриктивну асиметрију, а не за ону која допушта било каква средства у рату праведним борцима. Он сматра да војници који се боре у неправедном рату немају права да користе силу против праведних бораца и да *post bellum* треба да се сматрају одговорнима за њихово неправедно убијање, али праведни борци не треба да поседују додатне *jus in bello* привилегије. Они нарочито немају право да намерно нападају неборце (Rodin 2008: 45). Треба имати у виду и трећу могућност тумачења асиметрије у правилима *jus in bello*, да истовремено све буде дозвољено борцима који се сматрају праведним, а ништа борцима који се сматрају неправедним, која доводи до укидања ратне конвенције и до рата без икаквих ограничења, на шта Волцер упозорава.

2.2 Редуктивизам и ексеptionализам у теорији праведног рата

Заступници "редукционистичке" или "редуктивитичке теорије" етике рата сматрају да морални принципи и правила која управљају поступањем у обичном животу у миру управљају и морално допустивим поступањем у рату, и да се морална оправдања поступака у рату не разликују од моралних оправдања поступака у миру. То важи и за поступке као што је коришћење силе, повређивање и убијање других људи. Морална оправдања и морална ограничења за коришћење силе, повређивање и убијање, која важе у миру, се примењују на рат и важе и у рату.¹⁸ Стање рата ништа не мења у односу на мир.¹⁹ Према овом схватању постоји само један морал који важи и у рату и у миру, и нема посебног морала који је карактеристичан само за рат. Редуктивисти свде морална оправдања и правила рата на морална оправдања и правила самоодбране појединца у миру.

Овом схватању се супротставља "ексеptionалистичко," не-редуктивистичко схватање етике рата, које види рат као изузетак од обичног морала и моралних захтева и правила која важе у миру. Морални принципи који управљају употребом силе и убијањем у рату не свде се на моралне принципе који управљају коришћењем силе и убијањем у миру, него важе искључиво за рат. Морална оправдања за рат, за коришћење силе и убијање у рату нису иста као морална оправдања за коришћење силе и убијање у обичном животу у миру.²⁰ Коришћење силе и убијање у рату се по нечему морално разликује од убијања у обичном животу у миру.

У вези са ратом поставља се питање ко су ту морални субјекти и делатници, чије поступање се морално процењује, ко је у рату носилац моралних права, обавеза и одговорности, и каква су то добра и вредности која су вредна да се бране ратом. На свако од ових питања може да се одговори из индивидуалистичке или из колективистичке перспективе.

2.3 Индивидуализам и колективизам у теорији праведног рата

Индивидуализам можемо да посматрамо као онтолошки, методолошки, али нас највише интересује етички индивидуализам. Према онтолошком индивидуализму, друштва су само скупови појединаца, док према онтолошом холизму постоје колективи и друштвене целине, које су нешто више од збира својих чланова.²¹ Према методолошком индивидуализму, објашњења друштвених појава могу да се свде на чињенице о појединцима, а одлуке, поступци и односи међу колективима да се свде на одлуке и

¹⁸ Lazar 2014: 12, 13. Frowe 2014: 2, 4, 13.

¹⁹ Једина разлика је то што рат отежава и компликује примену релевантних принципа због броја људи који су укључени, сложености њихових међусобних односа и немогућности да се зна све што је релевантно за оправдање поступка убијања, каже Мекмахан (McMahan 2009 а: 156).

²⁰ Lazar 2014: 12, 38.

²¹ Попер 2009: 28 – 29. Карл Попер, на пример, пориче емпиријско постојање друштвених целина и колектива. Друштва, по њему, постоје само као колективни појмови у умовима људи (Попер 2002: 484 – 485). "Рат" и "армија" су, по њему, апстрактни појмови, док су конкретни они људи који су убијани (Попер 2009: 138).

поступке појединаца и односе међу њима.²² Индивидуализам посматра рат као однос између појединаца. Појединци су морални делатници и морални субјекти, носиоци права, дужности и моралне одговорности.²³

Према етичком индивидуализму, појединци, а не колективи, као што су државе, су у центру моралног процењивања и интересовања. Чак и противници онтолошког и методолошког индивидуализма могу да прихвате етички индивидуализам и да тврде да иако колективи онтолошки постоје, њима не може да се припише морални статус који одговара моралном статусу појединца, а њихове акције и односи као колектива су, у најбољем случају, морално неутралне.²⁴ Само појединци су у моралном смислу битни у рату и етичка анализа треба да се примењује само на њих.²⁵ Колективни сукоб може да буде предмет моралног просуђивања само помоћу индивидуалне моралности.

Редуктивистички индивидуалисти морална оправдања и правила која управљају убијањем у рату свODE на правила која управљају убијањем међу појединцима у обичном животу у миру, у контекстима независним од рата. То су пре свега правила самоодбране и одбране других.²⁶ Редуктивистички индивидуализам не пориче да постоје колективи, али не верује у то да колективи, а нарочито државе, уживају специјалне моралне дозволе када је у питању коришћење силе и доношење штете.²⁷ Они сматрају да нема ничега морално посебног у колективној природи рата или у чињеници да је рат колективно политичко насиље, што чини да особама укљученим у њега буде морално дозвољено да наносе штету која им не би била дозвољена као појединцима у домаћем контексту у миру.²⁸ Држава и њени чланови, посматрани као колектив, немају права и морално оправдање да раде колективно оно што немају право и морално допуштење да раде као појединци, индивидуално. Врховна вредност, чија је одбрана достојна убијања у самоодбрани и у рату, по индивидуалистима, је појединачан људски живот.

Према колективизму, колективи представљају моралне субјекте који имају своја морална права и обавезе, који су носиоци моралне одговорности и имају морални статус који одговара моралном статусу појединаца. Према колективизму у етици рата, учесници у рату су колективи. Рат се посматра као однос између колектива, а нарочито држава.²⁹

²² Попер у *Беди историцизма* каже да методолошки индивидуализам све колективне појаве своди на поступке, интеракције, релације, циљеве, наде, очекивања, мисли и ставове појединаца (Попер 2009: 139, 159).

²³ Томас Нејгел (Thomas Nagel) у тексту "Рат и масакр" заступа индивидуалистичко гледиште, када каже да су рат, сукоб и агресија односи између особа, а да је непријатељство лични однос (Nagel 1972: 133).

²⁴ Zohar 1993: 616 – 617.

²⁵ Zohar 1993: 616.

²⁶ Frowe 2014: 123.

²⁷ Frowe 2014: 126.

²⁸ Frowe 2014: 124. Њиховом схватању одговарају речи Томаса Џеферсона да је апсурдно помислити да милион људи као колектив не подлеже истом моралном закону који важи за свакога од њих одвојено (Jefferson 1905: 43). У индивидуалистичком духу могу да се протумаче речи Џона Лока да појединци не могу да пренесу на власт моћ да чини нешто на шта ни они сами немају право. Врховна власт у држави, по Локу, само је здружена власт сваког припадника друштва која не може да буде ништа више од онога што су они имали у природном стању. Лок каже да нико не може на другога да пренесе више власти него што сам има, као што је, на пример, право да одузима другом човеку живот. Појединац у природном стању располаже само оноликом влашћу колико му је природни закон дао ради очувања себе и осталих људи и то је једино што он може да преда држави (Лок 1978: 76 – 77). Они нису дали владарима власт да користе неправедну силу, као што је вођење неправедног рата, каже Лок, јер никада нису имали такву власт у својим рукама (Лок 1978: 100).

²⁹ Zohar 1993: 618.

Колективи, према овом схватању, имају своју моралну вредност и морални ауторитет који је независан, или је чак изнад права и моралног ауторитета појединаца који га чине. Вредности и добра која су вредна одбране ратом, према колективистима, не своде се на вредност појединачног људског живота или њиховог збира, него могу да буду "колективистичке," као што су суверенитет државе, територијални интегритет, колективни идентитет, независност или заједнички живот заједнице. Морални принципи који управљају поступањем у рату примењују се пре свега на поступке државе, а само индиректно на поступке појединачних особа које у њему учествују. Могло би да се доказује да би у контексту рата, насиље, које би било морално недозвољено за појединце у миру, могло да постане дозвољено захваљујући свом колективном, политичком карактеру. На тај начин колективизам може да подржи ексеptionализам.

Представник колективизма у историји филозофије био је Русо, који у *Друштвеном уговору* каже да "рат ни у ком случају није однос човека према човеку, већ државе према држави, у коме појединци постају непријатељи само случајно, не као људи, па чак ни као грађани, већ као војници...Најзад, свака држава може за непријатеље да има само друге државе, а не људе, пошто између ствари по природи различитих не може да се установи никакав прави однос."³⁰ Волцер у књизи *Праведни и неправедни ратови* као да прихвата колективизам када каже да "сам рат није однос између особа већ политичких ентитета и њихових људских оруђа."³¹ Волцер каже да је рат ствар државне политике, а не воље појединаца.³² Ово гледиште да је рат однос између држава се јавља и у дефиницијама рата и дефиницији агресије као злочина који државе чине у односу на друге државе.³³ Међународно право подржава колективизам. Оно посматра државу као субјект међународног права, који је носилац права, обавеза и дужности по међународном праву, и као међународноправну личност која има способност да улази у правне односе са другим државама и може да се сматра одговорном за своје поступке.³⁴

Дејвид Родин (David Roden) у књизи *Рат и самоодбрана* избегава обе крајности индивидуализма и колективизма и признаје да рат мора да се процењује на два различита нивоа, на нивоу права и одговорности појединачних особа и нивоу права и одговорности држава, или других политичких ентитета. Рат истовремено може да се посматра као однос између особа и као однос између колективних ентитета. Свака војна акција може да се припише некој врсти колективног ентитета, али се у исто време састоји из поступака који могу да се припишу појединачним особама. Ноам Зохар (Noam Zohar) такође признаје да људи могу да буду у односима и као појединци и као колективи. И колективи и појединци могу да се схвате као морални делатници, који су носиоци права, дужности, одговорности и вредности. Питање је који ниво је, ако неки уопште јесте, основнији за моралну анализу рата и да ли у етичком испитивању националне одбране треба дати предност моралном односу између држава, или између појединачних особа.³⁵ Давање предности једном од њих значајно ће утицати на схватање правила рата, на схватање односа између моралности

³⁰ Русо 1993: 32 – 33.

³¹ Волцер 2010: 73.

³² Волцер 2010: 77.

³³ United Nations Consensus Definition of Agression, 1974, Article 1.

³⁴ Кнежевић-Предић 2007 а: 178 – 179, 181, 185. Fletcher, Ohlin 2008: 136.

³⁵ Rodin 2002: 122 – 123. Zohar 1993: 618.

самоодбране и рата, и на прихватање или одбацивање традиционалне теорије праведног рата и важећег међународног права.

2.4 Правила рата

Следећи део рада посветићемо правилима рата *jus ad bellum* и *jus in bello*. Условне нужности и пропорционалности *jus ad bellum* и *jus in bello* упоредићемо са правилима нужности и пропорционалности индивидуалне самоодбране у миру, да бисмо установили да ли између ових правила постоји аналогија, односно, да ли правила рата могу да се сведу на морална правила и ограничења самоодбране.

2.4.1 *Jus ad bellum* – право на рат

Теорију праведног рата чине различита учења и тумачења. Она се у историји мењала пратећи промене у пракси ратовања, друштвеним и политичким околностима и у међународним односима.³⁶ Аутори који су се бавили проблемом рата кроз историју, предлагали су у различитим периодима различита морална правила која треба да управљају започињањем рата и не наводи сваки од њих сва правила која ћемо изложити, која чине *jus ad bellum*. Детаљније ћемо анализирати само она правила која се доводе у везу и тумаче у складу са правилима која представљају морална ограничења индивидуалне самоодбране.

Према теорији праведног рата, да би започињање рата било морално оправдано, треба да буде испуњено следећих седам *jus ad bellum* услова: 1. политичка заједница сме да крене у рат само ако га је објавио легитимни ауторитет 2. ако се прибегава рату због морално исправног или праведног разлога 3. ако постоји исправна намера 4. ако је рат нужан, односно представља последње прибежиште 5. ако је претња садашња и неминовна 6. ако постоји вероватноћа успеха и 7. ако рат испуњава захтев пропорционалности, односно ако су зла за која се очекује да произађу из рата сразмерна циљу, то јест добру које се од рата очекује. Овде бисмо додали још један услов који, на пример, наводе свети Тома Аквински и Суарез, а то је да се у рату поштују правила *jus in bello*.³⁷ То значи да рат као целина не може да буде морално оправдан, ако се води на морално неоправдан начин и ако се састоји из поступака који нису морално дозвољени.³⁸ Мислимо да сва наведена *jus ad*

³⁶ Фрост 2010: 311.

³⁷ Свети Августин и свети Тома Аквински као услов за праведан рат наводе да онај ко објављује рат мора да има праведне намере (Aquinas, *Summa Theologiae*, II, II, qu. 40, а. 1, интернет: 4691). Августин у спису *Тридесет три књиге против манихејца Фауста* каже да су зле намере жеља да се нашкоди непријатељу више него што захтева потреба ратних операција, дух освете, немилосрдност, примена таквих поступака за уништавање који боље пристају зверима него људима и жеља за владањем. (*Contra Faustum Manichaeum*, I, XXII, с. 74) Ово показује да за њих у услове да рат буде морално исправан, у услов исправних намера, спадају и средства и начин на који се он води и показује да *jus ad bellum* зависи од поштовања принципа *jus in bello*.

³⁸ Овај услов данас постављају и Родин и Џеф Мекмахан. Сматрамо да би он могао да се примени под условом да су правила *jus in bello* независна од правила *jus ad bellum* и да су увек иста за све учеснике ратова. Кршење

bellum правила не важе за све ратове, без обзира на њихово морално оправдање и да постоји разлика између *jus ad bellum* ограничења за нападачке морално оправдане ратове и оних за одбрамбене ратове.

Од свих *jus ad bellum* правила за наше испитивање најзначајнији су услов праведног разлога, односно морално исправног циља рата, и услови нужности и пропорционалности, али и правила легитимног ауторитета и вероватноће успеха, имају свој значај. Захтеви неминовности и исправне намере могу да се доведу у везу са индивидуалном самоодбраном и постоји занимљива расправа о томе да ли и на који начин превентивни ратови могу морално да се оправдају помоћу индивидуалне самоодбране. Ипак ћемо се највише усмерити на разматрање правила нужности и пропорционалности *ad bellum* и *in bello* и упоредити их са правилима индивидуалне самоодбране, зато што редуктивисти предлажу измену правила нужности и пропорционалности у рату, у складу са правилима нужности и пропорционалности у самоодбрани, и зато што се она користе у аргументима у прилог тезе зависности и тога да је, када је у питању рат, одбрана понекад забрањена, а напад дозвољен, који нас највише интересују.

Основна начела која морално ограничавају морално оправдану самоодбрану појединачно у миру су нужност, пропорционалност и неминовност. Она служе томе да редукују повреде и штету која се наноси у самоодбрани, као што правила рата служе томе да ограниче разарање и уништавање у рату, али и да одреде шта се сматра самоодбраном. Одбрамбена сила треба 1) да се користи против неправедног нападача (напада или претње), 2) да буде нужна, 3) сразмерна и 4) да напад буде садашњи и неминован, а самоодбрана истовремена са њим.³⁹ Сматрамо да су неминовност, односно садашњост, напада и нужност

правила *jus in bello* могло би да створи морално оправдани разлог за страну према којој се не поштују правила да реагује силом на то кршење. Међутим, сматрамо да овај услов не може да се примени ако се прихвати теза зависности, коју прихватају Џеф Мекмахан и редуктивистички индивидуалисти. Тада би *jus in bello* зависно од *jus ad bellum*, али би важило и обрнуто. Ако би се *jus in bello* одређивао помоћу *jus ad bellum*, а *jus ad bellum* помоћу *jus in bello*, и када не би било независних критеријума да се установи бар један скуп правила, онда не би било могуће установити ни једно ни друго, пошто би се у одређењу праведности *jus ad bellum* и поштовања правила *jus in bello* правио круг. Не би могло да се утврди ко су легитимне мете, ко има право да убија, а ко не, чија права у рату су прекршена, и каква *jus in bello* правила важе за кога, ако се не би знало ко је праведан, а ко неправедан, и ко поштује *jus ad bellum*, а био би проблем утврдити ко је праведан или неправедан, ако би праведност зависила од поштовања правила *jus in bello*, која су различита за припаднике праведне и неправедне стране.

³⁹ Самоодбрана, односно нужна одбрана се, у кривичном праву, посматра као основ који искључује постојање кривичног дела (Стојановић 2009: 93. Стојановић 2000: 151). Она се дефинише као одбрана која је нужна да би учинилац од себе или од другог одбио истовремени противправни напад (Јовановић 1978: 103. Стојановић 2000: 151). Услову да напад мора да буде противправан у етици самоодбране одговара услов да постоји неправедни нападач или напад (Јовановић 1978: 105. Стојановић 2009: 94. Стојановић 2000: 151). Неправедан напад је напад који није морално исправан, на који нападач нема морално право и који крши морално право жртве да не буде нападнута. Што се тиче услова нужности, неопходна је она одбрана без које напад не би могао да се одбије на други начин. То смо назвали условом нужности у моралу. У оквиру услова нужности у кривичном праву јавља се оно што смо назвали условом сразмерности или пропорционалности у моралу. Он захтева да постоји извесна сразмерност између вредности нападнутог добра, односно добра које се брани, са једне стране, и вредности нападачевог добра које је повређено одбијањем напада, са друге стране (Јовановић 1978: 107. Стојановић 2000: 153). Одбрана, према кривичном праву, мора да буде истовремена са нападом. Ако нема истовремености, и напад је већ престао, нема нужне одбране (Јовановић 1978: 106. Стојановић 2009: 99). То је оно што смо назвали условом неминовности у моралу.

одбране карактеристике одбране и напада, које су неопходне да би уопште постојала ситуација самоодбране. Када нема садашњег напада, или ако би он могао да се избегне на начин који не подразумева силу, нема ни самоодбране о чијој би моралној исправности могло да се расправља.

Могли бисмо да помислимо да правила нужности и пропорционалности *ad bellum* могу да се посматрају по аналогији са правилима која носе исти назив, у индивидуалној самоодбрани у миру, једино што су у њима појединци замењени државама. Међу овим правилима постоје сличности, али сматрамо да коришћење такве аналогије није прихватљиво и да доводи до последица да у извесним случајевима одбрамбени ратови нису морално дозвољени из обзира према нападачу, што би напад чинило морално допуштеним. Сматрамо да је битно да се направи разлика између правила нужности и пропорционалности, ако се она схвате као 1) *jus ad bellum* правила која морално ограничавају нападачки праведан рат 2) правила и морална ограничења индивидуалне самоодбране и 3) правила и морална ограничења одбрамбеног рата. Сматрамо да је одбрана посебан морални разлог и оправдање за рат, који се разликује од свих осталих морално исправних циљева који важе за нападачке ратове, и да за одбрамбени рат не важе наведена *jus ad bellum* правила која важе као морална ограничења за остале ратове који се сматрају морално исправним и праведним, али су нападачки. Сматрамо да за одбрамбени рат не важе ни правила и морална ограничења индивидуалне самоодбране у миру, која би се у непромењеном облику применила на државе, уместо на појединце. Покушаћемо то да образложимо у расправи о овим правилима. Мислимо да примена на одбрамене ратове моралних ограничења *jus ad bellum*, која важе за нападачке ратове, која су протумачена као правила индивидуалне самоодбране, односно хибридни правила самоодбране и правила *jus ad bellum*, доводи до морално неприхватљиве последице да су одређени одбрамбени ратови морално забрањени. Да је одбрамбени рат понекад забрањен може да се доказује и помоћу правила легитимног ауторитета, на тај начин што би се показало да држава која је нападнута нема легитимитет, тако да нема ни право да се брани.

2.4.1.1 Легитимни ауторитет и јавна објава рата

Према захтеву легитимног ауторитета, само легитимни ауторитет има право да донесе одлуку о започињању рата, према одговарајућој процедури, и треба јавно да је објави, како би се знало да је на снази. Таквим ауторитетом се обично сматра одговарајућа власт и представник државе. Постојање легитимног ауторитета, који сноси одговорност и одлучује о започињању рата, битно је из практичних разлога, да би се уопште знало да смо у рату, са ким смо у рату, и са ким може да се преговара о примирју, предаји или о крају рата.

Захтев легитимног ауторитета повезан је и са питањима ко има не само моћ, него и право да заповеда и захтева од великог броја људи да ризикује свој живот и да доводи у опасност и убија друге људе. Он се односи на право на регрутовање својих грађана и на то које су основе тог права. Питања рата су повезана са питањима суверенитета и његовог легитимитета. Власт владара може да се оправда позивањем на овлашћење које он добија

од неког ауторитета, као што су, на пример, Бог, Природа или Народ, или позивањем на неку сврху, као што су безбедност, заштита или добробит поданика.⁴⁰ Позивање на неку сврху може да учини да власт није безусловна, него да њен легитимитет, а онда и суверенитет, зависи од испуњења те сврхе. Суверенитет владара би могао да буде условљен његовом способношћу да обезбеди безбедност и заштиту становницима државе којом влада, или да, као што сугерише Родин, зависи од моралних својстава његове владавине.⁴¹ Да је суверенитет условљен минималним нивоом правде, морала или испуњења обавеза у погледу поштовања људских права својих грађана, сматра и Брајан Оренд (Brian Orend) и каже да су са моралне тачке гледишта, једино легитимне, односно "минимално праведне" владе суверене и имају права, укључујући оно да се иде у рат.⁴² Државе које врше злочине над својим грађанима, према том схватању, немају право на властити суверенитет, па онда ни на рат.

После Вестфалског мира 1648, којим су утемељени принципи државног суверенитета, класичним ратом се сматрао рат између суверених држава. Сматрало се да једино суверене државе могу легитимно да воде рат, јер једино оне могу легитимно да обавезу народ да се бори за њих.⁴³ Регрутовање и вођење рата сматрало се основним правом суверених држава које представља претпоставку њиховог постојања и њихове способности одржавања реда и мира и спровођења својих закона унутар својих граница. Сматрало се да државе имају скоро неограничено право да улазе у рат, али не и право да се мешају у унутрашње послове других држава.

После Првог светског рата, рат је формално проглашен за злочин.⁴⁴ Бријан – Келогов пакт, познат као Париски мировни пакт, из 1928, осуђује рат као средство националне политике и напушта претпоставку да одлука да се прибегне рату припада државној суверености. Циљ је био стати на пут решавању политичких проблема и несугласица силом и ограничити прилике за рат.⁴⁵ Уверење о томе да је употреба силе у међународним

⁴⁰ Beaudo 2005: 735. За хришћанске мислиоце светог Августина (*Contra Faustum Manichaeum*, I, XXII, с.75), светог Тому Аквинског, као и за Франциска Суареза, један од услова да рат буде праведан јесте да га започне и објави законити врховни ауторитет, а то је владар, који је од Бога добио овлашћење и ауторитет да доноси законе, влада, окупља војску и води ратове (*Contra Faustum Manichaeum*, I, XXII, с.71, 74, 70). Према светом Томи Аквинском, приватне особе не могу да објављују рат, јер оне могу да се обрате суду свог надређеног када су у питању њихова права и није на њима да сазивају мноштво, што ратови подразумевају (Aquinas, *Summa Theologiae*, II, II, qu. 40, а. 1, интернет: 4690 – 4691). Основа легитимитета власти која није божанска, него људска, може да буде друштвени уговор којим су се појединци одрекли права да управљају сами собом и којим су на државне институције пренели своје право да сами приватно користе силу да би се штитили, очекујући да оне у томе буду ефикасније од њих.

⁴¹ Rodin 2002: 169.

⁴² Оренд 2010: 272.

⁴³ Ryan 2008: 143.

⁴⁴ Волзер 2010: 79.

⁴⁵ Међутим, и циљ свођења легитимног ауторитета, који има право да поведе рат, на суверену државу, био је контролисање и ограничавање силе и рата, одржавање мира и спречавање приватних и пиратских војних акција, какве су постојале у средњем веку и пре Вестфалског споразума (Ryan 2008: 143, 148. Frost 2010: 313). Сматрамо да је последица забране рата и престанка признавања државе као јединог и искључивог носиоца права *jus ad bellum* све чешће избијање унутрашњих и грађанских ратова и приватизација насиља која је битна одлика нових ратова (Калдор 2005: 14). Конвенционалне ратове, које међу собом воде државе и њихове војске, све више су у 21. веку заменили такозвани сукоби ниског интензитета, који се јављају и под називом немири, побуне или тероризам (Кревелд 2010: 30). Актери који се појављују поред регуларне војске држава су побуњеничке групе, герилци, паравојне јединице, криминалне банде, полицијске снаге,

односима нелегална учврстило се после Другог светског рата и постаје основна претпоставка међународног права после 1945. Организација Уједињених нација је створена са циљем одржавања међународног мира и безбедности и поверена јој је функција употребе силе у те сврхе. Забрана употребе силе у међународним односима изражена је у члану 2.4 Повеље Уједињених нација, који захева од чланица да се уздржавају од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе. Ограничења овог правила потичу од права на самоодбрану или колективну безбедност.⁴⁶

Забраном рата као средства решавања проблема међу државама и напуштањем схватања које је доминирало у 19. и почетком 20. века о једнакости суверених држава, чији је суверенитет подразумевао право на вођење рата из националних интереса, на сцену као основно *jus ad bellum* питање ступа питање праведног или морално оправданог разлога за рат. Ако се узме у обзир морална исправност циља рата, рат није дозвољен једноставно захваљујући томе што га објављује и води неко ко на то има право, право које је једно време искључиво припадало званичној власти државе. У том случају је питање ко објављује и води рат, и да ли је то суверен и врховни владар у држави или нека друга група, мање важно од питања какав рат неко води, због чега и да ли су његови циљеви морални. Легитимитет је на страни онога ко из морално исправних разлога води рат. По том схватању, група, која није држава, а бори се силом за морално исправан циљ, као што је на пример одбрана, широко протумачена, а не искључиво као самоодбрана, остваривање људских права и отпор агресији или агресивном режиму, захваљујући таквом циљу и моралном оправдању стиче легитимитет и статус легитимне стране у сукобу, а њена употреба силе добија статус рата.⁴⁷ Од 20. века, после два светска рата, када је рат осуђен као злочин, напуштају се остала морална оправдања за рат, а самоодбрана и отпор агресији се сматрају јединим морално исправним разлогом за рат. Самим тим што је нападачки рат забрањен, одбрана мора да буде морално дозвољена и прихваћена међународним правом.⁴⁸ Зато је битно да група која

терористичке организације, приватне компаније, плаћеници, етничке партије и трупе под окриљем међународних организација (Кревелд 2010: 183. Newman 2004: 175. Калдор 2005: 22, 146).

⁴⁶ У последњем случају Савет безбедности може да одобри употребу силе, ако то учини експлицитно резолуцијом усвојеном у складу са главом 7 Повеље Уједињених нација.

⁴⁷ Према Допунском протоколу уз Женевске конвенције од 1949. о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба, став 1 члана 2, оружаним сукобима се не сматрају унутрашњи немири и затегнутости у једној држави, као што су побуне, изоловани и спорадични случајеви насиља и акти сличне природе (Кнежевић-Пређић 2007 б: 248). То би били немири у којима држава користи оружану силу да одржи поредак у односу на који постоји претња. Сукобе као што су побуне регулисало је унутрашње право државе. Међутим, 1960. Генерална скупштина УН усваја Декларацију о давању независности колонијалним народима, а убрзо се и резолуцијом 2383 (XXIII) Генералне скупштине УН националноослободилачки ратови проглашавају међународним сукобима, а њихови учесници стичу права бораца у смислу Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима. На Конференцији о реafirмацији 1974. је усвојен као амандман на предлог члана 1 и став 4 овог члана Првог допунског протокола уз Женевске конвенције о заштити жртава међународних сукоба којим се у међународне сукобе сврставају оружани сукоби у којима се народ бори против колонијалне доминације, окупације и расистичких режима користећи се правом на самоопредељење (Кнежевић-Пређић 2007 б: 182). То даје могућност било којој групи која тврди да се бори за ове циљеве против владе своје државе, на територији те државе, да се призна као зараћена страна, за коју важе правила међудржавног сукоба, односно рата, и права која су у вези са њима, као што су права ратних заробљеника или право на помоћ и интервенцију силе заштитнице у корист групе побуњеника.

⁴⁸ Званична забрана одбране и одбрамбених ратова није могућа, чак и ако је сваки други рат осуђен као злочин. Таква забрана би онда чинила напад допуштеним.

се бори за своје циљеве докаже да се на неки начин брани од агресије, како би стекла статус зарађене стране и ратна права која уз то иду.⁴⁹

Пошто је постало веома важно у неком сукобу доказати да се он води са морално исправним циљем, такозваним праведним разлогом за рат, и пошто би такав циљ, који није вредносно неутралан, могао да утиче и на правила борбе *jus in bello*, која утичу на живот и смрт људи за време рата, прећи ћемо на разматрање овог услова, а нарочито на разматрање одбране, која је једини морално оправдан разлог за рат који је после забране рата тренутно признат у међународном праву.

2.4.1.2 Морално исправан разлог за рат

Захтев морално исправног разлога за рат, који се обично појављује у литератури под називом "праведан разлог за рат," један је од најважнијих услова који треба да буду испуњени да би се прибегавање рату сматрало морално оправданим или "праведним". Реч је о томе да рат треба да се води са морално исправним циљем. Потребно је да постоји неки морални разлог, односно морално оправдање, да се рат води. Увођењем правне и моралне забране рата у 20. веку, услов морално исправног циља рата поново добија своју важност. Циљ морално исправног и праведног рата није само победа, која, као код Канта, одлучује о томе ко је у праву.⁵⁰ Рат са циљем који је одређен као моралан или праведан није вредносно и морално неутралан. Циљ у таквом рату није само поразити непријатеља, него и изборити се против неког зла или неправде, или остварити неко добро. Такво схватање доводи до гледишта моралне асиметрије између страна у сукобу. Сматра се да је једна страна праведна и добра, а друга неправедна и зла.⁵¹

⁴⁹ На тај начин правно признање и статус зарађене стране могао би да добије неко ко учествује у побуну, устанку, терористичким акцијама, разбојништву или уништавању државе. Тиме би се признао ауторитет и равноправност побуњеничке групе у односу на државу и ограничило право легитимне владе да сузбија побуне, а можда чак и криминал, и да спроводи своје законе, ако је неопходно силом, у оквиру својих граница. Тиме би се довела у питање и сувереност државе и вредност њеног постојања, што заиста и јесте случај у 21. веку. Тако да уместо да ограничава сукобе, забрана рата за суверене државе и престанак свођења легитимног ауторитета, који једини има право на рат, на њих, даје прилику другим групама да стекну та овлашћења и повећава прилике за рат и сукобе разних врста, познате под називом сукоби ниског интензитета, који могу, али не морају да се протумаче као рат.

⁵⁰ Кант каже да је рат само нужно средство којим се у природном стању, у коме не постоји право, закон и суд, силом одржава властито право и у коме ниједна од зарађених држава не може да се прогласи за неправедног непријатеља, јер то претпоставља судску пресуду. Тек исход рата, као на такозваном бојем суду, одлучује на чијој страни је право (Кант 1974: 140).

⁵¹ Према теорији праведног рата, обе стране у рату могу да буду неправедне, али не могу обе да буду праведне. Римској и хришћанској традицији било је заједничко то што се ратови нису схватили као да су ван области права, него као да су средство његовог спровођења. Право може да буде нарушено на једној или на обе стране, тако да обе зарађене стране могу да буду неправедне, али не могу обе у исто време да буду праведне. По светом Августину, неправда непријатеља ствара повод за рат (Аурелије Августин 2004: 178 – 179). Невалјалство и злоба супротне стране нагони мудраца на праведне ратове (Аурелије Августин 2004: 812). Виторија (Francisco de Vitoria) је сматрао да рат не може објективно, али може субјективно да буде праведан на обе стране, и то када борци супротстављених страна оправдано верују у праведност свог разлога. Једна страна то верује исправно, а друга погрешно (Vitoria, *On the Law of War*, qu. 2, a. 4). Мекмахан прихвата ово

Позивање на појам правде и, у вези са њим, на појмове кривице, заслуге и казне, био је један од првих разлога који су се појавили у теорији праведног рата за оправдање рата, а казнени ратови сматрали су се праведним ратовима. У оквиру традиције римског права, теорије праведних ратова средњовековних хришћанских аутора, као и теоретичара природног права, као праведни разлози за рат наводе се спровођење правде, исправљање неправде, надокнада за повреду, освета за увреду и казна за неправду, злодела или за кршење природног права.⁵²

Кант у својој *Метафизици морала* не прихвата казнене ратове, нити рат као средство спровођења правде. Према Канту, рат између независних држава не може да буде рат кажњавања, јер казна постоји само у односу некога вишег према некоме потчињеном, а тај однос није међусобни однос држава.⁵³ И у *Вечном миру* Кант каже да између држава не може да се замисли казнени рат, пошто између њих не постоји однос претпостављенога према подређеноме.⁵⁴ Државе су у међусобном односу једнакости. Нема надређених и подређених држава и нема свима надређеног закона, права ни ауторитета који би им свима са правом и непристрасно судио.

У 18. и 19. веку правници доказују да је вођење рата право суверених држава коме не може да се суди са правног и моралног становишта.⁵⁵ Појам правде као разлог за рат уступа место интересу. Рат није схваћен као средство права, већ политике, којим располажу државе. Овом схватању одговара реалистички поглед на рат. Такво гледиште је изразио Хобс у свом *Левијатану*, када каже да појмовима права и неправда, правде и неправде нема места у стању рата. Тамо где нема заједничке власти, ту нема права.⁵⁶ Да би било места за изразе „праведан“ и „неправедан“, мора да постоји извесна моћ принуде која би приморала људе на испуњавање споразума. Тамо где није установљена таква власт која врши принуду,

схватање да обе стране у рату не могу да буду праведне. Ако је једна страна у сукобу праведна, по њему, друга мора да је неправедна и међу њима постоји морална асиметрија.

⁵² Представници хришћанске традиције теорије праведног рата, свети Августин и свети Тома Аквински, сматрали су да је употреба силе оправдана за кажњавање злодела и исправљање неправди. Закон, односно право, долази од Бога, а политика треба да се заснује на праву. Рат сме да се води против онога ко је повредио право. Свети Августин и свети Тома Аквински се слажу у томе да се рат оправдано води против некога ко је због своје кривице заслужио да буде нападнут и кажњен (*De Diversis questionibus*, I, 4., qu. 10). Свети Августин, кога цитира и свети Тома Аквински (Aquinas, *Summa Theologiae*, II, II, qu. 40, a. 1), у *Књизи о 83 разна питања* каже да се праведним ратовима обично називају они којима се кажњавају неправде када неки народи или државе нису казнили злочине које је починио неко од њихових поданика или нису вратили и надокнадили оно што су неправедно отели (*Questions, in Sept. qu. X, super Jos.*) Казнени ратови се сматрају оправданима и у 16. и 17. веку, према теоретичарима природног права. Допуштају их теоретичари 16. века Виторија и Суарез. Хуго Гроцијус, у делу *О праву рата и мира* (1625), износи схватање да суверен може праведно да води рат како би казнио кршење природног права. У природном стању не постоји моћ принуде која је надређена моћи суверена било које државе. Будући да у природном стању некажњена кршења природног права једног суверена наносе штету сваком другом суверену који поседује снагу природног права, по Гроцијусу, било који суверен може да казни такве прекршаје. Свака држава има право да спроводи природно право против било које друге државе која је крива за његово кршење. Према Гроцијусу, оправдани разлози за рат су самоодбрана, повраћај свог власништва и казна за повреду и увреду (Grotius 2005: 393 – 395). Владари према овим схватањима имају право да кажњавају морална недела која су починиле друге политичке заједнице. Принцип немешања у унутрашње послове друге политичке заједнице, који је својствен модерном појму суверености, не важи.

⁵³ Кант 1993: 148.

⁵⁴ Кант 1974: 140.

⁵⁵ Волзер 2010: 100.

⁵⁶ Хобз 1991: 138.

то јест тамо где нема државе, тамо ништа није неправедно. Нема никаквог разлога против тога да сваки човек не чини оно што сматра корисним за своје одржање.⁵⁷ Једнакост суверених држава и њихово једнако право на рат, као и схватање да је рат морално неутралан, доприносе прихватању тезе симетрије међу зараћеним странама.

После Другог светског рата, прибегавање сили против друге суверене државе сматра се дозвољеним међународним правом и морално оправданим једино када је реч о самоодбрани. Самоодбрана је једино недвосмислено признато правно оправдање за рат у одсуству овлашћења Савета безбедности, по члану 51 Повеље Уједињених нација. Државама може да се забрани да воде нападачке ратове ради остварења политичких циљева, интереса и моћи, или неполитичких циљева, као што су правда, право или слава Бога, али политичкој заједници морал не може да забрани да се брани и да се бори за свој опстанак. Суверене државе задржавају право на самоодбрану, коју им је немогуће забранити.⁵⁸ Изгледа да прихватање самоодбране као јединог морално оправданог разлога за рат поново уводи моралну асиметрију између зараћених страна, која постоји и између нападача и браниоца у самоодбрани у миру. Напад је забрањен, а одбрана морално оправдана и дозвољена. Један од начина да се подржи теза симетрије између зараћених страна било би доказивање да постоји симетрична самоодбрана и да је могуће да се обе стране на неки начин бране. Ако неко жели да се бори силом за своје циљеве, битно је да своју борбу представи као самоодбрану. И поред тога што се нападачки ратови сматрају забрањеним, они би могли да буду дозвољени ако би се показало да је на неки начин реч о одбрамбеном, оправданом или „праведном“ нападу, за какве редуктивистички индивидуалисти, у свом схватању самоодбране, покушавају да покажу да постоје у миру, а онда и у рату.

2.4.1.2.1 Одбрамбени ратови

Одбрамбени рат могао би морално да се оправда и објасни помоћу индивидуалне самоодбране у миру на два начина. Морално оправдање државне одбране могло би да се посматра као да одговара, или као да се своди на морално оправдање самоодбране

⁵⁷ Хобз 1991: 154.

⁵⁸ Професор Јован Бабић сматра да би капитулацијом унапред, када би државе унапред донеле одлуку да се не бране, забраном и укидањем одбране био укинут и рат, и тиме би постао немогућ, са чиме се слажемо. Проблем је то што је напад, иако већ забрањен и недозвољен, и даље могућ и дешава се. Принципијелни разлози забрањују и чине немогућом капитулацију унапред и самим тим и забрану одбране. Закони обезбеђују мир, а њихово постојање и важење зависи од државе, која има не само право, него и дужност да их брани (Бабић 2011: 131, 134, 135. Бабић 2018: 209, 211). Спремност да се одлучно и ефикасно бране закони и место одлучивања, оно што чини колективни идентитет, је услов легитимности закона и права на њихову примену (Бабић 2018: 33. Бабић 2007 б: 53). Држава има легалну дужност да се брани, која је садржана у дужности да примењује законе. Закони не би могли да функционишу када би се прокламовало да се неће бранити. То би разорило њихову примењивост (Бабић 2012: 250). Суверенитетом се означава легитимност и овлашћење да се спроводе закони и да се обавезно брани успостављени поредак као законит. Без те обавезе не може да се успостави ни право спровођења ни обавезност поштовања закона (Бабић 2008 б: 248). Без озбиљне намере да се закон брани нема државе, нема гаранта спровођења закона, нити самог закона (Бабић 2008 б: 256). Мир који не намерава да се брани не може да буде извор закона. Такав мир не омогућава легитимност примене закона, то јест у њему нема важећих закона (Бабић 2018: 205). Без озбиљне намере да се закон брани нема ни државе ни закона (Бабић 2008 б: 256).

појединца у миру. Исто тако би и правила и морална ограничења државне одбране могла да се посматрају по аналогији или да се сведу на морална правила и ограничења самоодбране појединца у миру. У питању су две стратегије да се одговори на питање како се право на одбрану и морална исправност одбрамбеног рата изводи из права на личну самоодбрану. То су стратегија аналогије и редуктивизма. Стратегија аналогије, озбиљно схвата појам државних права и посматра их по аналогији са правом личне самоодбране, док стратегија редуктивистичког индивидуализма даје предност схватању рата као односа између појединаца и покушава да објасни националну одбрану свдећи је на ниво личних права. То би био покушај да се покаже да национална одбрана може да се изведе из, или анализира помоћу, личних одбрамбених права грађана.⁵⁹ Родин у својој књизи *Рат и самоодбрана* ово гледиште назива "редуктивним".⁶⁰ Прва стратегија даје предност колективистичком, а друга индивидуалистичком нивоу рата. Родин не прихвата ниједну од стратегија да се право на државну одбрану заснује на праву на личну самоодбрану.

По Родину, право на националну одбрану има елементе који одговарају индивидуалној самоодбрани. Он сматра да самоодбрана појединца представља нормативну везу између субјекта, објекта и садржаја самоодбране, а да поред тога постоји и циљ самоодбране. Субјектом самоодбране он сматра особу која се брани, која је носилац права на самоодбрану. Предмет или објекат самоодбране је особа од које се потенцијална жртва брани и у односу на коју субјекат има право самоодбране.⁶¹ У питању је нападач или претња. Садржај самоодбране је оно што тај субјекат има право да уради предмету самоодбране, то јест нападачу, у самоодбрани. Циљ одбрамбеног права је добро или вредност коју дефанзивна акција тежи да заштити и сачува.⁶² У истраживању националне одбране, по Родину, морају да се поставе следећа питања: 1. Ко или шта је субјекат права одбране, односно ко је носилац права националне одбране. Да ли је национална одбрана право чији је носилац држава или појединачни грађани те државе. 2. Ко или шта је објекат

⁵⁹ Rodin 2002: 123.

⁶⁰ Rodin 2002: 6, 123.

⁶¹ Када даље у тексту будемо говорили о предмету самоодбране у контексту одбране других људи, не мислимо на нападача од кога се жртва брани, него на особу коју неко други, ко је субјекат одбране, брани.

⁶² Rodin 2002: 35. Родин преузима ове елементе самоодбране од Веслија Хохфелда (Wesley Hohfeld), једино што као последњи елемент додаје и циљ, који изједначава са добром, односно вредношћу коју дефанзивна акција тежи да заштити. Сматрамо да додавање циља елементима самоодбране може да ублажи разлику између одбране и напада, и у индивидуалном случају и у рату, и користи се у аргументима којима може да се покаже да одбрана није морално дозвољена у неким случајевима, као и да је напад дозвољен. Увођење циља као елемента самоодбране доприноси томе да се одбрана представи као једна од инструменталних активности у којој се сила користи као средство да би се остварио циљ који представља неко добро. Одбрана и напад се на тај начин сврставају у исту категорију коришћења силе, наиме у инструментално коришћење силе ради постизања доброг циља, чиме се замагљује разлика између њих. Тиме се не узима у обзир морално битна разлика између слободно постављеног циља који неко жели да оствари силом и одбране која је реакција у ситуацији напада у коју је жртва доведена против своје воље и која представља нужност. Сматрамо да одбрана није слободно постављен циљ, у виду неког добра које је неко желео, планирао, бирао и добровољно одлучио да оствари силом и нападом, него је реакција на напад, који бранилац није слободно изабрао и није желео, са јединим циљем да се он заустави. Елемент циља примењен на одбрамбени рат допушта различита тумачења принципа пропорционалности *jus ad bellum*, а помоћу неких од њих може да се доказује да одбрана у неким случајевима није морално допуштена зато што је непропорционална, односно зато што вредност која се брани није довољно битна да би се бранила ратом. Такво схватање које забрањује одбрану онда допушта напад на онога коме одбрана није допуштена. На расправу о овоме вратићемо се у оквиру разматрања захтева пропорционалности.

овог права, односно у односу на кога неко има ово право,⁶³ да ли у односу на другу државу или на појединце, њене грађане. 3. Који је циљ тог права, односно које добро или вредност одбрамбена акција треба да заштити и сачува.⁶⁴

У случају индивидуалне самоодбране јасно је да је субјекат, односно носилац одбрамбеног права, бранилац, објекат је нападач, а вредност која се брани је живот жртве. У случају рата, сва три елемента могу да се тумаче на различите начине. Могу сви да се протумаче индивидуалистички, колективистички или комбиновано. У зависности од тога које од тих тумачења се прихвата, разликују се схватања о томе шта се сматра одбрамбеним ратом и када је он морално оправдан, за кога и од кога. По Родину, стратегија редукције посматра сва три елемента одбрамбеног права, субјекат, објекат и циљ (вредност) одбране, кроз права појединаца, а стратегија аналогije кроз права држава, која су аналогна правима појединаца. Другим речима, према редуктивној стратегији, и субјекат и објекат и циљ права одбране су појединци, а према стратегији аналогije то су државе, односно колективи.⁶⁵

Традиционалистичко колективистичко тумачење теорије праведног рата, које је у складу са важећим међународним правом, одговара стратегији аналогije. Оно прихвата морално оправдање за рат које се ослања се на такозвану “легалистичку парадигму” или модел. “Легалистичка парадигма” почива на ономе што Волцер назива “домаћа аналогija”, по којој се држава посматра као особа или личност, чија права и дужности могу да се схвате по моделу права и дужности појединачних особа.⁶⁶ Морално оправдање државне одбране, према легалистичкој парадигми, заснива се на аналогiji са оправдањем индивидуалне самоодбране. Државе, према овој парадигми, постоје у друштву које је слично друштву појединаца и треба да се понашају сходно правилима која владају у међународној заједници, као што појединци треба да поштују законе земље у којој живе.⁶⁷ Агресија према другој држави, по тој аналогiji, одговара нападу, оружаном пљачки или убиству појединца, у домаћем друштву,⁶⁸ а национална одбрана државе одговара самоодбрани нападнутог појединца.

Принципи “легалистичке парадигме,” које наводи Мајкл Волцер у својој књизи *Праведни и неправедни ратови*, су следећи: 1. “Постоји међународно друштво независних

⁶³ Rodin 2002: 123.

⁶⁴ Rodin 2002: 124.

⁶⁵ Мада према редуктивистичким индивидуалистима и држава може да спроводи право појединаца на одбрану. Поред ова два чиста модела нормативне структуре националне одбране постоји још шест модела у којима су индивидуални и колективни, елементи искомбиновани на различите начине. На пример, државе могу да буду и субјекат и објекат права одбране, а појединци циљ. Такво је схватање према коме је функција државе да заштити своје грађане од агресије друге државе. Или субјекат и објекат могу да буду појединци, а држава циљ, или субјекат појединци, објекат држава и држава циљ, што је случај када држава позива грађане да бране своју земљу (Rodin 2002: 125). Чак су и ове комбинације и модели поједностављено гледиште које узима у обзир само појединце и државе, приликом разматрања одбрамбеног права, а не и нације и друге заједнице и ентитете који нису државе, а могу да им се припишу одбрамбена права. Тако да је стварна ситуација још компликованија (Rodin 2002: 126). Ако се сва три елемента, на пример, тумаче колективистички, државе су и браниоци и нападачи, а вредност која се брани је суверенитет државе. Једна од могућих комбинација је да су вредност која се брани појединачни животи грађана неке државе, да се њихова држава у односу на њих посматра као нападач, а да их нека друга држава брани од ње, као што је случај код хуманитарне војне интервенције, која се тако представља као један вид одбране.

⁶⁶ Rodin 2002: 141.

⁶⁷ Волцер 2010: 95.

⁶⁸ Волцер 2010: 87, 95.

држава. Чланице овог друштва су државе, а не појединци".⁶⁹ 2. Оне имају право на територијални интегритет и политички суверенитет.⁷⁰ 3. "Свака употреба силе или претња непосредном употребом силе од стране једне државе према другој, против њене политичке суверености или територијалног интегритета, представља агресију и злочин."⁷¹ "Агресија" је назив за злочин рата, једини злочин који држава може да почини против других држава.⁷² 4. Једино што оправдава рат, у виду отпора силом, је борба против агресије и ништа друго не може да оправда употребу силе у међународном друштву. 5. "Агресија оправдава две врсте одговора силом: рат самоодбране, који води жртва и рат ради примене закона, који води жртва и било које друге чланице међународног друштва".⁷³ Свако може да помогне жртви, која има право да се брани, у борби против агресора. Свака друга врста рата је, према "легалистичкој парадигми", забрањена зато што представља агресију.

Према моралном оправдању рата заснованом на аналогiji са самоодбраном, ако је појединцу морално дозвољено и он има право да се брани од напада на свој живот и да убије нападача ако нема други начин да се одбрани, а државна самоодбрана је слична индивидуалној самоодбрани, онда је и држави морално дозвољено и она има право да се брани од агресора, па и да убија у самоодбрани ако је то неопходно. Претпоставља се да је самоодбрана појединца морално оправдана и закључује се да је онда оправдана и одбрана државе. Морално оправдање самоодбране државе, служи се моралним оправдањем индивидуалне самоодбране, односно потпуно му одговара, само што су у њему појединци замењени државама.⁷⁴

Ако је реч о аналогiji, поставља се питање шта је у случају државе аналогно убијању појединца у домаћем друштву. То не мора да буде буквално угрожавање и убијање појединачних грађана непријатељске државе. "Живот" државе, који би одговарао животу појединца који он брани у индивидуалној самоодбрани, може да се схвати на различите начине, на пример, као њен суверенитет, идентитет, територијални интегритет, или као колективни "живот" заједнице. Држава је нападнута и угрожена када непријатељска војска пређе њену границу, чак и ако ниједан појединачни грађанин није угрожен нити убијен. Постоји теорија моралног оправдања индивидуалне самоодбране према којој је морално дозвољено убити нападача у самоодбрани и тиме се не крше његова права зато што је он својим нападом проиграо и изгубио право на живот. Када бисмо закључивали по аналогiji, онда би држава нападач, зато што напада, проиграла своје право на "живот" који би могао да се схвати као њен суверенитет, политичка независност, а не као појединачни животи њених грађана. Ако би држава нападом проиграла нека од својих суверених права на независност, али не и право на живот својих грађана, поставља се питање за аналошко схватање, како би то што држава губи ова своја права могло да објасни право непријатеља да узима живот њених појединачних војника и да ли то може да служи као морално оправдање за њихово убијање, као што проигравање права на живот нападача у миру може да оправда његово убијање. Родин сматра да је проблем у вези са убијањем одређеног

⁶⁹ Волзер 2010: 98.

⁷⁰ Волзер 2010: 89, 98.

⁷¹ Волзер 2010: 87, 99.

⁷² Волзер 2010: 87.

⁷³ Волзер 2010: 99.

⁷⁴ McMahan 2004 б: 75.

војника, на основу права које неко стиче у односу на његову државу, то што живот који би се одузео припада том одређеном војнику као појединцу, а не његовој држави.⁷⁵

Аналошко гледиште је критиковано на основу редуктивистичког индивидуалистичког схватања да сва права у крајњој линији припадају појединцима, да су појединци једини морално битни у рату и да сва права која државе имају морају да се изведу из, односно сведу на, права њихових грађана. Право на националну самоодбрану је, према редуктивизму, спровођење права на индивидуалну самоодбрану грађана као појединаца.⁷⁶ У ужем смислу, то је координирана, организована и истовремена самоодбрана појединачних грађана државе, који имају право на самоодбрану од неправедног смртоносног напада као појединци.⁷⁷ У ширем смислу, реч је о томе да држава у име својих грађана остварује њихово право на самоодбрану. Права и одговорности учесника у рату су, према редуктивистичком индивидуализму, права и одговорности појединачних особа, а не државе као колектива. Циљ државне одбране је само да се одбране животи појединачних грађана. Према индивидуализму, нема веће вредности од појединачног људског живота. Особа сме да убије само када брани ту највећу вредност, односно свој живот или живот друге особе, од напада. Граница онога што држава сме да учини у националној самоодбрани установљена је границом онога што појединачни грађани могу допустиво да учине у личној самоодбрани.⁷⁸ Држава као колектив не би имала права да убије у ситуацији у којој, и да би одбранила вредности и права ради којих појединац не би имао права да убије, као што су, на пример, политичке вредности и слободе.⁷⁹ "Национална" или "државна одбрана" онда не би био одговарајући термин, зато што не би било независног права да се користи смртоносна сила у одбрани државе или нације као такве, него само права појединаца да бране свој живот и животе других појединаца.⁸⁰ Према колективистима, постоје и друге вредности, осим живота појединаца, које је вредно бранити ратом, као што је суверенитет државе, територијални интегритет, политичка независност или заједнички живот. Ако је тако, онда, на пример, једна страна, која не мора да буде држава, може да посматра циљ одбране индивидуалистички, као одбрану живота грађана, а друга страна колективистички, као одбрану суверенитета државе, и обе стране, са своје тачке гледишта, могу да сматрају да се бране и да имају морално исправан ратни циљ. Према Родину, нема разлике између циља одбране и вредности и добара која се штите самоодбраном и ратом, али могла би да се направи разлика између циља рата и вредности која се брани, и да се каже да је циљ рата обе стране одбрана, а да оне бране различита добра и вредности. Тада би одбрамбени рат, који се генерално сматра морално асиметричним, могао да се посматра као морално симетричан и одбрамбен за обе стране, и обе стране би, на неки начин, могле да буду у праву, чак и када би се прихватила зависност *jus in bello* од *jus ad bellum*.

Ако прихватимо тезу редуктивистичког индивидуализма, и схватимо самоодбрану државе као одбрану личних права на живот појединаца, а не као одбрану суверености државе, суочавамо се са тешкоћом да морално оправдамо одбрану државе, која је призната

⁷⁵ Rodin 2002: 164.

⁷⁶ Мек Мејхен 2010: 296.

⁷⁷ Rodin 2002: 127.

⁷⁸ Мек Мејхен 2010: 296.

⁷⁹ Појединац, на пример, не би смео да убије некога ко му не дозвољава да изађе на изборе или му ограничава слободу изражавања мишљења.

⁸⁰ Rodin 2002: 127.

међународним правом, ако она не би подразумевала убијање појединаца, на пример, одбрану неке ненасељене територије од инвазије, или политичку агресију, која има за циљ насилну смену режима или промену уређења државе. Ово схватање, с друге стране, олакшава правдање заштите људских права појединаца, као морално оправданог разлога за рат, а помоћу тога и хуманитарне војне интервенције, чија оправданост постаје централна тема расправе у оквиру теорије праведног рата деведесетих година 20. века.

Хуманитарним војним интервенцијама и превентивним ратовима, као могућим оправданим ратовима, бавићемо се само да бисмо указали на то да, иако на први поглед изгледа да самоодбрана као једино морално оправдање за рат искључује могућност да овакви ратови и интервенције буду морално оправдани, постоје покушаји да се и једни и други морално оправдају управо помоћу самоодбране.

2.4.1.2.2 Хуманитарне војне интервенције

Хуманитарне војне интервенције се бране позивањем на спасавање и заштиту људских права становника друге државе од њеног неправедног режима, и на спречавање најтежих облика кршења људских права или других тешких моралних злочина које држава чини према својим становницима.⁸¹ Оправданост хуманитарне војне интервенције доводи у питање тезу да је самоодбрана, схваћена као одбрана државе, коју подржава члан 51 Повеље УН, једино морално оправдање за рат. Хуманитарним војним интервенцијама може да се упути приговор да крше права држава на суверенитет и територијални интегритет и да крше принцип немешања у послове друге државе, а самим тим и међународно право које их подржава.⁸² Војна интервенција која угрожава суверенитет друге државе може да се схвати као напад или агресија на државу у којој се интервенише. Она и одговара званично признатој дефиницији агресије. Схваћена као агресија, ова интервенција би представљала злочин, а не морално оправдан рат. Тада би она пружила разлог и морално оправдање нападнутој држави да на њу одговори одбрамбеном силом.

Хуманитарна војна интервенција, ипак, може морално да се правда помоћу самоодбране и одбране другог, нарочито ако се тај други схвата као појединац или збир појединаца чија су права угрожена, а не као друга држава. Зато редуктивистички индивидуализам, који пориче да колективи, као што су државе, имају своја права независна од права појединаца, и који своди морално оправдање одбране државе на оправдање индивидуалне самоодбране, може да олакша представљање хуманитарне војне интервенције као морално оправданог разлога за рат, и да доведе у питање право на класичну самоодбрану држава. Агресија, према овом схватању, не мора да буде почињена преко граница државе, у односу на другу државу, као што је дефинисана у међународном праву и према легалистичкој парадигми, него може да се изврши и у односу на становнике

⁸¹ Коуди 2010: 222.

⁸² Признавање хуманитарне војне интервенције доводи у питање идеју о једнакости и неповредивости суверенитета држава, подржану Декларацијом Генералне скупштине Уједињених нација 2625(XXV), 1970. Према Повељи УН 2 (7) забрањено је мешати се у унутрашње послове друге државе; према Резолуцији Генералне скупштине УН 2131 члан 1, 1966. ниједна држава нема право да се меша, непосредно или посредно, ни из каквог разлога у унутрашње послове неке друге државе; према Резолуцији УН 46/182, 1991. суверенитет, територијални интегритет и национално јединство једне државе морају у потпуности да се поштују.

своје државе. Агресија тада не крши права на политичку независност и територијални интегритет друге државе, него је реч о кршењу права на живот и безбедност појединаца. Оружана сила, према овом схватању, сме да се употреби у одбрани права појединаца, ништа мање него у одбрани права државе, и смеју да јој прибегну не само жртве, него и неко ко им помаже у одбрани.

Георг Мегле (Georg Meggle) у корист хуманитарне војне интервенције износи аргумент који се позива на самоодбрану, којим правда и одбрану нација и других група. Аргумент гласи: Ако неко угрози мој живот, а ја не могу да се одбраним ни на који други начин, смем да се браним тако што ћу ту особу убити пре него што она убије мене.⁸³ Ако убица намерава да убије беспомоћно дете, и нема другог начина да се његов живот спасе, ја смем, а вероватно је и моја дужност, да покушам да спасем дете, по цену да убијем убицу. Мегле овде користи аналогију између држава и појединаца, односно стратегију аналогије. Он каже да су, према општој претпоставци, државе индивидуе, а било која индивидуа сме да се брани, по цену уништења нападача. Одбрамбени ратови су случајеви самоодбране држава.⁸⁴ Ово схватање је изражено у легалистичкој парадигми и у аналошком гледишту. Он даље поставља питање да ли у случају када се држава, чији је главни циљ да штити грађане, окреће против њих или против појединих група, оне имају право на самоодбрану, ако су угрожени њихови витални интереси. Мегле сматра да они имају право на самоодбрану, и да је то право на отпор, морално право које угрожена група има у односу на властиту државу, чак и ако је оно забрањено законима државе.⁸⁵ Он сматра да у таквим околностима спољне стране имају право да пруже помоћ уколико угрожена група није у стању сама да се одбрани.⁸⁶

Ако је хуманитарна војна интервенција схваћена као одбрана, онда држава у којој се интервенише нема право на одбрану од ње, пошто се она схвата као нападач. Може да се доказује да у случају оправданог напада на државу, као што би била хуманитарна интервенција, у таквој држави нема кршења њеног суверенитета, зато што га је она изгубила због кршења права грађана и својих нечовечних поступака.⁸⁷ Помоћу тога би могло да се доказује да таква држава нема право на одбрану.⁸⁸ Тешкоће које се јављају у вези са овим

⁸³ Мегле 2008: 60.

⁸⁴ Мегле 2008: 60.

⁸⁵ Мегле 2008: 60. Ово схватање да појединац има право да се брани против државе која га угрожава може да се ослони на схватање Џона Лока о праву на отпор и побуну, које се доводи у везу са самоодбраном од неправедне употребе силе. Када власт не испуни мисију коју јој је народ поверио, да штити основна природна права појединаца, на живот, слободу и својину, она губи своја овлашћења и право на послушност грађана, и грађани имају право да јој пруже отпор. Власт која, насупрот овлашћењу, употреби неправедну силу према свом народу, доводи се у стање рата са народом, а грађани, у складу са својим правом на самоодбрану, имају оправдање да се неправедној сили супротставе силом. Заједница задржава врховну власт да би се заштитила од напада, чак и од својих законодаваца (Лок 1978: 84 – 85, 87).

⁸⁶ Мегле 2008: 61.

⁸⁷ Fletcher, Ohlin 2008: 135.

⁸⁸ Као што би нападач у индивидуалној самоодбрани због напада изгубио право на живот, и нема право на самоодбрану од самоодбране, тако би држава која се схвата као нападач у односу на своје грађане, изгубила право на суверенитет, који представља њено "право на живот". Она не би више имала право да брани свој суверенитет, односно не би више имала суверенитет који би могла да брани. Власт у таквој држави, према овом тумачењу, нема легитимитет и не може да представља легитимни ауторитет који има право да води рат. Да "неправедни" борци немају право на одбрану од "праведних" бораца доказује Мекмахан, помоћу свог схватања самоодбране. На сличан начин би, по аналогији могло да се доказује да држава у којој се

схватањем су везане за могућност знања и процене ко је у сукобу угрожен, а ко је у праву. Проблем се јавља и у вези са ауторитетом на међународној сцени који би био овлашћен да одреди који напад је оправдан и од кога одбрана није морално дозвољена, као и који би био овлашћен да делује у корист једне од страна у сукобу.⁸⁹ Ако је хуманитарна војна интервенција као полицијска акција коју спроводи војска, онда се поставља питање врховног ауторитета који би имао моћ и право да је спроведе. Не постоји сагласност око тога ко би био легитимни и одговорни ауторитет који би одобрио и спровео војну интервенцију у другој држави. Тренутно на међународном плану нема врховне принудне силе, тако да су државе те које морају коначно да одлуче да ли ће да интервенишу.⁹⁰ Тада би државу која је у питању могао да нападне било ко ко је то у стању или мисли да је у стању да поправи стање у њој.⁹¹ Проблем са једностраним одлучивањем држава о прибегавању војној интервенцији је то што би онда свако сам спроводио правду. Интервенција би била израз приватне правде, која није квалитетна основа међународног права, сматра професор Јован Бабић.⁹²

Сматрамо да имамо право да бранимо некога ако је та особа нападнута, незаштићена и није и сама умешана у наношење штете и вршење насиља. Међутим, уколико је реч о наоружаним људима који су насилни и угрожавају друге грађане, а силом се супротстављају држави која покушава да их држи под контролом, као у случају побуне, онда наша војна помоћ њима није случај одбране, него помагање насилнику, или бар стављање на страну једне од страна у сукобу, што би оправдало контраинтервенцију. Онда аналогија са војном интервенцијом у корист једне групе, а против државе, није слика човека који брани незаштићено дете од насилника, коју користи Мегле, него слика човека који пуца у једну од две особе које се туку, или у полицајца који покушава да ухапси преступника. Овај човек

интервенише нема право на самоодбрану од интервенције. У тексту из 1994. "Самоодбрана и проблем невиног нападача" он износи пример полицајца који пуца на убицу да би га спречио да изврши још једно убиство. По њему је полицајац у овом случају оно што он зове "праведни нападач". То је нападач који има морално оправдање за оно што чини и тиме не наноси неправду и не крши права особе коју напада. У односу на "праведног нападача" не постоји право на самоодбрану. Будући да је полицајац из овог примера "праведни нападач", убица нема право да му узврати силом, чак ни у самоодбрани (McMahan 1994: 257). Хуманитарна војна интервенција може морално да се правда аналогијом између полицајца, који је "праведни нападач" и државе која врши интервенцију. Нападнута држава је онда као преступник који нема право на самоодбрану од "праведног" напада.

⁸⁹ Војне акције против међународних агресора би могле да буду оправдане, по Родину, када би постојало непристрасно тело које има признат легитимни ауторитет да решава спорове и да користи војну силу за спровођење међународног закона, каквог тренутно нема, а које би личило на универзалну светску суверену државу (Rodin 2002: 179 – 181). Према професору Бабићу, захваљујући светској држави ратови би били спречени и могућност рата више не би постојала. У њој се сукоби не би толерисали, а учесници у сукобу би се третирали као криминалци о којима би бринула полиција, која би се бавила питањем мира. Криминална страна би унапред била одређена. Војска тада не би постојала, за њеним постојањем не би ни било потребе, а војне интервенције би више личиле на полицијску акцију и спровођење закона него на рат. Страна означена као криминална не би имала право да се брани од полицијске акције, а њена одбрана би се тумачила као агресија. Питање је шта би било са појмом одбране у светској држави, у односу на статус постојања закона, и да ли би више одговарало да се каже да се у њој закони спроводе или бране (Бабић 2009: 16 – 17. Бабић 1998: 171 – 173, 175 – 176. Бабић 2007 а: 63). Или би одбрана, у том случају, постојала само од спољашњег напада, на пример од напада из свемира, која би једина могла да уједини све људе у јединствену политичку заједницу (Бабић 2012: 255).

⁹⁰ Бабић 2008 б: 265.

⁹¹ Бабић 2008 б: 253.

⁹² Бабић 2008 б: 265.

који интервенише онда није бранилац и спасаца, него може да се посматра као учесник у сукобу или саучесник у злочину. Исто би важило и за другу државу која помаже насилној групи у борби против своје државе, која покушава да је контролише и заустави њено насиље.

Ако хуманитарна војна интервенција, која се правда заштитом људских права, и сама крши, не само право државе на суверенитет, него и индивидуална права на живот и безбедност грађана земље коју је напала, убијајући грађане који лично никада нису никога нападали и угрожавали, она тиме крши права *jus in bello*. Чак и ако би се прихватило да је њихова држава изгубила право на суверенитет и политичку независност, не мора да значи да су тиме, они као појединци, изгубили своје право на живот и да је морално дозвољено убијати их. То би њима могло да да право да се бране од таквог напада, односно да пружи морално оправдање њиховој држави да их брани, чак и ако би изгубила право да брани себе и своју политичку независност.

2.4.1.2.3 Превентивни ратови и услов неминовности

Један од услова индивидуалне самоодбране је истовременост напада и одбране, односно да самоодбрана одговара на садашњи неминовни напад. Коришћење силе превише рано, пре него што се напад догодио, пре него што је претња постала присутна, и превише касно, када је напад већ прошао, не би било одбрамбено. Тада би у питању био или превентивни напад усмерен на могућег будућег нападача, или ретрибуција, одмазда или кажњавање прошлог нападача који више не представља опасност, али не и самоодбрана. Ако је одбрана једини морално оправдани разлог за рат, он мора да испуни и *jus ad bellum* услов неминовности да би био морално оправдан. То значи да рат представља одговор на садашњу претњу, односно неминовни напад. Пре раног 20. века филозофи који се баве етиком рата су често превентивни рат сматрали морално оправданим, а као разлоге су наводили разложен страх од опасности и одржавање равнотеже моћи између држава.⁹³ Превентивни рат тежи да одврати претњу која је још увек временски удаљена, тако да се од 20. века више не сматра легитимним и изједначен је са агресијом. Теорија праведног рата и међународни закон га забрањују⁹⁴ (осим ако га није одобрио Савет безбедности).

Међутим, превентивни рат би могао да се правда и помоћу самоодбране и да се усклади са одбраном као јединим оправданим разлогом за рат, ако се прихвати да неминовност и одговор на садашњи напад није нужан услов самоодбране, или да није самосталан услов, него да је у функцији услова нужности, ако се неминовност схвати не као садашњост и временска блискост напада, него је усмерена на озбиљност претње, или ако се претња схвати као свуда и стално присутна.⁹⁵ Он може да се брани позивањем на

⁹³ Аргументе за превентивни рат износе Алберико Ђентили (Alberico Gentili), Френсис Бекон, Едмунд Берк (Edmund Burke), Rodin 2007: 149. Tuck 1999: 18. Crawford 2007: 116 – 117. Волцер 2010: 115 – 116, Кант 1993: 147, 151.

⁹⁴ Buchanan 2007: 126.

⁹⁵ Мајкл Волцер предлаже да граница између оправданог и неоправданог првог удара не лежи у временској блискости, него у озбиљности претње. Тачка довољне претње подразумева: да је неко показао намеру да нам нанесе повреду, да постоји одређени степен активне припреме да оствари ту намеру и да је општа ситуација таква да би чекање и средства осим борбе знатно повећали ризик (Волцер 2010: 120). Ова оправдања превентивног напада позивањем на право на самоодбрану користила је Бушова администрација. Стратегија

самоодбрану и помоћу специфичног схватања себе које се брани, које није ограничено границама државе и може тако да се прошири да обухвата различите вредности и интересе, као што су економски, које би могло да брани и на територијама других суверених држава.⁹⁶

Могло би да се доказује да услов неминовности у самоодбрани није независтан и нема значај сам по себи, него једино у вези са условом нужности, зато што садашњост напада указује на то да је одбрана нужна. Ми не можемо да знамо са довољним степеном сигурности да је коришћење силе у одбрани нужно све док претња не постане неминовна. Ако бисмо могли са сигурношћу да знамо да је одбрана нужна, много пре него што претња постане неминовна, не бисмо морали да чекамо напад, него би нужност била довољна за коришћење силе.⁹⁷ Због епистемичких ограничења не можемо поуздано да знамо да ли је убијање у другим случајевима, када напад није садашњи, нужно да бисмо сачували свој живот, или ипак постоје мирне ненасилне алтернативе, на пример, да се обратимо властима за заштиту. Када бисмо ипак сазнали да је одбрана силом нужна, имали бисмо право на превентивну самоодбрану. Када би таква интерпретација била исправна, то би отворило врата допуштању превенције као легитимног облика самоодбране. Лубан (David Luban) каже, говорећи о рату, да ако су испуњени услови разумног веровања у стварност претње и нужност коришћења силе да се она избегне, изгледа да превентивни напад има исто морално овлашћење као и самоодбрана.⁹⁸ Довољно је да разложно верујемо да смо у опасности и да нема другог начина да се од ње заштитимо. Ипак, веровање у то да смо у опасности и да нема алтернативног мирног решења није исто што и поуздано знање, и није исто што и заиста бити у опасности. Самоодбрана би требало да буде последње средство, када нема мирног решења.

Да би схватање моралне оправданости превентивног рата засновао на индивидуалној самоодбрани, Мекмахан износи хипотетички случај особе која на неки начин поуздано зна да ће неко да је нападне и да покуша да је убије у будућности, да ће одговор силом у тренутку напада бити нужан, али зна и да она тада неће бити у стању да се брани.⁹⁹ Из неког разлога, она не може ни да се поузда у полицију, нити у било кога другог да ће је заштитити. Може да заустави смртоносну неправедну претњу једино користећи смртоносну силу против будућег нападача сада, иако штета коју он планира да нанесе није садашња и неминовна. Мекмахан закључује да би у тим околностима било морално оправдано да особа користи превентивну смртоносну силу у самоодбрани. По Мекмахану, намера да неко убије особу у будућности, када се укаже прилика, чини особу подложном томе да буде убијена. Та намера повећава ризик да ће могућа жртва бити убијена. Ако је једини начин да жртва спречи да буде убијена тај да потенцијалног убицу убије сада, онда је он подложен томе да

националне безбедности Бушове администрације из 2002. подржава схватање неминовности које ставља нагласак на озбиљност, тежину и специфичност претње уместо на њену временску блискост. Сједињене америчке државе задржавају право да ударе прве као део свог "рата против терора" (*National Security Strategy* 2002, интернет: 5, 6, 13 – 15). У недостатку јавне и званичне објаве рата коју врши легитимни ауторитет, не зна се где, када и како ће непријатељ да удари, ни ко је претња, односно непријатељ. То доводи до тешкоће да се претња идентификује и да се направи разлика између садашње, актуелне, и могуће будуће претње. Претња је невидљива и схвата се као стална, свеприсутна и увек неминовна. Од непријатеља који не користи конвенционална средства није могуће бранити се на конвенционалан начин и чекати да он нападне.

⁹⁶ Crawford 2007: 94, 96, 99.

⁹⁷ Rodin 2002: 41.

⁹⁸ Luban 2007: 172.

⁹⁹ McMahan 2006: 173 – 174.

буде убијен и његовим убијањем му се не би учинила неправда, а његова права тиме не би била прекршена. Услови довољни за подложност су његова зла намера и повећање објективне вероватноће да ће потенцијална жртва бити неправедно убијена.¹⁰⁰ Сматрамо да би искључење захтева неминовности напада из услова самоодбране допуштало превише у случају убијања појединаца у миру и да више не би било речи о самоодбрани. Овде је ипак реч о ризику и вероватноћи да ће особа бити убијена ако не убије могућег будућег нападача, а не о извесности, тако да не може да се тврди да би коришћење силе било нужно, а сигурно не би било одбрамбено. Могућност злоупотребе такве дозволе превентивног убијања других људи, због сумње да нам прете, била би превелика.

Дејвид Родин је прво доводио услов неминовности у везу са захтевом нужности, али касније то схватање одбацује и доводи овај захтев ипак у везу са постојањем и поштовањем права особе која се повређује, као што то чине и Сузан Јуниак (Suzanne Uniacke) и Џудит Џарвис Томсон (Judith Jarvis Thomson). Јуниак мисли, а са тим се слажемо, да превентивни напад против удаљене претње не може да се рачуна као самоодбрана. Права нападнуте особе би тиме била прекршена. И по Родину би њена права била прекршена, пошто могући будући нападач није учинио ништа чиме би изгубио своје право да не буде нападнут и чиме би постао подложен нападу у самоодбрани.¹⁰¹

Сматрамо да је услов неминовности битан, не само због поштовања права могућег будућег нападача, него да он улази у само одређење самоодбране, јер је то одбрана од садашњег напада. То не искључује могућност да и превентивни напад буде оправдан, али то је ипак напад, а не одбрана. Као што је у самом појму казне садржано то да је она зло које се наноси за преступ који је већ учињен, и не би било само неправедно, него је појмовно немогуће казнити некога ко још није учинио преступ, исто тако је у самом појму самоодбране садржано то да она одбија садашњи напад. Можда је могуће учинити нешто да се спречи злочин у будућности, онемогућавањем могућег будућег починиоца, и то спречавање би могло да буде морално оправдано, али то не би била казна, као што је случај у књизи и филму *Сувишни извештај*, где се на основу предвиђања затварају могући будући починиоци злочина. Чак и ако би било нужно да на некога применимо силу у садашњости да бисмо спречили да нам он нашкоди у будућности, то коришћење силе, иако би можда могло морално да се оправда, не би била самоодбрана, него нешто друго, на пример, напад у самоочувању. Поред тога, људско знање није такво да можемо са сигурношћу да предвиђамо догађаје, да будемо апсолутно сигурни да ће неко да нам нашкоди, и да нема мање штетне алтернативе на располагању која може да се искористи за то време. Осим тога, чак и када је претња неминовна и напад садашњи, одбрана силом не мора увек да буде нужна, бар у случају самоодбране појединца у миру, као што ћемо видети у разматрању о услову нужности.

2.4.1.3 Услов нужности *jus ad bellum*, нужности у самоодбрани појединаца у миру, и услов вероватноће успеха

Захтев нужности постоји као морално ограничење индивидуалне самоодбране, а јавља се и међу *jus ad bellum* правилима праведног рата, као његово морално ограничење, тако да бисмо могли да помислимо да је реч о истом захтеву, који се у једном случају односи

¹⁰⁰ McMahan 2013: 125 – 126.

¹⁰¹ Rodin 2007: 165.

на појединце, а у другом на државе. Међутим, сматрамо да на одбрамбени рат не може да се примени захтев нужности протумачен на исти начин као у индивидуалној самоодбрани, с једином разликом што би појединци били замењени државама, и да на одбрамбене ратове не треба посебно примењивати захтев нужности *ad bellum*, као на праведне нападачке ратове. Мислимо да су, за разлику од нападачких праведних ратова и индивидуалне самоодбране, одбрамбени ратови увек нужни, тако да их није потребно посебно процењивати и посебно за њих постављати захтев нужности. Одбрана је једини разлог за рат који то подразумева. Прво ћемо размотрити захтев нужности *jus ad bellum* праведног нападачког рата, затим захтев нужности у индивидуалној самоодбрани у миру, да бисмо упоредили ова два захтева и испитали да ли било који од њих може у непромењеном облику да се примени као морално ограничење на одбрамбени рат. Верујемо да захтев нужности не може да се примени на одбрамбени рат, на начин на који се захтев нужности примењује у индивидуалној самоодбрани, а да за применом таквог захтева *jus ad bellum* у случају одбрамбеног рата нема потребе, као што има у случају нападачког рата.

Рат испуњава *jus ad bellum* захтев нужности ако је нужен за постизање морално исправног, односно праведног ратног циља.¹⁰² Није нужно да се користи сила и прибегава рату, ако постоји алтернативан, мање штетан начин, да се дође до циља због кога би се водио рат. Принцип нужности се односи на неопходност средстава која се захтевају да би се постигао ратни циљ. Нужност садржи захтев да се рат упореди са алтернативним средствима и начинима за постизање морално исправног ратног циља¹⁰³ и да се не користи сила ако постоји мирна алтернатива, као што су, на пример, дипломатске иницијативе, преговори и економске санкције. Сва друга мирнија и мање штетна решења морају да буду исцрпљена пре него што се прибегне рату. Зато овај услов одговара принципу последњег прибежишта. Према *jus ad bellum* услову нужности, алтернативно мирно и мање штетно решење треба да има бар једнаку шансу да доведе до циља рата као и насилно. Ако нема алтернативе рату која има тако велику вероватноћу постизања морално исправног ратног циља, онда опција одласка у рат задовољава захтев нужности. Да би рат испунио услов нужности он треба да има већу вероватноћу постизања исправног циља од било ког другог средства.¹⁰⁴ Као део захтева нужности *jus ad bellum* јавља се захтев минималне штете или минималне силе. Према њему, ако више могућих начина да се води рат има једнаку вероватноћу да ће постићи циљ, а један би узроковао мање штете од другог, други би био искључен захтевом нужности.

Што се тиче услова нужности индивидуалне самоодбране, он, као и нужност *jus ad bellum*, може да се посматра на два различита начина, тако да би иза њега могла да се крију два различита услова. Прво треба утврдити да ли је уопште нужно да одређени делатник у посебним околностима *користи силу* у самоодбрани. Према захтеву нужности самоодбране у миру, сила која се користи, односно штета која се наноси нападачу у самоодбрани, треба да буде нужна за одвраћање претње, односно за одбијање напада.¹⁰⁵ Сила или штета је нужна, ако и само ако, бранилац не може једнако ефикасно да одврати и избегне напад и да

¹⁰² McMahan 2004 а: 708 – 709.

¹⁰³ McMahan 2011: 19.

¹⁰⁴ McMahan 2011: 19, 22, 24. На пример, ако се процени да постоји 20% шансе да се циљ постигне преговорима, а 90% шансе да се постигне ратом, рат ће се сматрати нужним средством за постизање ратног циља.

¹⁰⁵ Lazar 2012, интернет: 4.

се заштити на неки други начин, који не подразумева силу и наношење штете нападачу, на пример, да побегне, позове помоћ или да преговара са нападачем. Сматрамо да је услов нужности, овако схваћен, неопходан да би неки поступак уопште представљао самоодбрану. Није морално дозвољено користити силу или чак убити некога, ако то није било неопходно да бисмо се одбранили, односно ако је постојао други начин да се заштитимо.

Ако се утврди да је коришћење силе нужно, затим треба утврдити да ли је нужно да делатник користи *одређени степен силе, односно количину штете*.¹⁰⁶ Штета која се наноси у самоодбрани није нужна ако исти резултат може једнако ефикасно да се постигне без наношења штете или наношењем мање штете. Први део овог захтева одговара ономе што смо навели као услов нужности, без кога нема ситуације самоодбране, а други део је услов минималне силе или штете, који представља морално ограничење самоодбране. Ако особа може успешно да избегне штету тако што ће да онеспособи нападача и да побегне, онда је дужна то да учини, осим када је у питању напад на њен стан, јер тада нема где да се повуче. Ако неко може да се одбрани тако што ће пуцати нападачу у руку, што га неће убити, онда му није морално дозвољено да пуца у срце, зато што тако нешто није нужно за самоодбрану. Нужност не захтева да дефанзивне мере буду једини могући начин да се жртва сачува од напада, него само да нема мање штетног алтернативног начина који је браниоцу на располагању, којим би се постигао исти резултат.¹⁰⁷ Приликом одређивања да ли је испуњен услов нужности и минималне штете у самоодбрани, треба узети у обзир вероватноћу успеха мирних ненасилних решења. Није нужно да се користи сила ако постоји алтернативни начин да се жртва заштити, који није насилан и штетан, а има једнаке или веће шансе за успех. Ако различите одбрамбене опције имају различите шансе за успех, на пример, ако разоружавање нападача и бежање од њега, као мање штетна опција, има 50% шансе за успех одвраћања претње, а његово убијање 90% шансе за успех, онда би његово убијање, сматра Лазар (Seth Lazar), испунило захтев нужности.¹⁰⁸

Уочавамо сличности између захтева нужности *jus ad bellum* и нужности у самоодбрани у миру, и могли бисмо да посмислимо да је једина разлика између њих то што се услов нужности *jus ad bellum* односи на целу државу, цео колектив, уместо на појединце. Увођење циља у елементе самоодбране, што чини Родин, омогућава да се направи паралела између индивидуалне самоодбране и нападачког рата, и моралних ограничења нужности и пропорционалности самоодбране, и правила рата *jus ad bellum* и *jus in bello* нужности и пропорционалности, која подразумевају циљ рата или војне акције. Оно доприноси и томе да се одбрана не посматра као посебан разлог за рат, него као један међу морално исправним циљевима рата, који се не разликује суштински од циљева нападачких, морално оправданих ратова. И једни и други се посматрају као инструментални ратови, као средства за остваривање добрих и моралних циљева, чиме се занемарује разлика између одбране и

¹⁰⁶ Uniacke 1996: 64. Степен силе овде може да се посматра као количина штете (Rodin 2002: 40). У неким формулацијама овог услова уместо "минималне штете" захтева се "минимални степен силе" који је нужен за одбијање напада (на пример Uniacke 1996: 64 – 65. Fletcher 2000: 870). Одлучили смо се за формулацију која наводи степен штете, а не степен силе, зато што сматрамо да је количина силе и разорност средстава која се користе у самоодбрани морално релевантна само с обзиром на количину штете коју наноси. Количина силе се сматра већом него што је нужно ако доводи до веће штете него што је нужно за одвраћање претње.

¹⁰⁷ Rodin 2002: 40.

¹⁰⁸ Lazar 2012, интернет: 12.

напада. И индивидуална самоодбрана и нападачки рат могу да се квалификују као нужни ако нема алтернативног мирног начина да се оствари њихов циљ. Ипак, сматрамо да постоји разлика између нужности одбрамбеног рата и нужности самоодбране појединца у миру, као и између нужности одбрамбеног рата и *jus ad bellum* нужности нападачког морално оправданог рата, а нарочито између нужности личне самоодбране и нападачког праведног рата.

Мислимо да је битно направити разлику између циља који се постиже нападачким ратом, са једне стране, и циља личне самоодбране и одбрамбеног рата, који је само заустављање напада, са друге стране. Мирно решење које користи појединац да заштити свој живот и избегне напад може да буде бекство и сакривање, док држава нападач никада на тај начин не би могла да постигне циљ свог рата. Држава и појединац нападач могу својом вољом да прекину напад, а тиме и ситуацију опасности за себе и нападнутог, док нападнути то не може и зависи од воље нападача. Што се тиче одбрамбених ратова, за разлику од индивидуалне самоодбране у миру, у којој има смисла расправљати о томе да ли је одбрана нужна, пошто жртва има могућност бекства или позвања у помоћ, сматрамо да нема смисла на такав начин расправљати о нужности одбране нападнute државе, пошто она, када је нападнута, нема на располагању могућности избегавања суочавања силом са нападачем које има појединац. Њена одбрана је увек нужна, јер држава која је нападнута, за разлику од појединца, нема могућност да избегне напад тако што ће да се повуче, сакрије, побегне, да зове у помоћ или да се обрати ауторитету за заштиту, него једино одбрамбеним ратом може да се одупре нападу.

Што се тиче *jus ad bellum* нужности одбрамбених и нападачких морално оправданих ратова, сматрамо да је одбрана једини разлог за рат коме нису потребни други засебни *jus ad bellum* услови као праведном рату који је нападачки, да би био морално допуштен, пошто их одбрана сама по себи обухвата и подразумева. Мислимо да за одбрамбени рат не постоје посебни услови нужности и пропорционалности, нити да њихову моралну дозвољеност треба условљавати вероватноћом успеха. За разлику од сваког другог циља рата, о чијој пропорционалности и нужности *jus ad bellum* и могућностима његовог остваривања мирољубивим путем може да се расправља, сматрамо да, што се тиче одбрамбених ратова, о њиховој нужности нема потребе расправљати, зато што они увек јесу нужни. Због тога би, у случају одбрамбеног рата, услов нужности, као посебан захтев, био сувишан. Осим тога, мислимо да одбрамбени рат не треба да буде морално ограничен условом вероватноће успеха и да, за разлику од нападачких праведних ратова, не мора да буде ефикасан да би био нужан. Сматрамо да постоји разлика између услова нужности нападачких праведних ратова, чији услов може да буде њихова ефикасност, и захтева нужности одбрамбеног рата и индивидуалне самоодбране, који нису условљени вероватноћом њиховог успеха.

Постоје аргументи којима се доказује да одбрамбени рат у неким случајевима није морално дозвољен зато што није нужан, а да није нужан зато што није ефикасан, тако што би се *jus ad bellum* захтев нужности који важи за нападачки рат, у непромењеном облику применио на одбрамбени рат, при чему би се одбрана посматрала само као један од могућих циљева рата, и не би се правила разлика између циљева напада и одбране. И нападачки и одбрамбени рат би се посматрали као инструменталне активности које воде ка добром циљу. У случају да рат не доводи ефикасно до циља, он се онда не би сматрао инструменталним, а у случају одбрамбеног рата не би се ни сматрао одбрамбеним. Последица би могла да буде да он тада није морално дозвољен. Хелен Фроу (Helen Frowe)

доводи у везу *jus ad bellum* захтев нужности са захтевом вероватноће успеха. Према услови вероватноће успеха држава не би требало да прибегне рату и он би се сматрао морално недопуштеним ако не постоје разумни изгледи за успех постизања ратног циља.¹⁰⁹ *Jus ad bellum* нужност рата била би условљена његовом ефикасношћу и вероватноћом успеха остваривања његовог циља. Рат који није ефикасан и не може да доведе до свог циља, према Хелен Фроу, не служи никаквој сврси, уопште није средство за свој циљ, па онда није ни последње средство, и зато није нужан. Самим тим он није морално дозвољен. Ако нема шансе да се циљ рата њиме постигне и није испуњен услов ефикасности, могли бисмо да кажемо да нападачки рат тада није ни нужан. Међутим, иако сматрамо да услов ефикасности и вероватноће успеха може да важи за нападачке праведне ратове, и да условљава њихову нужност, па онда и њихову моралну допустивост, не слажемо се са тим да он условљава нужност и право на индивидуалну самоодбрану и на одбрамбени рат. Направили бисмо разлику у захтеву нужности између праведних нападачких и одбрамбених ратова, по питању услова ефикасности, и између одбране као разлога за рат и циљева праведних нападачких ратова.

Мислимо да самоодбрана није једноставно инструментално убијање за које може да се каже да ако није ефикасно није ни инструментално, јер не доводи до циља, и самим тим није нужно и морално је недозвољено. Вероватноћа успеха није услов нужности одбране, чак и ако би била услов нужности нападачког праведног рата. Јер одбрана и самоодбрана нису као циљеви које људи слободно бирају, постављају и имају намеру да остваре, различитим средствима, па и силом, него је одбрана разлог и морално оправдање за коришћење силе која служи одбијању и заустављању напада да би се сачувало своје постојање. Одбрамбена сила не може да се посматра као средство за циљ на исти начин као сила која се користи у нападу за остварење слободно постављених циљева и за постизање нечега новог. Одбрана је једино реакција на напад. Браниоца је нападач својим нападом довео у ситуацију одбране у којој нужно мора да реагује ако хоће да преживи. Хелен Фроу, за разлику од тога, сматра да услов ефикасности и вероватноће успеха важи и за одбрамбене ратове и за испуњење услова њихове нужности, и да, ако рат чији је циљ одбрана има малу вероватноћу да успешно доведе до свог циља и није ефикасан у заустављању напада, самим тим и није средство одбране. То значи да он није нужан, није чак ни одбрамбен и зато је морално недозвољен.¹¹⁰

¹⁰⁹ Овај услов може да се посматра као независтан услов *jus ad bellum* или као да се своди или је обухваћен условом нужности или пропорционалности *jus ad bellum*. Џеф Мекмахан и Томас Хурка (Thomas Hurka) сматрају да је овај услов обухваћен условом пропорционалности (McMahan 2005 б: 5). Томас Хурка сматра да је рат који нема шансе за успех морално неисправан зато што је непропорционалан. Штета коју он наноси не служи никаквој сврси (Hurka 2005: 37). Будући да не служи никаквој сврси радије бисмо рекли да такав рат није нужан, тако да се ни не процењује захтевом пропорционалности. Мислимо да рат са малом вероватноћом успеха није исто што и непропорционалан рат, пошто је могуће водити рат који има велику вероватноћу успеха, али по велику цену, тако да је непропорционалан, као што је могуће замислити рат чијем би циљу разарање било пропорционално, када би водило до циља, али он има малу шансу да успе. Хелен Фроу такође сматра да није у питању непропорционалност, него да су ратови који не могу да испуне свој циљ морално неисправни зато што не испуњавају услов нужности, то јест нису последње средство за остваривање циља. Они не служе никаквој сврси тако да уопште нису средство за постизање циља, а самим тим нису ни последње средство. Такви ратови су морално недозвољени зато што су ненужни (Frowe 2014: 151, 156).

¹¹⁰ Frowe 2014: 151.

Сматрамо да је индивидуалној самоодбрани и одбрамбеном рату заједничко то што не морају да испуне услов вероватноће успеха да би били морално дозвољени. У самоодбрани појединца не поставља се услов вероватноће успеха од кога би зависила њена морална допуштеност. У индивидуалној самоодбрани би могла да се направи разлика између генералне ефикасности убијања нападача, као начина одбране, и вероватноће успеха појединачне самоодбране, док те разлике између вероватноће успеха и ефикасности у случају рата нема. Убијање нападача јесте генерално ефикасан начин за заустављање напада и ефикасност се не јавља као посебан део услова нужности самоодбране у миру. Међутим, нисмо сигурни каква је вероватноћа да се одређена жртва успешно одбрани и убије нападача у одређеном случају. То би се процењивало од случаја до случаја. Ипак, вероватноћа успеха не би требало да чини део услова нужности индивидуалне самоодбране, нити да условљава право жртве да се брани. Ако особу напада убица бесмислено је и неумесно забранити јој овим посебним захтевом да се из обзира према нападачу уздржи од одбране, да би заштитила нападача од наносења узалудне или претеране штете. То би важило када би се услов вероватноће успеха сматрао делом или условом захтева пропорционалности или нужности, који у индивидуалном случају самоодбране штите нападача. Знајући или мислећи да неће успети да се одбрани, или самим тим што има мале шансе за успех, према оваквом тумачењу овог захтева, жртва наноси ненужну штету и повреду у самоодбрани нападачу који ће је свакако успешно убити, јер она не може да га спречи у томе. Тада је штета која се њему наноси већа од штете која је спречена, зато што никаква штета тиме није спречена и он би претрпео претеране и узалудне повреду. Не сматрамо умесним да се овај захтев тумачи тако да штити нападача од тих узалудних повреда и да се представи да је жртва урадила нешто неморално свом убици наневши му ту ненужну штету у покушају да га заустави, јер и онако није имала шансе да се одбрани, и на основу тога представити да њена одбрана није ни била одбрана и да није морално дозвољена. Не сматрамо да је у реду рећи да је жртва имала моралну дужност према свом убици да одустане од одбране и да престане да га омета у њеном убијању, како му не би наносила сувишну и узалудну штету, која се не сматра чак ни одбрамбеном, јер није инструментална, пошто не доводи ефикасно до циља одбране. А морална забрана одбране, на основу тога што се наноси ненужна и претерана штета нападачу, била би последица схватања овог захтева, као дела захтева пропорционалности или нужности самоодбране. Не може да се забрани жртви, чак и ако јој из њене перспективе изгледа да нема шансе да се одбрани, да то покушава, и да се тврди да њена одбрана, пошто има мале шансе, уопште и није одбрана, и да није морално дозвољена. Осим тога, никада не можемо да будемо сигурни да нећемо успети у свом покушају, чак и ако нам изгледа да имамо мале шансе за успех.

У случају одбрамбеног рата, за разлику од индивидуалне самоодбране, не можемо да кажемо да је он генерално ефикасно средство за заустављање напада, него то зависи и процењује се од случаја до случаја, тако да би се услов ефикасности подударао са условом вероватноће успеха, као и у нападачком морално оправданом рату. Међутим, одбрамбеном рату и индивидуалној самоодбрани заједничко је то што право на одбрану не би требало да буде морално ограничено условом вероватноће успеха. Када би се услов вероватноће успеха, протумачен као да треба да штити нападача, приказао као део услова нужности одбрамбеног рата, помоћу тога би могло да се доказује да слабија држава нема морално право да се брани од јаче, ако има малу вероватноћу успеха, и њена одбрана се на основу тога не би сматрала морално дозвољеном, јер није нужна, зато што не може да доведе до свог циља. Њена одбрана се не би чак ни сматрала одбраном, јер није ефикасна, па ни

инструментална, а будући да је одбрана једини морално оправдани разлог за рат, онда она тада не би имала право да користи силу у покушају да заустави напад. Њој не би било морално дозвољено да покуша да се брани зато што тиме наноси узалудну ненужну или непропорционалну штету јачем нападачу, а тај закључак сматрамо морално неприхватљивим и у индивидуалном случају и у одбрамбеном рату. Забрана слабијима да се бране учинила би морално дозвољеним да јачи нападају слабије. И у случају држава не можемо са сигурношћу да тврдимо да слаба држава ипак не би успела да се одбрани. Сматрамо да није нужно нападати, чак ни са добрим и праведним циљем, ако напад највероватније неће довести до њега, али је нужно бранити се и морално је оправдано без обзира на све, чак и ако се не очекује успех.

Држава, принципијелно гледано, има право да се брани без обзира на ефикасност одбране и вероватноћу успеха.¹¹¹ Ако је држава нападнута она не само да има право, него је и дужна да се брани, сматра професор Бабић.¹¹² Нападнута држава има само две могућности, да се брани или да капитулира. Сматрамо да ту нема никакве могућности мирног решења, тако да је одбрана нужна. У тој ситуацији, или може да се одустане од решења проблема у име мира, или од мира да би се проблем решио. Једино обрамбени рат уопште може да доведе до решења и до одбране нападнуге државе. Држава има и могућност да капитулира,¹¹³ али капитулацијом се не постиже одбрана државе, него је то одустајање од одбране и препуштање нападачу онога што би се бранило,¹¹⁴ тако да она не може, као бекство појединца, да се посматра као мирно решење проблема, и као начин да се оно што је нападнуто сачува. Капитулацијом у ствари проблем није решен, није одбрањено и сачувано оно што је нападнуто, мада је нешто битно њоме сачувано, а то су животи становника те земље.

Сматрамо да захтев вероватноће успеха није пре свега усмерен на то да заштити нападача, као захтеви пропорционалности и нужности у самоодбрани, него служи томе да заштити жртву од претеране, а узалудне, штете и губитака. Индивидуалној одбрани и одбрамбеном рату заједничко би било то што право на одбрану не би било условљено вероватноћом успеха. Ово правило би у случају одбране имало смисла када би штитило браниоца и односило се на његову одговорност према себи самом, у индивидуалном случају, а на одговорност владе и политичких вођа према свом народу, у случају рата, а не

¹¹¹ Право на одбрану није засновано на шанси на ефикасну одбрану већ на вредности онога што се брани (Бабић 1998: 172). Право на одбрану постоји, каже професор Бабић, и када су изгледи за успех минимални (Бабић 2011: 132).

¹¹² Одбрана је само реакција и представља ствар подразумевања и обавезе. Легална и нормативна дужност државе да се брани садржана је у њеној дужности да примењује законе (Бабић 2012: 249 – 250). Без озбиљне намере да се брани, држава не би имала право да спроводи своје законе, што чини одбрану нормативно нужном (Бабић 2011: 133). Рат је средство за одбрану закона и мира. Одбрана је обавезна, а одлука о одбрани се посматра као већ донета (Бабић 2012: 256. Бабић 2011: 133). Сузан Јуниак каже да политички ауторитет има дужност да води одбрамбени рат (Униаске 2014: 72).

¹¹³ Држава има могућност да капитулира, да би сачували животе грађана, а војник да се преда, да би сачувао свој живот, а то бранилац у миру не може у односу на нападача, што је такође разлика индивидуалне самоодбране и рата.

¹¹⁴ Капитулација унапред је у супротности са појмом мира јер значи одустајање од онога за шта се хоће и за шта се претходно одлучило да буде закон. То је пораз у дословном смислу, присилно предавање своје моћи одлучивања, своје слободе, неке друге, а ако је то унапред, та моћ заправо никада није ни постојала. Дословно узета, капитулација унапред представља одустајање унапред од прављења закона и од успостављања њихове правоваљности у важећој употреби (Бабић 2018: 209).

на заштиту нападача.¹¹⁵ Овај услов може да се схвати као да би рат био морално неисправан ако би политички ауторитет имао морално неисправне и претеране захтеве у односу на свој сопствени народ, очекујући од њега да иде у рат без изгледа на успех. Сузан Јуниак сматра да овај захтев подразумева да легитимни политички ауторитет нема право да покрене зла рата ако је мала вероватноћа његовог успеха.¹¹⁶ Он је дужан да води рачуна о својим грађанима и њиховој безбедности када одлучује о томе да ли ће водити одбрамбени рат.¹¹⁷ Одбрамбени ратови су увек принципијелно морално дозвољени, али могу да их ограниче захтеви разборитости и одговорности. Професор Бабић каже да, као и свако делање, одбрана подлеже условима одговорности, а они зависе од онога што се може започети са изгледима на успех.¹¹⁸ Иако је одбрана оправдана принципијелним разлозима, са становишта пруденцијалних разлога, који нам говоре шта коначно треба да урадимо, капитулација може да постане морална и легална дужност, и у том смислу она постаје једино могући или најбољи могући чин одбране.¹¹⁹ У случају одбрамбеног рата, који брани политичке вредности, могуће је предајом сачувати животе многих становника и тако их одбранити, и на тај начин показати одговорност према њима. Пристанком на политичко уништење државе могуће је избећи тотално уништење. Предаја би тако сачувала бар нешто, а покушајем одбране која нема шансе за успех био би уништен и политички живот и појединачни животи становника, који би били предуслов за обнову политичког живота.

За разлику од случаја одбрамбеног рата, не можемо да кажемо да је за жртву која се брани од напада убице на њен живот најбоља одбрана да одустане од одбране, јер она нема могућност да капитулира или да се преда, и тако да се спасе. Међутим, она може да одустане од одбране када је у питању напад на својину. Ако је у питању одбрана не само од политичке агресије, него од покоља грађана, од кога нападач не одустаје ни по коју цену, и ако бранилац покушајем одбране нема шта да изгуби, као жртва која се брани од убице, тада ограничење вероватноће успеха *ad bellum* потпуно губи смисао. У случају када су угрожени животи, а предаја не помаже, ово правило не треба да важи. Нема разлога да жртва овде има било каквих моралних обзира према нападачу, који има за циљ да је потпуно уништи, и да се, из обзира према њему, ограничава захтевом вероватноће успеха.

Постоје покушаји, не само помоћу захтева нужности и вероватноће успеха, него и помоћу захтева пропорционалности *jus ad bellum*, да се покаже да одбрана државе у неким случајевима није морално дозвољена из обзира према нападачу, што не сматрамо морално прихватљивим. Размотрићемо сада захтев пропорционалности *jus ad bellum* и његова могућа тумачења, и упоредићемо га са захтевом пропорционалности индивидуалне

¹¹⁵ Услов вероватноће успеха се не јавља у индивидуалној самоодбрани, али би могао да се јави у смислу да саветује жртви којој неко отима, на пример, торбу да није разборито да се брани силом ако нема велике вероватноће успеха, да том приликом не би била повређена или убијена.

¹¹⁶ Uniacke 2014: 71.

¹¹⁷ Uniacke 2014: 72.

¹¹⁸ Бабић 2011: 132.

¹¹⁹ Бабић 2011: 141. Пример неодговорне одлуке према себи самима, односно политичких вођа према свом народу, је одлука Мељана да се супротставе много јачим Атињанима, иако нису имали шансу за успех. У Тукидидовој *Историји пелопонеског рата*, говори се о ултиматуму Атињана Мељанима да се предају или ће бити уништени. Дат им је избор између политичког и тоталног уништења. Вође Мељана су одбиле да буду поданици Атине, нису хтеле да се предају, тако да су мушкарци убијени, а жене и деца продати у робље. Изабравши да се супротставе без шансе за успех они су изабрали тотално уништење.

самоодбране. Покушаћемо да утврдимо да ли овај услов важи и за одбрамбени рат, као за нападачке праведне ратове, да ли се формулише на исти начин и да ли се поклапа са захтевом пропорционалности индивидуалне самоодбране. Сматрамо да захтев пропорционалности, као ни захтев нужности *ad bellum*, не важи за одбрамбене ратове, као за нападачке праведне ратове и за самоодбрану појединаца у миру, и да су они увек пропорционални, као што су увек и нужни. Не бисмо прихватили ни да се на одбрамбени рат примењује хибридни захтев пропорционалности *jus ad bellum* и индивидуалне самоодбране, који ћемо анализирати.

2.4.1.4 Услов пропорционалности *jus ad bellum* и пропорционалности у самоодбрани појединаца у миру

Пропорционалност или сразмерност представља морално ограничење за поступке који подразумевају коришћење силе, повређивање и наношење штете другој особи, које може да има морално оправдање и да буде морално дозвољено. Такви поступци су, на пример, кажњавање, самоодбрана, одбрана других, као и морално оправдани рат и убијање у рату. Постоје сличности између захтева пропорционалности *jus ad bellum* нападачког праведног рата и пропорционалности у самоодбрани појединца у миру, тако да бисмо могли да помислимо да један одговара другоме, али сматрамо да у случају рата није реч о истом захтеву, у коме су појединци замењени државама, чак ни када је у питању одбрамбени рат, нити да је пропорционалност *ad bellum* одбрамбеног рата комбинација *jus ad bellum* пропорционалности нападачког праведног рата и индивидуалне самоодбране. Сматрамо да не би било сврхе да се тако протумачен захтев пропорционалности, као хибридни захтев пропорционалности индивидуалне самоодбране и пропорционалности *jus ad bellum*, који би требало да важи за одбрамбене ратове, који би, као у индивидуалној самоодбрани, штитио нападача, примењује на одбрамбени рат, а када би се ипак применио, према њему би одбрамбени рат увек био пропорционалан. Зато би, као и услов нужности, и овакав посебан захтев пропорционалности *jus ad bellum* био сувишан за одбрамбене ратове. Не слажемо се са покушајима да се помоћу овако протумаченог захтева пропорционалности *jus ad bellum* одбрамбеног рата доказује да у неким случајевима одбрана државе од напада није морално дозвољена из обзира према нападачу, зато што оно што се брани није пропорционално узимању живота нападачких бораца, и мислимо да би то имао морално неприхватљиву последицу да је напад тада дозвољен. Да бисмо то образложили, прво ћемо размотрити захтев пропорционалности индивидуалне самоодбране, његова различита тумачења, затим захтев пропорционалности *jus ad bellum* нападачког праведног рата, упоредићемо их и покушаћемо да покажемо да нема захтева пропорционалности који важи за одбрамбени рат, који би одговарао било коме од њих, нити њиховој комбинацији.

Услов пропорционалности у самоодбрани захтева да *штета која се наноси* нападачу у самоодбрани буде пропорционална *штети која се самоодбраном спречава*. Штета која се спречава је могућа штета коју би нападач нанео браниоцу када би напад успео. У неким верзијама овог услова, *сила* која се користи или *штета* која се наноси у самоодбрани, треба да је сразмерна *сили, претњи, опасности*, односно *нападу* који се одвраћа, као што то

наводе Кадиш (Sanford H. Kadish), и Хурка (Thomas Hurka).¹²⁰ Претњу, опасност и количину силе овде можемо да схватимо као штету којом се прети, а сила која треба да јој буде сразмерна је битна с обзиром на штету коју проузрокује, мада може да се тумачи и као разорност средстава која се користе. Ако се сила схвати као штета, јасно је да је пропорционално користити смртоносну силу у одбрани живота. Остала добра која могу да се бране убијањем нападача могла би да буду одбрана од губитка дела тела или од физичког сакаћења, одбрана од силовања, одбрана слободе и одбрана права на имовину.¹²¹ Слобода може да се схвати на различите начине и постоје различите врсте слободе. Родин сматра да би било непропорционално користити смртоносну силу против некога ко жели да нас лиши важних политичких слобода, као што је право гласа или слободе изражавања нашег мишљења, али не и од поробљавања, од неправедног и незаконитог доживотног затварања, или сличног тешког кршења слободе.¹²² Сматрамо да лишити особу слободе може да представља ускраћивање не само смисленог, него и мирног и безбедног живота који је, поред живота самог, претпоставка за сва друга добра. Ако се угрожавање слободе схвати као киднаповање, заробљавање, и држање особе у ропству, мислимо да би таквом лишавању слободе жртва смела пропорционално да се супротстави смртоносном силом. Према Мекмахану, Родину, Кадишу и Норману (Richard Norman), осим одбране живота, било би пропорционално бранити се смртоносном силом и од киднаповања и поробљавања, силовања, сакаћења и доношења озбиљних телесних повреда, али не и од мањих претњи нечијој слободи и власништву.¹²³

Треба имати на уму и разлику између губитка дела тела и повреда које не могу да се излече, са једне стране, и повреда које могу да се излече и од којих жртва може да се опорави, са друге. Џон Лок наглашава значај ненадокнадивости живота и немогућности да се нападнути обрати властима за помоћ, за морално оправдање самоодбране. Будући да је узимање живота штета која ни у ком случају не може да се исправи нити надокнади, и нападач не оставља времена за обраћање заједничком судији, Лок сматра морално исправним и дозвољеним да се нападнута особа сама брани силом од напада, у одсуству овлашћених лица која би могла да је одбране.¹²⁴ Лок каже да тамо где може да се помогне повређеној страни позивањем на закон, а њена штета надокнади, ту не може да буде никаквог изговора за силу. У случају угрожавања својине постоји правни систем који би могао да је врати или надокнади што није могуће у случају убиства или сакаћења. Сматрамо да критеријуми ненадокнадивости и немогућности обраћања ауторитету за заштиту могу да се примене на рат и представљају разлику између положаја појединца у миру и државе која је нападнута, зато што држава никада нема ове могућности које има појединац да се обрати

¹²⁰ Kadish 1976: 886. У случају самоодбране, принцип сразмере ограничава морално оправдано коришћење одбрамбене *силе* на меру која би била сразмерна потенцијалној штети коју би нападач нанео браниоцу, сматра Томас Хурка (Hurka 2005: 38 – 39).

¹²¹ Родин сматра да постоји значајна морална разлика између озбиљних напада на особу и напада на имовинска права, таква да неко може с правом да убије у самоодбрани у првом, али не и у другом случају (Rodin 2002: 43). Кадиш сматра да је право самоодбране ограничено захтевом пропорционалности, тако да жртва има морално право да убије нападача да би заштитила свој живот, али не и да би заштитила мање интересе и добра, као што је својина. Ако је убијање нападача једини начин да се сачувају мање важна добра, онда их треба препустити њему (Kadish 1976: 886).

¹²² Rodin 2002: 48.

¹²³ McMahan 2002: 412. Rodin 2002: 48. Kadish 1976: 888. Norman 1995: 128, 135.

¹²⁴ Лок 1978: 19.

заједничкој власти за заштиту и надокнаду онога што је изгубила и зато је принуђена, када је нападнута, да се сама брани силом.

Понекад је морално дозвољено у индивидуалном случају у миру да потенцијална жртва убије или да одолева нападу силом у случају у коме је угрожена својина. Не сматра се пропорционалним и морално дозвољеним убити нападача да би се спречила крађа, међутим, то не важи ако је у питању нечији дом. Нападнута особа има захтев за повлачењем, када је оно могуће, али се ни од кога не очекује да напусти свој дом.¹²⁵ Упад у дом оправдава више дефанзивне силе.¹²⁶ Слична идеја се примењује када је у питању међународна агресија. Грађани посматрају своју земљу као врсту свог дома. Као што индивидуална заштита дома допушта додатну силу у самоодбрани, тако је допушта и заштита политичког дома у моралности рата.¹²⁷ Волцер каже да људи могу да бране своју земљу на исти начин као што човек може да брани свој дом, јер је земља колективно власништво.¹²⁸ У том случају није могуће повући се и не треба се повући. За разлику од појединца у миру, нападнута држава нема могућност да се повуче, нема где да побегне, да се склони и да позове полицију у помоћ, што чини њену одбрану силом, као што смо рекли, увек нужном.

Принцип сразмере или пропорционалности *jus ad bellum* упоређује одлазак у рат са неодласком у рат. Држава, пре започињања рата, мора да одмери добра и зла, добре и лоше последице, за које се очекује да из рата произађу. Добро које се узима у обзир у процени *jus ad bellum* пропорционалности рата је остварење његовог морално исправног циља, а лоше последице су очекивана штета и жртве, али не само за државу која доноси одлуку о почетку рата, него уопште, за све учеснике и треће стране. Мисли се на штету по културна добра, природну околину, имовину и здравље становништва и на жртве у виду повреда и губитака живота. Према овом услову, било би дозвољено прибећи рату и он би био сразмеран када очекиване лоше последице рата не би биле много веће од очекиваних добрих последица.¹²⁹ Добро које се постиже ратом, или зло које се њиме спречава, морало би да буде довољно значајно да надјача штету коју ће рат произвести.¹³⁰

Мислимо да ако би постојала *jus ad bellum* пропорционалност одбрамбеног рата она би више подсећала на *jus ad bellum* пропорционалност нападачког праведног рата, тако што би узимала у обзир укупну штету до које ће рат да доведе, а не, као у индивидуалној самоодбрани, штету која се наноси нападачу. Одбрамбени рат би могао да се посматра као непропорционалан на сличан начин као нападачки рат, када би изазвао претерану општу штету, на пример, по живот, здравље, зараћених и трећих страна, и околину. Ако би приликом одбране нападнута држава наносила превелику штету трећој страни, мислимо да у односу на њу поступање државе браниоца не би било одбрамбено, што би дало право трећој страни да посматра то поступање у односу на себе као нападачко и да на њега реагује силом.

Захтев пропорционалности који би могао да има смисла у вези са одбрамбеним ратом, а који не би био могућ у случају одбране појединца у миру, био би онај који би

¹²⁵ Kadish 1976: 887.

¹²⁶ Hurka 2005: 55.

¹²⁷ Hurka 2005: 56.

¹²⁸ Волцер 2010: 91.

¹²⁹ McMahan 2004 а: 708 – 709. McMahan 2011: 1, 19. McMahan 2009 а: 18.

¹³⁰ Norman 1995: 118.

штитио становништво државе која се брани од претераних губитака, на сличан начин на који га штити и захтев вероватноће успеха од узалудних губитака. У случају одбрамбеног рата, чак и када је успешан, и држава бранилац ће да претрпи штету на многе начине, између осталог у виду губитака живота својих грађана, што се неће десити у успешној индивидуалној самоодбрани у којој бранилац преживљава. Зато она мора да узме у обзир своје очекиване губитке и да их упореди са очекиваним добрим последицама, радије него да води рачуна о нападачу и ограничава се и уздржава од своје одбране из обзира према њему.

Захтев пропорционалности *jus ad bellum* се не јавља у међународном праву и законима оружаних сукоба, као ни услов вероватноће успеха,¹³¹ него само захтев пропорционалности *jus in bello*, који има у виду ненамерну штету која се наноси неборцима који нису легитимне мете, у току војних акција, али не и борцима нападачима. Мекмахан мисли да морал налаже ограничење *jus ad bellum* пропорционалности за коју би требало да су релевантне не само повреде које се наносе невиним посматрачима него и нападачким борцима.¹³² Тиме он показује да прихвата сличност између пропорционалности *jus ad bellum* и пропорционалности индивидуалне самоодбране која штити нападача, са којом се не слажемо. Ограничење *jus ad bellum* пропорционалности, као и услов вероватноће успеха, припада једино сфери морала, а управо се помоћу ових услова доказује да у неким случајевима одбрана није морално допуштена зато што њих не поштује.

Постоје различита могућа тумачења захтева пропорционалности индивидуалне самоодбране, која могу да покушају да се прикажу и као тумачења *jus ad bellum* пропорционалности одбрамбеног рата, када се примене на државе. Сразмерност може да се схвати као захтев да држава која се брани не треба да користи више силе него што је нужно да се одврати претња. Тома Аквински експлицитно тврди за индивидуалну самоодбрану да неко ко користи више силе него што је нужно да би се одбранио чини нешто погрешно.¹³³ Ово је описано као услов пропорционалности, али то сматрамо делом услова нужности, односно захтевом најмање силе, најмање штетног начина да се одбије напад. Овде је претерано и несразмерно оно што прелази границе нужне одбране. Овај захтев минималне силе, односно штете, може да се посматра и као засебан услов самоодбране и рата, а не искључиво као део услова нужности. Међутим, и такво коришћење силе у индивидуалној самоодбрани, које не превазилази оно што је нужно у датим околностима може да буде претерано и несразмерно, ако се сразмера одређује на други начин, наиме као однос између штете која се наноси нападачу и браниоцу. На пример, можда је једини, па онда и најмање штетан начин да зауставимо некога ко је од нас украо јабуку да пуцамо у њега и да га убијемо, али иако је то најмање штетно средство, оно није пропорционално. Вредност јабуке је премала у односу на узимање живота.¹³⁴ У том случају је штета која је спречена за браниоца мања од штете која се наноси нападачу. Захтев пропорционалности, као и захтев минималне силе, подразумева одмеравање штете, односно штетних последица које се наносе нападачу. Сматрамо да је за примену сваког од њих неопходно да буде испуњен

¹³¹ Међународно право не укључује овај захтев, пошто га препознаје као пристрасан на штету малих, слабијих држава.

¹³² McMahan 2011:1. McMahan 2014 a: 11.

¹³³ Aquinas, *Summa Theologiae*, II, II, qu. 63, a. 7, интернет: 5023.

¹³⁴ Fletcher, Ohlin 2008: 96.

захтев нужности. Међутим, није реч о истом захтеву. Разлика између ова два захтева је у томе што пропорционалност одмерава штету која се наноси нападачу у односу на штету која се избегава за браниоца (односно у односу на вредност која се штити, што може да буде живот, слобода или својина), а захтев минималне силе одмерава штету, која се наноси нападачу као средство које доводи до одвраћања претње, као што је нпр. његово убијање, са другим средствима која доводе до истог циља, као што је нпр. његово рањавање или онеспособљавање. Средства, у смислу штетних последица које доводе до заустављања напада, а не у смислу оружја и оруђа, одмеравају се међу собом, и међу њима се тражи минимална ефикасна штета која зауставља напад. На пример, ако нападач угрожава живот жртве, пропорционална штета која би се наносила нападачу, када би то било нужно, било би узимање његовог живота, али је могуће да се он заустави и рањавањем у руку, што је минимална штета.

Друго, принцип сразмере може да значи и да дефанзивна акција треба да буде сразмерна нападу, односно сили, претњи или опасности на коју одговара. *Озбиљност и величина претње и опасности, количина коришћене силе и озбиљност напада* може да се схвати на различите начине. Она може да се протумачи као да штета која се наноси у самоодбрани сме да буде одговор само на исти тип или количину *штете* која нам прети, али и као разорност *средстава* која се користе у одбрани и нападу, што није исто. Тада би *средства* одбране требало да буду сразмерна *средствима* напада.¹³⁵ У индивидуалном случају би пример тумачења количине силе као коришћења одређеног мање или више разорног средства и оружја, у оквиру захтева пропорционалности, био да се за кривично дело убиства терети особа која се бранила пиштољем од нападача који је бодне ножем или се бранила ножем од нападача који је био наоружан шрафцигером, зато што одбрана није била пропорционална. Сматрамо да за морално ограничење пропорционалности, као и нужности, разорност средстава која користе нападач и бранилац, и тип и количина силе којом се прети браниоцу и којом он узвраћа нападачу, није битна сама по себи, него с обзиром на штету коју може да проузрокује. Пропорционалност се одмерава у односу на очекиване последице коришћења те силе и тих средстава. Сматрамо да са моралне тачке гледишта није битно које је средство бранилац користио, него од какве штете се бранио. Усвојили бисмо формулацију захтева пропорционалности према коме у самоодбрани треба да постоји сразмера између нанесене и спречене штете.

Треће, овај принцип може да представља захтев да штета која се наноси у самоодбрани не буде несразмерна у односу на циљ коме се тежи или на добро које се постиже. На тај начин га формулише Родин. Он сматра да у самоодбрани треба да постоји сразмера између *штете* и повреда које се наносе нападачу и *циља* који самоодбрана тежи да оствари, а то је, по њему, сачувано *добро или вредност* која је њом постигнута.¹³⁶ Он

¹³⁵ Не мора да значи да разорније средство наноси и већу штету. У индивидуалном случају, на пример, не сме да се пуца у некога и да му се узме живот зато што нас вређа или прети да нас удари. Шамар представља много мању количину силе која по претпоставци проузрокује много мању штету од пуцања из пиштоља у некога. Рука је мање разорно средство од пиштоља. Али могуће је и некога нокаутирати и убити ударцем, као што је могуће пуцати у некога и само га ранити, без тежих последица. Тада је у првом случају нанета већа штета него у другом, иако су средства разорнија у другом случају и у њему је, у том смислу, коришћена већа сила.

¹³⁶ Rodin 2002: 42. И Родин сматра да захтев пропорционалности не подразумева да постоји пропорционалност између типа и количине силе која се користи, него између нанесене штете и сачуваног добра. Није битно за захтев пропорционалности ако неко покушава да ме убије ножем то што се браним базуком. Моје коришћење силе је пропорционално иако је базука разорније оружје. Пропорционално је користити смртоносну силу у

изједначава циљ самоодбране и добро или вредност која се брани, али ми бисмо направили разлику између циља самоодбране, који је заустављање напада, и вредности која се брани, што може да буде живот, слобода или својина. Родин своје тумачење захтева пропорционалности користи да покаже да ни редуktivна ни аналошка стратегија нису адекватне и не успевају да заснују право на националну одбрану на самоодбрани. На његове аргументе ћемо се вратити на крају разматрања захтева пропорционалности *jus ad bellum*. Образложићемо због чега се не слажемо са његовим тумачењем захтева пропорционалности одбрамбеног рата које је хибрид пропорционалности индивидуалне самоодбране и нападачког праведног рата, а ни са аргументима против ове две стратегије, помоћу овако схваћеног захтева пропорционалности, мада се слажемо са тим да морално оправдање рата не може да се сведе на оправдање самоодбране, нити морална правила рата на правила самоодбране.

Четврто тумачење захтева пропорционалности излаже Мекмахан. Непропорционалан напад, за Мекмахана, значи напад који је претеран у односу на нечију подложност.¹³⁷ Непропорционална би, према том тумачењу, била она штета која се наноси у самоодбрани која превазилази штету за коју је особа подложна, а не она штета која превазилази штету коју би нападач нанео жртви. Пропорционалност, односно штета која се наноси нападачу, одмерава се у односу на његову подложност за штету, а не у односу на штету која се спречава или на добро које се штити самоодбраном, као у претходно наведеним одређењима овог захтева.¹³⁸ Мекмаханов захтев пропорционалности који се позива на подложност се пре свега односи на појединце и на питање да ли су они подложни за штету која им се наноси, тако да је његово схватање више у вези са *jus in bello* него са *jus ad bellum* захтевом пропорционалности. По њему је за одређење пропорционалности самоодбране важан појам подложности за штету и повређивање, односно подложности за убијање, који ћемо детаљније размотрити у делу рада о самоодбрани. По Мекмахану је

одбрани живота. Оно што је овде битно је штета која се наноси или којом се прети, а не количина или врста силе која је наноси или средство које се користи (Rodin 2002: 42 – 43). Према захтеву пропорционалности у кривичном праву, према Стојановићу, треба да постоји разуман однос између вредности нападнутог добра које се брани и вредности оног нападачевог добра које се одбраном угрожава, али се не ради о сразмери између степена интензитета напада и средстава и интензитета радњи предузетих ради одбијања напада (Стојановић 2009: 96).

¹³⁷McMahan 2011: 13.

¹³⁸ За одређивање степена штете за који је нападач у самоодбрани подложен битно је, поред штете коју би нанео браниоцу, узети у обзир његово ментално стање, његову моралну одговорност, кривицу, питање какве су његове намере, мотиви, да ли у случају напада постоје извињења као што су епистемичка ограничења и присила, као и морална оправдања. За утврђивање подложности битно је утврдити и да ли је убијање некога у том случају нужно. Исто важи и за подложност за штету учесника у рату (McMahan 2014 а: 24). Захтев пропорционалности може да се тумачи на различите начине у оквиру различитих теорија које предлажу морална оправдања самоодбране. Оно што би било пропорционално према неким тумачењима овог захтева, у оквиру одређених теорија моралног оправдања самоодбране, не би било пропорционално према другим тумачењима. Иста штета која би се наносила невином не-одговорном нападачу који би проузроковао исту штету, би, на пример, према теорији самоодбране заснованој на правима Томсонове и Јуниак, била пропорционална, а према Мекмахановој теорији заснованој на моралној одговорности непропорционална. По Мекмахану, морална ограничења спровођења нечијег права на самоодбрану, као што су пропорционалност и минимална сила, постају утолико јача уколико је морално оправдање за самоодбрану слабије, а оправдање за самоодбрану постаје слабије уколико је мања морална асиметрија између нападача и жртве (McMahan 2002: 412). Према томе, поступак који би био пропорционалан када би се одмеравала само штета која се наноси нападачу, не би био пропорционалан када се узме у обзир нападачева морална одговорност и кривица, односно извињења и морална оправдања која нападач има.

појам подложности за штету и напад кључан део моралног оправдања самоодбране, и представља битан део појмова неправедне штете, невиности и пропорционалности. Сада ћемо само рећи да ако је особа подложна томе да буде нападнута и убијена то значи да се тиме што би је неко напао и убио не би прекршила њена права и не би јој била учињена неправда. Њена права тиме нису прекршена, јер особа подложна за убијање нема право да не буде убијена. Осим тога, особа која је подложна томе да буде нападнута и убијена нема право да се брани. Мекмахан каже да нема допустиве одбране од штете за коју је неко морално подложен.¹³⁹ Тако, на пример, криви нападач нема право на самоодбрану од самоодбране своје жртве, нити од полицајца који брани жртву. Ово схватање редуктивистички индивидуалисти користе да подрже тезу асиметрије у рату. Особа која је подложна за доношење штете и убијање, и којој није морално дозвољено да се брани, по овом схватању, не мора да буде нападач. Нападач може да буде неподложен, као што неугрожавајућа особа може да буде подложна за напад и убијање и легитимна мета намерног напада у рату. Како је то могуће видећемо када будемо разматрали Мекмаханову теорију моралног оправдања самоодбране засновану на моралној одговорности, коју он затим примењује на рат и показује да су и неактивни неправедни борци, као и неки неправедни неборци, подложни убијању и легитимне мете напада у рату.

Да бисмо разумели Мекмаханово схватање моралних правила рата и да бисмо могли да анализирамо примену моралних правила самоодбране на рат, или тачније свођење правила рата на правила самоодбране, морали бисмо да схватимо његову теорију моралног оправдања самоодбране и да анализирамо појам подложности који је кључан за њу, за који сматрамо да омогућава свођење моралних оправдања и правила рата на морална оправдања и правила самоодбране. Зато ћемо се овом анализом детаљно бавити у делу рада који је посвећен самоодбрани. Иако је појам подложности за напад и убијање постао незаобилазан у савременим етичким расправама о самоодбрани и неопходан за редуктивизам и његово свођење морала рата на морал самоодбране, сматрамо да је у питању неприхватљив и проблематичан појам који не треба прихватити здраво за готово. Указали бисмо на проблеме везане за овај појам, као и за теорије моралног оправдања самоодбране које су засноване на њему и за њихову примену на рат, што ћемо учинити у завршном делу рада. Сада ћемо размотрити однос између захтева нужности и пропорционалности *jus ad bellum* и захтева нужности и пропорционалности у самоодбрани појединца у миру.

2.4.1.4.1 Однос између захтева нужности и захтева пропорционалности *jus ad bellum* и захтева нужности и пропорционалности у самоодбрани

Сматрамо да примена захтева пропорционалности и у самоодбрани и у рату *ad bellum* зависи од тога да ли је испуњен захтев нужности, а да што се рата тиче, и захтев нужности и пропорционалности *jus ad bellum* зависе од постојања морално исправног ратног циља. Сматрамо да је одбрамбени рат увек нужан и пропорционалан, за разлику од нападачких праведних ратова и од индивидуалне самоодбране и да, као што не може помоћу захтева нужности и вероватноће успеха да се доказује да одбрана понекад није морално дозвољена,

¹³⁹ McMahan 2005 а: 400. Подложност је важна за одређивање шта особа сме да уради бранећи се од жртве. Особа која је подложна томе да буде убијена од стране жртве не сме да користи силу да избегне штету коју јој жртва наноси (Frowe 2010: 269).

то не може да се доказује ни помоћу тога да није испуњен захтев пропорционалности *ad bellum*.

Сматрамо да примена захтева пропорционалности у рату претпоставља да је претходно испуњен услов нужности. Нешто пре свега треба да буде нужно средство постизања исправног ратног циља, или у индивидуалном случају да буде нужна одбрана, да бисмо то средство уопште подвргли провери захтева пропорционалности. За коришћење силе које није нужно не можемо ни да кажемо да је пропорционално. Ако можемо да побегнемо од убице, или ако на мање штетан начин од убијања можемо да избегнемо да нас он повреди, онда његово убијање није нужно. Ако његово убијање није нужно да се заштити живот жртве, не бисмо га схватили ни као одбрамбено. Штета која му се тада наноси није ни пропорционална одбрамбена штета, будући да тада нема речи о самоодбрани. Она уопште тада ни не подлеже провери пропорционалности, јер не представља део нечијег одбрамбеног поступања. Мислимо да и захтев пропорционалности служи томе да се утврди шта се сматра самоодбраном. Када би се бранило неко добро или наше право које није суштински везано за наше постојање, које може да се назове непропорционалним и мање вредним, и када ми сами не бисмо били нападнути и угрожени, такође не би могло да се говори о самоодбрани, у строгом смислу. Онда не може да се расправља ни о нужности самоодбране, него је у питању нужност нечега другог, заштите неких других права и интереса, али не и одбране свог постојања.

За разлику од тога, Дејвид Родин сматра да су услови нужности и пропорционалности логички независни један од другог. Могућа је нужна самоодбрана која није пропорционална, и пропорционална самоодбрана која није нужна. Родин каже да ако је једини начин да спречим некога да гледа моје личне папире да га убијем, та радња ће бити нужна да заштитим своје право на приватност, ако нема мање штетног начина да спречим кршење мојих права, али неће бити пропорционална. Са друге стране, ако сам брз тркач и могу брзо да побегнем од нападача који покушава да ме убије, онда би пуцање у њега било пропорционално коришћење силе, али не би било нужно.¹⁴⁰ Ниједан од наведених примера не бисмо сматрали нужном одбраном. Примере који се обично наводе као кршење захтева пропорционалности у индивидуалној самоодбрани, као што је убијање лопова који од нас краде неку ситницу, као што је јабука, уопште не сматрамо самоодбраном. У индивидуалном случају, на пример, смемо да убијемо нападача да бисмо заштитили свој живот, али не и да бисмо сачували новчаник или своје место у реду, јер то није сразмерно. Мислимо да убијање у заштити било ког свог интереса и права, који је мањи, али не витални интерес, не може да се тумачи као самоодбрана, па самим тим не може ни да испуњава услов нужности самоодбране. На тај начин и захтев пропорционалности, као и захтев нужности, може да се посматра као услов саме самоодбране. Можда је то убијање нужно да би се остварио неки циљ или заштитило неко право или интерес, на пример право на приватност или своје место у реду, али ту није реч о самоодбрани, нити о нужности самоодбране.

Мислимо да у оквиру захтева пропорционалности није реч само о томе да се одреди која брањена вредност је пропорционална вредности нападачевог живота, него треба одредити шта се сматра самоодбраном, одбраном свог постојања и идентитета, односно виталног интереса, за разлику од заштите неког мањег интереса. У индивидуалном случају су напади у односу на које је одбрана непропорционална у ствари напади који не угрожавају

¹⁴⁰ Rodin 2002: 42.

саму особу и њено постојање. Мислимо да је смисао захтева пропорционалности, не само да штити нападача, у коме гледамо сродно људско биће које уважавамо, него и да утврди када се коришћење силе сматра самоодбраном. Не смемо да убијемо некога ко нам је украо јабуку, не само зато што је она мање вредна од живота нападача, него зато што се крађа јабуке не сматра нападом на нас, који би нам дао право на самоодбрану, као што нам даје напад на наш живот. Гледање туђих приватних ствари нарушава нека права, као што је наше право на приватност, као што и заузимање места у реду крши нека права, али то кршење права не бисмо схватили као напад, који угрожава нечије постојање и идентитет, од кога је нужно бранити се силом која може да доведе до смрти нападача. У случају угрожавања наведених права, нужност њихове одбране се не би процењивала на исти начин као нужност самоодбране особе коју напада убица. Не бисмо могли да кажемо да, пре него што употреби силу, бранилац ових права треба да проба да побегне, да се сакрије или да се повуче да би сачувао своје право на приватност, јабуку или место у реду. То уопште нису начини да се заштите ова права, али су начини да се заштити сама особа и њен живот.

Сматрамо да за нападачки праведан рат важи да мора да буде испуњен услов нужности, да бисмо га уопште подвргли провери захтева пропорционалности, а да за индивидуалну самоодбрану важи да би она морала да буде нужна и пропорционална да би заиста представљала самоодбрану. За одбрамбене ратове смо рекли да су нужни самим тим што су одбрамбени и да не могу да се посматрају на исти начин као средства за циљеве, као нападачки ратови. Мислимо да је за разлику од индивидуалне самоодбране и од нападачког праведног рата одбрамбени рат увек нужен и увек пропорционалан. Ако би се на одбрамени рат применио захтев пропорционалности који би потпуно одговарао ономе у индивидуалној самоодбрани, било каквим нападом на државу, било да је реч о нападу на становништво или само на територију, увек би била угрожена иста вредност, а то је њен суверенитет, идентитет, што значи и њено постојање, што би морално оправдало њену реакцију силом да заустави напад и покренуло њено право на одбрану. Нападом на државу не може да буде угрожена мања вредност, као у случају појединца коме неко краде јабуку, гледа у фиоку или заузима место у реду, тако да се то угрожавање не би сматрало нападом на њу саму, а да се њен одговор силом не би сматрао самоодбраном. Због тога не постоји ни напад на државу, у односу на који се одговор и одбрана силом не би сматрала пропорционалним, у смислу да није угрожена довољна вредност која би оправдала одбрану силом или вредност чија се повреда не би сматрала повредом саме државе. Сматрамо да је зато овако протумачен захтев пропорционалности, који би одговарао захтеву пропорционалности индивидуалне самоодбране који штити нападача, бесмислено примењивати на одбрамбени рат.

Међутим, Родин користи захтев пропорционалности одбрамбеног рата, који је протумачен као пропорционалност у индивидуалној самоодбрани, да би показао да ни стратегија редуције ни стратегија аналогije не могу да заснују право на националну одбрану на индивидуалним правима појединаца на самоодбрану. Помоћу захтева пропорционалности *jus ad bellum*, који је протумачен као идентичан Родиновом захтеву индивидуалне самоодбране, с тим што је примењен на државе, могло би да се доказује да у неким случајевима одбрана државе није морално дозвољена зато што је непропорционална, у смислу да добро које се брани није довољно вредно и пропорционално штети до које би одбрамбени рат довео и коју би нанео нападачу, што не сматрамо морално прихватљивим. Не слажемо се са тумачењем захтева пропорционалности *jus ad bellum* по аналогiji са

пропорционалношћу у самоодбрани, према коме би *jus ad bellum* пропорционалност одбрамбеног рата потпуно одговарала захтеву пропорционалности у индивидуалној самоодбрани, с једином разликом што су у њему појединци замењени државама. Када би постојала таква пропорционалност одбрамбеног рата, према њој би било пропорционално и дозвољено да држава бранилац потпуно уништи државу нападача и њен суверенитет у својој одбрани, као што је пропорционално да бранилац појединац убије нападача у самоодбрани. Међутим, у случају држава то није дозвољено. Држави браниоцу напад не даје право да уништава нападачку државу и да заузме њену територију. То би вероватно превазилазило границе онога што је нужно за одбрану. Довољно је да држава која се брани заустави напад. Слажемо се са Родином да редуктивистички индивидуалисти не би требало да прихвате, и не могу да објасне право на рат, ако се њихова морална оправдања убијања у рату ослањају и своде на индивидуалну самоодбрану и на права појединаца у миру, али се не слажемо са оваквим аргументом и тумачењем захтева пропорционалности, који би био хибрид пропорционалности индивидуалне самоодбране и праведног нападачког рата, које ћемо анализирати у следећем делу рада.

2.4.1.4.2 Родинови аргументи против стратегије аналогije и редукције помоћу захтева пропорционалности *jus ad bellum*

Родин у тексту "Мит националне самоодбране" поставља питања шта држави даје право да води рат и да убија у својој одбрани, које немају други колективи, фирме и институције, која је то изузетна вредност у независности и суверености државе која може морално да оправда насиље и убијање које она врши, и због чега би служење њој дало право појединцима да раде оно што приватно не би смели и што би се сматрало злочином. По њему би оно што он назва циљем одбране, а то је вредност која се брани, која може да се схвати индивидуалистички или колективистички, требало да заснује право на националну одбрану. Родин сматра да нема ни колективне ни индивидуалне вредности, као циља одбране, која би учинила одбрану ратом пропорционалном. Мислимо да пропорционалност одбрамбених ратова не треба процењивати на начин на који он предлаже, што ћемо образложити.

У тексту "Мит националне самоодбране" Родин закључује да није пропорционално, нити морално дозвољено, бранити се од политичке агресије. То би, по њему, било ирационално, а национална самоодбрана је само мит у који се дуго није сумњало. Он одбацује морално оправдање националне одбране преко индивидуалне самоодбране, и помоћу редуктивне и помоћу аналошке стратегије, која би одговарала Волцеровом схватању.¹⁴¹ Онда би било доследно прихватити антиратни пацифизам, али ни редуктивисти ни Родин га не прихватају, него заступају теорију праведног рата, говоре о "праведним" и "неправедним" борцима и ратовима, и залажу се за асиметрију у правилима која би требало да важе за њих. Прво ћемо изложити Родинов аргумент против редуктивне, а затим против стратегије аналогije, а на крају ћемо анализирати хибридно схватање пропорционалности одбрамбеног рата, које он користи у овим аргументима, и покушати да покажемо због чега се не слажемо са његовом употребом.

Родин у својој књизи *Рат и самоодбрана* износи аргумент "инвазије без крви", односно "политичке агресије", против редуктивистичког индивидуализма, то јест редуктивне стратегије, којим жели да покаже да ово схватање, према коме су циљ права на

¹⁴¹ Rodin 2014: 74, 82.

самоодбрану искључиво појединачни животи грађана, не може да обезбеди морално оправдање за право на националну одбрану. Право на националну одбрану не може да буде засновано на циљу одбране живота појединаца, односно на тој вредности. Према овом приговору, редуktivистичко схватање рата не може да дозволи да држава води одбрамбени рат против инвазије без крви или чисто политичке агресије, која не прети, или само условно прети, ако јој се пружи отпор, животима појединачних грађана, то јест њиховим виталним интересима, зато што то не би било пропорционално. Појединац у миру сме да се брани само када су угрожени његови витални интереси, на пример, од смрти, мучења или поробљавања, али не и када су угрожени мањи интереси, као што су својина или политичка права. Он не сме да убије особу која би га пљачкала, или спречавала да гласа. Изгледа да су редуktivисти принуђени да признају да држава не сме да брани мање интересе, на пример, свој суверенитет, политичку независност, територију и ресурсе, средствима рата, будући да рат укључује наношење смртоносне штете нападачким борцима, која би била непропорционална, зато што је вредност која се брани мања од штете која се наноси нападачу.¹⁴²

Слажемо се са закључком да индивидуалистичко схватање води у пацифизам и да не може да објасни право на рат, али се не слажемо са схватањем пропорционалности одбрамбеног рата које се користи у овом аргумену. Рекли смо да угрожавање суверенитета није угрожавање мањег, него виталног интереса за државу, и самог њеног постојања, а та колективна вредност не може да се посматра ни по аналогiji, нити да се сведе на било који мањи интерес за појединца, нити на њихов збир. Напад на политичку независност државе није исто што и забрана појединцу да гласа нити збиру појединаца да изађу на изборе, а отета територија не може да се изједначи са украденом јабуком или новчаником појединца. Политичком агресијом није само угрожен велики број мањих права појединаца, него витално колективно право и вредност, која се по својој суштини и врсти разликује од ових мањих права, као што је један излазак појединца на изборе, као и од њиховог збира. Држава која брани свој суверенитет не брани исту вредност као појединац који се брани од спречавања да гласа. Ако појединац не сме да убије да би се изборио за своје право да гласа, то не значи да држава не сме силом да брани своје постојање и свој суверенитет. Напад на

¹⁴² Rodin 2002: 127 – 132, 138. На аргумент инвазије без крви може да се одговори помоћу Локовог аргумента да се нападач једноставно коришћењем силе ставио у стање рата са нападнутим, а оно што је угрожено би могло да се сачува једино ратом, јер нема заједничких власти. Лок сматра да постоји опште право да се користи смртоносна сила у односу на било коју особу која би нас претњом силом узела под своју власт. Ово, по Локу, чини законитим да човек убије лопова који га није ни повредио нити обелоданио намеру да посегне за његовим животом, али је употребио силу да би га довео под своју власт. Он каже да онај ко настоји да другог човека доведе под своју апсолутну власт ставља себе у стање рата са овим човеком, пошто то треба да се схвати као објава намере да се посегне за његовим животом. Бити слободан од такве силе је једина сигурност мог одржања и ум ми налаже да сматрам непријатељем мог одржања онога ко би узео слободу која је циљ мог одржања. За онога ко би узео ту слободу, Лок сматра да би имао намеру да одузме и све друго, јер је слобода основ свега другог (Лок 1978: 18 – 19). Лок сматра да неко сме да убије условног агресора не због вредности онога што он тражи, него због условне претње која уништава слободу која је суштинска за безбедност и самоочување. Редуktivисти на аргумент инвазије без крви одговарају аргументом условне претње коју политичка агресија упућује виталним интересима појединаца, и аргументом угрожавања и сабирања великог броја мањих индивидуалних интереса, које би учинило одбрану пропорционалном. Уместо тога што траже аргументе помоћу којих би одговорили на приговор инвазије без крви, редуktivистички индивидуалисти би могли и да прихвате да према њиховом схватању одбрана од политичке агресије не би била дозвољена и да прихвате да њихово схватање води у пацифизам.

суверенитет државе одговара нападу на живот појединца, његов идентитет и постојање. Сматрамо да постоји аналогија између живота појединца и суверенитета државе, који представља њен "живот", а не да постоји аналогија између мање вредности, као што је украдена јабука, и суверенитета државе. Добро или вредност која се брани, и узима у обзир у процени да ли је у питању одбрана, је живот и постојање појединца или државе, а не процењује се да ли је живот појединца, или постојање државе, врста вредности која је довољно вредна одбране, да би одбрана била пропорционална у односу на живот нападача, или да ли је живот конкретног појединца, или постојање конкретне државе, довољно вредно да би био испуњен услов пропорционалности и да би она смела да се брани, као што је случај у Родиновим аргументима. Међутим, слажемо се са Родином да се право на одбрану колективних вредности не слаже са индивидуалистичким претпоставкама да су једино права појединаца и њихови витални интереси вредни одбране, и да држава једино има право да брани она права која смеју да бране појединци. Слажемо се да индивидуалисти онда не би могли да објасне право на одбрану државе, које не би укључивало убијање појединаца, него само одузимање територије и ресурса, или смену политичког режима под претњом силом.

Задатак заснивања права националне одбране на колективистичким вредностима, као што је вредност заједничког живота, по Родину је исто тако проблематичан, као и покушај да се оно заснује на циљу заштите живота појединачних људи. По њему су зато и аналошка и редуktivна стратегија једнако проблематичне, а право националне одбране не може да се заснује ни свођењем на права индивидуалне самоодбране, ни помоћу аналогије са њима. Аналогија између личне самоодбране и националне одбране, по Родину, не може да буде филозофски подржана. Национална одбрана не може ни да се сведе на колективну примену личних права на самоодбрану, нити да се објасни као право које има држава, које је аналогно личној самоодбрани.¹⁴³ Слажемо се са тим да одбрана не може да се сведе на лична права појединаца на самоодбрану, нити да се правила рата објасне свођењем на правила самоодбране, што ћемо покушати да покажемо нарочито у делу рада који се односи на *jus in bello*. Исто тако се не слажемо ни да постоји аналогија између моралних ограничења самоодбране и *jus ad bellum* правила одбрамбеног рата, али сматрамо да постоји аналогија између моралног оправдања самоодбране и одбране државе, и да је морално оправдање у оба случаја заустављање напада.

Родин критикује схватање да постоји аналогија између личне самоодбране и одбране држава критикујући Волцера и користећи поново своје схватање *jus ad bellum* пропорционалности одбрамбеног рата. Волцер сматра да када је у питању колективни опстанак заједнице, смеју да се крше индивидуална људска права на живот и слободу, која је иначе забрањено кршити. Права недужних људи могу да буду надјачана у ситуацији крајње нужде, да би се спасла политичка заједница и цео народ од истребљења или поробљавања.¹⁴⁴ Родин у књизи *Rat и самоодбрана* предлаже три тумачења појма заједничког живота, као циља националне одбране, а циљ одбране, као што смо рекли, он тумачи као добро или вредност која се брани. То су, по њему, вредности које обезбеђују разлоге да се брани одређена држава или заједница, али он мисли да ниједна од њих не може да заснује право на националну одбрану и да чини одбрану смртоносном силом пропорционалном. Прво тумачење види вредност заједничког живота у легитимитету

¹⁴³ Rodin 2002: 162.

¹⁴⁴ Волцер 2010: 314 – 315.

државе и реду који она успоставља, друго посматра заједнички живот као остварење одређеног културног и историјског наслеђа, а треће као арену колективног самоодређења и аутономије.¹⁴⁵

Родин на следећи начин показује да вредност заједничког живота, схваћена на било који од ових начина, не може да заснује право на одбрану државе и учини је пропорционалном. Прво, вредност која може да заснује право националне одбране не може да буде једноставно ред, јер и освајач жели да успостави ред и мир, али свој.¹⁴⁶ Друго, можда је онда у питању *наш* ред, заснован на заједничким вредностима, традицији и културном идентитету. Родин каже да су то субјективне вредности, а вредност која је циљ одбране би требало да буде објективна. И бруталне државе које крше људска права имају право да се бране, а право на националну одбрану би, по Родину, требало да буде ствар објективне моралне процене.¹⁴⁷ То би значило да само моралне државе имају право да се бране. Али нема одговарајућег услова индивидуалне самоодбране према коме би само добри и морални појединци имали право да се бране, него то право имају сви људи који су нападнути. Треће схватање заједничког живота је да је реч о слободи, аутономији и самоодређењу, што су објективна добра и вредности. На ово може да се одговори да је колективно самоодређење нешто што се остварује само у демократским друштвима, тако да недемократска друштва не би имала право на одбрану.¹⁴⁸ Волцер не схвата на тај начин право на самоодређење. Битан део колективног самоодређења је способност да се изабере политички систем који је у складу са националном културом, чак и ако није либералан и ако је ауторитаран. Са тиме се слажемо. Други проблем у вези са овим је зашто би право на колективно насиље било ограничено на државе, а не би припадало и другим заједницама, будући да се у друга два тумачења заједничког живота ради о вредностима нација и заједница које се не поклапају нужно са државама, а према међународном праву управо су државе субјекти права на националну одбрану.¹⁴⁹ Волцеров одговор да политичка заједница има право да брани свој опстанак ратом, због вредности заједничког живота, суочава се Родиновим приговором Кедбери чоколадица.

Родин описује како је 2010. Крафт фудс (Kraft Foods) преузео компанију Кедбери, која је производила слаткише. Компанија Кедбери је имала своју независност, самоодређење, традицију, била је друштвено одговорна компанија, која је водила рачуна о правима и благостању запослених и друштва као целине. У компанији је постојао добар заједнички живот, што не би могло да се каже за сваку државу, али ипак она није имала права да брани оружаном силом свој опстанак од уништења и преузимања. Она није имала право да брани своје вредности и своју независност ратом и убијањем, док према теорији праведног рата и међународном праву, државе, чак и оне које не поштују основна права својих грађана, имају право да бране своју сувереност и независност ратом, и да намерно убијају непријатељске борце.¹⁵⁰

Родин предвиђа могући одговор да је Кедбери преузет законито, док напад на државу није законит. Али запажа да, и када би био преузет незаконито, он не би имао право на одбрану силом и убијањем, које има држава. Он предвиђа и одговор да је, за разлику од

¹⁴⁵ Rodin 2002: 142.

¹⁴⁶ Rodin 2002: 145 – 147.

¹⁴⁷ Rodin 2002: 149 – 153.

¹⁴⁸ Rodin 2002: 155 – 156.

¹⁴⁹ Rodin 2002: 158 – 160.

¹⁵⁰ Rodin 2014: 69 – 74.

напада на државу, који је насилан, преузимање Кедберија било ненасилно. Али он одговара да, чак и када би фирма била нападнута оружјем, постојало би једино право на самоодбрану живота чувара, али не и право на одбрану фирме и њене независности силом.¹⁵¹

На то бисмо одговорили да, када би неко напао оружјем зграду фирме и чувара, то и не би био напад на саму независност фирме, него искључиво на зграду, запослене и чувара, који би њима дао право да бране себе, али не и независност фирме, која тиме није ни угрожена, па самим тим и не може да се брани силом. У овом случају би преузимање једино могло да се изврши законито, како би било важеће, а не силом и нападом. Такав напад не би уништио независност фирме. Он би прекршио закон, и прекршилац би за то требало да одговара пред судом, али не би уништио саму фирму, него би угрозио присутне запослене што би њима дало право на самоодбрану. Тиме не би био угрожен сам закон и институције државе. Напад на државу, за разлику од физичког напада на зграду фирме и запослене, угрожава не само њене становнике, него и саму њену независност и њено постојање. То није кршење једног закона, при чему би закон и даље био на снази и тиме не би био угрожен, него је кршење саме основе и извора свих закона, угрожавање устава, суверенитета и саме државе, које нарушава законито стање мира, које је основа безбедног живота. Одговор силом на такав напад, односно одбрану не сматрамо "колективним насиљем," него управо заустављањем колективног насиља које врши нападач, које мора да буде дозвољено самим тим што је колективно насиље и напад за државе забрањен.

Сматрамо да је разлика између других група и државе по питању коришћења силе и та што би њена основна функција, за разлику од улоге других колектива, требало да буде одржавање општег мира и безбедности, доношење и спровођење закона, које подразумева коришћење силе и монопол над њом, ради заштите закона, која би требало да омогући и заштиту свих појединаца и колектива унутар ње. Осим тога, остале групе постоје унутар државе, која би требало да посредује у њиховим сукобима, на основу чега једино може да им се забрани да се саме силом боре за своја права, док саме државе не постоје унутар правног система који би посредовао међу њима. Држава нема могућност да се обрати вишој власти за утврђивање тога шта је праведно, а шта није, и за заштиту у случају напада, док би све заједнице и колективи унутар ње требало да могу да се обрате држави за помоћ ако су угрожене. Функција државе би требало да буде да их штити, што, на жалост, није увек случај, тако да су умесне расправе и о правима других заједница да користе силу како би се заштитиле од саме државе. Зато су државе осуђене на самопомоћ, а право да се саме бране силом би могло да им буде ускраћено једино ако би постојао неки ефикасан алтернативни начин да осигурају себе, свој устав, важење својих закона и своје грађане.

Родин доказује да право на одбрану зависи од вредности онога што се брани, а у овом случају од колективистичке вредности заједничког живота, која може да се схвати на различите начине. По њему, она, ни на који начин протумачена, не може да објасни право на националну одбрану. За разлику од њега, мислимо да је разлог и морално оправдање за одбрамбени рат заустављање напада, а не остварење или чување неке вредности и добра које може, али не мора да буде довољно вредно одбране, тако да би његова одбрана могла да се схвати као непропорционална животу нападача.

Родин у својим аргументима користи специфично схватање захтева пропорционалности одбрамбеног рата са којим се не слажемо. Сматрамо да Родин ствара хибридно схватање захтева пропорционалности *jus ad bellum* нападачких праведних ратова и захтева пропорционалности индивидуалне самоодбране, које приказује као *jus ad bellum*

¹⁵¹ Rodin 2014: 77.

пропорционалност одбрамбеног рата, чије би прихватање довело до морално неприхватљивог закључка да у неким случајевима одбрана државе није морално дозвољена из обзира према нападачу, зато што није пропорционална, као у аргументу инвазије без крви и чисто политичке агресије. Овакав захтев пропорционалности не би допуштао одбрану државе у случају да она брани нешто што није довољно вредно узимања живота нападачких војника, као што је територија или политичка независност. Он га користи у аргументу против редуктивистичког индивидуализма, да би касније и сам прихватио ову последицу да је право на одбрамбени рат мит. Он подразумева да морално ограничење пропорционалности важи за одбрамбене, једнако као и за нападачке праведне ратове, као да је одбрана само један међу циљевима праведних ратова, која се суштински не разликује од морално оправданог напада. Покушаћемо да покажемо због чега се не слажемо са његовим тумачењем захтева *jus ad bellum* пропорционалности одбрамбеног рата, за који сматрамо да је хибрид *jus ad bellum* пропорционалности праведног нападачког рата и пропорционалности самоодбране. Анализираћемо Родиново тумачење овог захтева да бисмо то показали.

У индивидуалној самоодбрани, подсетићемо се, у оквиру захтева пропорционалности, одмеравају се штетне последице самоодбране, а то су повреде које се наносе нападачу, у односу на спречену штету за браниоца. Спречена штета може да се посматра као сачувано добро или вредност, што је, на пример, живот особе која се брани. У самоодбрани се нанета штета одмерава у односу на сачувану вредност и спречену штету, а не у односу на неки добар и праведан циљ, као што га има нападачки праведан рат. Пропорционалност *jus ad bellum*, са друге стране, је морални услов нападачких праведних ратова, у којима нападач одмерава штету коју ће нанети и себи и свима осталима да би остварио свој праведан или морално оправдан циљ, а није услов који ограничава браниоца, у коме се одмерава само штета која се приликом самоодбране наноси нападачу. У захтеву пропорционалности самоодбране се штета за нападача процењује у односу на вредност, у смислу сачуваног добра, а у пропорционалности нападачког праведног рата се укупна штета одмерава у односу на циљ. У елементе самоодбране у чијој пропорционалности се мери вредност, Родин уводи циљ, и тумачи га као да је исто што и вредност, а у *jus ad bellum* правила рата, у оквиру којих се одмерава циљ у односу на штету, у оквиру захтева пропорционалности, он уводи вредност под именом циљ, како би се изједначила пропорционалност самоодбране и праведног рата, то јест, како би се добила хибридна пропорционалност одбрамбеног рата. Родин је изједначавањем добра и вредности која се чува, односно спречене штете, са једне стране, која се јавља у пропорционалности индивидуалне самоодбране, и циља, који се јавља у *jus ad bellum* пропорционалности нападачког рата, применивши то њихово идентификовање у случају одбрамбеног рата, добио хибридни захтев пропорционалности *ad bellum* који се односи на одбрамбени рат, који је комбинација захтева пропорционалности индивидуалне самоодбране и пропорционалности *jus ad bellum* нападачког праведног рата. Родин вредност у самоодбрани назива и изједначава са циљем, а циљ рата изједначава са вредношћу, да би на тај начин изједначио морална ограничења и правила која важе за нападачки праведан рат и за одбрану, чиме се одбрана представља као само један међу морално оправданим циљевима рата, која би требало да је морално ограничена истим *jus ad bellum* захтевима.

Родин је најпре у елементе самоодбране и одбрамбеног рата додао циљ, што му помаже да повеже и учини сличним самоодбрану и одбрану, са једне стране, и нападачки праведан рат, са друге, и правила која за њих важе, тачније да прикаже да и самоодбрана и

праведан рат процењују нужност и пропорционалност у односу на морално исправан или праведан циљ. Са тиме се не слажемо и сматрамо да за одбрамбени рат не постоје посебна морална ограничења нужности и пропорционалности као за нападачке праведне ратове, пошто их сам разлог и морално оправдање одбране подразумева, и да се на њих не примењује посебно захтев пропорционалности *jus ad bellum* на начин на који га Родин тумачи. Са друге стране, у индивидуалној самоодбрани се нужност не одређује, и пропорционалност не одмерава, у односу на циљ, као у рату, јер како би било могуће мерити штету која се наноси нападачу у односу на циљ заустављања напада, него у односу на вредност, односно штету која је самоодбраном спречена. У Родиновом одређењу пропорционалности у самоодбрани и у рату *jus ad bellum*, па и у одбрамбеном рату, штета која се наноси треба да буде пропорционална постизању доброг циља, који он изједначава са вредношћу која се брани. Родин представља ту вредност, која се брани и која је сачувана, као циљ индивидуалне самоодбране или одбрамбеног рата, а ту вредност онда, у случају одбрамбеног рата, тумачи индивидуалистички или колективистички.¹⁵²

Сматрамо да не треба мешати циљ рата и конкретна добра које се ратом бране, било да су схваћена индивидуално или колективно. У оба случаја одбране, и индивидуалистичких и колективистичких вредности, циљ рата је исти, а то је одбрана државе, то јест заустављање напада на њу, иако вредности и добра која се конкретно бране могу да буду различита, као што су животи грађана, територија, итд. Ипак, мислимо да које год од тих добара било угрожено, са њим је угрожена увек иста вредност, а то је суверенитет државе, тако да је циљ одбрамбеног рата увек један, да одбрани државу. У нападу на државу нису угрожене или индивидуалистичке или колективистичке вредности, него су колективистичке у сваком случају угрожене. Зато мислимо да су одбрамбени ратови, за разлику нападачких, увек *jus ad bellum* пропорционални, као што су увек и нужни, и да уопште није потребно морално их ограничавати овим условима као индивидуалну самоодбрану у миру и као праведне нападачке ратове. Довољна је одбрана као њихов разлог и морално оправдање.

Ако се циљ одбране не посматра као заустављање напада, него се изједначи са вредношћу одбрањеног, може да се доказује, као што то ради Родин, да државе генерално, ако се оне посматрају као врста добара у смислу колективних добара, као што је суверенитет и постојање државе, или нека држава посебно, нису вредне одбране, по цену убијања појединачних бораца нападача. Свака морално оправдана одбрамбена акција, каже Родин, мора да буде заснована на добру које има довољну вредност да би учинило пропорционалном штету која се наноси.¹⁵³ Ова реченица допушта различита тумачења и манипулисање. Ово би могло да се протумачи као да сваки субјекат који постоји нема право да брани своје постојање, него само онај који је довољно вредан да се штити убијањем. То би могло да се тумачи као да врста којој он припада није довољно вредна одбране, или да конкретно његов живот или постојање није довољно вредно да би учинило пропорционалном штету која се наноси нападачу у одбрани од њега. Иза термина "вредност", односно "циљ", које Родин хоће да представи као два термина за исти појам, крију се различити појмови вредности (спречене штете) и циља. А уочавамо да иза термина вредности могу да се крију три појма, прво, врста вредности (као што је суверенитет државе,

¹⁵² Циљ који је у самоодбрани једноставно заустављање напада не би могао да се тумачи индивидуалистички или колективистички, када се вредност и добро које се брани не представљало као циљ рата.

¹⁵³ Rodin 2002: 124.

живот појединца), друго, колико је вредно конкретно добро (конкретна држава или особа) које се брани и треће, у којој мери је угрожено оно што се брани, било да је то појединац или држава, односно да ли је добро које се постиже одбраном спречавање његовог уништења или мање штете по њега. Ако прихватимо једно од прва два тумачења, и ако се нападачи тада прогласе вреднијима од бранилаца, онда би се одбраном од њих угрозило веће добро од онога које би се њом спречило, а браниоцима који су проглашени мање вреднима, било би морално недозвољено да се бране, зато што би то било непропорционално.

Сматрамо да сачувано добро треба посматрати у трећем смислу, да се у оквиру захтева пропорционалности процењује да ли је угрожено само постојање субјекта који је нападнут силом, и да су у том смислу одбрамбени ратови увек пропорционални. Ако се циљ и вредност одбране изједначе, а вредност се не посматра као врста вредности или врста спречене штете, него као конкретна вредност неког субјекта, може да се посматра да из неких разлога конкретна држава није вредна одбране, зато што, на пример, у њој нису испуњене одређене моралне вредности и не поштују се људска права. Помоћу тога би могло да се доказује да је одбрана такве државе забрањена, што би значило да је напад на њу допуштен. Сматрамо забрану одбране појединих држава морално неприхватљивом и да би у том случају могућност злоупотребе била велика.

Не слажемо се са тим да су морално оправдане одбрамбене акције засноване на добру које има довољну вредност да се брани, него су засноване на заустављању напада и одбрани нечијег постојања и идентитета од напада, било да је реч о појединцу или држави, и без обзира на вредност коју неко приписује њиховом постојању. Не слажемо се са тим да вредност, у смислу вредности ентитета који се брани, било да је у питању појединац или заједница, заснива право на самоодбрану. Не мислимо да је потребно образложити вредност опстанка и постојања заједнице и државе, као што ради Родин, да би се објаснило њено право да се брани од напада, него је оно засновано на заустављању напада који угрожава њено постојање. Ни индивидуалисти не образлажу зашто би појединачан живот био вредан одбране, него полазе од те претпоставке. Није реч ни о томе да одбрану оправдава вредност онога што се брани, у смислу вредности живота конкретног појединца или суверенитета неке одређене државе, и да на основу тога није свака одбрана оправдана. Самоодбрана је морално оправдање за коришћење силе, а тај разлог је заустављање напада.

Мислимо да је сама одбрана државе, у смислу заустављања напада, разлог који морално оправдава одбрамбени рат, а да се ово право не заснива позивањем на неку вредност која се брани, ако је та вредност схваћена као вредност врсте ентитета или конкретног ентитета који се брани, а не као штета која се спречава за њега. У захтеву пропорционалности, реч је о врсти и количини штете која се приликом напада наноси и која се одбраном спречава. Питање је да ли је у нападу угрожено само постојање нападнутог (што би био живот појединца, или идентитет и суверенитет државе), или му се наноси нека мања надокнадива штета, а не ради се ни о вредности постојања појединца или држава генерално, нити о вредности живота конкретних нападача и бранилаца, било да су у питању државе или појединци. Увек постоји право на самоодбрану од напада силом, чак и када се онај ко би био нападнут и чије је постојање тиме угрожено, на основу нечијих критеријума, сматра мање вредним и недостојним одбране, нарочито ако су у питању критеријуми нападача.

Сматрамо да *jus ad bellum* правила вероватноће успеха и пропорционалности одбрамбеног рата, чак и ако прихватимо да постоје, не ограничавају морално право на самоодбрану из обзира према нападачу, него су само разлози разборитости, који штите браниоца да не нанесе себи још већу штету. Одбрана принципијелно не може да се забрани. Сматрамо да *jus ad bellum* правила рата не могу да се посматрају као да су правила самоодбране која се односе на државе. Мислимо да одбрамбени ратови не би требало да буду ограничени захтевима нужности и пропорционалности, ако се они схвате по аналогiji са овим захтевима у индивидуалној самоодбрани, који штите нападача. Мислимо да је у том смислу одбрамбени рат увек нужан и пропорционалан, и нема дужности да нападнута држава има морални обзир према животу војника нападачке државе и да због тога треба да се уздржи од одбране, зато што је оно што она брани мање вредно од њихових живота, односно да је штета коју представља убијање непријатељских војника претерана у односу на вредност која се брани.

2.4.2 *Jus in bello* – морално исправно поступање у рату и ратна конвенција

Као што постоје морална и правила међународног права која се односе на започињање рата, тако постоје и морална правила и захтеви који се односе на начин вођења рата и на поступање учесника у рату. Ова правила и принципи чине такозвану "правду у рату", односно *jus in bello*. Према важећем међународном праву и према традиционалној теорији праведног рата, борци који се придржавају правила *jus in bello* нису злочинци и нису убице, без обзира на моралну исправност *jus ad bellum* циља њиховог рата. За њих важе иста правила у рату, имају иста права и обавезе, међу њима влада симетрија и морална једнакост бораца. Ревизионисти, који заступају тезе асиметрије и зависности, се са тиме не би сложили. Они желе да покажу да права учесника у рату зависе од моралне исправности циља за који се бори њихова земља. Борци на праведној и неправедној страни не треба да имају иста права и за њих не треба на исти начин да важе правила *jus in bello*. И правила *jus in bello*, као и правила *jus ad bellum*, могу да се доведу у везу са правилима индивидуалне самоодбране, а ревизионисти редуктивистички индивидуалисти сматрају да међу њима не би требало да буде разлике и да се морална правила која важе у рату свде на она која управљају понашањем појединаца у миру.

На основу свођења правила рата на правила самоодбране они предлажу ревизију *jus in bello*, за коју сматрамо да би, када би је се борци придржавали, учинила вођење рата немогућим и прихватање пацифизма неопходним. Редуктивисти се са тиме не би сложили. Ревизија правила рата коју они предлажу би требало да забрани све поступке у рату борцима неправедне стране, а сваку штету коју нанесу борцу или неборцу на праведној страни би тумачила као злочин. Борцима праведне стране она би допустила да наносе више штете борцима и неборцима на неправедној страни, него што би допустила важећа правила *jus in bello*. Мислимо да примена моралних ограничења самоодбране у миру на рат не би имала ове последице које би ревизионисти желели да покажу и да би толико ограничила поступање бораца да би било немогуће водити чак и одбрамбени рат. Поред тога, сматрамо да би ревизија, коју редуктивистички индивидуалисти предлажу, имала морално неприхватљиве последице, када би они заиста помоћу индивидуалне самоодбране успели да подрже измену правила рата на начин на који то желе. Покушаћемо да покажемо да они

у томе не успевају, али ћемо указати и на те последице и могућности злоупотребе њиховог схватања. Међу тим последицама је потпуно укидање *jus in bello* правила, и узимање у обзир само *jus ad bellum*, то јест права на рат, тотални рат који није ограничен никаквим правилима, укидање имунитета небораца, пропорционално убијање било ког броја људи који су одређени као подложни за убијање, на основу одређених критеријума, о којима ћемо детаљније расправљати, геноцид и тероризам, који би се представљали као да нису геноцид и тероризам, него легитимно убијање, и недискриминативно коришћење оружја за масовно уништење, на пример нуклеарног, хемијског, бактериолошког, у подручјима густо насељеним цивилном популацијом. Људима који би били одређени као подложни за убијање, чак и ако никога не угрожавају, било би забрањено да се бране од директног напада и не би имали статус жртве.

Правила рата *jus in bello* постављају ограничења поступцима и средствима која се користе у рату и забрањују претерано, бесмислено и обесно насиље.¹⁵⁴ Правила рата, каже Волцер, одређују када и како војници смеју да убијају и кога смеју да убијају.¹⁵⁵ Она треба да ограниче, са једне стране, патњу војника и интензитет и трајање борби, а са друге стране, да направе разлику између легитимних и нелегитимних мета. Она треба да одреде кога борци смеју да нападају и убијају, а ко ће бити заштићен од напада.¹⁵⁶

Поштовање ових правила требало би да омогући повратак предратним активностима и постизање мира.¹⁵⁷ Шансе да се успоставе нормални односи после борбе зависе од тога да ниједна страна у сукобу није претрпела трајну штету. То даје људима који учествују у борби добре разлоге да прихвате правила против ниских удараца и конвенцију која их забрањује, као ствар части.¹⁵⁸ Ратна права и обавезе војника следе из конвенција, а не директно из принципа.¹⁵⁹ Правила *jus in bello*, која одређују начин вођења рата, су конвенционалног карактера. Сврха ратне конвенције је да одреди дужности заповедника војске и војника, с обзиром на вођење рата. Захтева се да војници у борби поштују међународно хуманитарно

¹⁵⁴ Волцер 2010: 173.

¹⁵⁵ Волцер 2010: 79.

¹⁵⁶ Волцер 2010: 80.

¹⁵⁷ Волцер 2010: 176.

¹⁵⁸ По Сицику, рат треба да се води на такав начин да се избегне опасност од одмазде и огорчења које ће надживети борбе (Волцер 2010: 177). Кант у *Вечном миру* каже да ниједна држава у рату са другом не сме да се упушта у таква непријатељства која би у будућем миру онемогућила међусобно поверење. То су изнајмљивање плаћених убица, тровача, кршење уговора и подстицање на издају у држави са којом се ратује. То су нечасне ратне лукавштине. Кант каже да и у сред рата мора да преостане извесно поверење у начин мишљења непријатеља, јер би у противном случају било немогуће склопити мир и непријатељство би се разбуктало у рат до истребљења који би могао да уништи подједнако обе стране и њихово право. Он би се, по Кантовим речима, завршио "вечним миром на великом гробљу човечанства". Према томе, закључује Кант, такав рат, као и употреба средстава која њему воде, мора се неизоставно забранити (Кант 1974: 140). Забрањено је међународним правом и сматра се ратним злочином, на пример, мучење, сакаћење, нечовечно, окрутно и понижавајуће поступање, изазивање сувишних патњи, коришћење отрова и отровног оружја, вршење медицинских експеримената, намерно усмеравање напада на лица која не учествују директно у непријатељствима, намерно лишавање ратних заробљеника и других заштићених лица њихових права на правично суђење, присиљавање ратних заробљеника да служе у непријатељским снагама, убијање или рањавање борца који се предао. Према Римском статуту Међународног кривичног суда, члану 8 који носи назив Ратни злочини (Кнежевић-Предић 2007 а: 169, фусноте 353 и 354). То су тешке повреде Женевских конвенција од 12. августа 1949 (набројане у члану 8.2 (а) и друге озбиљне повреде правила и обичаја који се примењују у међународним оружаним сукобима у члану 8.2 (б)).

¹⁵⁹ Волцер 2010: 81.

право, то јест међународне законе, уговоре и обичаје рата. Оно тежи да ограничи насиље у самом рату, одређујући легитимне мете, и ограничавајући средства и методе које се користе.¹⁶⁰ Треба испитати заснованост ових правила на моралним принципима и њихово поклапање са моралним судовима које доносимо о поступању у рату.

Утилитаризам, или пуки обичаји и конвенције, по Волцеру, нису довољни да заснују моралне забране и правила рата. Принцип корисности не може да објасни и заснује основне моралне судове које доносимо о поступању у рату, сматра Волцер. Ограничења у рату делимично почивају на споразумима између држава, али имају основу и у правима појединаца и у моралним принципима.¹⁶¹ Да тако треба да буде слажу се и ревизионисти редуктивистички индивидуалисти, али сматрају да важећа и традиционалистички протумачена правила рата нису заснована на моралним принципима који управљају поступањем појединаца у миру, као што су принципи самоодбране, и на правима појединаца. Зато они предлажу измену ових правила, да би она била заснована на њима. Сматрамо да према тако измењеним правилима рат не би могао да се води, када би их се борци придржавали, и да се она сусрећу са нерешивим практичним тешкоћама. Активност која би та правила регулисала била би моралнија, праведнија и имала би боље последице него рат, али то не би био рат, него начин спровођења правде у односу на особе које су својим поступањем и својом кривицом или моралном одговорношћу довеле до тога да постану морално подложне штети, а којом би био спречен рат и наношење штете великом броју невиних особа, које уопште нису криве, ни морално одговорне за рат. Међутим, такво спровођење правде захтевало би да постоји не само праведна и непристрасна институција која би је спроводила, какве тренутно нема на међународној сцени, него савршено добро, праведно и свезнајуће биће које располаже знањем које људима није и не може да буде на располагању, да би били у могућности да идентификују ко су легитимне мете и за коју количину штете су подложни. Редуктивистички индивидуалисти помоћу моралног оправдања и моралних ограничења индивидуалне самоодбране покушавају да покажу и тезу зависности *jus in bello* од *jus ad bellum*, и моралну асиметрију међу борцима, што такође не сматрамо успешним, будући да они од почетка претпостављају оно што треба да докажу.

Три кључна захтева *jus in bello*, с обзиром на начин и методе вођења рата, су разликовање (дискриминација), пропорционалност и нужност.¹⁶² Свако од ових правила можемо да упоредимо са одговарајућим захтевом индивидуалне самоодбране у миру, будући да постоје морална ограничења пропорционалности и нужности индивидуалне самоодбране, као и расправа о томе какав нападач и претња сме да буде легитимна мета одбране, то јест од каквог нападача је морално дозвољено бранити се. Упознаћемо се са најважнијим правилима *jus in bello*, дискриминације, пропорционалности и нужности, и

¹⁶⁰ Међународно хуманитарно право зачето је у облику прве Женевске конвенције 1864. Данас га чине бројни уговори, на пример: 1899 Хашке декларације, 1907. Хашке конвенције, које кодификују правила рата. 1949. Четири Женевске конвенције које се односе на заштиту рањеника и болесних војника, заштиту цивила и на исправно поступање са ратним заробљеницима. Конвенција о забрани развоја, производње и складиштења бактериолошког (биолошког) и отровног оружја, из 1972, Конвенција о забрани усавршавања, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког оружја) и отровног оружја и о њиховом уништавању, из 1993. Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању.

¹⁶¹ Волцер 2010: 175.

¹⁶² Глава 4.4. дела првог допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. о заштити жртава међународних оружаних сукоба. Члан 57 прописује ова три захтева.

упоредићемо их са одговарајућим правилима самоодбране у миру, да бисмо испитали основаност предлога редуктивиста да се ова правила рата промене тако да одговарају моралним ограничењима и правилима самоодбране и да се сведу на њих. Правило неминовности, истовремености напада и одбране, које важи у индивидуалној самоодбрани у миру, не јавља се у рату, али би се и оно јавило када би се правила рата потпуно свела на правила самоодбране, осим ако би се на неки начин показало да оно не мора да важи ни у индивидуалној самоодбрани. Сматрамо да је то немогуће, да не би у питању била самоодбрана, и да би укидање захтева неминовности за појединце у миру допуштало превише, па и убијање у нападу.

2.4.2.1 Принцип дискриминације (разликовања) и имунитет небораца

Најстроже кодификовано правило у међународном праву је правило дискриминације или разликовања. Оно одређује ко је легитимна мета напада у рату, а ко треба да буде заштићен од намерног напада. Према важећем међународном праву, оно обезбеђује имунитет небораца.¹⁶³ Легитимним метама напада сматрају се борци, док је забрањено намерно нападати и убијати неборце и то се сматра злочином.

И представницима редуктивистичког индивидуализма, као што је Мекмахан, и Волцеру, као представнику ортодоксног или традиционалистичког тумачења теорије праведног рата, заједничко је то што сматрају да приликом одређивања легитимних мета у рату и тумачења правила дискриминације треба имати у виду не само договор, корист и утилитаристичке принципе, него и права људи. Требало би, по њима, на основу тих права, а не само на основу добрих последица, користи и конвенције, одредити који људи у рату би требало да буду заштићени од напада и да стекну имунитет, а које је морално, па онда и правно, дозвољено нападати и убијати. По том схватању, требало би да легитимне мете напада буду они људи који су својим поступцима на неки начин сами довели до тога да то постану, тако да нападом на њих њихова права нису прекршена. Волцер каже да је у рату легитиман онај чин који не крши права људи против којих је усмерен. Са тиме би се ревизионисти сложили. Забрана убијања, као и допуштење убијања, по њему је ствар права. Он овде мисли на индивидуална права људи, на њихова појединачна права на живот и слободу, и каже да никоме не сме да се прети ратом нити да се ратује против њега, осим ако се неким својим поступком није одрекао својих права или их је изгубио.¹⁶⁴ Волцер каже да

¹⁶³ Према члану 48 првог допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949, да би обезбедиле поштовање и заштиту цивилног становништва и цивилних објеката, стране у сукобу треба у свако доба да праве разлику између цивилног становништва и бораца и између цивилних и војних објеката, и да усмере све војне операције само против војних објеката (Кнежевић-Предић 2007 б: 207 – 208). Овим чланом је изражен захтев дискриминације или разликовања легитимних и нелегитимних мета у рату. Према члану 51 (1) цивилно становништво ужива општу заштиту од опасности које проистичу из војних операција. Према члану 51 (2) цивилно становништво и поједини цивили неће бити предмет напада (Кнежевић-Предић 2007 б: 208 – 209). Овај члан изражава принцип имунитета небораца. Члан 57 (1) се односи на захтев дискриминације и имунитета небораца када каже да у спровођењу војних операција стално мора да се води рачуна о томе да се поштеде цивилно становништво, цивили и цивилни објекти. Према члану 57 (2, 1) они који планирају напад, дужни су да предузму све што је могуће да провере да објекти које ће напасти нису ни цивили ни цивилни објекти (Кнежевић-Предић 2007 б: 212).

¹⁶⁴ Волцер 2010: 180.

"разлог рата може да оправда само убијање људи за које већ имамо разлоге да их сматрамо подложним томе да буду убијени".¹⁶⁵ Према Волцеру, овај принцип је у основи судова које доносимо о поступању у рату, а забране међународног права у њему имају свој извор.

Волцер подржава међународно право и прихвата принцип имунитета небораца. За разлику од њега, редуктивистички индивидуалисти сматрају да у складу са овом њиховом заједничком претпоставком да се треба позивати на индивидуална права људи и њихов губитак како би се установило ко јесте, а ко није легитимна мета у рату и како би се установило каква правила треба да важе за њих у рату, треба променити критеријум одређивања легитимних мета. Они се не слажу са њим у погледу критеријума на основу којих неко губи право да не буде нападнут у рату, и у тумачењу и садржају моралних правила која би требало да важе у рату. Са њима се слажемо да није фер и праведно да неко ко ништа лоше није учинио и није крив за изазивање рата буде легитимна мета напада и подложен да претрпи штету само зато што је борац, а да неборац који је крив буде потпуно заштићен од штете. Сматрамо да Волцер није успео у својој тежњи да објасни принцип дискриминације помоћу људских права и моралних принципа, независно од конвенције која има везе са добрим последицама. Редуктивисти ревизионисти предлажу измену правила дискриминације, која би била доследнија у односу на заједничку претпоставку да легитимне мете треба да буду оне особе које су на неки начин саме до тога довеле, тако да њихова права не би била прекршена, али мислимо да та правила не би могла да се примене, да легитимне мете најчешће не би могле да се препознају и утврде, а активност спровођења правде којом би она управљала не би могла да се сматра ратом и захтевала би да је спроводи савршено свезнајуће биће, какво човек никада неће бити. Рат, какав данас постоји, по тим правилима не би могао да се води.

Критеријуми разликовања и објашњења због чега је морално допуштено убијати неке категорије људи, док друге треба заштитити, могу да буду различити. Разлика легитимних и нелегитимних мета може да одговара разлици између војника и цивила, или разлици између бораца и небораца, која се не поклапа увек са разликом између војника и цивила.¹⁶⁶ Према међународном хуманитарном праву и традиционалној теорији праведног рата легитимне мете су борци, док неборци имају имунитет од напада. Понекад је реч о разлици између активних нападача и свих осталих припадника непријатељске земље, а понекад о разлици између морално кривих и морално невиних особа.¹⁶⁷ Правило дискриминације, без обзира на начин на који се тумачи, ставља извесне класе људи ван домашаја допустивих ратних дејстава, тако да њихово убијање представља злочин.¹⁶⁸ Губитак права да се не буде нападнут и убијен у рату, код Волцера и Мекмахана, је заснован на различитим основама. Самим тим се различите групе људи, према овим ауторима, одређују као легитимне мете напада и они на различите начине тумаче морална правила која треба да важе у рату. По Волцеру су легитимне мете борци, а по Мекмахану сви они људи који су подложни за напад, на основу своје моралне одговорности за неправедну претњу, било да су борци или неборци. У аргументима за и против одређених начина

¹⁶⁵ Волцер 2010: 190.

¹⁶⁶ Борац и особа која доприноси претњи не мора да буде припадник званичне војске једне државе. Исто тако, војник у миру се не сматра борцем.

¹⁶⁷ Coady 2008: 154.

¹⁶⁸ Волцер 2010: 80.

тумачења моралних правила која важе у рату, аутори се позивају на индивидуалну самоодбрану у миру и њена морална ограничења.

Према међународном хуманитарном праву, војници су легитимне мете напада, а цивили нису. Оно прихвата принцип имунитета небораца и тезу симетрије и моралне једнакости војника, за које једнако важе правила *jus in bello*. Владајуће, традиционалистичко тумачење теорије праведног рата прихвата тумачење захтева дискриминације према коме су, када је рат објављен, борци легитимне мете напада у сваком тренутку. Они имају дозволу да нападају непријатељске борце у било које време на било ком месту, осим ако се нису предали, или су рањени или заробљени.¹⁶⁹

Волцер каже да су борци изгубили своја права због активности налик ратним.¹⁷⁰ Војници као класа су, по њему, издвојени из света мирољубивих активности. Они су обучени за борбу, наоружани, од њих се тражи да се боре по команди. По томе се они разликују од цивила.¹⁷¹ Борац лично може да буде нападнут само зато што је борац. Основа тога што он губи право на живот је то што је опасан и представља претњу за друге људе. Војник је, по њему, иако је можда имао мало избора, допустио да буде преображен у опасног човека. Ризици тада могу да буду повећани до највеће мере, а да његова права не буду прекршена.¹⁷² Опште право да не буду нападнути "губе они који "ефективно" носе оружје, зато што представљају опасност по друге људе."¹⁷³ "Просто тиме што се боре изгубили су право на живот и слободу...а изгубили су их и онда када, за разлику од агресорских држава, нису починили никакав злочин."¹⁷⁴

Прво од ратних права војника је, каже Волцер, да убијају, али не било кога.¹⁷⁵ Заштита се, према Волцеру, протеже на неборце. То су људи који нису оспособљени и припремљени за рат, који се не боре, или не могу да се боре, на пример, деца, жене, старци, припадници неутралних држава, рањени или заробљени војници.¹⁷⁶ Он каже да неборце називамо недужним људима "што је технички термин који значи да они нису учинили ништа, и не чине ништа што повлачи за собом губитак права која имају."¹⁷⁷ На сличан начин, по Нејгелу (Thomas Nagel), разликујемо борце од небораца, на основу њихове непосредне претње или опасности коју представљају. Претња коју представља војска и њени чланови се састоји у чињеници да су то људи који су наоружани и користе оружје у тежњи за одређеним циљевима.¹⁷⁸ Невине у рату представљају неборци, али не невине у моралном смислу, према коме нису морално криви, него у смислу да су безопасни и неугрожавајући.¹⁷⁹

Неборци имају имунитет од напада на основу тога што нису војно ангажовани и не учествују у рату. Неборцима се сматрају они људи који нису претећи, који су

¹⁶⁹ Волцер 2010: 183.

¹⁷⁰ Волцер 2010: 191.

¹⁷¹ Волцер 2010: 190.

¹⁷² Волцер 2010: 191.

¹⁷³ Волцер 2010: 190.

¹⁷⁴ Волцер 2010: 181.

¹⁷⁵ Волцер 2010: 74.

¹⁷⁶ Волцер 2010: 81.

¹⁷⁷ Волцер 2010: 192.

¹⁷⁸ Nagel 1972: 140.

¹⁷⁹ Nagel 1972: 139.

неугрожавајући, али тешко је јасно повући границу између оних особа које доприносе претњи и опасности и оних које им не доприносе.¹⁸⁰ На основу свог доприноса рату, неки цивили би могли да се сматрају борцима.¹⁸¹ Разлика између војника и цивила не мора да се поклапа са разликом између бораца и небораца. Волцеров критеријум за разликовање бораца и небораца у проблематичним случајевима, није само то што неки људи раде за ратне напоре, а други не, него то што неки људи производе оно што је војницима потребно за борбу, као што су радници у фабрици оружја, који би се на основу тога сматрали борцима, а други оно што им је потребно да би живели, на пример храну, одећу и лекове.¹⁸²

За разлику од важећег међународног права и традиционалистичког гледишта, Мекмахан предлаже ревизионистичко схватање теорије праведног рата. Оно не доводи у питање сам принцип дискриминације, али предлаже његово другачије тумачење и другачији критеријум за одређивање легитимних мета. Он прихвата тезе асиметрије и зависности и мисли да *jus ad bellum* праведан разлог за рат треба да утиче на услов дискриминације. На основу тога да ли се налазе на страни која се бори за праведан или неправедан циљ у рату, Мекмахан прави разлику између праведних бораца и небораца, са једне стране, и неправедних бораца и небораца, са друге. По њему, легитимне мете могу да буду само на неправедној страни у рату. Он се не слаже са тим да би сви борци требало буду легитимне мете напада у рату, и да сви они имају дозволу да нападају противничке борце, а да су сви неборци заштићени од напада и да се принцип дискриминације поклапа са принципом имунитета небораца. Идеја да људи могу да буду подложни нападу или имуни од напада само због свог чланства у групи, нарочито када је то чланство недобровољно, по Мекмахану је лажно и за моралну осуду. Неко, па и цивил, постаје подложен томе да буде повређен у рату, само на основу тога шта он као појединац ради.¹⁸³ Он не може да буде заштићен једноставно на основу тога што припада групи цивила. Са претпоставком да особа треба да буде подложна нападу једино на основу тога што ради као појединац, слаже се и Волцер, иако не прихвата да то могу да буду цивили.

За неправедне борце, по Мекмахану, нема легитимних мета. Осим пар изузетака, они не би смели никога да убијају.¹⁸⁴ Праведни борци и неборци су једнако недозвољене мете напада неправедних бораца.¹⁸⁵ Учествујући у морално оправданој самоодбрани или

¹⁸⁰ McMahān 2004 а: 726.

¹⁸¹ Ту постоје проблематични случајеви људи који нису војна лица, али раде у фабрикама оружја, муниције, снабдевају војску храном, одећом, лековима. Медицинско особље које лечи војнике, научници који раде на стварању новог оружја или на дешифровању непријатељских порука, су цивили који доприносе ратном циљу своје земље понекад и више него војници. Тони Коуди (Tony Coady) се пита зашто људи који не припадају оружаним снагама, а доприносе агресији, као што је политичко вођство неправедног рата, научници цивили који развијају оружје за ту сврху, или цивили завереници који су успели да изазову рат због својих интереса, ради остварења својих циљева, не би били легитимне мете напада (Coady 2008: 154). Неки припадници оружаних снага, као што су возачи, кувари и музичари, баве се задацима који нису пре свега војног типа, док неки цивили, као они који раде у фабрикама оружја и муниције, доприносе директније и више вођењу рата од ових војника (Norman 1995: 159). У случају побуњеничког ратовања разлика између војника, односно бораца и цивила је нарочито замагљена.

¹⁸² Волцер 2010: 191 – 192. И радници у фабрици оружја смеју да буду нападнути само док су у фабрици, али не и било кад у току рата, као остали борци, док радници, на пример, у фабрици хране треба да буду потпуно заштићени (Волцер 2010: 192).

¹⁸³ McMahān 2009 а: 208 – 210.

¹⁸⁴ У изузетном случају би могли да бране особу која није подложна нападу од напада праведних бораца.

¹⁸⁵ McMahān 2004 а: 718.

одбрани другога, они не чине ништа чиме би проиграли своја права да не буду нападнути или убијени, и тиме постали подложни нападу. То што праведни борци представљају претњу и опасност за друге људе, када се супротстављају војној акцији неправедних бораца, не значи да они тиме постају легитимне мете напада, него задржавају своју невиност, закључује Мекмахан. Као ни полицајац, или бранилац, они не смеју да буду нападнути, чак ни у самоодбрани.¹⁸⁶ За Мекмахана, појам невин се не поклапа ни са појмом не-крив, нити са појмом неугрожавајући и безопасан, него то значи неподложен за напад. Мекмахан помоћу индивидуалне самоодбране покушава да покаже да једноставно представљање претње и опасности по другога није адекватан критеријум за одређивање легитимних мета напада, и да подржи тезе асиметрије и зависности у рату. Он покушава помоћу самоодбране да покаже и да борци неправедне стране не могу да поштују захтев дискриминације ако било кога убијају, јер за њих нема легитимних мета, тако да су у сваком случају самим учествовањем у рату злочинци, чак и када се придржавају прихваћених закона оружаних сукоба.

Он сматра да се на исти начин одређују легитимне мете напада у рату, као и у миру у индивидуалној самоодбрани, и да исти разлози морално оправдавају убијање у самоодбрани и у рату. Као што су у индивидуалној самоодбрани и нападач и бранилац претећи, опасни и угрожавају један другога, то не значи да обојица имају једнако право да убију један другога, него само бранилац има право да убије нападача, док нападач нема право на самоодбрану од његове самоодбране. Према редуктивистичком индивидуализму, исто важи и за рат. Само борци браниоци или праведни борци имају право да убијају, али не и неправедни борци или борци нападачи, који немају ни право на самоодбрану од њихове одбране. И неки неправедни неборци су, према овом тумачењу, легитимне мете одбрамбеног напада праведних бораца и подложни убијању. Ни њима тада, према овом схватању, не би било морално дозвољено да се бране од напада праведних бораца. Њихова права не би била прекршена када би били убијени, али би права праведних бораца била прекршена када би се ови цивили бранили од њих.

Бранилац традиционалне теорије праведног рата би рекао да су чиновни рата неправедних бораца, за разлику од чина убице у миру, одбрамбени. Волцер каже да је, што се тиче поступања у рату и *jus in bello*, домаћа аналогија од мале помоћи. Рат је, у смислу вођења, а не отпочињања борби, активност која нема еквивалент у домаћем друштву. Он није нека криминална активност, као што је то оружана пљачка. Међу њима постоји супротност, а не сличност. У току пљачке банке ће разбојник који пуца на чувара који је потегао пиштољ бити крив за убиство, чак и ако тврди да је реаговао у самоодбрани. Пошто нема право да пљачка банку, разбојник нема право ни да се брани од чувара. Он није ништа мање крив за убиство чувара него што би био за убиство невиног пролазника.¹⁸⁷ Агресија једне државе у односу на другу јесте проглашена за злочиначку активност, али, према Волцеру, другачије гледамо на оне који у њој учествују. Када војник током агресивног рата пуца на другог војника, који брани своју земљу, и убија га, ово се не сматра убиством, нити војника после рата сматрамо убицом. Борце сматрамо убицама само када циљају неборце,¹⁸⁸ невинне посматраче, рањене или заробљене војнике, односно када крше правила борбе. Све док се боре у складу са правилима рата, војнике не осуђујемо. Посматрамо војнике и

¹⁸⁶ Rodin 2008: 49.

¹⁸⁷ Волцер 2010: 171.

¹⁸⁸ Кнежевић-Предић 2007 а: 185.

агресивне и одбрамбене стране као да поступају у самоодбрани, каже Волцер. "Ниједан од њих није злочинац, стога се за обојицу може рећи да поступају у самоодбрани."¹⁸⁹ Волцер посматра војнике који се боре у рату и међусобно се нападају, као да се бране једни од других, као да и једни и други поступају у самоодбрани. По њему, постоји морална једнакост војника, симетрична права и правила рата, која једнако важе за борце обе стране у рату.

Овакво схватање симетричне самоодбране није уобичајено у домаћем друштву. Не сматрамо да је морално оправдано да се нападач брани силом од самоодбране своје жртве, и да нападач и бранилац имају једнака права. Позивање на самоодбрану, због моралне асиметрије између нападача и браниоца, служи као аргумент ревизионистима редуктивистима да покажу моралну асиметрију у рату између учесника нападачке и одбрамбене стране, на основу које би требало да постоји и асиметрија у њиховим правима у рату. Припадници нападачке стране тада не би смели да користе силу ни у својој одбрани, ако су означени као подложни за напад. За разлику од традиционалног, Волцеровог схватања, по Мекмахану, поступци неправедних бораца нису одбрамбени, чак и када их у том тренутку нападају праведни борци, зато што они учествују у нападачком рату.¹⁹⁰ Он мисли да би и Волцер, који прихвата моралну асиметрију између нападача и браниоца у миру, када би био доследан, требало да прихвати и закључак да неправедни борци немају право да убијају праведне борце.¹⁹¹ Они су у сваком случају злочинци и убице, било да убијају неборце или праведне борце. Када нападају не само праведне неборце, него и праведне борце, они крше принцип дискриминације, протумачен на овај начин, према коме праведни борци нису легитимне мете.¹⁹² Убијање праведних бораца, пошто нису подложни за напад, било би убијање невиних. То би значило одбацити симетрију и моралну једнакост бораца, њихова једнака права и дозволе, коју подржава међународно хуманитарно право и традиционална теорија праведног рата. Не само да борци не би имали једнака права у рату, него их не би имали ни неборци. Могуће је да би се, према овом схватању, и неугрожавајући неборац који би се бранио од напада "праведног" војника сматрао злочинцем и убицом зато што нема права на самоодбрану.

Иако је цивилно становништво морално имуно од непосредног и намерног напада, према међународном праву и традиционално протумаченој теорији праведног рата, колатералне цивилне жртве могу да се правдају принципом двоструког ефекта, који жели да направи морално битном разлику између ненамерног, али предвиђеног, и намераваног ефекта. У католичкој традицији ова доктрина се примењивала заједно са апсолутном забраном убијања невиних. Према принципу двоструког ефекта смемо да учинимо нешто што има лоше последице, на пример, убијање небораца као колатералне штете, да бисмо произвели добар исход, на пример, успех војне акције која доприноси морално исправном ратном циљу, ако и само ако је: чин по себи легитиман, непосредни ефекат је добар (уништење легитимне мете), добро је пропорционално злу (добар ефекат надокнађује лош) и није нам намера да произведемо лош исход као средство за добар.¹⁹³ На пример: Ако

¹⁸⁹ Волцер 2010: 172.

¹⁹⁰ McMahan 2004 а: 717 – 719.

¹⁹¹ McMahan 2004 а: 699.

¹⁹² Неправедни борци, по Мекмахану, не могу да задовоље центри принцип *jus in bello*, захтев дискриминације (McMahan 2009 а: 15).

¹⁹³ Волцер 2010: 200.

стратешки бомбардер предвиди да ће бомбардујући непријатељску фабрику погодити и децу у болници која се налази у близини, али не намерава то да уради, у смислу да то није намеравани непосредан ефекат као средство за добар циљ, то јест победу његове стране у рату, онда он сме да бомбардује фабрику оружја, са добрим циљем да допринесе победи, упркос лошем посредном ефекту, који је смрт невине деце. Тероризам се од легитимних чинова рата разликује по томе што има за циљ намерно рањавање или убијање недужних, док легитимни чиновници рата, и када наносе повреде недужним особама, то не чине намерно. То не значи да поступак може да се оправда без обзира на број ненамераваних смрти невиних особа. Од ненамерног наношења штете у рату ове особе штите *jus in bello* захтеви нужности и пропорционалности.

Редуктивистички индивидуализам предлаже ревизију важећих правила нужности и пропорционалности *jus in bello* тако што би се она изменила у складу са правилима индивидуалне самоодбране. Размотрићемо сада ова правила, упоредићемо их са правилима индивидуалне самоодбране и покушаћемо да покажемо да једна правила не могу да се сведу на друга, и због чега. Анализираћемо и аргумент помоћу индивидуалне самоодбране у прилог тезе зависности *jus in bello* од *jus ad bellum* и доказивање да су неправедни борци увек злочинци који не могу да поштују правила *jus in bello*, шта год да раде у рату, чак и када поштују званично међународно право.

2.4.2.2 *Jus in bello* нужност и сразмерност (микропропорционалност)

Поред правила дискриминације, које у међународном праву штите цивиле од намерног напада, њих штите и захтеви пропорционалности и нужности *jus in bello* од ненамерног наношења штете у току војних акција. У овим правилима је штета која се наноси намерно непријатељским борцима потпуно занемарена. Први и основни смисао захтева нужности самоодбране у миру, да се не прибегава сили ако то није нужно за одвраћање напада, уопште се не појављује у међународном хуманитарном праву међу правилима која се односе на поступање у рату. За разлику од ових правила *jus in bello*, захтеви пропорционалности и нужности у индивидуалној самоодбрани штите нападача, а ограничавају браниоца у томе шта је морално дозвољено да намерно уради нападачу у својој одбрани, а не узима се у обзир штета која се наноси случајним пролазницима, који би одговарали цивилима. Када би бранилац приликом своје одбране наносио штету безопасним пролазницима, он би у односу на њих постао нападач и штета коју би им нанео сматрала би се морално неприхватљивом.

Захтеви нужности и пропорционалности *jus in bello* односе се на мере предострожности како при избору циљева, тако и при избору средстава, метода и начина напада у рату. Захтев нужности *jus in bello* може да се протумачи као захтев минималне штете и он налаже да се бирају такви циљеви, средства и методе напада којима би се избегли или свели на минимум случајна штета, повреде и губици живота цивила.¹⁹⁴ Захтев

¹⁹⁴ Према члану 57 (2, II) они који планирају напад дужни су да предузму све могуће мере предострожности при избору средстава и метода напада да би се избегли и свели на минимум случајни губици живота цивила, повреде цивила и оштећење цивилних објеката. Овај захтев изражава захтев нужности, схваћен као захтев минималне штете, који се односи на средства, методе и начин напада. Према члану 57 (3) када је могућ избор

пропорционалности *jus in bello* налаже да се бирају једино такви циљеви да ненамерна штета која се наноси цивилима не буде претерана у односу на војну предност која се постиже, и да се одустане од напада који би нанео претерану штету у односу на ту предност.¹⁹⁵ За разлику од индивидуалне самоодбране, ни у једном од ова два захтева *jus in bello* не узимају се у обзир штета и губици које трпе нападачи, ако се под нападачем подразумевају нападачки борци, него само штета која се ненамерно наноси неугрожавајућим неборцима обе стране приликом избора и остварења циљева појединих акција у рату. Оно што је заједничко правилима нужности и пропорционалности индивидуалне самоодбране и овим правилима *jus in bello* је то што не узимају у обзир штету која се наноси браниоцу, или борцима браниоцима. У успешној индивидуалној самоодбрани то је разумљиво, пошто бранилац није претрпео штету, него је само избегао, тако што је повредио или убио нападача. У законима оружаних сукоба једина штета која се сматра морално релевантном за одмеравање у оквиру захтева нужности и пропорционалности *jus in bello*, је она која се наноси цивилима (неборцима). Са овиме се ревизионисти, који тврде да тумаче правила рата у складу са правилима индивидуалне самоодбране, не би сложили.

Мекмахан сматра да су за одређивање пропорционалности и у самоодбрани и у рату релевантне и повреде које се наносе нападачу, као и оне које се наносе невиним посматрачима и пролазницима.¹⁹⁶ Да би то показао, он ће модификовати захтев пропорционалности индивидуалне самоодбране у миру, како би обухватио и повреде које се наносе невиним пролазницима, и направиће разлику између такозване уске и широке пропорционалности у самоодбрани у миру, да би то схватање применио и на поступке у рату. Детаљно ћемо размотрити ову разлику у делу рада о пропорционалности *jus in bello*.

Као што се позивају на индивидуалну самоодбрану у миру да би подржали тезу асиметрије, редуktivистички индивидуалисти и Родин се позивају на самоодбрану и да би показали да су сви поступци у рату који нема праведан разлог морално недозвољени и да крше правила *jus in bello*, да би, помоћу тога, доказали тезу зависности *jus in bello* од *jus ad bellum*. Као што у миру криви нападач нема право на самоодбрану од самоодбране своје жртве, нити од полиције, тако ни неправедни борци немају право на самоодбрану од праведних бораца, осим ако околности рата суштински не мењају моралност одбрамбене силе, што Мекмахан и редуktivонисти не признају.¹⁹⁷

Видели смо да, према редуktivонистима, неправедни борци самим тим што учествују у неправедном рату не могу да поштују захтев дискриминације *in bello*. Родин и Мекмахан мисле да самоодбрана неправедних бораца не може да испуни ни критеријум нужности, ни пропорционалности за морално допустиву самоодбрану, па онда ни нужности, ни

између неколико војних циљева, при чему ће се добити слична војна предност, треба одабрати онај код кога се очекује да ће напад проузроковати најмању опасност по животе цивила и оштећење цивилних објеката. Тиме је изражен захтев нужности као минималне штете приликом избора циљева напада (Кнежевић-Предић 2007 б: 213).

¹⁹⁵ Према члану 57 (2, III) они који планирају напад су дужни да се уздрже од одлуке да се крене у напад од кога може да се очекује да ће да проузрокује случајне губитке живота цивила, повреде цивила, оштећење цивилних објеката или комбинацију свега тога, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену конкретну и директну војну предност (Кнежевић-Предић 2007 б: 213).

¹⁹⁶ McMahan 2011: 3 – 4.

¹⁹⁷ McMahan 2004 а: 717.

пропорционалности у рату. По њима, као што у миру није морално допуштена и не може да се сматра пропорционалном одбрана убице који се брани од полиције или од своје жртве у чију је кућу провалио, јер убица нема право на самоодбрану од полиције или од жртве која се брани, у сличном положају се налазе и неправедни борци. Они немају права да убијају војнике који бране своју домовину од агресије. Чак и ако се војници нападачке стране боре чисто и у складу с правилима *jus in bello* (протумаченим традиционално, додали бисмо) сваки живот који узму, па и онај у самоодбрани, је убиство, јер им ништа не даје право да уопште буду тамо.¹⁹⁸ Поступак који није морално дозвољен због тога што је његов циљ неправедан не може да буде ни пропорционалан ни нужан ни у самоодбрани у миру, ни у рату.

Редукционисти ревизионисти, који заступају тезу зависности *jus in bello* од *jus ad bellum*, сматрају да испуњење захтева нужности и пропорционалности *ad bellum* и *in bello*, као и испуњење захтева дискриминације, зависи од тога да ли је испуњен услов морално исправног циља рата, односно његовог праведног разлога. Ратови који се не воде са морално исправним циљем не могу ни у једном смислу да буду ни нужни ни пропорционални. Мекмахан мисли да основна правила *jus in bello*, дискриминације, нужности и пропорционалности *in bello*, зависе од *jus ad bellum*.¹⁹⁹ То би значило да за неправедну страну, која се не бори у рату са морално исправним циљем, нема легитимних мета, нити поступака који испуњавају услове *jus in bello* нужности и пропорционалности. Ово повлачи да је свака војна акција у оквиру неправедног рата *ipso facto* ненужна, непропорционална и отуда ратни злочин. Ако нема морално исправног циља рата не поставља се питање *jus in bello* нужности и пропорционалности, јер да би чин био пропорционалан, штета која би се нанела борцима и невиним посматрачима не би требало да превазилази допринос акције остварењу праведног циља, а у овом случају праведног циља нема. Војна предност или победа "неправедне стране", по редукционистима, уопште није неко добро које може да уђе у било какав прорачун нужности и пропорционалности.²⁰⁰ Ако праведног, односно морално исправног циља рата нема, ни појединачни поступци у рату не могу да буду ни нужни ни пропорционални, па самим тим ни морално исправни. Родин се са тиме слаже и каже да је постизање одређене војне предности морално вредно и представља добро једино ако је рат, чији је она део, и сам морално исправан и праведан. Ако је рат неправедан, онда је постизање војног циља који му доприноси и који је користан за њега, без моралне вредности.²⁰¹ Они тиме желе да покажу да су поступци неправедних бораца увек ненужни и непропорционални, што значи морално недозвољени, чак и када поштују правила *jus in bello* протумачена као према важећем међународном праву, то јест хоће да покажу да они не могу да поштују правила *jus in bello*, ако се она тумаче и измене на начин на који ревизионисти редукционисти то предлажу.

¹⁹⁸ Ревизионисти, у ствари, на други начин тумаче правила *jus in bello* и посматрају их као да зависе од *jus ad bellum*, тако да, према тако протумаченим правилима, неправедни борци и не могу да поштују *jus in bello*. Они не признају на традиционалан начин протумачена правила *jus in bello* која су независна од *jus ad bellum*, тако да, држећи се свог схватања, и не могу да тврде да се "неправедни" борци икада боре чисто и у складу са правилима. Они тиме у ствари укидају *jus in bello* правила за неправедне борце, чиме би постојала ограничења у рату само за праведне борце, што је бесмислено. То би онда довело до потпуног укидања правила *jus in bello*, и узимања у обзир само *jus ad bellum*, што би довело до тоталног рата без ограничења.

¹⁹⁹ Hurka 2005: 45.

²⁰⁰ McMahan 2011: 23 – 26.

²⁰¹ Rodin 2008: 53.

Пошто су помоћу самоодбране Родин и Мекмахан показали да неправедни борци не могу да поштују правила *jus in bello* дискриминације, пропорционалности и нужности, Мекмахан преко немогућности да неправедни борци поштују правила *jus in bello* доказује тезу зависности *jus in bello* од *jus ad bellum* на начин који не сматрамо одговарајућим. Он каже да неправедни борци не могу да поштују правила *jus in bello* дискриминације, нужности и пропорционалности и да не могу да воде неправедан рат на морално дозвољен начин, за разлику од праведног рата који може да се води на дозвољен начин. Он из тога закључује да *jus in bello* не може да буде независан од *jus ad bellum*.²⁰² Неправедни борци, по њему, не могу да учествују у рату, а да не чине неправду. Будући да то није тачно за праведне борце, *jus in bello* не може да буде независан од *jus ad bellum*.²⁰³ То би значило да, по ревизионистима, треба прихватити тезу зависности *jus in bello* од *jus ad bellum*. Сматрамо да Мекмахан доказујући на овај начин тезу зависности претпоставља оно што треба да докаже, а то је зависност *jus in bello* од *jus ad bellum*. Он доказује овај став позивајући се на став који га претпоставља. По њему, неправедни борци не могу да поштују правила *jus in bello* протумачена на његов начин, који већ подразумева и укључује прихватање тезе зависности, и поштовање правила праведног разлога *jus ad bellum*, и не могу да воде рат на морално дозвољен начин, ако се прихвати да постоји зависност *jus in bello* од *jus ad bellum*, коју он од почетка подразумева и претпоставља. Он из тога закључује да *jus in bello* не може да буде независан од *jus ad bellum*, што је од почетка претпостављао.

Борци неправедне стране, према ревизионистима, врше злочин и представљају убице самим тим што учествују у рату, чак и ако не крше правила *jus in bello*, додали бисмо, која важе према међународном праву и традиционалном тумачењу теорије праведног рата. Међутим, тада они крше правила *jus in bello* протумачена онако како то предлажу ревизионисти, која подразумевају њихову зависност од *jus ad bellum*. У њиховом тумачењу, ова правила не штите неугрожавајуће жртве од ненамерног напада, него одговарају правилима индивидуалне самоодбране у миру. Сматрамо да се захтев нужности *jus in bello* уопште не одмерава у односу на циљ рата, него да се средства и циљеви у рату међусобно одмеравају у смислу наношења штете неборцима. Треба бирати оне циљеве, методе и средства која наносе најмању штету неугрожавајућим особама, без обзира на моралну исправност самог рата. Прихватање зависности *jus in bello* од *jus ad bellum* и оптуживање једне стране да је злочиначка, чак и ако се придржава правила *jus in bello*, довело би до укидања *jus in bello* правила, при чему би једино био битан *jus ad bellum*, што би довело до тоталног рата који није морално ограничен било каквим правилима, у коме би цела непријатељска страна представљала легитимну мету намерног напада и не би било правила пропорционалности и минималне штете која би ограничавала наношење штете противничкој страни, чак ни неугрожавајућим особама које не учествују директно у борбама.

За разлику од редуктивистичких индивидуалиста ревизиониста, сматрамо да између моралних принципа самоодбране и рата постоје значајне разлике и да једни не могу да се сведу на друге. Да бисмо то потврдили, упоредићемо услове нужности и пропорционалности *jus in bello* са условима нужности и пропорционалности индивидуалне самоодбране и тестираћемо шта би се десило и како би изгледао морално допуштен рат када бисмо ове захтеве у рату изменили тако да се сведу на моралне захтеве који важе у самоодбрани у миру. Мислимо да ова правила не би изгледала онако како то предлажу

²⁰² McMahan 2004 а: 717 – 718.

²⁰³ McMahan 2004 а: 714.

ревизионисти, и да рат уопште не би могао да се води када би у њему важила овако измењена правила нужности и пропорционалности, већ да би тада требало прихватити антиратни пацифизам, према коме је морално дозвољена једино индивидуална самоодбрана, али не и рат, што ревизионисти, као заступници теорије праведног рата, не би прихватили.

2.4.2.1.1 Захтев нужности *jus in bello* и нужност у индивидуалној самоодбрани у миру

Мекмахан би желео да покаже да би сви поступци неправедних бораца, према његовом тумачењу правила нужности *jus in bello*, које би одговарало нужности индивидуалне самоодбране, били ненужни и злочин. То би значило да њима ништа није морално допуштено у рату, док би супротној страни требало скоро све да буде. Мислимо да свођење правила нужности *jus in bello* на морално ограничење нужности индивидуалне самоодбране не би имало ову последицу, него да би толико ограничавало борце браниоце, да би њима било морално забрањено да воде одбрамбени рат.

Што се тиче услова нужности *jus in bello*, неправедни борци, каже Мекмахан, не морају да убијају да би избегли штету по себе, када имају опцију да се предају. Они немају оправдање да убијају у самоодбрани, када могу да сачувају свој живот једноставно тако што ће прекинути своју неправедну делатност.²⁰⁴ То је могућност коју има нападач у миру. Сматрамо да поступке бораца, без обзира на којој страни били, не можемо да посматрамо само као њихову личну самоодбрану, чији је циљ искључиво да сачува њихов живот. Њихов циљ је у ствари да остваре ратни циљ, односно победу своје државе. Војна нужност у војној терминологији обично означава војну предност, што је нешто потпуно другачије од захтева нужности у самоодбрани појединца у миру, који допушта појединцу да користи силу само када не може на други начин ефикасно да избегне напад. У рату, према овом правилу, треба изабрати оне циљеве и она средства и методе напада које наносе најмање губитке и штету неугрожавајућим особама, под условом да доносе једнаку војну предност. Са друге стране, међу моралним ограничењима самоодбране у миру нема правила које би захтевало да се изабере такви циљеви напада, који би нанели најмање губитке неугрожавајућим особама. Првог и основног смисла захтева нужности, који важи за самоодбрану у миру, уопште нема у рату, као ни захтева неминовности, који важи за индивидуалну самоодбрану. Када би ова два захтева индивидуалне самоодбране важила у рату он уопште не би могао да се води. Ово правило се у рату, за разлику од самоодбране, уопште не односи на сваког појединачног борца браниоца изоловано и не ограничава њихово коришћење силе у односу на појединачног нападача, као што би био случај када би се оно svelo на правило нужности самоодбране у миру.

Захтев нужности у самоодбрани у миру ограничава само браниоца, али не и нападаче. Нападач у сваком случају ради нешто што није нужно и што је морално недозвољено. Морално ограничење нужности се уопште на њега не примењује и за њега не важи. То би могло да се каже и за нападачког борца, када би се правило нужности посматрало у рату на начин на који се посматра и у самоодбрани. Међутим, када би се правила индивидуалне самоодбране у миру у непромењеном облику применила на рат, правило нужности би се односило на браниоца, који може да се схвати или као борац који

²⁰⁴ McMahan 2004 а: 717.

је тренутно нападнут, без обзира на којој страни био, ако се не узме у обзир *jus ad bellum*, или као борац стране која се брани, који је тренутно нападнут, ако се узме у обзир *jus ad bellum* циљ рата његове стране. Борац бранилац би имао обавезу да чека док напад на њега или неког његовог сународника не постане садашњи и неминован, а и тада би смео да користи силу само ако је то нужно, односно једино ако не може ефикасно, на ненасилан начин, да избегне напад. Борцима браниоцима би било забрањено да нападају борце нападаче у току рата, што се не слаже са оним што Мекмахан жели да покаже. Борцу браниоцу би се налагало да бежи, да се крије или да се преда, пре него што би смео да употреби силу да се одбрани од нападача. Он нема на располагању могућност, као појединац у миру, да се обрати заједничким властима за заштиту, пошто таквих власти на међународној сцени нема, али има могућност да се преда, што нападнути појединац у миру нема. То што Мекмахан говори за борце нападаче, да су дужни да се сачувају тако што ће се предати, уместо да користе силу, важило би у ствари за борце браниоце, а не за нападаче, јер правило нужности не важи ни у самоодбрани у миру за нападаче. Оно би ограничавало само борце браниоце, али не и борце нападаче, који нападајући и онако раде нешто ненужно и морално недозвољено, зато што и у самоодбрани морално ограничава само жртву. Било би бесмислено онда да га само борци браниоци поштују и да се сматрају убицама и злочинцима ако га крше. Тада би се свака примена силе у рату и убијање бораца обе стране сматрало морално недозвољеним, што би било прихватање пацифизма.

Не сматрамо да би у рату било могуће применити правила која ограничавају само једну, али не и другу страну. Мислимо да тада ни друга страна не би била у обавези да поштује ограничења и да не би пристала на то. Правила могу да важе за све, или ни за кога. А нарочито не сматрамо морално прихватљивим да се морална ограничења односе само на страну која се брани, док нападач не би био ограничен правилима, пошто учествује у активности која је, у сваком случају, морално недозвољена. Смисао и циљ борбе бораца у рату није одбрана њиховог живота, него неке друге вредности због које се води рат. Њихов циљ није једино, ни пре свега, да одврати и заустави микро претње непријатељских бораца у односу на себе, него да одврате макро претњу и опасност коју упућује непријатељска држава њиховој држави. Зато би захтев нужности *jus in bello* био бесмислен, када би се протумачио на овај начин, и онемогућио би вођење рата. Борцима браниоцима би била морално забрањена одбрана њихове земље, што је једини начин заустављања напада на међународној сцени, на којој нема свима надређеног непристрасног ауторитета коме би могли да се обрате за помоћ, тако да би то значило допустити напад. Када би борци браниоци имали моралну обавезу према нападачима да се повуку, не би било никога другог ко би могао да заштити грађане њихове земље од напада и да покуша да заустави напад и поново успостави стање мира у коме важе закони. Они имају управо супротну обавезу према својој држави и њеним грађанима, да се не повуку и да их бране, пошто они никоме другом у стању рата не могу да се обрате за заштиту. Индивидуалистички стандард самоодбране у миру је превише рестриктиван да би се применио као морално ограничење за убијање у рату.

Када би се прихватио овако протумачен захтев нужности *jus in bello*, сматрамо да би он утицао на остале *jus in bello* захтеве. Ако се захтев пропорционалности у самоодбрани примењује тек када је испуњен захтев нужности, а нема разлике у правилима самоодбране и рата, тада у многим случајевима не би било нужно, па самим тим ни пропорционално, убијати нападачке борце. Онда се захтев пропорционалности, у овом случају, не би ни

примењивао и сви поступци обе стране би били не-пропорционални, зато што нису нужни, а то би значило да нису ни дозвољени. Учествовање обе стране у рату би било морално недозвољено пошто крши правила *jus in bello*. Захтев дискриминације би нестао, а уместо њега би се, као у самоодбрани, јавио услов директног нападача, пошто би сви, осим директних нападача, једнако били нелегитимне мете напада у рату. То би било увођење услова неминовности у правила *jus in bello*. Ако се постави услов, који постављају свети Августин, свети Тома Аквински, Родин и Мекмахан,²⁰⁵ да је рат морално исправан једино ако поштује правила *jus in bello*, тада ниједан рат, у коме важе овако протумачена правила *jus in bello*, па ни одбрамбени, не би био морално исправан нити дозвољен, и морали бисмо да прихватимо пацифизам, са чиме се теоретичари праведног рата не слажу.

Овако протумачен захтев нужности захтевао би да се у рату, као и у самоодбрани, поштује и услов неминовности и садашњости напада, који тренутно, према међународном праву, у рату не постоји. Борци тада не би смели да нападају једни друге, него би морали да чекају директан напад и да се од њега бране, чак и када су на одбрамбеној страни. Њима тада не би било морално дозвољено да нападају противничке, нападачке, борце у рату, који су у том тренутку безопасни и неугрожавајући, него само да се бране када је то нужно да одбране свој живот или живот неког свог суграђанина неборца од директног напада, као што је случај у самоодбрани у миру. Припадници одбрамбене стране били би морално ограничени на то да се бране од директног напада. Борци браниоци, осим тога, никада не би требало да убијају борце нападаче, ако могу да их зауставе само рањавањем, према захтеву минималне силе. Овако схваћен захтев нужности *jus in bello* и увођење захтева неминовности напада у правила рата, забрањивали би напад на тренутно неактивне и неангазоване борце нападачке стране и представљало би тешкоћу да се објасни како су они легитимне мете према захтеву дискриминације *jus in bello*. Тада би легитимне мете били само тренутни директни нападачи, као што је случај у појединачној самоодбрани у миру.

Међутим, многи борци нису директни нападачи и никога не угрожавају. Њихов индивидуални допринос рату је занемарљиво мали или није никакав. Неки од њих се не налазе у првим борбеним редовима и не користе оружје, а неки од њих намерно избегавају да било кога повреди и никоме не упућују претњу, тако да не могу да се поистовете са нападачима, а још мање са кривим нападачима у индивидуалној самоодбрани у миру, ако се посматрају само њихови лични поступци и својства и ако се својства и кривица њиховог колектива не преносе на њих. Редуктивистички индивидуализам би тада имао проблем да објасни како то да су и они легитимне мете напада у рату.

Објашњење тога да сви борци нападачке стране, па и они који су неактивни, чине легитимне мете напада у рату може да буде схватање да се борци сматрају нападачима и кривима самим тим што припадају нападачкој страни, односно свом колективу који је

²⁰⁵ Према Мекмахану, нема *jus ad bellum* праведног разлога за рат, ако борци против којих се боримо да бисмо остварили циљ рата, нису подложни томе да буду нападнути и убијени у рату (McMahan 2014 а: 15). Али подложност, односно правило дискриминације и одређивање легитимних мета, по њему, зависи од испуњености *jus ad bellum* услова и постојања морално исправног разлога и циља рата. Будући да и *jus ad bellum* исправан разлог, по њему, зависи од поштовања правила дискриминације *in bello*, које се одређује у зависности од постојања *jus ad bellum* исправног разлога и циља, ни једно ни друго није одређено независно. Исправност рата *in bello* зависи од исправности рата *ad bellum*, и обрнуто, и у њиховом одређењу постоји круг. Мекмахан прави круг и тиме што у појам праведног разлога рата уводи појам подложности, која и сама зависи од постојања праведног разлога.

означен као неправедан, крив или нападачки, без обзира на своје лично поступање. То међутим, подразумева прихватање колективизма, и подложност за напад једино на основу припадности групи, са чиме редуктивистички индивидуалисти не би требало да се сложе. Зато ће Мекмахан предложити посебно схватање моралног оправдања самоодбране које ће применити на рат, које би требало да реши овај проблем подложности за напад неактивних неправедних бораца, које ћемо детаљно анализирати у делу рада посвећеном самоодбрани. Мислимо да он тиме овај проблем није успео да реши, а да његово решење, уз то, доводи до морално неприхватљивих последица по питању моралног допуштања убијања небораца и забране одбране од одређених категорија нападача.

Да би сви борци, чак и нападачке стране, без обзира на то шта лично раде, могли да буду одређени као легитимне мете напада у рату, и да би рат уопште могао да се води на начин на који се води, као сукоб који индивидуално гледано подразумева и напад и одбрану, без моралне обавезе да сваки борац чека да буде директно нападнут, да би тек онда користио силу, без права да сам икада нападне, захтев нужности *jus in bello* уопште не може да важи за борце, на исти начин као за браниоце у миру, и штета која се наноси борцима не може да улази у процену нужности *jus in bello*, као што заиста и јесте случај према важећем међународном хуманитарном праву. Нужност *jus in bello* уопште и не важи за појединце борце као за браниоце појединце. Када би захтев нужности у рату био исти као тај захтев у индивидуалној самоодбрани, не би било могуће да се води рат који би испунио то морално ограничење. То не би омогућавало већа права борцима браниоцима у односу на нападаче, него би одговарало забрани одбрамбеног рата и водило би у антиратни пацифизам. Али антиратни пацифизам који допушта индивидуалну самоодбрану, а не допушта рат, прави разлику између њих, што не би било у складу са редуктивистичким индивидуализмом, који сматра да између самоодбране и рата нема моралне разлике.

2.4.2.1.2 Захтев пропорционалности *jus in bello* и пропорционалност у индивидуалној самоодбрани у миру

Захтев пропорционалности се у рату, према важећим законима оружаних сукоба, схвата другачије него у самоодбрани у миру. Он не штити нападача, као у индивидуалној самоодбрани, односно не штити борце нападачке стране, који би у случају рата одговарали нападачу, и није реч о томе да штета која се наноси борцу нападачу не треба да превазилази штету коју би он нанео борцу браниоцу. Уопште није реч о одмеравању штете која се наноси борцима, браниоцима и нападачима. Пошто по званичном међународном праву иста правила *jus in bello* важе за борце свих страна у сукобу, односно важи симетрија, правило пропорционалности *jus in bello*, као и правило нужности *jus in bello*, не штити борце, него само неборце. У рату ово правило, које се назива захтевом пропорционалности, спречава претерану колатералну штету у виду неугрожавајућих жртава, којима се пре свега сматрају цивили, односно неборци. Одмерава се штета која се ненамерно наноси невиним пролазницима, неугрожавајућим особама, којима у рату одговарају неборци, у односу на циљ одређене војне акције, од кога би требало одустати ако би та штета била претерана. Рекли бисмо да је, као и у случају захтева нужности, у рату реч о потпуно другачијем захтеву који има исти назив као онај у самоодбрани.

Мекмахан, за разлику од тога, каже да морал налаже прихватање ограничења пропорционалности *jus ad bellum* и *jus in bello*, која штите непријатељске борце.²⁰⁶ То би била његова такозвана строга или уска пропорционалност, која би важила у рату, за коју сматрамо да важи само у самоодбрани, али не и у рату. Уска пропорционалност се односи искључиво на учеснике у самоодбрани, на нападача и браниоца. То је морално ограничење које се намеће браниоцу у односу на нападача. Уска, односно строга пропорционалност у самоодбрани штити нападача и води рачуна о његовим интересима. Чак и када се бранимо од њега, ми показујемо солидарност према нападачу и посматрамо га као сродно људско биће. Широка пропорционалност, по Мекмахану, узима у обзир штету која се наноси невиним пролазницима, али и спречавање штете која би се њима нанела.²⁰⁷ Може да се деси да је у неком случају самоодбране испуњен захтев уске, али не и широке пропорционалности, и обрнуто. Штета се другачије рачуна и одмерава у оквиру сваког од ових захтева.²⁰⁸ Неки случај самоодбране може да буде непропорционалан у уском смислу, зато што превазилази количину штете за коју је нападач подложен, али је ипак морално допустив, зато што је пропорционалан у широком смислу, будући да не спречава само наношење зла и штете жртви нападача, него и наношење штете невиним пролазницима.

Овај, шири, вид пропорционалности је занемариван у расправама о индивидуалној самоодбрани, док расправе о рату и традиционална теорија праведног рата прихватају само пропорционалност у ширем, али занемарују и не признају пропорционалност у ужем смислу, која је морално ограничење у индивидуалној самоодбрани. Мислимо да у самоодбрани у миру постоји једино захтев пропорционалности у строгом, ужем смислу и да се захтев широке пропорционалности не јавља у расправама о моралности самоодбране, зато што захтева широке пропорционалности за самоодбрану уопште нема, као што ни захтев уске пропорционалности, који важи за самоодбрану у миру, нема смисла у рату.

Мекмахан доказује да широка пропорционалност важи и у самоодбрани, а не само у рату, да уска пропорционалност важи и у рату, а не само у самоодбрани, и сматра да прихватање тезе зависности треба да се одражава на захтев пропорционалности *jus in bello* и да он не треба да се примењује на праведне и неправедне борце једнако. Желели бисмо да покажемо због чега се не слажемо са Мекмахановим схватањем уске пропорционалности у рату, широке пропорционалности у самоодбрани, и зашто сматрамо да пропорционалност у рату не може да се сведе и изједначи са захтевом пропорционалности у самоодбрани. То ћемо покушати да објаснимо у следећа два дела рада која су посвећена овим схватањима пропорционалности. Сада бисмо желели да укажемо на то да Мекмахан прави круг у доказу доказујући да су сви поступци неправедних бораца морално недозвољени, помоћу тога да њихови поступци не могу да поштују захтев пропорционалности *jus in bello*, чиме они увек крше правила *jus in bello*. Сматрамо да је овај аргумент сувишан за показивање да су њихови поступци морално недозвољени и неправедни, и да претпоставља оно што треба да докаже и оно што ће закључити, а то је да је реч о неправедним борцима чији су поступци морално недозвољени.

Мекмаханов аргумент гласи овако: Ако су једина добра која могу да допринесу моралном оправдању рата она која су одређена праведним разлогом, онда једино та добра

²⁰⁶ McMahan 2014 а: 14 – 15.

²⁰⁷ McMahan 2011: 14.

²⁰⁸ McMahan 2011: 9.

могу да уђу у прорачун пропорционалности за појединачне поступке у рату. У одсуству праведног разлога, дакле, нема добара које поступак у рату може да произведе, а која би могла да се одмеравају у односу на лоше последице. Дакле, ниједан поступак у рату неправедних бораца не може да задовољи *jus in bello* критеријум пропорционалности. Будући да је испуњење сваког *jus in bello* захтева нужан услов допуствог понашања у рату, ниједан чин рата неправедних бораца не може да буде допустив.²⁰⁹ Мислимо да је цео овај доказ сувишан, и да претпоставља оно што треба да докаже. Нема потребе доказивати да "неправедни" борци не могу да испуне услове *jus in bello*, како би се доказало да поступају морално недозвољено и да су неправедни, јер је то већ претпостављено. Мекмахан од почетка претпоставља тезу зависности и то да су поступци неправедних бораца неправедни, ако се узме у обзир *jus ad bellum* праведан разлог и зависност *jus in bello* од *jus ad bellum*, што чини њихове поступке морално недозвољеним. На основу тога што су ови борци неправедни, он показује да они не могу да поштују правила *jus in bello*, протумачена на његов начин, који подразумева прихватање тезе зависности, а онда то што они не поштују правила нужности и пропорционалности *jus in bello*, користи као разлог да покаже да су они неправедни и да не поступају морално дозвољено, што је од почетка и претпостављао. Директно из тога што су њихови поступци неправедни, због учествовања у неправедном рату, могло је да се изведе да су они и морално недозвољени, без позивања на њихово кршење *jus in bello* правила, јер показивање да они крше *jus in bello* правила, протумачена на овај начин, подразумева да су они неправедни и да раде нешто морално недозвољено.

Желели бисмо да покажемо да пропорционалност у рату није исто што и пропорционалност самоодбране у миру, а да је последица тога да редуктивистички индивидуализам не важи. Желимо да покажемо да примена захтева пропорционалности, онаквог како га редуктивисти ревизионисти тумаче, као захтев који важи у самоодбрани, не доводи до последице коју они желе, наиме да праведни борци имају већа, скоро неограничена, права да убијају припаднике "неправедне" стране, у било ком броју, док они немају право да се бране чак и када су ненаоружани и безопасни, и да им се тиме не чини неправда и да немају статус жртве, него да је веома рестриктиван према борцима "праведне" стране, тако да се и већина њихових убијања схвата као злочин. Мислимо да би, ако се прихвати ово тумачење пропорционалности, као и њихово тумачење нужности, требало прихватити пацифизам.

2.4.2.2.1 Уско или строго схватање пропорционалности у рату

У рату, приликом процењивања строге пропорционалности *jus in bello*, можемо или да узмемо, или да не узмемо у обзир *jus ad bellum* морално оправдани разлог за рат. Прво ћемо пробати да применимо правило пропорционалности самоодбране на рат, ако се овај *jus ad bellum* разлог не узме у обзир, а затим, ако се узима у обзир и тумачи на неколико различитих начина. Ни у једном случају не сматрамо прихватљивим да се пропорционалност у рату сведе на пропорционалност у самоодбрани. Када бисмо покушали да *jus in bello* пропорционалност сведемо на ону у самоодбрани, она би ограничавала само браниоца, што мислимо да није у реду, а што није ни намера редуктивистичких индивидуалиста. Мислимо да се иза захтева пропорционалности у самоодбрани и рату јављају два различита захтева и морална ограничења, и да та разлика између самоодбране

²⁰⁹ McMahan 2004 а: 709.

и рата у погледу моралних правила указује на то да не може да се усвоји редуktivистички индивидуализам.

Када би се дословно применила пропорционалност самоодбране појединца у строгом ужем смислу на поступке у рату, мислимо да би то изгледало овако. У оквиру рата, ако посматрамо *jus in bello* независно од *jus ad bellum*, не може да се одреди ко је од бораца нападач, а ко бранилац, јер су они и једно и друго. Они су борци који се међусобно сукобљавају. Онда ниједан борац или неборац који се тренутно брани од напада не би требало тренутном нападачу појединцу да нанесе више штете него што би нападач нанео њему. Пошто је циљ појединачних напада у рату углавном убити противника, и живот нападнутог борца је нападнуто добро, то би значило да је у реду у рату у одбрани убити нападача који покушава да нас убије. Иста је штета коју нападач и бранилац желе да нанесу један другом. У рату углавном нема напада на мању вредност од живота, на пример, да неко некемe отме новчаник или украде аутомобил, него се претпоставља да је угрожен живот, да борци један друге угрожавају живот. Онда су сви њихови поступци једних према другима пропорционални у уском смислу, будући да је нападачево изгубљено добро једнако браниоцевом сачуваном добру. Овако схваћено правило пропорционалности у рату је сувишно и бесмислено, јер никога не ограничава, и само потврђује право бораца да убијају једни друге.

Међутим, борци не бране себе, него циљеве својих држава, тако да не би требало посматрати ово правило као у самоодбрани у миру, где се одмерава штета која се наноси појединачном директном нападачу и штета која се спречава за појединца браниоца, него би требало у њега укључити и тај циљ рата, који не постоји у индивидуалној самоодбрани. То редуktivисти и раде, тако што користе Родиново одређење елемената самоодбране у које је укључен и циљ, који он изједначава са добром, односно вредношћу, која се брани, тако да је циљ приказан као заједнички елемент самоодбране и нападачких поступака у рату. Као и у случају пропорционалности *jus ad bellum*, увођењем тог елемента добија се хибридни захтев пропорционалности *jus in bello*, који одмерава штету која се наноси нападачу, што је преузето из самоодбране, са циљем или доприносом циљу рата, што је преузето из правила рата.

У индивидуалном случају самоодбране у миру нема неког даљег већег циља иза заустављања напада и заштите појединца браниоца, односно вредности његовог живота, у односу на који би могла да се мери штета која се наноси нападачу (одмерава се живот у односу на живот, повреда у односу на повреду или на својину), док у рату иза одбране борца браниоца постоје многи даљи и већи циљеви и вредности које он брани, који могу да се степенују по значају. Постоје циљеви појединих војних акција, који воде ка већим и значајнијим циљевима, који су сви у функцији циља целог рата, што не постоји у индивидуалном случају самоодбране. У самоодбрани нема даљег крајњег циља иза саме одбране живота појединца, од кога би правила самоодбране зависила, што показује разлику између пропорционалности у рату и самоодбрани.²¹⁰ Зато ћемо размотрити могућа

²¹⁰ Увођење циља у елементе самоодбране може да служи томе да се замагли и ова разлика, и да се представља да циљ рата или неке војне акције одговара "циљу самоодбране", који се изједначава са вредношћу која се брани, у прорачунима пропорционалности у самоодбрани и у рату. Мекмаханово схватање о уској пропорционалности у рату, у коју се укључује и циљ рата, користи Родиново хибридно схватање пропорционалности које не прихватамо, а о коме је било речи у оквиру разматрања о пропорционалности *jus ad bellum*. Додавање циља у одређење и међу елементе самоодбране може да служи и за поистовећивање

тумачења *jus in bello* пропорционалности коју редуктивисти приказују у виду хибридног захтева пропорционалности, чији би узор била пропорционалност у самоодбрани, али који узима у обзир и циљ целог рата и вредност која се брани, иако тако нешто не постоји у самоодбрани у миру.

Ако се узме у обзир морално оправдани циљ рата и одмерава се у оквиру правила пропорционалности *jus in bello*, оно може да се тумачи на више начина. Прво, укупна вредност која се брани ратом, може да се одмерава или у односу на укупну штету која се наноси у рату, или у односу на штету која се наноси појединачном борцу нападачу. Ако се циљ рата одмерава у односу на све губитке заједно и укупну штету на нападачкој страни, или у односу на укупну штету на обе стране, захтев пропорционалности *jus in bello* би се поклопио са захтевом пропорционалности *jus ad bellum*.²¹¹ Поклопио би се са њим када би се узела у обзир укупна штета, а прецизније, са Родиновим хибридним захтевом пропорционалности *ad bellum* за одбрамбене ратове, када би се узела у обзир само штета за нападачку страну. Мекмахан каже да судови *jus in bello* пропорционалности морају да одмеравају зла која су проузрокована против добра постизања праведног разлога на начин на који то раде судови *jus ad bellum* пропорционалности. То претпоставља напуштање традиционалног схватања раздвајања *jus ad bellum* и *jus in bello*.²¹² Он тиме као да елиминише *jus in bello* пропорционалност и задржава само *jus ad bellum* пропорционалност. Прихватање тезе зависности тако, у ствари, укида правила *jus in bello* и оставља само правила *jus ad bellum*, и води у тотални рат.²¹³ Ако би се у пропорционалности *jus in bello* процењивала укупна штета до које рат доводи у односу на добар циљ, она би одговарала пропорционалности *jus ad bellum*, која важи за колективе, а не за појединце. Не видимо како се то уклапа са индивидуалистичким претпоставкама да морална правила која важе за појединце у миру, треба да важе за њих и у рату, и да би *jus in bello* правило пропорционалности требало да се сведе на правило пропорционалности индивидуалне самоодбране, које важи за појединце.

У захтеву пропорционалности *jus in bello*, у односу на циљеве рата протумачене као вредности коју цео рат брани, може да се одмерава и вредност сваког изгубљеног појединачног живота гледано изоловано, или да се прорачунава количина штете која се

моралних ограничења нужности и пропорционалности *jus in bello* и *jus ad bellum* са ограничењима нужности и пропорционалности самоодбране. Јер циљ постоји у овим захтевима *jus in bello*, који се односе на нападе, а не постоји у самоодбрани. Са оваквим тумачењем захтева пропорционалности се нисмо сложили ни када смо разматрали *jus ad bellum* пропорционалност, а не слажемо се ни са тим да тако може да се тумачи *jus in bello* пропорционалност.

²¹¹ Мекмахан каже да је према захтеву пропорционалности *in bello* неки поступак у рату пропорционалан и морално допустив, ако његове лоше последице нису непропорционалне у односу на добре. Ово би било превише неодређено када би се у обзир узеле све могуће добре и лоше последице неке војне акције, али он у наставку прецизира да се добре последице које се одмеравају у односу на лоше сведе на оне које одређује праведан разлог (McMahan 2004 а: 709). Лоше последице рата или неке акције у рату одмеравају се са добрим последицама праведног циља (McMahan 2009 а: 25). Сматрамо да се овако формулисана *jus in bello* пропорционалност своди на *jus ad bellum* пропорционалност, ако се лоше последице рата, у смислу целокупне штете и губитака у рату, одмеравају у односу на праведан циљ. Ова формулација одговара одређењу *jus ad bellum* пропорционалности.

²¹² McMahan 2011: 26.

²¹³ Ако би се овако схватила правила *jus in bello*, онда их не би ни било за неправедну страну, јер шта год борци на тој страни да раде, они раде нешто погрешно и морално недозвољено. Тада не би могло да се очекује ни од друге стране да поштује ова правила.

наноси само појединачној особи, као у случају појединачне самоодбране. Ако се пропорционалност схвата као у самоодбрани, рачуна се количина штете коју је пропорционално нанети појединачном нападачу, на пример, да ли је пропорционално убити га, или само повредити. Тешко је, ако не и немогуће одмеравати штету која се наноси појединачним учесницима у рату са вредношћу циља праведног рата, односно са добрим ефектима који доприносе том циљу, будући да су то веома различите и несамерљиве вредности. Можемо да схватимо да ово правило одмерава живот подложног појединца са циљем рата. Вероватно је сваки појединачан живот, посматран одвојено и изоловано, било да је реч о "неправедном" борцу или неборцу "подложном за убијање", занемарљив у односу на добар циљ целог рата, и укупну вредност коју он брани, тако да би сви поступци у рату који има исправан циљ били пропорционални, док би сви на супротној страни били непропорционални, што би довело до укидања овог правила. Тако да овако схваћена уска пропорционалност само понавља да је пропорционално убити, али само борца или неборца нападачке стране, и то било који број њих, али не и борца браниоца или неборца праведне стране, јер нема добра у односу на које би се мерила штета која му се наноси. Управо би то била она последица коју Мекмахан жели да постигне својом изменом правила *jus in bello*. Мислимо да би проблем у вези са овим схватањем било укидање правила *jus in bello*, а и да овако протумачено схватање пропорционалности не одговара ниједној његовој формулацији овог захтева. На проблем који у вези са тим још може да се јави указао је Родин. Иако су вредности појединачног живота и доброг ратног циља несамерљиве, и на први поглед може да делује да тај важан циљ претеже у односу на живот појединца, то не мора да буде случај. Ако прихватимо да је живот појединца највећа вредност, као што сматрају индивидуалисти, и да колективистичке вредности суверенитета нису изнад њега, онда може да буде непропорционално бранити суверенитет по цену живота нападачких бораца, као у аргуменуу инвазије без крви.

Поред тога, у прорачун пропорционалности *jus in bello* не мора да улази целокупна вредност циља праведног рата, него само допринос "неправедног" борца, или неборца, појединца штети која се наноси тој вредности, то јест штета за ту вредност која је спречена његовим убијањем, која може да се одмерава са штетом коју је претрпео, или са штетом за коју је подложен.²¹⁴ Или као добар ефекат може да се одмерава допринос "праведног" борца појединца спречавању те штете, коју би "неправедни" борац нанео добру које он брани, или допринос "праведног" борца постизању праведног циља, или допринос поједине војне акције праведном циљу, са штетом која се наноси борцу нападачу или подложном неборцу неправедне стране.

Мекмахан каже да у рату, што се тиче пропорционалности *jus ad bellum* и *jus in bello*, само они добри ефекти који доприносе постизању праведног разлога могу да се одмеравају против зала која се наносе онима који су подложни да буду повређени.²¹⁵ Навели смо могућа тумачења овог захтева. Ако се одмерава штета која се наноси подложнима, а то би могли да буду "неправедни" борци и неборци, значи да је овде реч о строгој или уској пропорционалности у рату. Та штета се у овој формулацији захтева пропорционалности *in bello* одмерава у односу на добре ефекте, а то би могао да буде циљ рата, што може да се

²¹⁴ То је тумачење које се јавља у неким Мекмахановим текстовима у којима он брани имунитет небораца помоћу тврђења да би се нападом на њих кршила уска пропорционалност, нпр. у тексту "The Ethics of Killing in War" и у књизи *Killing in War* (2009).

²¹⁵ McMahan 2011: 12.

тумачи као укупна вредност која се брани ратом, или допринос праведном циљу борца "праведне" стране, или допринос циљу целе акције у којој он учествује. Ти добри ефекти се одмеравају у односу на зло које се наноси борцу (или неборцу) нападачу. У захтеву пропорционалности *in bello*, који тренутно важи у међународном праву, одмеравао би се допринос циљу целе војне акције,²¹⁶ али за Мекмахана, који мисли да не би требало да буде разлике између правила самоодбране и рата, вероватно би и правила рата требало да важе за појединце. Ако би се уска пропорционалност процењивала као у појединачном случају самоодбране, требало би да се мери штета која се наноси појединцу, у односу на штету коју би он нанео борцу појединцу, или штета која се наноси појединачном "неправедном" борцу, у односу на штету која се спречава убијањем њега лично, и са спречавањем штете коју би он лично нанео, односно у односу на његов лични допринос циљу, а не у односу на вредност самог циља. Онда вероватно, у оквиру овог захтева, Мекмахан мисли на њихов допринос као појединаца циљу рата, када говори о добрим ефектима.

Питамо се да ли би то значило да ако појединачни борац бранилац има мали индивидуални допринос одбрани своје земље, а његов лични допринос улази у одређење подложности бораца нападача са којима се он суочава, то може да учини да није пропорционално његовом малом доприносу да их он убије, тако да они нису подложни убијању и нису легитимне мете, него су можда подложни nanoшењу мање штете, јер строга пропорционалност у самоодбрани не одређује број људи којима се наноси штета, него која количина штете сме да се нанесе појединачном нападачу, и да ли одговара њиховој подложности.²¹⁷

Мекмахан одређује строгу пропорционалност у индивидуалној самоодбрани, као што смо рекли, у односу на подложност, а онда би требало тако да је одређује и у рату, и да у оквиру захтева уске пропорционалности одмерава да ли је штета која се наноси подложној особи претерана у односу на њену подложност. Онда би у одређење подложности за напад борца, или неборца, неправедне стране ушло то колико убијање тог неправедног борца или неборца утиче на допринос "праведног" борца његовом циљу, и колику је штету за своју земљу он спречио његовим убијањем. Онда се не одмерава nanoшење штете њему са укупним доприносом "праведног" борца праведном циљу, него само са доприносом који би "праведни" борац учинио убијањем тог "неправедног" борца или неборца. У сваком случају, "неправедни" борац би био неподложен убијању ако би његово убијање омогућило мали допринос праведном циљу и спречило веома малу штету, зато што би то било непропорционално.²¹⁸ Његова подложност би се још више смањила уколико би он имао неко извињење за учествовање у неправедном рату. То би утицало и на захтев дискриминације, и као неподложен он не би ни био легитимна мета у рату. Борцу браниоцу

²¹⁶ У рату се, према важећим правилима у међународном праву, у захтеву пропорционалности никада не рачуна штета за једну особу изоловано, него се узима у обзир и прорачунава број појединаца којима би се нанела штета, у односу на циљ.

²¹⁷ У пропорционалности у рату се, за разлику од пропорционалности у самоодбрани, не рачуна штета која се изоловано наноси појединцу, у виду веће или мање штете за њега лично, него се гледа број појединаца којима се наноси штета, која је губитак живота за сваког од њих.

²¹⁸ Он доказује да неправедни неборци нису легитимне мете напада зато што не би испунили услов уске пропорционалности за убијање, пошто би се нападом на њих спречила мала штета (McMahan 2004 a: 728). То би онда могло да се каже и за појединачне неправедне борце, ако се уска пропорционалност *jus in bello* рачуна у односу на штету која се спречава њиховим личним убијањем, иако Мекмахан сматра да се по томе разликују борци и неборци, али није јасно на основу чега.

би било морално забрањено да убије борца нападача, тако да мислимо да би прихватање овакво протумаченог правила пропорционалности *in bello* довело до прихватања пацифизма.

Сматрамо да редуктивистички индивидуализам жели да покаже да би свако убијање које врше "неправедни" борци било непропорционално и да би представљало убиство и злочин, а да би било који број намерног убијања "подложних" бораца и небораца неправедне стране био пропорционалан, морално допуштен и не би био злочин.²¹⁹ Међутим, мислимо да то није последица измене правила *jus in bello* коју предлажу редуктивистички индивидуалисти. Сматрамо да, када се би захтеви нужности и пропорционалности индивидуалне самоодбране, у непромењеном облику применили на рат, они би у тој мери ограничавали борце праведне стране, да би се скоро свако убијање на њиховој страни сматрало ненужним, не-пропорционалним, недозвољеним убиством и злочином, што би водило ка прихватању пацифизма. Ако се прихвати теза зависности правила *jus in bello* од *jus ad bellum*, а пропорционално је *in bello* све оно што не наноси већу штету него што доприноси морално исправном ратном циљу, то показује да ограничење пропорционалности важи само за "праведне" борце, јер само они имају праведан циљ.

Пропорционалност *in bello* у строгом ужем смислу, схваћена на начин као у индивидуалној самоодбрани, не може да се примени на поступке у рату, јер је или сувишна, бескорисна и бесмислена, пошто само понавља право бораца да убијају једни друге, или су вредности које се упоређују несамерљиве, или ограничава само борце браниоце, а не и нападаче, или доводи до последице укидања *jus in bello* правила рата и до прихватања тоталног рата. Поред тога, она би могла да утиче на правило дискриминације и забрани борцима браниоцима да се бране од извесних нападача и да чини вођење рата немогућим. Пошто мислимо да би правило уске пропорционалности у рату или било сувишно и бесмислено, или би довело до забране одбране, испитаћемо други могући начин да се правило пропорционалности *in bello* сведе на пропорционалност самоодбране, односно да ли је могуће да постоји захтев широке пропорционалности у самоодбрани који би онда важио и у рату.

2.4.2.2.2 Широко схватање пропорционалности у самоодбрани

Уска пропорционалност се, по Мекмахану, односи на особу или особе које су подложне да буду повређене због њихове моралне одговорности за неправедну претњу,

²¹⁹ Будући да су неправедни борци подложни нападу од стране праведних бораца, по Мекмахану њихово убијање не може да буде непропорционално, а спречавање штете која се наноси њима не спада у добре последице, будући да су подложни (McMahan 2009 а: 27). То би онда важило и за цивиле неправедне стране који су подложни. Њихово убијање у било ком броју не може да буде непропорционално у уском смислу, ако се тај смисао односи на особе подложне убијању, које нису искључиво нападачи, ако не превазилази њихову подложност, а њихово спасавање није добра последица која би могла да уђе у прорачун пропорционалности. Тако је што се тиче убијања било ког броја подложних људи, ако се захтев пропорционалности, као у важећем међународном праву, односи на број људи који је убијен. Међутим, по Мекмахановом одређењу, пропорционалност се у самоодбрани и рату односи на штету која се наноси појединцу и одмерава се у односу на његову подложност. И у том смислу је могуће неке нанети претерану штету, ако за њу није подложен. Ако су борци подложни томе да буду нападнути у рату, каже Мекмахан, то значи да је могуће да им се нанесе више штете него што је штета за коју су подложни, као што је то могуће и у индивидуалној самоодбрани. Дакле, мора да постоји могућност и уске пропорционалности у рату (McMahan 2011: 15).

односно претњу неправедном штетом, а широка пропорционалност се односи на опасности и штету која се наноси невиним пролазницима који су обично, али не нужно, "успутна штета" дефанзивне акције која је предузета против оних који су подложни нападу.²²⁰ Самоодбрана може да буде непропорционална у строгом смислу, зато што превазилази количину штете којој је нападач подложен, али у исто време пропорционална у широком смислу, ако не спречава само наношење штете жртви нападача, него и невиним пролазницима, и због тога морално допустива. Сматрамо да се иза овако одређеног захтева широке пропорционалности у ствари крију два различита захтева, и да ниједан од њих не представља захтев пропорционалности самоодбране.

Према првом тумачењу овог захтева, питање широке пропорционалности је да ли су опасности и штета коју бранилац наноси невиним пролазницима док се брани претерани у односу на претњу штетом са којом се он суочава. Самоодбрана би била непропорционална у ширем смислу ако би нанела превише штете невиним пролазницима, у односу на штету коју би спречила по жртву. Зло које се наноси у самоодбрани, на пример, убијање нападача и већег броја невиних пролазника, не сме да буде веће од зла које се спречава, то јест од убијања браниоца. Када би постојало овакво широко тумачење пропорционалности у самоодбрани, оно би се, примењено на рат, приближило важећем захтеву пропорционалности *in bello*, само што се у правилима у рату као добра последица не рачуна спречена штета за појединачног борца, него допринос његове акције добром ратном циљу, што опет није исто. У сваком случају, мислимо да широка пропорционалност овако протумачена у самоодбрани није могућа. Када би бранилац у својој самоодбрани убио нападача и бар једног невиног пролазника, била би изгубљена два живота, у одбрани једног, тако да би самоодбрана у сваком случају била непропорционална у ширем смислу.

Поред тога, мислимо да убијање невиног пролазника не би ни могло да се рачуна као самоодбрана. Сматрамо да у овом случају уопште није реч о самоодбрани, будући да је самоодбрана једино коришћење силе у односу на нападача, са циљем да заустави његов напад, тако да ако нема самоодбране од невиних пролазника, не може ни да се расправља о њеним моралним ограничењима, као што је пропорционалност. Радије бисмо рекли да је у том случају реч о самоочувању, о нападачком поступку у заштити свог живота, у односу на неугрожавајуће пролазнике. Бранилац представља браниоца једино у односу на нападача.²²¹

²²⁰ McMahan 2011: 4.

²²¹ И Сузан Јуниак прави разлику између убијања нападача у *самоодбрани* и убијања невиних пролазника у *току самоодбране* од директне неправедне претње, што није убијање у самоодбрани (Uniaske 1996: 71, 73, 182, 183, 217). Слажемо се да треба направити разлику између коришћења силе у самоодбрани, са једне стране, и коришћења силе у току самоодбране и у самоочувању, које је општије и обухвата и напад, са друге стране. Захтев широке пропорционалности у овом смислу би, у ствари, био захтев пропорционалности у самоочувању, или у *току* самоодбране, а не у самоодбрани. Међутим, ако је убијање невиних пролазника у самоочувању нападачко и морално недозвољено онда нема сврхе расправљати о његовој пропорционалности и представљати га као самоодбрану. Мекмахан каже да се, ако нема праведног разлога, не поставља ни питање *in bello* пропорционалности, јер да би чин био пропорционалан у ширем смислу повреда коју би нанео невиним посматрачима не треба да превазилази допринос који би чин дао остварењу праведног циља (McMahan 2011: 24). Мислимо да у случају појединача у миру то не би била пропорционалност самоодбране него пропорционалност напада у самоочувању. Међутим, ако напад није дозвољен не може да буде ни пропорционалан. У индивидуалном случају у миру нема доброг циља напада са којим би се одмеравала штета која се наноси невиним посматрачима, осим можда у случају моралног оправдања мањег зла за напад, али тада опет није реч о самоодбрани.

Мекмахан каже да се широка пропорционалност не односи само на неборце, него на све који нису себе учинили подложним нападу, а то су и праведни борци. Они себе нису учинили подложним нападу тиме што бране себе и друге од неправедног напада. Они су онда невини и штета која им се наноси се рачуна у лоше последице које улазе у прорачун широке пропорционалности.²²² Пошто је пропорционалност ограничење које важи за браниоца, пошто нападач у сваком случају ради нешто морално недозвољено, питамо се ко би онда требало да се ограничи овако протумаченим захтевом пропорционалности *in bello* и у односу на кога. То правило би онда ограничавало праведне борце у односу на њих саме и у односу на праведне цивиле које они бране, пошто се они сматрају невинима. Ако су невинне особе, са ретким изузецима на неправедној страни, као што су мала деца, само на праведној страни, бесмислено је ограничавати праведне борце оваквим правилом, пошто они и онако не нападају сами себе и своје неборце, него их бране.

Ово се не поклапа са оним што би Мекмахан желео да покаже, а то је да је непропорционално и самим тим морално недозвољено да неправедни борци убијају и праведне цивиле, али и праведне борце. Међутим, према овом правилу било би пропорционално убити било који број људи подложних за напад, било да су у питању неправедни борци или неборци. Последица тога што би он желео да покаже би било укидање правила пропорционалности *in bello*, какво важи у међународном праву, које штити неборце од ненамерног наношења штете и убијања. Он сматра да не треба да постоји правило које би штитило неправедне неборце од убијања. Када правила *jus in bello* не би била протумачена вредносно и морално неутрално, него на начин на који он предлаже, у зависности од *jus ad bellum* морално оправданог циља рата, тада би обе стране могле да верују и тврде за себе да су праведна страна и да за њих не важи правило пропорционалности и да имају право намерно да убију било који број небораца противничке стране, уколико испуњавају критеријуме подложности, а да то буде пропорционално. Важеће правило које их штити би nestало. Чак и ако прихватимо да постоје објективно праведна и неправедна страна, када бисмо прихватили да и асиметрична правила важе за њих, онда, ако би праведна страна тврдила да има право да убија цивиле неправедне стране, тада се ни неправедна страна не би уздржавала од тога да убија цивиле праведне стране. Ако би то правило *jus in bello* nestало, не би важило ни за једну страну и не би више штитило ни цивиле праведне стране. Зато не би било рационално одрећи се симетричних правила. Међутим, сматрамо да би правило пропорционалности, када би се протумачило у складу са индивидуалном самоодбраном, изгледало онако како смо ми предложили и имало за последицу да ограничава праведне борце. Оно би тада било или сувишно и бесмислено, или превише рестриктивно у односу на њих, тако да би им забрањивало да бране своју земљу.

Сматрамо да други смисао захтева широке пропорционалности, према коме је морално оправдано и пропорционално у широком смислу нанети претерану штету нападачу, ако се тиме спасава већи број невиних људи, то јест ако се тиме не спречава само наношење штете жртви, него и невиним пролазницима, у ствари није захтев пропорционалности самоодбране, него морално оправдање мањег зла. Спречавање штете по већи број људи повређивањем нападача би, по Мекмахану, учинило пропорционалним, у ширем смислу, да му се нанесе већа штета него она којој је подложен, и морално

²²² McMahan 2009 а: 27.

допуштеним поступак самоодбране који је непропорционалан у ужем смислу. Понекад је, по Мекмахану, дозвољено, ради доброг циља, повредити особу која томе није подложна, на пример, ако би бука коју производи моја самоодбрана одвратила пљачкаша да опљачка другу особу. Или екстремнији пример, да би убијање цепароша који хоће да украде мој новчаник обезбедило органе који су неопходни да би две невинне особе преживеле.²²³ Сматрамо да то није самоодбрана која је пропорционална у широком смислу, него коришћење одређене особе као средства за добро других људи.

Сматрамо да приликом утврђивања и одмеравања да ли је испуњен захтев пропорционалности у самоодбрани треба имати у виду штету за нападача и браниоца, а не одмеравати све добре и лоше последице које би самоодбрана имала уопште, за цео свет. Циљ самоодбране је спречавање штете коју би нападач својим нападом нанео браниоцу и заустављање тог напада, а не спречавање било каквог зла у свету, или постизање неке позитивне моралне вредности и добра. Ако се јави такав други морални циљ, као што би, можда, према Родиновом одређењу пропорционалности могао да се јави, а јавља се у Мекмахановом схватању широке пропорционалности, протумаченом на овај начин, као што је остварење неког већег добра, или спречавање неког другог већег зла, излазимо из оквира самоодбране као моралног оправдања за поступке, и прелазимо на морално оправдање мањег зла, консеквенцијалистичко морално оправдање за убијање, за које Мекмахан експлицитно тврди да жели да га избегне. Овај захтев не штити нападача и нема обзира према њему, као што захтева уска пропорционалност, и штета у односу на нападача која би била морално допуштена се не ограничава него се шири.

По Мекмахану, разликовање уске и широке пропорционалности важи и за рат и у рату је такође могуће да није испуњен захтев пропорционалности схваћен на један начин, али да је испуњен схваћен на други начин. Рат који је непропорционалан у уском смислу може да буде пропорционалан у широком смислу, као и наношење зла војницима коме они нису подложни, ако то доводи до добрих последица за противничку страну, као што је, на пример, њен економски напредак.²²⁴ По њему, то не би било у реду по уској, али би било у реду према широкој пропорционалности. Сматрамо да ниједно од ових тумачења широке пропорционалности није пропорционалност самоодбране, која би онда могла да се примени на рат.

Покушали смо да покажемо да ни захтев нужности, ни пропорционалности самоодбране не може да се примени као правило за борце у рату, а покушај да се примене би водио у моралну забрану рата и у пацифизам. То се разликује од онога што би редуктивистички индивидуалисти желели да покажу, а то је да неправедна страна нема никаква права у рату, да самим учествовањем у рату крши сва правила *jus in bello* и да су неправедни борци злочинци и убице и онда када поштују сва правила *jus in bello*, онако како су званично протумачена у међународном праву, а да су права на убијање праведне стране скоро неограничена, чак и када су у питању неборци неправедне стране, без обзира на њихов број. За неправедне борце не би ни важила правила *jus in bello*, јер они не би ни могли да их поштују, а праведни борци би их поштовали чак и кад би убијали велики број небораца, који су одређени као подложни за напад и убијање. При томе, ови неборци не би имали право на самоодбрану од њих. Када не би било заједничких правила и ограничења за

²²³ McMahan 2011: 13.

²²⁴ McMahan 2011: 12.

обе стране, тада их не би било уопште. Када би се сматрало да нема ограничења само за праведну страну, обе би тврдиле да су праведне. Када једна страна не би прихватала ограничења, не би ни друга. Прихватање тезе зависности и асиметрије довело би до укидања *jus in bello* правила, при чему би важила само *jus ad bellum* правила, која важе за колективе и дошло би до тоталног рата без ограничења. Прихватање правила која важе за колективе није у складу са индивидуализмом, који тврди да и у рату за појединце важе иста правила као и у миру. Према званичном међународном праву, и *jus in bello* правила, као и *jus ad bellum* правила важе за групе, а не за појединце. Мислимо да је то једини начин да се та правила примене и да није могуће модификовати их тако да важе за појединачне борце као за појединце у миру, а да рат и даље може да се води. Предлог редуктивистичких индивидуалиста да се правила рата не примењују на групе него на појединце није применљив. За сваког појединца би у различитим тренуцима рата, у односу на различите појединце, важила различита правила, а нико од њих у већини тренутака не би знао која ограничења тада за њега важе и да ли их се придржава. Можда није морално и праведно да се правила примењују на појединце једноставно на основу њихове припадности групи, као што каже Мекмахан, и то схватање се не слаже са Волцеровом претпоставком да у рату треба да важе правила за појединце у зависности од њихових поступака и права као појединаца, али за то постоје практични разлози, да би правила уопште важила, да би могла да се примењују на све учеснике у рату, и да би они знали која су то правила и да ли их се придржавају. На овај проблем ћемо се вратити у последњем делу рада.

Осим тога, пошто у самоодбрани ограничења нужности, минималне силе и пропорционалности важе само за страну која се брани, онда мислимо да би редуктивисти требало да прихвате да је тако и у рату. Међутим, не може да се сматра моралним и било би бесмислено у рату ограничавати само страну која се брани, у односу на нападача, а нападача, који и онако ради нешто морално недозвољено, па се његови поступци и не процењују према захтевима нужности и пропорционалности, не ограничавати. Да би обе стране могле да се ограниче у свом наношењу штете у току рата, онда циљ рата, који се одмерава у односу на штету, мора да буде вредносно неутралан и да нема никакве везе са моралном асиметријом и самоодбраном, као што заиста и јесте случај у међународном праву које тренутно важи, за разлику од онога што предлажу резивионисти који заступају тезу зависности. Правила *jus in bello* се тумаче вредносно и морално неутрално, верујемо из практичних разлога, пошто иначе не би могла да се примене. Добро које се у њима одмерава је добро из перспективе зараћене стране, као њена корист и предност, а не неко опште морално добро и вредност, или *jus ad bellum* објективно праведан и морално оправдан циљ рата. Тако схваћена морална једнакост бораца, односно симетрија у рату, у ствари јесте исто што и њихова морална неутралност, која подразумева независност правила *jus in bello* од *jus ad bellum* и од праведности и моралне исправности самог рата. Реч је о томе да се не врши морална процена самог рата и не узима у обзир конкретна морална одговорност појединачних војника за учествовање у рату. Да би уопште постојала правила *jus in bello*, и да би се једнако примењивала на све учеснике у рату, мора да постоји њихова независност од *jus ad bellum* и њихова морална неутралност. Зато мислимо да се морална једнакост заправо схвата као морална неутралност, и да она не значи да су сви учесници у рату морално једнаки, зато што су једнако морални. Сматрамо да правила рата која важе у међународном праву, ипак представљају конвенције које имају добре и практичне последице, а нису заснована на правима појединаца и на ономе за шта су они као појединци одговорни и што су сами заслужили.

Рат није идеалан систем за спровођење правде, и у рату су, у сваком случају, нечија права прекршена, и неко трпи штету и губитке које није заслужио. Мислимо да правила рата не могу да се формулишу тако да права свих учесника појединачно буду заштићена и да нико не трпи неправду. Правила рата су, ипак, конвенционалног карактера, за разлику од претпоставке од које полазе Волцер и Мекмахан, и служе томе да заштите бар некога и да обезбеде корисне последице. То, на жалост, не значи да су њима највише заштићени они људи који су то највише заслужили. Критеријум за избор људи који ће ићи у рат није да они буду највише криви и одговорни за њега, и да је најправедније да они претрпе штету, него да они буду најспособнији и најефикаснији да остваре победу. Ако је морално исправан и допуштен једино онај рат у коме ничија права нису прекршена и у коме не страдају невини људи, онда ниједан рат није морално исправан и не треба да буде допуштен, што је прихватање пацифизма.

Мекмахан не прихвата тезу независности, моралну неутралност, и на моралној асиметрији, за коју претпоставља да увек важи у самоодбрани, покушава да заснује и асиметрију међу учесницима у рату. Видећемо да је ипак, према његовом схватању самоодбране, могућа и симетрија у самоодбрани, што би онда значило да је понекад, у одговарајућим случајевима, могућа и симетрија у рату. Међутим, то што је симетрија понекад могућа, не може да је заснује као универзални принцип, који важи у међународном праву и који Волцер покушава да одбрани. На основу Волцерових аргумената у прилог тезе симетрије видимо да и он у ствари прихвата тезу зависности *jus in bello* од *jus ad bellum*, да је претпоставља, јер када би прихватио независност као моралну неутралност, не би му ни били потребни аргументи за симетрију какве користи, на пример, помоћу доказивања да појединачни борци нису лично морално одговорни и криви за неправедан рат, а који ни сами не могу да објасне универзалну симетрију у рату.²²⁵ Сматрамо да симетрија у правилима *jus in bello* не може да се доказује ни помоћу појединачне самоодбране, ни преко тога за шта су појединци лично морално одговорни и њихових права као појединаца, него да је заснована на практичним разлозима, као што су, на пример, могућност опште примене, спречавање спровођења правде победника после рата, поступање у условима незнања о сопственој и о подложности противника и о томе ко је у праву.

Мислимо да су Мекмахан и редуктивистички индивидуалисти доследнији од Волцера у објашњавању правила рата помоћу личних поступака и права појединаца, али да би, ако би изменили правила рата у складу са правилима самоодбране, морали да прихвате антиратни пацифизам. То би онда била правила која важе за појединце и према њима рат уопште не би могао да се води. Волцер је, за разлику од тога, решење проблема симетрије помоћу општег ослобађања појединачних неправедних бораца од личне одговорности и кривице за неправедан рат потражио у колективизму, што се не слаже са индивидуалистичким претпоставкама од којих полази.²²⁶ Мекмаханово схватање, према

²²⁵ Волцер доказује симетрију и моралну једнакост војника аргументима који би требало да покажу да они нису злочинци и нису криви за неправедан рат у коме учествују, на пример, зато што су присиљени или су у служби ауторитета (Волцер 2010: 63 – 65). Овакви аргументи не би били потребни када се моралност и праведност рата не би процењивала и када би се прихватила независност *jus in bello* од *jus ad bellum* схваћена као морална неутралност. Његови аргументи у прилог симетрије показују да он узима у обзир и морално процењује *jus ad bellum* циљ рата.

²²⁶ Иако полази од индивидуалистичких претпоставки, Волцер се сматра главним представником традиционалистичког тумачења теорије праведног рата, које прихвата ексеptionализам и колективизам. Моралну једнакост бораца у рату и симетрију он покушава да објасни тако што показује да појединачни борци

коме само особе које је нужно напасти и убити могу да буду подложне за напад,²²⁷ суочило се са проблемом како то да су и тренутно неактивни борци подложни намерном нападу и представљају легитимне мете. Да би то објаснио, он је понудио специфично морално оправдање самоодбране у миру, које би требало да објасни и овакво одређивање легитимних мета у рату. Да би показао да подложност не зависи једино од припадности групи, али не групи бораца и небораца, него групама праведних и неправедних, него и од тога шта појединци лично раде и за шта су као појединци морално одговорни, Мекмахан се служи својом теоријом моралног оправдања самоодбране, заснованом на моралној одговорности, помоћу које критикује Волцера и схватања симетрије и моралне једнакости бораца. Она му служи и да покаже на који начин су неактивни борци легитимне мете напада, и да његово схватање не мора да води у пацифизам. Не слажемо се са тим да ово схватање постиже своје циљеве и да помоћу њега на адекватан начин могу да се заснују правила рата. Сматрамо да примена правила и моралних ограничења самоодбране на рат чини вођење рата немогућим, зато што су та правила у условима рата превише рестриктивна. Не слажемо се ни са другом стратегијом коју користи Мекмахан да покаже да иста морална правила важе у самоодбрани и у рату, у оквиру које је превише допуштено правилима самоодбране у миру, да би она, примењена на рат, омогућила да он ипак може да се води. Да бисмо то показали, анализираћемо најпре различите категорије претњи и нападача од којих је могућа самоодбрана, а затим теорије моралног оправдања самоодбране, које би могле да послуже као основа за објашњење и оправдање поступака у рату, и за њихова морална ограничења и правила. У завршном делу рада ћемо проучити приговоре који могу да се упуте редуктивистичком индивидуализму, Мекмахановом моралном оправдању самоодбране и његовој примени на рат.

нису злочинци, да нису морално криви и нису лично одговорни за рат. По њему су појединачни борци ослобођени кривице зато што су само оруђа у служби својих држава и поступају у њихово име. Одговорност за учествовање у неправедном рату није на њима, него на држави. По Волцеру, зато што људи одлазе у рат под принудом или због савести, те борбе нису њихове. Они су само политички инструменти који извршавају наређења (Волцер 2010: 63, 74). Ако борце колектив или ауторитет, који им наређује да иду у рат увек ослобађа личне одговорности, као што то сматрају свети Августин (*О Држави божјој*), Пуфендорф и Хобс (*De Cive*), то би могла да буде основа за универзално важење симетричних правила *jus in bello*. Док Волцер прихвата да су појединачни борци ослобођени личне одговорности за неправедан рат, он не мисли да су ослобођене и политичке вође, и да, као што је некада био случај, њихови поступци приликом вршења званичних дужности могу да се посматрају као дела државе (Волцер 2010: 353 – 355).

²²⁷ Према Мекмахану су и појам нужности и појам пропорционалности укључени у појам подложности. Подложност је у себи ограничена условима нужности и пропорционалности. Особа не може да буде подложна нападу који није нужен и пропорционалан. Ако нападање те особе није нужно за постизање циља или је претерано у односу на циљ, онда она није подложна нападу (McMahan 2009 a: 10). Неко је подложен само за ону штету која мора некоме да се нанесе.

3. Самоодбрана

Други део рада посветићемо самоодбрани, њеном одређењу, одређењу различитих категорија људи од којих је, према различитим теоријама моралног оправдања самоодбране, морално дозвољено бранити се, и моралним оправдањима самоодбране, да бисмо, затим, испитали на који се начин све ово примењује на одређивање легитимних мета у рату. Према различитим моралним оправдањима самоодбране примењеним на рат, различите категорије људи биле би одређене као легитимне мете напада. Ове теорије би требало, свака на свој начин и према својим критеријумима, да одреде кога би било морално оправдано напасти и убити, у миру, и у рату.

Желели бисмо да покажемо да се легитимне мете напада у рату не поклапају ни са једном од категорија од којих је дозвољена самоодбрана у миру, и указали бисмо на проблеме са којима се сусрећу овакви покушаји да се помоћу теорија моралног оправдања самоодбране одреде легитимне мете у рату и правила рата. Сматрамо да покушаји да се правила рата тако измене, да би рат који би се водио у складу са њима представљао моралну активност, нису успели. Рат може да има морално оправдање, али никада није у потпуности морално пожељна активност, у којој су и они који ће ризиковати и губити живот одређени на моралан и праведан начин, тако да њихова права нису прекршена. Сматрамо, осим тога, да постоји морално релевантна разлика између напада и одбране, и не сматрамо умесним да се самоодбрана користи за морално оправдање напада и убијања у било којој ситуацији, па ни у рату.

Прво ћемо објаснити шта представља самоодбрана, затим шта представљају различите категорије нападача и претњи од којих би била могућа самоодбрана у миру, које се користе у моралним оправдањима самоодбране, а којима би могле да одговарају различите категорије људи за које се расправља да ли су легитимне мете напада у рату. Проучићемо, затим, различита морална оправдања самоодбране у миру, а нарочито она која су заснована на подложности особе за напад и убијање, да бисмо испитали њихову умесност и видели како она утичу и могу да се примене на одређивање легитимних мета у рату. Завршни део рада посветићемо приговорима који би могли да се упуте моралном оправдању самоодбране помоћу подложности заснованој на моралној одговорности, примењеном на рат, односно редукутивистичком индивидуализму.

3.1 Одређење самоодбране

Термин "самоодбрана" може да означава одбрамбени поступак, који подразумева коришћење силе против одређених категорија људи, затим његово морално оправдање, као и право на овакво поступање. Нормативно етичка теорија, која се бави проблемом самоодбране, треба да утврди, пре свега, шта се подразумева под самоодбраном, а затим да одговори на питања да ли, зашто, када, под којим условима и од кога је самоодбрана

морално оправдана и дозвољена, као и које су границе морално дозвољене самоодбране. Она треба да пронађе морални принцип, или принципе на којима је засновано морално оправдање самоодбране, и моралне принципе који ограничавају морално дозвољену самоодбрану.

Морална оправдања самоодбране могу да буду усмерена на делатнике, односно на нападача или на особу која се брани, и да узимају у обзир њихову личну перспективу, разлоге и својства, са једне стране,²²⁸ или да се ослањају на поступак, радњу,²²⁹ као што је напад, или на чињенице и разлоге које су неутрални у односу на делатнике, са друге стране.²³⁰ Морална оправдања самоодбране усмерена на делатнике могу да се фокусирају на морално релевантна својства или поступке нападача, са једне стране, или на својства или поступке жртве, односно браниоца, са друге стране. Морално оправдање које је усмерено на потенцијалну жртву је, на пример, оправдање самоодбране на основу тога што је њена аутономија неоправдано угрожена.²³¹ За морално оправдање самоодбране, према овом схватању, нису битне карактеристике нападача. Морална оправдања самоодбране усмерена на нападача су заснована на неком његовом својству које чини морално оправданим да се жртва брани од њега и које га чини морално подложним да претрпи штету у самоодбрани. Питање је које то услове треба да испуни нека особа да би било дозвољено, или морално оправдано бранити се од ње. Различите теорије моралног оправдања самоодбране понудиће различите одговоре на ова питања. Као кључна, наводи се кривица нападача, мада и морална одговорност нападача за претњу или неправедност претње коју он упућује може да буде морално релевантна за морално оправдање самоодбране.²³²

Нормативно етичке теорије које се баве моралним оправдањем самоодбране слажу се у томе да су моралне границе права на самоодбрану одређене захтевима нужности и сразмере. Разлике се јављају у тумачењу ових захтева у оквиру различитих теорија. Важним условима права на самоодбрану сматрају се и захтев неминовности и захтев да сила у самоодбрани буде употребљена против неправедне претње, напада, односно нападача. Неправедност и неминовност су карактеристике напада, које су неопходне да би било речи о самоодбрани, а нужност и сразмерност су карактеристике одбране. У зависности од одговора на питање због чега је самоодбрана морално оправдана, добијамо и различите одговоре на питања у којим случајевима и од којих врста нападача или претњи је самоодбрана морално оправдана или допуштена. Основна начела самоодбране су, према томе, као што је већ речено: 1) да постоји неправедни нападач, напад или претња 2) да одбрамбена сила буде нужна 3) сразмерна (пропорционална) и 4) да је напад или претња на коју се самоодбраном одговара садашња и неминовна.

Право на самоодбрану, на први поглед, може да делује морално непроблематично. Већина људи сматра да има право да се брани, као што има и право на живот. Ускраћивање особи права да се брани, када је то неопходно да би сачувала свој живот, представља и ускраћивање права на живот и порицање његове вредности. Али у вези са прихватањем вредности живота је и морална и правна забрана да се намерно и промишљено узме живот другој особи, ради постизања неког добра, чак и када је у питању спасавање свог сопственог

²²⁸ Nagel 1986: 153, 158 – 159, 164 – 166. Waldron 2000: 711 – 712, 714 – 716.

²²⁹ Кант 1993: 32 – 33.

²³⁰ Nagel 1986: 152 – 153, 158 – 163. Ferzan 2005: 712. Waldron 2000: 733 – 734, 736.

²³¹ Fletcher 2000: 869. Fletcher, Chiesa 2009: 372.

²³² Anscombe 1981: 53. McMahan 1994: 274.

живота. Та забрана важи нарочито ако је у питању убијање невиних људи. И поред прихватања те забране, сматра се да је морално оправдано повредити, а понекад и убити другог човека у самоодбрани. Поставља се питање да ли је и на који начин могуће ускладити право жртве на самоодбрану, са једне стране, и општу забрану убиства и право нападача на живот, са друге стране.

Питање је и да ли је самоодбрана морално оправдање или извињење за одређено поступање које наноси штету другом човеку. Ако нас неко упита зашто смо употребили силу у односу на другу особу, можемо да одговоримо да је то зато што смо се бранили. Тада је реч о оправдању. Поступак је морално оправдан ако имамо добар морални разлог за њега. Ако одговоримо да смо мислили да нас та особа напада и да смо погрешно веровали да се бранимо, тада би у питању било извињење. И извињење и оправдање служе томе да делатника ослободе кривице, али то чине на различите начине. Аутори као што су Остин (John Langshaw Austin), Родин, Џорџ Флечер (George Fletcher) и Пол Робинсон (Paul Robinson) се слажу у томе да се оправдање односи на сам поступак и на његову исправност, моралну или правну, а извињење на то да ли поступак, односно одговорност за њега, може да се припише делатнику.²³³ Извињење није усмерено на поступак, него на делатника и на његова својства, као и на околности под којима је дело извршено, и на могућност делатника да избегне његово извршење. Према Остину, оправдање прихвата да је делатник одговоран за поступак, али пориче да је он урадио нешто лоше. Оправдати неки поступак значи изнети разлоге због којих га неко чини. Оправдани поступак је, по Остину и Робинсону, исправан.²³⁴ Остин, Флечер, Родин и Робинсон се слажу да извињење признаје да је поступак погрешан, али оно тежи да избегне да се поступак и одговорност за њега припишу делатнику.²³⁵ Ако је самоодбрана морално оправдање, онда је одбијање напада силом нешто морално исправно и допустиво. Ако је она извињење, онда није у питању морално исправан поступак, али је извињен, јер нападнути уплашени појединац, сатеран у ћошак, није имао избора, осим да употреби силу. Њега не треба кривити за тај поступак, зато што није био добровољан. На то су га натерале околности у којима би вероватно сваки човек поступио исто.²³⁶ Када су у питању извињени поступци, не сматрамо да је особа имала право на њих, него да из неког разлога не би било у реду очекивати од ње да се од тог поступка уздржи.²³⁷

²³³ Rodin 2002: 28. Fletcher 2000: 759. Robinson 1975: 274, 275, 285.

²³⁴ Austin 1975: 316. Robinson 1975: 274.

²³⁵ Austin 1975: 316. Fletcher 2000: 759. Robinson 1975: 275. Rodin 2002: 28.

²³⁶ Гледиште психолошке нужности самоодбране одговара средњовековном извињењу *se defendendo*, које је важило пре 19. века, према коме не можемо да казнимо човека за то што је убио некога, ако је био сатеран у ћошак, а узимање противничког живота је био једини начин да спасе свој (Rodin 2007, 162. Fletcher 2000: 865 – 866).

²³⁷ Аристотел у *Никомаховој етици* каже да нас нико неће подстицати да радимо оно што није у нашој моћи и не зависи од наше слободне воље (111367) (Аристотел 1958: 63). Исто тако, неки поступци који резултирају губитком живота друге особе могу да се сматрају непожељнима, али их закон ипак не забрањује, зато што не могу да се спрече претњом казном. Према Канту, не може да постоји кривични закон који би досудио смрт особи која је, налазећи се у животной опасности, на пример, у бродолому, одгурнула другог бродоломника са даске, да би се сама спасла. Казна забрањена законом не би могла да буде већа од губитка живота. Претња злом које је још неизвесно, као што је смрт путем судске одлуке, не може да превагне над страхом пред извесним злом, као што је смрт тренутним дављењем. Зато тај закон не би имао намеравао дејство. То и даље не значи да је тај поступак гурања другог бродоломника са даске морално исправан. Поступак узимања живота човеку који нам није учинио ништа нажао, у ситуацији опасности, ради спасавања свог живота, који Кант назива делом насилног самоодржања, је некажњив, али не и непорочан и правичан. Према Канту, не постоји

Разлика у томе да ли се самоодбрана схвата као морално оправдање, или само као извињење, утиче на нападачево право узвраћања на самоодбрану браниоца и на право других особа да помогну браниоцу у његовој самоодбрани. Ако је поступак оправдан, он треба да се толерише и не треба да му се пружи отпор.²³⁸ То би значило да нападач нема право да узврати силом на самоодбрану, ако је она морално оправдана и бранилац на њу има право. За разлику од тога, нападач би смео да се брани од самоодбране, ако је она само извињена. Ово би могло да утиче на схватање моралне симетрије, односно асиметрије у самоодбрани, а онда и у рату. Ако не постоји право на самоодбрану од свих категорија нападача, и ако је у односу на неке од њих самоодбрана само извињење, тада нападач сме да се брани и могућа је симетрија између нападача и браниоца у самоодбрани. Ако је поступак морално оправдан, онда је он објективно исправан, и тада је оправдано и поступање особа које помажу у томе. У том случају, трећа страна сме да помогне делатнику. Извињења су, за разлику од оправдања, увек лична и везана само за делатника. Ако он има извињење за своје поступање, то не значи да ће и трећа страна, која му у томе помаже, имати за своје.²³⁹ Ако је самоодбрана морално оправдање, онда је морално дозвољена и одбрана других, што није случај ако је она само извињење. Ми ћемо самоодбрану посматрати као оправдање, односно разлог да се користи сила у односу на нападача, да би се зауставио његов напад.

Нормативно етичке теорије, које ћемо испитивати, посматрају самоодбрану као морално оправдану, и покушавају да објасне због чега је то случај. Оне схватају самоодбрану не само као поступање које подразумева наношење штете другој особи и њено повређивање, са циљем да се одврати напад, него пре свега као убијање друге особе у самоодбрани. Оне покушавају да обезбеде морално оправдање убијања у самоодбрани. Право на самоодбрану се, према овим теоријама, не схвата само као право да се жртва брани силом од напада и да спречава да буде убијена, него и као њено право да убије нападача. Самоодбрана је онда схваћена као морално оправдање убијања, ако је посматрамо као оправдање, или као парадигматични случај морално оправданог убијања, ако је посматрамо као поступак. Самоодбрана, тако схваћена, онда може да се посматра и као основа за морално оправдање убијања у другим ситуацијама, као што је рат, и као основа за одређивање легитимних мета у рату на морално оправдан начин. Такве покушаје одређивања легитимних мета помоћу самоодбране, које би било морално, а не само конвенционално, не сматрамо успешним.

Ако се сматра да се морал одбрамбеног рата суштински не разликује од морала индивидуалне самоодбране у миру, него да се своди на њега, као што сматрају редукутивистички индивидуалисти, онда би одговор на питање од којих категорија људи је морално дозвољено бранити се у миру, утицао на схватање правила дискриминације *in bello*, прихватање или одбацивање принципа имунитета небораца и на морално оправдано одређивање легитимних мета у рату. Зато је битно испитати нормативно етичке теорије које пружају морална оправдања самоодбране и утврдити које су то категорије нападача и претњи које према њима смеју да се повређују и убијају у самоодбрани у миру. Ова схватања бисмо затим применили на рат и испитали да ли је та примена морално

нужда која би оно што је неправично учинила законитим (Кант 1993: 37). Такви поступци могу да буду извињени, али се не сматрају морално оправданим и исправним.

²³⁸ Fletcher 2000: 760, 865 – 866.

²³⁹ Fletcher 2000: 762. Robinson 1975: 279.

прихватљива. Сматрамо да ова примена и свођење поступака у рату на самоодбрану није прихватљиво и покушаћемо да покажемо због чега. Најпре ћемо се упознати са различитим категоријама претњи и нападача о којима се расправља да ли је, у односу на њих, самоодбрана морално допуштена. Затим ћемо анализирати теорије моралног оправдања самоодбране, нарочито оне које редуктивистички индивидуалисти користе у својим аргументима да покажу да су морална оправдања и правила рата иста као оправдања и морална ограничења самоодбране. На крају бисмо испитали приговоре који могу да се упуте моралном оправдању самоодбране помоћу подложности заснованој на моралној одговорности за неправедну претњу, које користи Мекмахан, и примени овог схватања самоодбране на рат.

3.2 Категорије људи које се јављају у расправама о самоодбрани

У литератури о самоодбрани расправља се о томе да ли је морално оправдано и дозвољено бранити се од следећих категорија претњи и нападача: то су неправедне претње и нападачи, праведни нападачи, невинне претње, криви и невинни нападачи, оправдани нападачи, одговорни и не-одговорни нападачи, не-одговорне претње, директне и индиректне претње, пасивне и активне претње. Поред претњи и нападача, у овим расправама јављају се и криви и невинни "узроци", невинни штитови, невинни и криви пролазници и невинни посматрачи. Неке од ових категорија могу да се повезују и комбинују на различите начине тако да, на пример, неко може да представља директну пасивну невинну неправедну претњу.

Постоји опште слагање о томе да постоји право на самоодбрану од кривог агресора, а да убијање невиног пролазника и посматрача није морално оправдано, нити дозвољено правом на самоодбрану.²⁴⁰ То су две крајности између којих се налази мноштво проблематичних случајева о којима филозофи који се баве моралним оправдањем самоодбране највише расправљају, а који могу да буду битни за покушај примене моралних принципа самоодбране на рат и на правила која важе у рату. Борци се не идентификују увек са кривим нападачима, и од њих није, према свим теоријама и у сваком случају, морално дозвољена самоодбрана, а неборци се не идентификују нужно са невиним пролазницима и посматрачима, и постоје покушаји да се покаже да је понекад њих дозвољено убијати у одбрани, иако су ненаоружани и не учествују активно у борбама. Направили бисмо разлику између нападача и претњи, пролазника и посматрача, и "узрока", и нагласили бисмо разлике у употреби ових термина код различитих аутора који се баве етиком самоодбране. Разумевање ових појмова и њихових тумачења биће нам потребно за анализу аргумената у којима се они користе да би се показало ко су легитимне мете напада у рату и да то не морају да буду активни борци, нити људи који било коме упућују директну претњу.

²⁴⁰ Wallerstein 2005: 1002.

3.2.1 Напад, нападачи и претње

Да бисмо могли да кажемо да постоји ситуација самоодбране, требало би да буде испуњен услов да постоји неправедан напад, претња или нападач. У кривичном праву напад се одређује као људска вољна радња усмерена на повреду или угрожавање неког правом заштићеног добра, која може да буде извршена само чињењем.²⁴¹ Напад спада у људске поступке и може да га изврши само човек. Ако напад врши животиња, или неку особу угрожава природна сила, онда је та опасност елемент крајње нужде, а не нужне одбране.²⁴² Такву опасност ћемо назвати претњом или опасношћу, али не и нападом, као што животињу, или камен који пада, нећемо сматрати нападачем.

Према кривичном праву, самоодбрана је дозвољена када постоји противправни напад, коме одговара оно што филозофи, који се баве етиком самоодбране, називају "неправедним нападом". Напад од кога је дозвољена одбрана, према кривичном праву, мора да буде стваран,²⁴³ истовремен и противправан, што значи да је противан неком правном пропису и не врши се на основу законског овлашћења.²⁴⁴ Противправан је сваки напад на неко туђе правно добро који нападнуто лице није дужно да трпи. "Неправедан напад" је онај којим се крше права нападнуте особе и којим се њој наноси неправедна штета, коју она није морално дужна да трпи.²⁴⁵

Теорије које се баве моралним оправдањем самоодбране радије постављају захтев да се жртва брани од неправедног нападача или претње, него да у односу на њу постоји неправедан напад. Оне покушавају да објасне како то да се у самоодбрани не крше права нападача, нарочито његово право на живот, и да ли и зашто постоји морална асиметрија између нападача и браниоца. Теорије моралног оправдања самоодбране, које су усмерене на нападача, више су посвећене овим објашњењима него самом моралном оправдању самоодбране, тако да се чини да се, по некима од њих, морално оправдање самоодбране своди на то да је одбрамбена сила усмерена на одређену категорију претњи или нападача

²⁴¹ Јовановић 1978: 104.

²⁴² Јовановић 1978: 105. Стојановић 2009: 93.

²⁴³ Ако напад није стваран, а особа је имала само погрешну представу о његовом постојању, реч је о уображеној или путативној самоодбрани (Јовановић 1978: 106. Стојановић 2009: 95. Стојановић 2000: 152).

²⁴⁴ Стојановић 2009: 93. Стојановић 2000: 151. Противправност напада је противност правној норми, односно кршење правног прописа људском радњом (Стојановић 2000: 104). Нема нужне одбране против службеног лица када оно предузима службену радњу засновану на закону, као када, на пример, полицајац хапси или претреса, у складу са законским овлашћењима. Међутим, ако овлашћено лице прекорачи границе законског овлашћења, то прекорачење се претвара у противправни напад и против њега је дозвољена нужна одбрана (Јовановић 1978: 105).

²⁴⁵ Јуниак скреће пажњу на то да је, према теоријама природног права, неправедан напад појмовно и морално од суштинске важности за деловање у самоодбрани. Сила се користи у самоодбрани ако одолева, одбија или одвраћа неправедну претњу и то је особено својство самоодбране које заснива њену допустивост (Упиаске 1996: 172). По Локу, силом смео да се супротставимо само неправедној и незаконитој сили (Лок 1978: 111). Ко употреби силу незаконито и без права, тај себе ставља у стање рата са онима против којих је употребљава. У том стању, свако има право да брани себе и да се супротстави нападачу (Лок 1978: 124). Неправедна употреба силе је оно што ставља једног човека у стање рата са другим човеком. Онај ко је употребио силу, средство звери, против другог човека, одговоран је ако га, као неку звер, уништи онај против кога је употребио силу (Лок 1978: 101).

од које је морално дозвољено бранити се силом, и на моралну асиметрију између те претње и браниоца.

Мекмахан одређује појам неправедне претње помоћу појма подложности, а остали аутори, као Томсонова и Јуниак, га одређују помоћу кршења права жртве. По њима је неправедна претња она која крши права жртве и наноси јој неправду. По Мекмахану, неправедна претња је претња неправедном штетом. То је, по њему, штета која би нанела неправду жртви, односно штета којој жртва није морално подложна.²⁴⁶ Или једноставно, то је претња за коју жртва није морално подложна.

Док правници говоре само о нужној одбрани од напада, у филозофској литератури о моралној оправданости самоодбране се, као о категорији људи од којих је морално дозвољено бранити се, расправља и о такозваним претњама. Претњама се, у тој литератури, називају људи који представљају опасност за друге људе, иако нису нападачи, а обично ни делатници. Појам претње је општији од појма нападача и обухвата га, али претње нису само нападачи, нити једино људи. Претњу, у најширем смислу, представљају и нападачи и браниоци, као и људи који нису делатници али представљају опасност, али и животиње, ствари и природне силе. Коришћење термина "претња" за људе који представљају било какву врсту опасности за другог замахује разлику између нападача и браниоца, који су обојица претећи један за другог, али на битно различите начине. Термин "претња" зато нећемо користити у том најширем смислу, него ћемо њиме означавати људе који ништа не раде, али ипак представљају опасност за друге.²⁴⁷ Браниоца и нападача ћемо означавати прецизнијим терминима "бранилац" и "нападач", да бисмо истакли разлику међу њима.

Мекмахан, у књизи *Етика убијања*, одређује претњу као особу која представља пасивну претњу и опасност.²⁴⁸ Опасност не произилази из њених поступка, него из њеног пуког постојања, присуства, или из њених покрета.²⁴⁹ Неко је пасивна претња на основу нечега што му се догађа, а не због нечега што добровољно или недобровољно ради. Ако неко прети штетом само као објекат, као што би претила цигла или камен, а не као делатник, чак ни у најширем смислу, онда он није нападач.²⁵⁰ Пасивна претња је, на пример, особа коју је јак ветар или други човек гурнуо на другу особу, или особа која се налази у јавном простору, а болује од тешке заразне болести, не знајући за то. Пример невинне пасивне директне претње, о коме се често расправља у текстовима о етици самоодбране, је такозвани

²⁴⁶ McMahan 2005 а: 390.

²⁴⁷ Термином "неправедна претња" Мекмахан обухвата неправедне претње и нападаче.

²⁴⁸ Претња, односно опасност, према Јуниаковој, може да буде директна и индиректна, активна и пасивна. Директна смртоносна претња је особа чији ће поступци, покрети или присуство убити жртву, ако се нешто не предузме да се то спречи. Ако неко пуца на вас, или вас гази аутомобилом, или пада на вас, онда је претња коју он упућује директна. Активна директна претња доводи до опасности или штете по другу особу, али то није напад, зато што се не врши са намером да жртву повреди или порази. Пример невинне активне непосредне претње била би особа која несвесна опасности пали шибицу на бензинској пумпи на којој се излива бензин, неко ко би случајно гурнуо другу особу под воз или неко ко би случајно запуцао на некога (Uniacke 1996: 166). Контингентне или индиректне претње, по Јуниаковој, никога лично не нападају, него индиректно угрожавају и излажу опасности другу особу. Оне је излажу нападу или директној опасности до које доводи други делатник. То је неко ко би тиме што се накашљао открио онима од којих се кријем где се налазимо, или неко ко блокира једини пут мог бекства (Uniacke 1996: 164, 167 – 168).

²⁴⁹ McMahan 2002: 400. Otsuka 1994: 75.

²⁵⁰ Uniacke 1996: 164.

"невини пројектил."²⁵¹ То је човек који пада на другу особу, али га је или неко бацио, гурнуо или се оклизнуо, или га је одувао ветар. Претња није одговорна за своје присуство или покрете који нас доводе у опасност, зато што нису добровољни, или намерни, нити их она прихвата, а до њих доводе околности које су потпуно ван њене контроле.²⁵² Поставља се питање да ли је морално дозвољено супротставити се претњи силом, убити је и да ли би се то сматрало самоодбраном.²⁵³ Мислимо да може да се расправља о моралној оправданости коришћења силе у заштити од оваквих претњи, али да у тим случајевима није реч о самоодбрани, него о самоочувању, које је шири појам од самоодбране, и обухвата и напад.

²⁵¹ Најпознатији пример непосредне невинне пасивне претње изнео је Роберт Нозик (Robert Nozick) у својој књизи *Анархија, држава и утопија*. То је случај човека кога је неко бацио у бунар, на чијем дну се налази други човек. Ако падне на особу на дну бунара, падајући човек ће га убити, али ће сам преживети. Да је падајући човек сам изабрао да скочи на особу у бунару он би био агресор. Човек у бунару има оружје којим може да дезинтегрише претњу и тако спасе себе. Нозик се пита да ли он сме то да учини, пре него што га падајући човек убије својим падом (Nozick 1974: 34 – 35). Томсонова у тексту "Самоодбрана" износи сличан случај дебелог човека кога је зликовац гурнуо са литице на особу која се сунча испод ње и убиће је својим падом ако она ништа не предузме. Човека који пада на другу особу Јуниак и Томсонова називају "невином претњом" (Thomson 1991: 287). Мекмахан невиним претњама назива оно што смо ми, као и Томсонова, назвали невиним нападачима, а то су неправедни нападачи који имају извињење захваљујући коме нису криви. Невина претња је, по Мекмахану, неко ко објективно недозвољено упућује претњу другоме, али дела субјективно морално допустиво или чак са субјективним оправдањем. Претња која упућује објективно неоправдану претњу на основу неодољиве присиле је само извињена претња (McMahan 2009 а: 163). Невина претња би био неправедни нападач који има извињење нескривљеног незнања, а извињени нападач извињење присиле. Оно што ћемо, следећи Томсонову и Јуниак, називати невином претњом, као што је невини пројектил, Мекмахан зове "не-одговорном претњом". Не-одговорна претња је претња која није морално одговорна за то што представља претњу (McMahan 2002: 401). Не-одговорним претњама или не може да се припише никаква одговорност за њихов поступак или једноставно уопште нема поступка за који би оне могле да буду одговорне, зато што уопште не делају, као невини пројектил. Пример не-одговорне претње је, по Мекмахану, и особа коју је злочинац дрогирао, киднаповео и уградио у њен мозак справу преко које је потпуно контролише и усмерава да убије некога, чему она не може да се одупре (McMahan 2004 а: 719. McMahan 2009 а: 168).

²⁵² Мекмахан сматра да пример не-одговорних претњи показује да није довољно да особа буде не-невина у смислу угрожавајућа да би изгубила имунитет за напад и да би самоодбрана од те особе била морално оправдана (McMahan 1994: 258). То што је она узрочно умешана у претњу, према Мекмахану, нема моралног значаја (McMahan 2004 а: 719 – 720. McMahan 2009 а: 168). Не-одговорне претње представљају претњу као камен који пада или тигар који напада, сматра Мекмахан. Они могу да повреду некога, али не и да му нанесу неправду (McMahan 2009 а: 169). Будући да је морална одговорност услов нашоња неправде некоме, а не-одговорне претње га не испуњавају, оне, по Мекмахану, не могу да крше права особе коју убијају и да јој нанесу неправду, иако је штета којом прете неправедна, будући да жртва за њу није подложна (McMahan 2005 а: 401). Не-одговорна претња се, по Мекмахану, морално не разликује од невиног посматрача и немамо више права да у самоодбрани убијемо њу, него невиног посматрача у самоочувању (McMahan 2004 а: 720). Слажемо се да није довољно да особа буде угрожавајућа, у смислу да она угрожава као и неки предмет, и да само на тај начин представља узрок штете и повреда за другог човека, да би од ње била могућа, па онда и морално дозвољена самоодбрана. Зато бисмо и употребљавали прецизнији термин "нападач" за нападача који је делатник и од кога је самоодбрана могућа, да бисмо га разликовали од других врста претњи, од којих не мислимо да је самоодбрана уопште појмовно могућа, тако да о њеној моралној допустивости не може ни да се расправља.

²⁵³ Томсонова и Јуниак сматрају да је морално оправдано да се невином пројектилу одоли силом и да човек на кога он пада није дужан да жртвује свој живот да би њега спасао. Оне сматрају да је у питању неправедна претња, која крши права своје жртве. Иако није ни крив нити је уопште морално одговоран за оно што ради и за неправедну претњу коју упућује, он ипак, према Томсоновој и Јуниак, представља неправедну претњу. Оне сматрају да особа не мора уопште нешто да ради и да буде делатник да би кршила нечије право да не буде убијен (Uniacke 1996: 175).

Нападач је, за разлику од претње, морални делатник који упућује активну претњу и коме може да се припише његова радња. Према Сузан Јуниак, нападач је особа која користи силу у односу на другог човека, при чему тежи да га повреди или порази. Неко ко користи силу и поступа опасно или штетно по другог, без тежње да га повреди или порази није нападач у правом смислу.²⁵⁴ Неко ко случајно запуца у некога или га удари у сну или га гурне да би га спасао, није нападач, иако користи силу у односу на ту особу и може да је повреди.²⁵⁵

Ако особа својим нападом крши права друге особе, пре свега право на живот, и тиме жртви чини неправду, онда она представља "неправедног нападача". Неправедан напад, као и нападач, може да буде или да не буде крив.²⁵⁶ Неправедни нападачи укључују криве, то јест злонамерне и морално одговорне, и "не-криве", то јест "невине нападаче," који имају извињења за своје поступање. Као трећа категорија неправедних нападача појављују се и "оправдани нападачи," који имају морално оправдање за то што врше напад. Нападачи који нису неправедни и не крше права особе коју нападају, називају се "праведним нападачима". Покушаћемо да направимо јасну разлику међу њима.

3.2.1.1 Криви нападач или агресор

Парадигматични случај онога што се сматра морално дозвољеном самоодбраном, па чак и морално оправданим убијањем у самоодбрани, је случај самоодбране од кривог агресора.²⁵⁷ Криви нападач или претња је особа која упућује неправедну претњу другој особи и морално је крива за то. Он у случају напада нема ни извињење ни морално оправдање за своје поступање.²⁵⁸ Кривица нападача подразумева моралну одговорност и злу намеру да се жртви нанесе неправедна штета.²⁵⁹ Криви нападач треба да испуни услове да је морално одговорни делатник, који поступа свесно, намерно и добровољно, знајући да је његов поступак морално недозвољен и неоправдан.²⁶⁰ То је најмање проблематичан случај самоодбране, и постоји опште слагање о томе да је самоодбрана од кривог агресора морално оправдана, док њему није морално дозвољена самоодбрана од самоодбране. У случају одбране невиних жртве од кривог нападача постоји морална асиметрија. Кривом нападачу би у рату одговарао борац нападачке стране, који свесно, намерно и добровољно учествује у нападачком рату.

Неправедни нападач није крив у моралном смислу ако 1) постоје извињавајуће околности за његов напад, које га потпуно или делимично ослобађају одговорности за

²⁵⁴ Uniacke 1996: 160.

²⁵⁵ Uniacke 1996: 160, 162.

²⁵⁶ Uniacke 1996: 160, 165.

²⁵⁷ McMahan 2002: 401.

²⁵⁸ McMahan 2002: 401.

²⁵⁹ Wallerstein 2005: 1001.

²⁶⁰ Услови за моралну кривицу одговарају условима за кривицу који се наводе у кривичном законику. Три елемента кривице према кривичном праву су: 1) урачуљивост 2) умишљај или нехат и 3) свест (или дужност и могућност свести) о противправности (Стојановић 2009: 108). Свест и воља су основни елементи кривице и представљају неопходне елементе умишљаја (Стојановић 2000: 167. Јовановић 1978: 195, 197. Стојановић 2009: 116). Кривично дело учињено је са умишљајем када је учинилац био свестан свог дела и хтео је његово извршење.

одређено поступање, или ако 2) за ту радњу постоји објективно морално оправдање, у виду позитивних моралних разлога. Сада ћемо детаљније размотрити случајеве невиних и оправданих нападача, као и питање извињења и оправдања, која ослобађају делатника кривице и чине претњу или нападача невиним, односно оправданим. Овим нападачима би, у случају рата одговарао, на пример, тактички бомбардер праведне стране као оправдани нападач, и борци неправедне стране који имају извињења, као што су присила и нескривљено незнање за учествовање у неправедном рату, који би одговарали невиним нападачима. У случају одбране од ових категорија нападача није очигледно и сигурно да постоји морална асиметрија, која би према индивидуалистима, тада важила и у рату.

3.2.1.2 Невини нападачи

Особа која некога неправедно напада, и тим нападом крши нечија права, не мора да буде крива, него може да буде и морално не-крива, односно невина.²⁶¹ У литератури о етици самоодбране и рата запазили смо три значења појма невиности, која се јављају код различитих аутора, од којих се само једно поклапа са одсуством кривице. Овај појам је веома битан за етику рата, нарочито за одређивање легитимних мета у рату и забрану да се убијају невини. Невини, схваћени на ова три начина, односе се на различите категорије људи, које би, на основу тога, требало да имају имунитет од напада.

Први смисао појма невиности је одсуство моралне кривице. Када будемо говорили о невиним нападачима мислићемо на нападаче који су невини у овом смислу. То су нападачи који раде нешто морално недозвољено, учествују у неправедном нападу, али имају извињење за своје поступање. Њима одговарају борци који имају извињење нескривљеног незнања или присиле за учествовање у рату. Невини у рату су, осим њих, сви остали који нису криви, а то су сви осим кривих бораца и небораца неправедне стране. Други начин да се схвати овај појам, одговара Нејгеловом и схватању Елизабет Анскомб (Elizabeth Anscombe), да је неко тренутно *неугрожавајућ* и *безопасан*.²⁶² *Невин* се, у овом смислу, не супротставља некоме ко је *крив*, него ономе ко *наноси штету*.²⁶³ Ово схватање појма невиности се односи само на нешкодљиве људе који нису претећи. Оно искључује све борце, а штити све неборце у рату. Мекмахан користи појам невин на трећи начин, у смислу да је невина она особа која није подложна нападу, или није подложна за штету или убијање.²⁶⁴ Према различитим теоријама моралног оправдања самоодбране које су засноване на подложности за напад, постоје различити критеријуми подложности. То може

²⁶¹ Rodin 2002: 83.

²⁶² Анскомбова у тексту "Mr Truman's Degree" пише да невин значи неугрожавајућ и безопасан. Она се пита ко су невини у рату и наглашава да термин *невин* како га она користи не упућује уопште на личну одговорност, него радије значи *неко ко не угрожава*, ко је безопасан. Људи који се боре су угрожавајући, претећи и опасни, тако да могу да буду нападути у рату (Anscombe 1958, интернет: 66 – 67). Када пише поново о истој ствари у тексту "War and Murder" Анскомбова каже да је услов да се неко сматра не-невиним тај да се ангажовао у објективно неправедној активности (Anscombe 1981: 53). Тада није довољно да неко једноставно буде претња или нападач да би био не-невин, него је потребно да буде неправедна претња, или нападач. Ово схватање појма невиности за разлику од претходног, према коме је не-невин свако ко је опасан, упућује на то да у сукобу постоји морална асиметрија.

²⁶³ Nagel 1972: 139.

²⁶⁴ McMahan 2009 а: 32 – 35.

да буде упућивање неправедне претње или напада, кривица или морална одговорност. У првом случају невина, то јест неподложна особа, би одговарала оној која не упућује неправедну претњу (што би у рату били сви неборци и борци праведне стране), у другом би одговарала особи која није крива, док би у трећем случају то била особа која није морално одговорна за неправедну претњу. Невини би онда, према трећем схватању, били борци и неборци праведне стране, а не-невини, не само криви борци и неборци неправедне стране, него и они који нису криви, али су морално одговорни за неправедну претњу. Особа би могла да буде потпуно безбедна, да не буде нападач, нити крива за рат, а да се сматра подложном за напад, као што је случај са неким "неправедним" неборцима. Невиним и заштићеним од напада, би се, према овом схватању, сматрао не-одговорни борац нападач неправедне стране, који би, на пример, био хипностисан или имао чип у глави, пошто не испуњава критеријум одговорности за подложност, и било би морално забрањено бранити се од њега. Када будемо говорили о невиним нападачима, у контексту самоодбране у миру, мислићемо на морално невине нападаче, у првом смислу, који због неког извињења нису криви за напад.

Невини нападачи су неправедни нападачи који немају морално оправдање за упућивање неправедне претње другој особи, али нису морално криви, зато што имају неко извињење за свој напад.²⁶⁵ Понашање невиног нападача је извињено, иако је објективно морално неисправно. Невини нападач није одговоран, или није у потпуности одговоран за свој напад, услед постојања извињавајућих услова. Извињења могу да ублаже, или да потпуно отклоне моралну кривицу. Постоје три основна облика извињења, од којих сваки на свој начин умањује, или ослобађа нападача моралне кривице. Сваки од њих отклања неки од нужних елемената кривице, што су морална одговорност, добровољност, зла намера и знање о околностима свог поступка. Та извињења су смањена одговорност, присила и нескривљено незнање.²⁶⁶

Прва група извињења односи се на смањену моралну одговорност, или на њено потпуно одсуство. Она укључује случајеве у којима делатник делимично, или у потпуности, није свестан својих поступака или њиховог значаја, није способан да створи криминалну намеру, или му недостаје способност за потпуно одлучивање и расуђивање о датим моралним или правним питањима, или способност да контролише своје поступке.²⁶⁷ Разлози за то могу да буду душевне болести, привремена душевна поремећеност, или заосталост душевног развоја. Ова група извињења се односи на нападаче који су незрели, или неурачунљиви. Друга група извињења, као што су присила, нужда и претња, признају да је радња била свесна и намерна, али поричу да је била добровољна. Оне представљају притисак на вољу учиниоца дела који долази споља, а може да буде изазван природном

²⁶⁵ McMahan 2002: 401. McMahan 1994: 263.

²⁶⁶ Овим моралним извињењима одговарају субјективни основи искључења кривичног дела, у области права. То су 1) неурачунљивост, 2) принуда, сила и претња и 3) стварна заблуда и правна заблуда. Неурачунљивост би одговарала извињењу које ослобађа делатника моралне одговорности, принуда и сила одговарају извињењу присиле, а заблуда извињењу нескривљеног незнања. Стварна заблуда представља погрешну или непотпуну представу о некој стварној околности кривичног дела, док је правна заблуда погрешна или непотпуна представа о забрањености извршеног дела или погрешна представа о правном значају дела. Стварна заблуда може да буде у погледу радње, последице, узрочног односа између њих, објекта радње, начина и средства извршења дела, итд. (Јовановић 1978: 215, 218. Стојановић 2009: 130, 133. Стојановић 2000: 177).

²⁶⁷ Јовановић 1978: 312. Стојановић 2009: 110. Јовановић 1978: 173 – 177. Стојановић 2009: 108. Стојановић 2000: 173.

силом, животињском снагом, или људском радњом.²⁶⁸ Трећа група пориче да је напад био намеран, као у случају аутоматизма и физичке принуде, или у случају када нападач греша услед незнања. Извињење за напад може да буде незнање, односно погрешно, али оправдано, веровање да поступамо са добрим моралним оправдањем, као када мислимо да спасавамо неко веће добро, или да друга особа хоће да нас нападне и да поступамо у самоодбрани од неправедног напада.²⁶⁹ Невини нападачи у етици самоодбране, који имају

²⁶⁸ Особа у том случају има способност за одлучивање, али је одлука да се радња предузме изнуђена, као када неко под претњом оружјем захтева од благајника да му преда новац из касе. Одлука благајника да преда новац наоружаној особи је изнуђена, тако да није реч о акту слободне воље (Јовановић 1978: 214). Иако компулзивна сила и претња утичу на доношење одлуке, за разлику од неодољиве силе, оне не искључују постојање вољне радње (Стојановић 2009: 61). Учиниоца зна на шта је принуђен и врши кривично дело са циљем да избегне зло које му прети (Стојановић 2009: 105). Пуфендорф сматра да особи не може да се припише дело на које је присиљена. Оно морално припада ономе ко је на то присилио, док је она пуко средство. То важи и за случајеве када је особа под претњом смрћу или другим великим злом присиљена на злочин против њене воље, који иначе не би починила. Пуфендорф користи пример војника коме је наређено под претњом смрћу да убије невиног човека. По њему, тада овај поступак не може да се замери војнику, него особи која је то наредила и присилила га. Нема разлога ни да он одбије да то учини по цену свог живота, будући да његова смрт не би спасла невиног човека (Pufendorf 1994: 118). Сматрамо да у примеру војника постоји вољна радња, која, иако изнуђена, и поред притиска на његову вољу, може да му се припише, тако да не можемо да га сматрамо потпуно ослобођеним моралне одговорности за такво поступање. Он ипак делимично може да буде ослобођен кривице и извињен тиме што његова радња није добровољна, него је на њу присиљен. Некоме уопште не би могла да се припише нека вољна радња ако је под утицајем апсолутне, неодољиве силе (Стојановић 2000: 114, 183, 185. Стојановић 2009: 103). На пример, јак ветар може да гурне једну особу тако да падне на другу, или да се лице користи као средство за извршење кривичног дела које није његово, већ особе која примењује силу, као када неко гурне особу на трећу особу, или када неко на другој особи примени хипнозу или омамљујућа средства и тражи од ње да изврши кривично дело (Јовановић 1978: 213 – 214). Особе под утицајем неодољиве силе одговарају Мекмахановим не-одговорним претњама којима не може да се припише радња и одговорност за њу. Неодољива сила искључује доношење или реализовање одлуке особе према којој је примењена (Стојановић 2000: 114). Мекмахан прави разлику између оваквих не-одговорних невиних нападача и невиних нападача којима може да се припише морално неисправни поступак и одговорност за њега, али они имају извињење за њега, које их ослобађа кривице, као што су 1) нападачи који греше, који погрешно, али оправдано, верују да се бране, које он назива невиним претњама, или 2) неко ко је претњом смрћу присиљен да нападне некога, које он назива извињеним претњама.

²⁶⁹ Rodin 2002: 27. Аристотел у трећој књизи *Никомахове етике* каже да је добровољан онај поступак који је изабран по својој вољи, чија је покретачка сила у извршиоцу, који зна услове под којима се радња одвија, (1111a20) а ненамерно је оно поступање до кога долази под принудом или из незнања. Принудна је, према Аристотелу, она радња чији је узрок спољњи у односу на извршиоца, тако да њен извршилац или тачније њен подносилац, ту ништа не чини лично, као кад некога негде однесе олујни ветар. То би одговарало деловању апсолутне силе, а таква претња би одговарала Мекмахановој не-одговорној претњи којој не може да се припише радња. Аристотел поступке које чинимо из страха од већег зла назива мешовитим поступцима. За њих не можемо са сигурношћу да одредимо да ли припадају добровољним или принудним поступцима. Ми их сматрамо поступцима који могу да се припишу делатнику, али он за њих има извињење присиле, нужде или незнања. Пример који Аристотел наводи за то је човек кога тиранин тера да учини нешто под претњом да ће му убити породицу, или неко ко баца ствари преко палубе за време буре, у стању крајње нужде. Принцип оваквих радњи се налази у извршиоцу, тако да оне личе на добровољне, мада су и недобровољне, зато што се на такве поступке саме по себи извршилац никада не би сам добровољно одлучио (1110a6). Неки од тих мешовитих поступака, по Аристотелу, нису похвални, али за њих постоји извињење, као када неко учини нешто што није требало из побуда које превазилазе људску природу, а у истој ситуацији нико томе не би одолео (1110a7) (Аристотел 1958: 50 – 51, 55). Слажемо се са Аристотелом да је поступак учињен у условима незнања ненамеран. Незнање, по Аристотелу, може да се односи на различите услове и околности под којима се радња обавља, као што су предмет, циљ, начин и средство вршења радње. То знање о околностима се данас у праву назива свест о делу и чини елемент умишљаја. Неко може, на пример, да верује да има у руци лажно оружје, а да је оно у ствари право, и да без намере упуца некога. Или оружје може случајно да опали.

извињење незнања, су невини нападачи који греше, односно који су у заблуди. Њихово извињење је то што имају погрешно, али оправдано веровање, засновано на добрим разлозима да поступају у самоодбрани. Они су свесне особе, које поступају добровољно и по свом избору, у смислу да их нико није присилио, али немају злу намеру, односно намеру да нападну невину особу.

Различитим типовима извињавајућих услова одговарају одређени типови невиних нападача, који су ослобођени кривице због смањене одговорности, присиле или нескривљеног незнања.²⁷⁰ Присила и нескривљено незнање су најчешћа извињења за борце "неправедне стране", тако да се они поистовећују са невиним неправедним нападачима у миру. Неки од неправедних бораца су присиљени да се боре, а неки нису свесни да је њихов рат неправедан. Када би се невин схватио у овом смислу као не-крив, као неко ко има извињење за морално неисправан поступак, тада би се забрана убијања невиних у рату односила и на ове борце. Када би их неко напао, они би имали право на самоодбрану. Ако и нападач и жртва могу да буду морално невини, и да имају једнако право да се бране један од другог, то би значило да су они морално равноправни и да међу њима постоји морална симетрија у ситуацији самоодбране. Морална симетрија између нападача и браниоца у миру могла би да служи као основа за доказивање моралне равноправности бораца у рату и могућности моралне симетрије између две сукобљене стране, чак и у одбрамбеном рату.

Осим извињења, и морална оправдања могу да ослободе неправедног нападача кривице. Поред невиног извињеног неправедног нападача, постоји и оправдани неправедни нападач, али у литератури се говори и о нападачима који уопште нису неправедни и који се зато сматрају праведним. Направили бисмо разлику између различитих схватања оправданих нападача, и праведних нападача.

3.2.1.3 Оправдани и праведни нападачи

Неправедан напад може да буде морално оправдан, као што може да буде и извињен. Оправдани нападачи имају објективно морално оправдање за то што упућују неправедну претњу невиној особи и што крше њена права, које их ослобађа кривице, као што је позивање на принцип мањег зла, у случају намерног повређивања, или на доктрину двоструког ефекта, у случају ненамерног повређивања и убијања невиних људи. Ако је напад неправедан, морално неоправдан и неизвињен, онда се напад и нападач сматрају морално кривима. Ако је неправедан напад извињен, нападач се сматра невиним,²⁷¹ а ако је морално оправдан, нападач се сматра оправданим. Праведни нападач није ни неправедан,

Најважнији услови су, по Аристотелу, предмет и циљ радње. Аристотел каже, примењујући то на случај самоодбране, да неко може погрешно да верује да пред собом има непријатеља, или да може да зада ударац у самоодбрани и нехотично убије противника (1111a) (Аристотел 1958: 54 – 55). У првом случају особа греша по питању предмета радње и тада долази до уображене самоодбране. У другом случају Аристотел искључује намеру и циљ да бранилац убије нападача. У овом случају можемо да кажемо да је човек намерно ударио нападача, са циљем да одбије и заустави напад, али да га није намерно убио. Није му то био циљ. Ово схватање је утицало на доктрину двоструког ефекта светог Томе Аквинског.

²⁷⁰ McMaһan 1994: 264.

²⁷¹ Мекмахан прави разлику између невиних и извињених нападача, које ми обухватамо термином "невини нападачи".

ни неоправдан. Он не крши права особе коју напада. Да би самоодбрана била морално допуштена, напад на који она одговара би, по Мекмахану и Родину, требало да буде неправедан и неоправдан.²⁷²

Као категорије нападача од којих није морално дозвољено бранити се, у филозофској литератури о самоодбрани, наводе се жртва која се брани од агресора и полицајац који врши своју дужност. Они се понекад називају оправданим, као код Родин, а понекад праведним нападачима, као код Мекмахана. Требало би разјаснити и прецизирати употребу ових термина и појмове који се крију иза њих и направити разлику међу њима. Сматрамо да ни полицајац ни бранилац не представљају оправданог нападача, иако обојица имају објективно морално оправдање за своје поступање, полицајац вршење дужности, а бранилац самоодбрану. Оправданим нападачем назвали бисмо једино неправедног нападача, који нападом крши права своје жртве, али то чини са објективним моралним оправдањем, као што је оправдање мањег зла. Полицајац, за разлику од њега, није неправедни нападач, а бранилац није нападач уопште. Полицајац има овлашћење да хапси, и у том смислу да "напада" некога, али ни полицајац нема право, самим тим што је службено лице, да напада, пуца и убија осумњичене независно од њиховог понашања и од својих овлашћења и независно од одбране. И он би смео да употреби силу, у смислу пуцања на некога и убијања, само у одговору на силу, према себи, или према другоме. Ни у једном наведеном случају наводних оправданих нападача, дакле, није реч о нападачким поступцима и о нападачима, него о одбрани. Сматрамо да коришћење силе у самоодбрани треба назвати самоодбраном, а не праведним, или оправданим, или одбрамбеним нападом, а да особу која себе или другога брани треба звати браниоцем, а не праведним нападачем, као Мекмахан, или оправданим нападачем, као Родин. Називањем самоодбране нападом брише се разлика између напада и одбране, која је посебно морално оправдање за одбрамбене поступке.

Родин и Мекмахан се слажу у томе да од полицајца који врши дужност и од браниоца није морално дозвољено бранити се. Родин их назива оправданим, а Мекмахан праведним нападачима. Према Мекмахану, треба направити разлику између оправданог и праведног нападача. По њему, и праведни нападач, као и оправдани, има објективно морално оправдање за свој напад, али његов напад, за разлику од напада оправданог нападача, није неправедан и не крши права жртве, пошто је она њему морално подложна.²⁷³ Слажемо се да је боље користити два различита термина да би се нагласила разлика у појмовима који се крију иза термина "оправдани нападач", који може да се схвати на различите начине и који се односи на различите категорије људи. Термин "оправдани нападач" може, по Родину, да се односи на браниоца и на полицајца, који се поклапају са Мекмахановим праведним нападачима, а може да се односи и на неправедне нападаче, који имају потпуно другачија морална оправдања за свој напад, као што је оправдање мањег зла, што би били Мекмаханови оправдани, али неправедни нападачи. Само бисмо неправедне нападаче, који

²⁷² Према Родину, није ни морално ни правно дозвољено да се користи сила против особе која је укључена у штетну активност која је морално оправдана. Иако је дозвољено да се у самоодбрани убије неоправдани агресор, није дозвољено убити оправданог нападача, као што је полицајац који користи закониту силу док врши своју дужност или жртва агресије која користи смртоносну силу у легитимној самоодбрани. Коришћење силе у самоодбрани једино је оправдано као нужан и пропорционалан одговор на неоправдану претњу (Rodin 2008: 46).

²⁷³ McMahan 2002: 401.

имају неко објективно морално оправдање за свој напад, што их ослобађа кривице, назвали оправданим нападачима.²⁷⁴ Једино њих уопште и сматрамо нападачима. То су потпуно различита морална оправдања од оправдања самоодбране, које има бранилац, и не треба их мешати. У овом случају, није реч о самоодбрани, него о нападу који крши права невиног човека и наноси му неправду, ради спасавања већег броја других људи. Зато сматрамо да не би било у реду називати браниоца, који уопште није нападач и не крши ничија права, оправданим нападачем или претњом и изједначавати га са претходно описаним неправедним нападачем који има оправдање мањег зла за свој напад. Не слажемо се ни са тим да је бранилац праведни нападач. Праведног нападача, у Мекмахановом смислу, а оправданог нападача, у Родиновом смислу, који је жртва напада, уопште не бисмо назвали нападачем, него једноставно браниоцем. У оба случаја је оно што Мекмахан назива праведним нападачем, а то су бранилац и полицајац, у ствари особа која брани себе или другога, с тим што он одбрану назива праведним или одбрамбеним нападом, чиме брише разлику између одбране и напада.

Мекмахан и Родин називају нападаче и претњама, што је општији и неодређенији појам од нападача, и могло би да се схвати као особа која представља било какву опасност.²⁷⁵ Појам претње би обухватао како нападаче тако и браниоце, али и особе које ништа не чине, а ипак представљају опасност. У неком смислу и бранилац представља претњу и опасност за нападача, самим тим што користи силу у односу на њега. Браниоца не бисмо сврстали у претње схваћене на тај начин, него бисмо их одредили као особе које силом одговарају искључиво на напад. Називањем и браниоца претњом или нападачем, који спада у посебну категорију претње од које није дозвољено бранити се, замагљује се разлика између бранилаца и нападача. Брисање разлике између браниоца и нападача сврставањем браниоца у нападаче или у претње, и увођење такве категорије претње и нападача од којих није дозвољена одбрана, као што су оправдани и праведни нападачи, омогућава да се аргументује против тога да једноставно представљањем опасности и упућивањем претње, што обухвата и браниоце, неко постаје легитимна мета у рату, као што су то, по Волцеру, из тих разлога борци.²⁷⁶ Помоћу тога може да се доказује против тезе симетрије и да није морално дозвољено супротстављати се праведним борцима. Неправедни борци не би требало да имају право да нападају било кога, нити да бране себе и неправедне неборце који су подложни за напад од напада праведних бораца, као што криви нападач нема право на

²⁷⁴ То је, на пример, случај у коме је нужно убити невину неугрожавајућу особу да би се спречило да буде убијен већи број невиних особа (Unaske 1996: 156, 212). Поступање према невином пролазнику је тада нападачко, иако је морално оправдано принципом мањег зла, у тим околностима.

²⁷⁵ Родин каже да претња може да буде потпуно морално оправдана, као у случају полицајца или чувара затвора, који користе оправдану силу у оквиру вршења своје дужности (Rodin, Shue 2008: 4). Пример праведне претње, по Мекмахану, био би неко ко одговара нужном и пропорционалном силом на напад кривог нападача (McMahan 2009 a: 174).

²⁷⁶ Мекмахан представља да по Волцеру борци губе право да не буду нападнути зато што су опасни и једноставно представљају претњу, тако да сви борци, без обзира на којој страни били постају једнако легитимне мете напада. Затим доказује да такве симетрије нема у сукобима у миру, и када би представљање претње била основа за губитак права онда би и праведни нападачи, то јест бранилац и полицајац, изгубили право да их криви нападач не нападне, пошто су и сами претећи, а то није случај. Хобс је вероватно једини филозоф који би сматрао да убица има право да узврати и убије полицајца у самоодбрани (McMahan 2009 a: 46. McMahan 2004 a: 698 – 699). Мислимо да у овом аргументу Мекмахан не интерпретира ни Волцерово ни Хобсово мишљење на адекватан начин и то ћемо детаљније образложити у оквиру Хобсовог схватања самоодбране. Он овде користи појам претње тако да обухвати и браниоце и нападаче, не наглашавајући разлику међу њима.

самоодбрану од самоодбране браниоца и од полицајца, који су праведни нападачи.²⁷⁷ Постојање праведних и оправданих претњи и нападача показало би да није тачно да је самоодбрана морално дозвољена од сваког напада или претње. Мислимо да је самоодбрана могућа једино од напада, а не од било какве претње.

Ако прихватимо постојање нападача од којих није морално дозвољено бранити се, онда није довољна чињеница да постоји стварни истовремени напад да би самоодбрана била морално оправдани одговор на њега, него треба да постоји противправни напад, или, према филозофима који се баве етиком самоодбране, неправедни напад или нападач. Теорије моралног оправдања самоодбране које се позивају на карактеристике нападача да би морално оправдале самоодбрану инсистирају на томе да одбрана није морално дозвољена од било каквог нападача. А индивидуалисти мисле да ако то важи за појединце у миру, требало би да важи и у рату. Противправни напад је везан за постојање државе и њених закона. Такав напад крши правну норму и на основу тога може недвосмислено да се идентификује, што није случај са неправедним нападом који крши нечија права, која нису јасно одређена.²⁷⁸ Инсистирати на томе да је дозвољена једино самоодбрана од противправног напада има смисла једино унутар неког правног система, као што је држава, какав на међународној сцени не постоји. Ако правног система нема, нема општепризнатих закона и нема никога ко би имао овлашћење да чува и спроводи законе унутар њега, тада не би требало да буде ни такозваног праведног нападача који одговара полицајцу, од кога би била забрањена одбрана. Зато би, у међународним односима, у којима је забрањен напад, требало би да буде дозвољена одбрана од сваког напада и не би требало да буде напада који

²⁷⁷ Када би само то што је неко опасан и представља претњу била довољна основа да се изгуби право на живот, и да се постане легитимна мета напада, онда би, по Мекмахану, неко ко се оправдано брани од кривог агресора и за њега представља претњу и опасност, изгубио своје право да га он не нападне у својој самоодбрани. И полиција би изгубила своје право да је не нападне криминалци којима оправдано прети (McMahan 2008: 21 – 22). Мекмахан износи пример полицајца који пуца на убицу да би га спречио да изврши још једно убиство. Криви нападач нема право на самоодбрану од праведног нападача. Будући да је полицајац из овог примера праведни нападач, убица нема право да му узврати нападом, чак ни у самоодбрани (McMahan 1994: 257). Када постоји морална асиметрија, као што постоји између кривог нападача, са једне стране, и невиног браниоца или полицајца на дужности, са друге, криви нападач нема право узвраћања на самоодбрану. Он нема право на самоодбрану од самоодбране. Иста морална асиметрија би, према Мекмахану, требало да важи и међу борцима у рату, будући да између рата и самоодбране нема релевантне моралне разлике.

²⁷⁸ У питању може да буде право на живот, на безбедност, право да се не буде убијен, право да се не буде неправедно убијен, право да се не буде нападнут, да се не буде неправедно нападнут. Сматрамо да приликом напада није прекршено нечије право на живот и право да не буде убијен, пошто бранилац који се успешно одбранио није убијен. Мислимо да је реч о његовом праву да не буде нападнут и да је сваки напад на другог појединца неправедан јер крши ово његово право. У држави једини изузетак може да буде полицајац који у оквиру својих овлашћења врши своју дужност, на пример лишава слободе неко лице, на основу општеприхваћеног и познатог закона, ради заштите и спровођења закона и заштите грађана, што не бисмо уопште сматрали нападом. Никаква слична функција и овлашћење не постоји независно од државе. Ако према индивидуалистима држава као колектив не би смела да има овлашћења и права која немају појединци у миру, нити да даје право појединцима да у њено име чине оно што сами не би смели, онда ни полицајац не би смео да има овлашћење да хапси и лишава слободе друге људе у име државе, нити би судија имао право да суди и одређује казну прекршиоцима закона, што су права која немају остали појединци једни у односу на друге. Онда по индивидуалистима не би требало да постоји такав праведни нападач у миру као што је полицајац, а тада не би могао да се појави ни у рату. Није јасно на основу чега они праве разлику између полицајца и војника, који су обојица у служби државе, тако да сматрају да су овлашћења полицајца морално у реду, док овлашћења војника, који је последња линија одбране закона и суверенитета државе, нису.

се сматра праведним, нити нападача који се посматра по аналогији са полицајцем, какав се појављује у моралним оправдањима хуманитарних војних интервенција.²⁷⁹

Сматрамо да самоодбрана може да служи као морално оправдање за коришћење силе у одбрани, али да никада није оправдање за напад, нити за убијање, и да не може да се користи да морално оправда напад и убијање у другим случајевима, као што је рат. Не мислимо да постоји позитивно право на убијање. Централно својство силе која се користи у самоодбрани је да је она *дефанзивна*, да одолева, одбија, или одвраћа напад.²⁸⁰ Самоодбрана допушта само дефанзивну силу, која се користи против садашњег нападача, да одбије и заустави његову агресију.²⁸¹ Употреба термина "праведни нападач" за браниоца и "одбрамбени напад" за одбрану, олакшава и омогућава морално оправдање појединих напада у рату и у миру, и одређивање легитимних мета напада у рату помоћу правила која важе за индивидуалну самоодбрану. Помоћу њих може да се покаже да индивидуална самоодбрана обухвата и нападе, да би се онда применила на нападе у рату. Коришћење ових термина сматрамо неодговарајућим, будући да се удаљавају од суштине самоодбране и приказују и поједине нападе као одбрану. Помоћу тих термина појам одбране се шири и на нападачке поступке за које не сматрамо да могу њиме да се обухвате, а напади у миру се тумаче као самоодбрана, што служи томе да се тако проширени појам примени на расправу о моралности напада у рату.

Поред претњи и нападача, у расправама о самоодбрани појављују се и категорије људи које никога не угрожавају. То су пролазници и посматрачи, али и такозвани "узроци". Пролазници и посматрачи могу да се поистовете једни са другима, али може и да се направи разлика међу њима. Прављење разлике између пролазника и посматрача може да буде једно од средстава која се користе у аргументима који служе да би се показало да и неборци могу и треба да буду легитимне мете напада у рату, ако су криви, или одговорни за неправедну претњу коју упућују борци њихове земље.

²⁷⁹ Ова аналогија се користи да би се показало да није морално дозвољена самоодбрана од хуманитарне војне интервенције, у којој се нападачи који је спроводе сматрају праведним нападачима. Полази се од тога да није морално дозвољена самоодбрана кривог нападача од праведног нападача у индивидуалном случају. Пошто постоји сличност између праведног нападача, односно полицајца на дужности, и државе или групе држава које спроводе хуманитарну војну интервенцију, и нападнуте државе и криминалца, онда по аналогији не би било морално дозвољено да се она брани од њиховог праведног напада. Сматрамо да праведног напада и нападача нема ни у индивидуалном случају, него да постоје браниоци. Оружана сила која војно интервенише у другој држави не може да се посматра као невина и неугрожавајућа жртва напада која се брани. Друга могућност је да се она посматра као полицајац који брани другог од кривог нападача, али сматрамо да на међународној сцени нема никога ко би одговарао полицајцу на дужности, ни светске државе нити међународне институције, која објективно и непристрасно пре интервенције утврђује кривицу нападнуте стране према утврђеној процедури на основу утврђених критеријума и општепризнатих закона и која има овлашћење да нареди и спроведе интервенцију.

²⁸⁰ Униаске 1996: 159.

²⁸¹ Кауфман 2010: 243.

3.2.2 Пролазници, посматрачи и "узроци"

Посматрач је особа чији поступци, покрети или присуство не доприносе претњи и опасности по жртву. Он не представља опасност ни за кога, не упућује претњу и никога не угрожава, тако да је, самим тим, појмовно немогуће бранити се од њега.²⁸² То је заједничко посматрачима и пролазницима, али за разлику од пролазника, никаква штета усмерена на посматраче не може да служи томе да се одврати, или умањи претња и опасност за жртву.²⁸³ Невини пролазник је особа која не представља опасност по жртву, али за разлику од посматрача, жртва може да је доведе у опасност да би се спасла.²⁸⁴ Невини пролазници су, према Нозик (Robert Nozick), људи који нису узрок неправедне претње и опасности по живот браниоца, али он може да их искористи да би зауставио претњу, одвратио, избегао или умањио штету по себе, користећи их као људски штит, или усмеравајући штету на њих на други начин. Они могу да буду повређени, или убијени у том процесу.²⁸⁵ Пролазника неко може да убије да би сачувао себе, али се то не сматра самоодбраном и сматра се

²⁸² McMahan 2002: 405.

²⁸³ Frowe 2014: 31.

²⁸⁴ Kadish 1976: 877. Пролазника можемо да зграбимо из гужве и да га искористимо као људски штит од непријатеља који пуца на нас. Други случај би био човек који је привезан за тенк или је без своје воље заробљен у њему, који ће прегазити жртву ако га она не разнесе гранатом. То је и невина особа која се без своје воље и кривице налази у вагону који јури према човеку који је везан за шине (Otsuka 1994: 85). То је пример закаченог штита, односно особе заробљене у претњи. Родин као примере коришћења невиног пролазника, осим сакривања иза њега од стрелца који пуца на нас, наводи и пуцање у нападачеву породицу, да би му се скренула пажња (Rodin 2002: 81). Томас Нејгел у тексту "Рат и масакр" каже да веза браниоца са нападачем треба да буде директна. Наш напад је усмерен против претње коју представља опасан противник, а не против мете преко које би он могао да буде рањив, али која нема никакве везе са претњом. Пуцајући у његову жену и децу користимо их као средство (Nagel 1972: 138). Томсонова у тексту "Самоодбрана" наводи још неколико примера убијања невиних пролазника да бисмо заштитили себе. То су случајеви у којима, по њој, није морално дозвољено убити особу у одбрани свог живота. То је невини пролазник према коме усмеравамо вагон који јури шинама према нама, радник који се налази у ниши у тунелу, кога не смемо да избацимо на шине да бисмо се склонили од воза, беба коју је зликовац убацио у тамницу у којој су изгладнели људи, ометач на мосту који блокира једини пут нечијег бекства. Не смемо у заштити свог живота ни да преусмеримо вагон, ни да поједемо бебу, ни да убијемо ометача на мосту тако што ћемо га срушити, ни да пуцамо у пролазника да би пао на вагон који јури према нама и зауставио га (Thomson 1991: 289 – 292). Међутим, не слажу се сви са тиме да је особа на мосту невини пролазник. Такозвани "ометач" може да буде невин и да блокира пут бекства жртве несвесно и ненамерно, једино својим присуством, а може да буде морално одговоран и крив и да то чини намерно. "Ометач" може да се схвати и као индиректна смртоносна претња, а не као пролазник, као што то сматра Хелен Фроу, или као контингентна претња, као што сматра Сузан Јуниак (Frowe 2014: 32. Uniacke 1996: 164, 167, 168). Сматрамо да и радник у тунелу може да буде злонамеран и да намерно не дозвољава другоме да се склони од воза. Џеф Мекмахан сматра да би злонамерни ометач и даље био пролазник, јер статус пролазника зависи од нечије узрочне позиције, а не од нечије моралне одговорности. Криви ометач није ништа више претећи од невиног (McMahan 2009 а: 172). Ово тумачење "ометача" као индиректних претњи има и своју примену на одређивање морално исправних и легитимних мета у рату и на критику принципа имунитета небораца. Постоје покушаји да се покаже да је морално дозвољена самоодбрана од "индиректних претњи" и да се на основу њихове сличности са индиректним претњама покаже да и неборци могу и треба да буду легитимне мете напада у рату, као што то чини Хелен Фроу. Аналогија између небораца и индиректних претњи може да служи и као основа за морално оправдање атентата, терористичких напада, геноцида, употребе недискриминативног оружја, као што је нуклеарно, хемијско и биолошко, о чему ће детаљније бити речи касније у оквиру расправе о примени моралних принципа и теорија моралног оправдања самоодбране на рат.

²⁸⁵ Nozick 1974: 35. Wallerstein 2005: 1001.

морално неисправним.²⁸⁶ То би био напад у самоочувању. Будући да никога не угрожавају, пролазници и посматрачи су углавном невини, и то су типични случајеви у којима самоодбрана не само да није морално дозвољена, него није ни могућа. Они ништа не раде с обзиром на претњу жртви, за шта би могли да буду морално одговорни, или криви. Они никога не угрожавају и нису узрочно умешани у претњу. У случају рата, њима одговарају невини неборци.²⁸⁷ Ако се невин схвати као тренутно безопасан и да никога не угрожава, онда су сви неборци невини, али ако се схвати у моралном смислу, као да није крив за допринос рату, онда би могли да постоје криви неборци. Питање је да ли би они могли да се схвате као криви посматрачи, или пролазници, чији је узрочни допринос претњи индиректан, пошто смо одредили посматраче и пролазнике као да узрочно не доприносе претњи. Ако се узрочни допринос схвати само као директан, онда би они могли да се сматрају кривим посматрачима и пролазницима. Ако убијање кривога пролазника може да спасе нечији живот, можда би могло да се покаже да је дозвољено убијати криве неборце у самоочувању.

Иако се обично говори о невиним посматрачима и пролазницима, посматрачи и пролазници могу да буду невини, или криви. Криви посматрач била би, на пример, особа која је претходно била криви нападач, али је сада онемогућена да спроведе свој напад. То је особа која је вршила злочин, али више није нападач.²⁸⁸ То би био криви нападач који је можда рањен, или који је остао без муниције и зато више не представља претњу по браниоца, иако и даље има зле намере. Посматрач више није узрок опасности по браниоца и опасности више нема, тако да нема потребе да било ко буде повређен. Његово убијање више није нужно за заштиту браниоца.

Мислимо да би криви пролазник могла да буде особа коју Томсонова назива пролазником, а Фроу и Јуниак индиректном или контингентном претњом, као што су криви ометач на мосту који злонамерно ту стоји да би блокирао пут бекства жртве коју јури неко други да је убије, и злонамерни радник који стоји у ниши у тунелу да други радник не би могао да се склони у њу од воза. Њиховим убијањем жртва може да спасе свој живот. Жртва би, у овим случајевима, њих напала тако да би се нашли у ситуацији присилног избора између њихових живота. Разлика између кривога посматрача и кривога пролазника је та што би убијање пролазника могло да сачува живот жртве, док је убијање посматрача ненужно будући да је онеспособљен и да више нема опасности. Прављење разлике међу њима може да отвори пут ка доказивању да је морално оправдано убијати пролазнике у неким случајевима, на пример, када су криви и злонамерни, док би увек било недопуштено убијати посматраче. Када би се показало да то може да важи у миру, примењено на рат могло би да служи за доказивање да не треба да важи принцип имунитета небораца, да је дозвољено намерно нападати неборце који могу да се поистовете са кривим пролазницима. Међутим, по дефиницији, пролазник не би требало да је на било који начин узрочно умешан у допринос претњи.²⁸⁹ Ако индиректни удаљени узроци претње не могу да се сврстају у

²⁸⁶ McMahan 2002: 405.

²⁸⁷ Борци у рату могу да се крију међу цивилним становништвом и на тај начин да их користе као штит. Поред тога, могуће је намерно сместити цивилно становништво у војни објекат који би био легитимна мета напада да би се на тај начин спречио напад и заштитио објекат, као што је могуће сместити и војну опрему и борце у цивилни објекат, који би служио као штит.

²⁸⁸ Кауфман 2010: 236.

²⁸⁹ Особа је пролазник ако ни на који начин није узрочно умешана у нечији ризик од смрти, према Томсоновој. (Thomson 1991: 298).

посматраче, пролазнике, а нису ни претње, онда их је могуће сврстати у посебну категорију за коју се расправља да ли може да представља легитимну мету напада. У доказима да је морално дозвољено нападати неборце, које износи Мекмахан, они се приказују као "криви узроци".

Такозвани "узрок претње" се појављује као посебна категорија у расправама о самоодбрани које се примењују на рат. Узрок није ни претња нити посматрач или пролазник. То је особа која је узрок претње и опасности за другу особу, односно неко ко је својим претходним поступком, покретом или присуством узроковао садашњу претњу и опасност по другога, али ко више није део те претње.²⁹⁰ Узрок се разликује од претње по томе што та особа представља садашњу опасност и претњу, док је узрок неким поступком или покретом у прошлости изазвао садашњу претњу и опасност, која још увек траје, иако је он тренутно не упућује и не представља. Док је нападач директан делатник, а посматрач није узрочно повезан са претњом, узрок није директан делатник, али игра узрочну улогу у довођењу до штете која прети другој особи.²⁹¹ Пример би могла да буде особа која је неком својом радњом у прошлости довела до тога да брод тоне. Узроци су особе које су узрочно одговорне за то што су довеле до неког стања ствари. Оне не морају, али могу, да буду и морално одговорне за то.²⁹² Узрок опасности и штете, по Мекмахану, може да буде не-одговоран, невин, или крив.

Невини узрок, који није морално одговоран, је не-одговорни узрок. То је, на пример, рудар кога је земљотрес одгурнуо и довео до тога да он изазове урушавање у руднику које угрожава друге рударе и њега самог. Рудар би био невини узрок да је узроковао рушење својим поступком за који је извињен и одговоран, али не и крив. Криви узрок био би, на пример рудар, који је крив за то што је својим поступком злонамерно узроковао урушавање

²⁹⁰ McMahan 2002: 406.

²⁹¹ Lazar 2009, интернет: 6.

²⁹² Особа је, према одређењу Сета Лазара (Seth Lazar), узрочно одговорна за то што доводи до одређеног стања ствари ако њен поступак игра узрочну улогу у довођењу до тог стања ствари. Овде није укључена намера да до тог исхода дође. Узрочна одговорност не подразумева и моралну одговорност, односно не подразумева похвалу и покуду (Lazar 2009, интернет: 7). Особа је делатно одговорна ако њен поступак испуњава услов вољне радње, која може да јој се припише. Вољна радња треба да испуни услове контроле и свести. Особа је делатно одговорна за радњу ако испуњава услов да је рационални делатник способан за самостално добровољно одлучивање и поступање. Делатна одговорност одговара урачунљивости делатника, који је свестан онога што ради и у стању је да контролише своје поступке. Неурачунљиве особе и особе под дејством апсолутне и неодољиве силе не могу да се сматрају одговорним у овом смислу. Термином "морална одговорност" се, у текстовима о етици самоодбране које смо анализирали у овом раду, понекад означава само делатна одговорност, а понекад морална одговорност у другом смислу, моралне кривице или подложности за моралну похвалу и покуду. Направили бисмо разлику између различитих појмова који могу да се крију иза ових термина зато што је појам моралне одговорности кључан за нека од моралних оправдања самоодбране и битно је разумети на које све начине он може да се схвати. Морална одговорност се, као и делатна, односи на поступке и пропусте. Она подразумева делатну одговорност, али садржи и тај елемент да поступак може да буде одговарајући предмет моралне похвале и покуде. Морална одговорност подразумева морално вредновање поступака делатника. Неко је морално одговоран за свој поступак када је узрочно и делатно одговоран за њега и може да се хвали или куди за њега (Lazar 2009, интернет: 8). Особа која није узрочно ни делатно одговорна, не може да буде ни морално одговорна. Међутим, ако је особа узрочно или делатно одговорна, не значи и да је морално одговорна за свој поступак. Особа која је делатно одговорна, може да буде ослобођена кривице и не може морално да се осуђује, ако за свој поступак има извињења, као што је нескривљено незнање. Особа није морално одговорна ни ако њен поступак испуњава услов вољне радње односно ако је делатно одговорна, али радња коју врши није предмет моралне процене и сматра се морално равнодушном, као што је коришћење мобилног телефона или одлазак у продавницу.

које је заробило у руднику њега и другог рудара, због којег ће, услед недостатка кисеоника, само један од њих двојице моћи да преживи. Овај рудар је крив за то што је створио ситуацију принудног избора између свог живота и живота другог рудара и зато је ствар правде, по Мекмахану, да он, а не невина особа, плати за свој криви поступак.²⁹³ Према Филипу Монтегјуу (Philip Montague), криви узрок лежи у прошлости и криво доводи до опасности и штете по жртву. Монтегју износи пример злог доктора који је прогутао пацијентов пејсмејкер и једини начин да се он поврати и да се пацијент спасе је операција доктора која ће бити фатална по њега. Избор је да ли ће умрети зли криви доктор, или невини пацијент. Монтегју и Мекмахан сматрају да, ако треба бирати између њихових живота, избор треба да буде на штету онога ко је крив и злонамерно је изазвао ову ситуацију.²⁹⁴

Криви узрок је, каже Мекмахан, и особа која је другу особу натерала, присилила, уценила, изманипулисала, наговорила, обманула, или јој је платила да убије другу особу. Иако она сама не представља лично директну претњу за жртву, она је морално и узрочно одговорна за ту претњу њеном животу, али једино кроз поступак који лежи у прошлости.²⁹⁵ Убити криви узрок који не представља претњу не би било дословно убијање у самоодбрани, будући да не би испунило услов истовремености напада и одбране, односно услов неминовности напада, без кога нема ни самоодбране. Убијање кривог узрока схваћеног на овај начин било би нападачко, можда у самоочувању, али не у самоодбрани. Представљање и ових индиректних узрока као кривих узрока приликом примене на рат може да служи томе да се покаже да на основу сличности са кривим узроком, рударем, и цивили који су дали индиректан узрочни допринос у прошлости неправедном рату, на пример, у виду финансијског, или научног доприноса, или у виду подршке власти која је започела рат, могу да буду подложни за убијање и легитимне мете напада у рату, зато што је то праведно.

Направили бисмо ипак разлику између цивила и кривог рудара. У случају кривог рудара и злог доктора, они сами свесно доводе до опасне ситуације у којој намерно угрожавају другу особу и немају људског посредника у томе, који би у узрочном ланцу био ближи повређивању жртве. Они су једини морално одговорни и криви за угрожавање жртве. Осим тога, они се налазе у ситуацији принудног избора између свог и живота особе коју су угрозили, односно, они су присутни у опасној ситуацији и њиховим убијањем не само да би могла да буде спасена невина особа коју су они намерно угрозили, него је њихово убијање нужно да би се она спасла. Њих бисмо могли да назовемо директним кривим узроцима. То су присутни узроци који су узрочно најближи претњи и њихово убијање би ефикасно спасло жртву. Међутим, од ова два директна крива узрока, криви рудар представља и садашњу претњу, а не само прошли узрок претње. Криви рудар, тиме што троши кисеоник, и даље и сам тренутно доприноси претњи, тако да би могао да се сматра и пасивном директном претњом.

Директни узрок, који је и претња, и налази се у ситуацији принудног избора између живота, разликовали бисмо од узрока који су удаљени од претње у узрочном ланцу, који су дали свој допринос у прошлости и нису присутни у ситуацији опасности. У њиховом случају нема ситуације принудног избора између живота, а њихово убијање не би чак било ни убијање у самоочувању, пошто не би могло никога директно и поуздано ефикасно да

²⁹³ McMahan 2002: 406.

²⁹⁴ Montague 1989: 81.

²⁹⁵ McMahan 2009 a: 206.

спасе. Назвали бисмо их "индиректни узрок".²⁹⁶ Индиректни узрок, као што је наручилац убиства, или неко ко наговара другога да убије, није физички умешан у претњу жртви. Он је узрок тако што, на неки начин, мотивише и подстиче нападача да изврши напад, или му омогућава нека неопходна средства и услове за то, односно то је учинио у прошлости. Од њега није могућа самоодбрана. У њиховом случају између њих и жртве постоји бар један људски посредник који представља нападача, или директну претњу и опасност за живот жртве, који се налази у ситуацији присилног избора између живота, и од кога је могућа самоодбрана. Сматрамо да између ове две групе узрока, индиректних и директних који представљају у исто време и претњу, нема релевантних сличности на основу којих би могло да се закључи да ако је морално дозвољено убити једне, треба да буде морално дозвољено убити и друге.

Примењено на рат, цивили, по Мекмахану, могу да буду криви узроци неправедних ратова и неправедних поступака у ратовима.²⁹⁷ Ако је криви узрок морално подложен убијању у миру, а криви цивили су криви узроци, онда су и они легитимне мете напада у рату. Док Мекмахан пореди цивиле са првом врстом узрока, који су присутни и директни, и представљају претњу, која се ефикасно прекида њиховим убијањем, на основу чега показује да је дозвољено убијати и криве цивиле, мислимо да они више одговарају другој врсти, односно индиректним узроцима. Њих није могуће убити у самоодбрани, а вероватно ни у самоочувању, јер не представљају директне пасивне претње, као што је криви рудар, него су допринос дали у прошлости, тако да помоћу директних узрока није могуће доказивати да су цивили морално подложни убијању у самоодбрани.²⁹⁸

То што други човек посредује у повређивању неке особе не значи да је индиректни узрок мање крив, или морално одговоран за свој допринос претњи, и да мање заслужује казну, али његово повређивање не би могло да се сматра повређивањем у самоодбрани. Убијање индиректног кривог узрока који није и криви пролазник, и чијим убијањем жртва не би могла да се заштити, не би могло да се схвати ни као убијање у самоочувању, ако је потпуно ненужно за спасавање жртве. Могло би да се помисли да такво убијање онда нема никакву сврху, али његова сврха би могла да буде приватно спровођење правде, или вршење притиска на некога ко доноси одлуку помоћу застрашивања, ради постизања својих циљева.²⁹⁹ Међутим, убијање ненаоружаних људи без шансе за фер и правично суђење,

²⁹⁶ Мислимо да би требало направити и разлику између индиректних узрока схваћених у овом смислу и ометача који блокира пут бекства, кога Хелен Фроу назива индиректном претњом, пошто би могло да се помисли да је и он на неки начин индиректни узрок претње, али није на исти начин, или да су и они индиректне претње. Ова разлика ће нам бити потребна када будемо расправљали о примени теорија моралног оправдања самоодбране на правила рата и када будемо анализирали аргументе који користе ове појмове да би показали да су и неборци легитимне мете напада захваљујући томе што су у прошлости индиректно допринели неправедној претњи коју упућује њихова земља, на пример гласањем или плаћањем пореза.

²⁹⁷ McMahān 2009 а: 208.

²⁹⁸ Хелен Фроу је покушала да покаже да је и ова друга врста узрока подложна убијању у миру, а онда и у рату, помоћу примера о ометачу на мосту и шефу мафије, о чему ћемо детаљно расправљати у последњем делу рада, али мислимо да између ометача, који она сматра индиректном претњом, и индиректних узрока у овом смислу постоје битне разлике и да овим примерима није успела да покаже подложност цивила за напад.

²⁹⁹ Такво убијање би могло да служи томе да се изврши притисак на владу да прекине рат. Такво насумично убијање цивила које би изазвало застрашивање да би се спровели политички циљеви могло би да се схвати као терористичко, али видећемо у завршном делу рада, да постоје покушаји да се покаже да оно не би било терористичко, него сасвим легитимно ако су цивили који су убијани подложни за напад.

којима непријатељ по свом нахођењу одређује да заслужују смрт као казну и сам је спроводи, без могућности за одбрану, ни на суду, ни у физичком смислу одбране живота, не сматрамо праведним, а одбрамбено сигурно није.

Да бисмо размотрили од које од наведених категорија људи би било морално дозвољено бранити се, и да ли би нека од њих онда могла да представља и основу за одређивање легитимних мета у рату на моралан начин тако да њихова права не би била прекршена њиховим убијањем, проучићемо теорије моралног оправдања самоодбране које предлажу различите категорије људи као легитимне мете примене силе, на основу различитих критеријума и са различитим објашњењима. Мислимо да ниједна од ових теорија, примењена на рат, не може да пружи одговарајуће одређење легитимних мета напада, тако да оно буде морално, да ничија права не буду прекршена, а да рат и даље може да се води.

3.3 Теорије моралног оправдања самоодбране

Теорије које теже да пруже морално оправдање самоодбране могу да се разврстају на различите начине. Оне могу да се деле по томе да ли су усмерене на сам поступак самоодбране, или на учеснике у њему. Оне теорије које имају у виду учеснике могу да буду усмерене на нападача, и на његове морално релевантне карактеристике, или на жртву напада. Теорије моралног оправдања самоодбране могле би да се поделе и на консеквенцијалистичке и не-консеквенцијалистичке, или на теорије које се позивају на права учесника у самоодбрани, и на оне које се не позивају на њихова права. У овом раду ћемо размотрити ову последњу поделу, зато што сматрамо да је прегледна, али и због тога што се теорије самоодбране засноване на људским правима суочавају са проблемом да објасне како то да се убијањем у самоодбрани и одбрамбеном рату не крше права нападача на живот, који остале теорије избегавају. Усмерићемо се на теорије засноване на правима, односно на губитку права убијене особе на живот и на њеној подложности да буде нападнута и убијена, и зато што би, и према Волцеровом традиционалистичком, као и према ревизионистичком редуктивистичком схватању теорије праведног рата, право на убијање у рату и одређивање легитимних мета напада требало да буде морално објашњено помоћу тога што је особа која је легитимна мета изгубила своје право да не буде нападнута због нечега што је сама учинила, тако да се тиме не крше њена права. И остала правила у рату би требало да буду заснована на моралним принципима који се односе на људска права. Теорије моралног оправдања самоодбране, које се позивају на права, покушавају да објасне како права нападача нису прекршена, а могу да служе за заснивање правила рата позивајући се на самоодбрану и помоћу ње на права појединаца. Оне постављају себи задатак да објасне зашто бранилац има право да убије агресора у самоодбрани, али не и обрнуто, и како то да он убијајући нападача не крши његово право на живот, које је својствено сваком човеку. Да би објасниле моралну асиметрију између нападача и бранилаца и да би морално оправдале самоодбрану, ове теорије се позивају на проигравање и губљење права на живот нападача, на спецификовање домашаја права на живот, или на подложност нападача да буде убијен или повређен у самоодбрани.

Теорије моралног оправдања самоодбране, које се не позивају на права особа које се повређују у самоодбрани, су консеквенцијалистичка теорија мањег зла, коју заступа Пол Робинсон, теорија аутономије и правног поретка, која је заснована на Кантовој филозофији,

теорија двоструког ефекта, која је заснована на доктрини двоструког ефекта Томе Аквинског³⁰⁰ и теорија присилног избора између живота и праведне расподеле штете, коју заступа Филип Монтегју, а која се понекад комбинује са теоријом подложности за убијање и губитка права на живот, чиме се добија хибридна теорија.³⁰¹ Можемо да кажемо да постоје теорије засноване на кривици, односно на правди (које као услов за морално оправдану самоодбрану наводе кривицу нападача), али пошто постоје и теорије подложности и теорије присилног избора засноване на кривици и на правди, мислимо да је боље да их раздвојимо.

Теорије које се позивају на права учесника у самоодбрани су класичне теорије природног права, као што су, на пример, Гроцијусова, Пуфендорфова, Хобсова и Локова, и савремене теорије права, међу којима се истичу теорија спецификавања права Сузан Јуниак, теорија проигравања права заснована на кршењу права жртве, Џудит Џарвис Томсон, и теорије подложности, које се разликују по критеријумима и основама подложности за напад и за проигравање права нападача да не буде нападнут и убијен. Теорије подложности и проигравања права могу да буду засноване на кривици и моралној одговорности нападача, или на томе што он представља неправедну претњу и тиме крши права своје потенцијалне жртве.

Различита морална оправдања самоодбране утичу на различито тумачење принципа који морално ограничавају самоодбрану, а када се примене на рат дају различите одговоре на питања ко сме легитимно да буде убијен у рату и због чега, и каква морална ограничења и правила треба да важе у рату за различите стране у сукобу. Прво ћемо укратко размотрити теорије моралног оправдања самоодбране које се не позивају на права и на проигравање права особе која је повређена или убијена у самоодбрани, а затим ћемо испитати теорије које заснивају морално оправдање самоодбране на спецификавању и губљењу права на живот нападача и на његовој подложности за напад и убијање, да бисмо на крају испитали њихову примену на рат и на морална правила у рату. Највише ћемо се усмерити на теорију

³⁰⁰ Теорију Томе Аквинског нећемо детаљно излагати зато што не може да послужи као основа за оправдање намерног убијања у самоодбрани која би могла да се примени на рат и убијање у рату. Према Томи Аквинском, појединцу није дозвољено намерно да убије. Он прави разлику између убијања у индивидуалној самоодбрани и убијања у рату у служби државе, тако да редуктивисти не могу да се позивају на његово учење да би оправдали убијање у рату помоћу самоодбране. Незаконито је, према Томи Аквинском, да човек узме живот другом човеку осим ако је реч о јавном ауторитету који ради за опште добро. Он у чланку 3 питања 64 *Суме теологије* каже да само јавни ауторитет, а не приватна особа сме законито да осуди на смрт и усмрти злочинца, јер је јавном ауторитету поверена брига за опште добро (Aquinas, *Summa Theologiae*, II, II, qu. 64, a. 3, интернет: 5013). Његово мишљење се разликује од става индивидуализма и по њему држава има права која нема појединац. Није законито да човек намерава да убије другог у самоодбрани, осим ако представља јавни ауторитет који се позива на ово као на јавно добро, као када се војник бори против непријатеља. Према светом Томи Аквинском поступци могу да имају два ефекта, један који је намераван и други који није. Поступци су морални у зависности од онога што је намеравано, а не од онога што није и што је случајно. Тако и самоодбрана може да има два ефекта. Први, намеравани, је спасавање живота браниоца, а други је убијање нападача. Отуда овај поступак није незаконит зато што је намера браниоца да сачува свој живот. Ипак, чин самоодбране може да постане незаконит ако је непропорционалан циљу (Aquinas, *Summa Theologiae*, II, II, qu. 64, a.7, интернет: 5023).

³⁰¹ Ова теорија као основу моралне подложности нападача да буде убијен у самоодбрани узима моралну одговорност или кривицу особе која представља претњу, а као објашњавалачку структуру користи теорију наметнутог избора између живота и праведне расподеле штете између угрожених особа.

подложности, засновану на моралној одговорности нападача, зато што се она највише користи у аргументима редуктивистичких индивидуалиста, у корист измене постојећих правила рата, са којом се не слажемо. У последњем делу рада ћемо изнети приговоре који могу да се упуте примени ове теорије на рат и правила у рату.

3.3.1 Теорије моралног оправдања самоодбране које се не позивају на права учесника у самоодбрани

Упознаћемо се укратко са три значајна морална оправдања самоодбране, која нећемо детаљно анализирати, због тога што се не баве објашњењима како права нападача у самоодбрани нису прекршена и не омогућавају, као теорије подложности, свођење правила рата на правила самоодбране. То су теорија одбране аутономије и правног поретка, консеквенцијалистичка теорија мањег зла и теорија присилног избора и праведне расподеле штете. Последња теорија доводи се у везу са теоријама подложности нападача за напад и убијање, и допуњава је, тако да је међу њима најзначајнија за наше разматрање.

3.3.1.1 Теорија самоодбране као одбране аутономије жртве и правног поретка

Према схватању одбране аутономије и правног поретка, самоодбрана је оправдана тиме што брани аутономију нападнуте жртве и правни поредак. Аутономија је приватна сфера личности у којој је она слободна да ради шта јој одговара, све док њено деловање не угрожава сферу легитимних интереса других особа. Ту спадају живот, својина или достојанство другог човека.³⁰² Ово схватање износи правник Џорџ Флечер у неколико својих радова.³⁰³ Према Флечеру, ово оправдање самоодбране је засновано на Кантовом схватању аутономије, као спољашње слободе, које Кант износи у *Науци о праву*. Према Канту, спољашња слобода је независност од самовоље некога другог која присиљава.³⁰⁴ Она се односи на слободу делања, способност да делатник поставља и следи своје циљеве, и да се не покорава туђим изборима. Према Канту, ограничавање спољашње слободе и присиљавање друге рационалне особе може да се оправда једино ако је то нужно да се заштити слобода и ако представља "спречавање препреке слободе".³⁰⁵

³⁰² Према Ролсовом првом принципу правде свака особа је овлашћена на максимум слободе компатибилан са сличном слободом осталих. Свака особа, каже Ролс, треба да има право на најширу схему једнаких основних слобода која је спојива са сличном схемом слобода за друге. Међу основне слободе спада интегритет личности односно слобода личности која укључује слободу од психолошког притиска и физичког напада, право на личну својину, политичке слободе, слобода говора, мишљења и савести (Ролс 1998: 70 – 71). Ове слободе треба да буду једнаке према Ролсовом првом принципу правде. Ове слободе могу да буду ограничене када су у сукобу једна са другом, тако да нису апсолутне.

³⁰³ Fletcher 2000. Fletcher, Ohlin 2008.

³⁰⁴ Кант 1993: 39.

³⁰⁵ Када је извесна употреба слободе препрека слободе по општим законима, то јест неправдо, онда се принуда, која се тој употреби супротставља као спречавање препреке слободе, слаже са слободом по општим законима, односно, праведна је. Према томе, с правом је скопчано неко овлашћење да присили онога ко га оштећује (Кант 1993: 33).

Агресор својим нападом нарушава гарантовану сферу индивидуалне слободе и правни поредак као целину. Када је аутономија угрожена, жртва захтева правни лек. Тужити суду је одговарајући лек у многим случајевима, али не у свим. Први доступан лек је да се искористи сила да се спречи агресија, али само када је то нужно и када је неправедна претња у току, и тако да се спречи кршење Права.³⁰⁶ Самоодбрана је лек намењен да спречи кршење спољашње слободе која је заштићена принципом Права.³⁰⁷ Самоодбрана треба да штити правни поредак тако што даје свакој особи право да одбије и отклони незаконити напад. Имамо дужност да се не мешамо и да не нарушавамо аутономију других људи. Та дужност је реципрочна, јер и остали људи имају дужност да поштују нашу слободу. Према овом схватању, самоодбрана треба да испуни услове незаконитог напада, нужности и неминовности, али не захтева кривицу нападача, нити морално ограничење пропорционалности. Битно је да агресор објективно нарушава аутономију жртве.³⁰⁸ Бранити свој животни простор, по Флечеру, не значи кажњавати нападача зато што је крив, него зауставити објективни напад.³⁰⁹ Слажемо се са тим да самоодбрана није спровођење правде и кажњавање, него заустављање напада.

Према овом схватању постоји аналогија између права појединца на самоодбрану и права државе на одбрану, с тим што се даје предност праву државе, а право појединца се објашњава помоћу права државе на одбрану. Агресорово нарушавање браничевих права одговара нарушавању територије једне државе од стране непријатељских трупа. Као што свака заједница има право да одбије напад силом и поврати аутономију, тако би и свака нападнута особа требало да има право да реагује на агресију против својих основних права.³¹⁰ То не значи да жртва има право да убије, него само има право да предузме мере које су нужне да се спречи кршење њене аутономије.³¹¹ Слажемо се са тим да право на самоодбрану није позитивно право на убијање и да самим тим не може да служи као основа за право на убијање у рату.³¹² Ово схватање, онда, не може да се користи за морално оправдање убијања у рату, одређивање легитимних мета и правила рата.

3.3.1.2 Консеквенцијалистичко оправдање самоодбране и теорија мањег зла

Према консеквенцијалистичкој теорији самоодбрана је морално оправдана као избор мањег зла.³¹³ Самоодбрана је морално оправдана зато што има боље, односно мање штетне последице него њена алтернатива, а то је да самоодбране не буде и да она буде забрањена.³¹⁴ У оквиру ове теорије појављују се аргументи утилитаризма правила и утилитаризма поступака.³¹⁵ Пол Робинсон се сматра главним заступником моралног оправдања

³⁰⁶ Fletcher, Ohlin 2008: 28.

³⁰⁷ Fletcher, Ohlin 2008: 29.

³⁰⁸ Fletcher 2000: 862.

³⁰⁹ Fletcher 2000: 862.

³¹⁰ Fletcher 2000: 860.

³¹¹ Fletcher, Ohlin 2008: 29.

³¹² Идеја да самоодбрана недвосмислено ствара право да се убије, коју бране филозофи који се баве етиком самоодбране је, по Флечеру, искривљавање и изопачење велике правне традиције (Fletcher, Ohlin 2008: 29).

³¹³ Fletcher 2000: 774 – 775, 857 – 858. Wallerstein 2005: 1003 – 1004. Wasserman 1987: 357 – 361.

³¹⁴ Wallerstein 2005: 1003.

³¹⁵ Мил 1960: 9, 14, 20 – 21, 27, 56 – 61, 65 – 66, 68 – 70. Мил 1988: 43 – 45, 105 – 106, 108. Bentham 1991: 313 – 317, 326 – 329. Wallerstein 2005: 1004. Wasserman 1987: 359 – 361.

самоодбране као мањег зла.³¹⁶ Приговор овој теорији, који износе Флечер, Родин, Васерман (David Wasserman) и Валерштајнова (Shlomit Wallerstein), био би да се у случају самоодбране спречава и наноси иста штета, ако су у питању један нападач и један бранилац. Питање је зашто би било мање зло и мања штета убити агресора него браниоца.³¹⁷ Одговор може да буде да агресорова кривица за напад, на неки начин, смањује вредност његовог живота, односно да умањује вредност интереса нападача у односу на интересе жртве. Зато што је крив за то што угрожава интересе браниоца, нападач има права на мање обзира приликом одмеравања интереса.³¹⁸ Још мање би, на овај начин, могло морално да се оправда давање предности животу браниоца у ситуацији када га напада више нападача и он их убија у својој самоодбрани, при чему они могу, али не морају да буду злонамерни и криви. Они могу да имају морално оправдање за свој напад, или да имају извињења. Сматрамо да овај приступ не може да реши проблем моралног оправдања самоодбране од невиног, не-кривог, и од не-одговорних нападача, будући да не може да објасни зашто би била умањена вредност њихових интереса, ако је то умањење засновано на кривици. Родин, Васерман и Валерштајнова сматрају да одговор да кривица умањује вредност интереса и живота нападача, чиме би интереси и живот браниоца постали вреднији заштите, није у складу са принципом једнакости сваког живота без обзира на моралну вредност особа.³¹⁹ Они сматрају да, ако бисмо прихватили да морална вредност особе мења вредност њеног живота, онда би требало узети у обзир цео морални карактер и генералну моралну вредност агресора и жртве приликом доношења одлуке да ли смемо да убијемо у самоодбрани.³²⁰ Консеквенцијализам би требало да узме у обзир не само карактер нападача и браниоца, него и последице по друге људе до којих би довело убијање једног од њих. За већину би биле боље последице када би нападач убио жртву која неће дати никакав допринос свету, а вероватно ће нанети штету, него да жртва убије нападача који може да оствари велику општу корист. То ипак не чини да жртва изгуби право да се брани. Ово показује да самоодбрана, као морално оправдање, не почива на консеквенцијалистичким разматрањима и да може да дође у сукоб са њима. Ни ово схватање самоодбране не помаже нам у објашњавању права на убијање у рату помоћу права на самоодбрану и не пружа објашњење како то да права легитимних мета нису прекршена у рату.

3.3.1.3 Теорија присилног избора између живота и праведне расподеле штете

Схватање самоодбране као присилног избора између живота, у ситуацији наметнутог избора између живота, засновано је на постојању присилног, односно наметнутог избора између живота две особе, од којих ће једна морати да изгуби живот да би друга преживела, до кога је довела једна од особа чији живот је у питању. Оно може, али не мора, да правда самоодбрану помоћу идеје дистрибутивне правде, односно праведне расподеле штете, у ситуацији присилног избора између живота. Овај приступ није заснован ни на правима, ни на заштити аутономије, нити на добрим последицама и избору мањег зла,

³¹⁶ Robinson 1975.

³¹⁷ Wasserman 1987: 358. Rodin 2002: 52. Fletcher 2000: 858. Wallerstein 2005: 1003.

³¹⁸ Fletcher 2000: 858.

³¹⁹ Wasserman 1987: 358, 359. Wallerstein 2005: 1003. Rodin 2002: 52.

³²⁰ Бранилац је можда озлоглашени криминалац, а нападач генијални научник који би пронашао лек против тешких болести, велики добротвор или особа од које зависе многи људи и њихово добро.

него се пре свега доводи у везу са правдом. Неки аутори, као што су Монтегју, Рајан, Норман и Васерман, су мислили да ова идеја има централан значај за морално објашњење и оправдање самоодбране.³²¹

Према овој теорији, појам присилног избора између живота може да обезбеди основу за решавање проблема моралне асиметрије између агресора и браниоца, и објасни зашто је морално оправдано да бранилац убије нападача, али не и обрнуто, иако су у том тренутку обојица претња по живот другога. Објашњење је да док се бранилац суочава са присилним избором између живота, то није случај са агресором, будући да он може да се повуче кад год хоће, спречавајући смрт било које стране.³²²

Верзију схватања самоодбране као присилног избора, која није повезана са идејом праведне расподеле штете и дистрибутивне правде, износи Чејни Рајан (Cheney Ryan), а ону која јесте, Филип Монтегју. Рајан потпуно избегава питање права у моралном оправдању самоодбране. Рајан сматра да морална асиметрија између нападача и браниоца нема везе са њиховим правима и са тиме ко од њих има право да ономе другом узме живот. По њему се разлика између нападача и браниоца састоји у њиховој одговорности за стварање ситуације присилног избора између живота.³²³ Он жели да покаже да је агресор одговоран за то што се жртва налази у ситуацији присилног избора, у којој ће нечији живот бити изгубљен без обзира на то шта жртва ради, тако да је агресор, а не жртва, у крајњој линији, одговоран за то што ће сам изгубити живот.

Рајан износи следећи пример да то поткрепи: војници окупаторске немачке армије су заробили пет чланова покрета отпора у малом грчком граду и наредили градоначелнику да изабере и сам упуца једног од њих, иначе ће их окупатори све убити као и још много невиних људи из града. Рајан поставља питање да ли је градоначелник одговоран за узимање живота ако убије тог једног од петорице заробљеника. По Рајану, он мора да одговара за одлуку да убије ту особу. Али њега не можемо да кривимо за чињеницу што је убијен борац покрета отпора, јер су Немци, а не градоначелник они који су заиста за то одговорни. Није била његова одлука да *убије* ту особу, иако је била његова одлука да убије *ту* особу. Позивање на околности, у овом случају, не би показало да градоначелник има оправдање за свој чин убијања, него радије показује да то није *његов* чин убијања. Према Рајану, питање самоодбране треба третирати на исти начин. По Рајану је положај жртве у самоодбрани аналоган положају градоначелника. Када агресор напада жртву, он тиме ствара ситуацију присилног избора у којој ће нечији живот бити изгубљен, за коју жртва није одговорна.³²⁴ Али жртва може да одреди *чији* живот ће бити изгубљен и бирајући да се брани, жртва одређује да ће то бити агресоров живот. Позивање на самоодбрану показује да права одговорност за узимање живота не почива на жртви, него на самом агресору, јер су његови поступци то учинили неизбежним.³²⁵ Рајан не сматра да бранилац има право да убије агресора, него само да ово убијање не треба рачунати у поступке за које је он

³²¹ Montague 1981, Wasserman 1987, Roose 1990, Norman 1995.

³²² Особа, као што је бранилац, се налази у ситуацији присилног избора између живота ако и само ако се не налази својом грешком и кривицом у таквој ситуацији у којој шта год да уради нечији живот мора да буде изгубљен као резултат њеног деловања (Rodin 2002: 55 – 56). У примерима о самоодбрани један од живота који мора да буде изгубљен у ситуацији присилног избора је браниочев.

³²³ Ryan 1983: 510.

³²⁴ Ryan 1983: 515.

³²⁵ Ryan 1983: 516.

одговоран. Жртва је одговорна једино за избор чији живот ће бити изгубљен. Зато његово схватање самоодбране не може да служи ни као основа за морално оправдање убијања у рату.

Слажемо се са Рајаном да је само нападач, а не жртва, одговоран за ситуацију присилног избора између живота и да он доводи до ње. Међутим, постоје разлике између самоодбране и примера који он наводи. У примеру је окупатор крив и одговоран за присиљавање, али никога не доводи у оно што назвамо "ситуацијом присилног избора", као што то чини нападач. Окупатор не одговара нападачу, а градоначелник не одговара браниоцу. За разлику од нападача и браниоца, који су у ситуацији присилног избора у којој ће један од њих изгубити живот, ни окупатор ни градоначелник нису лично угрожени. Градоначелник, за разлику од браниоца, угрожава безбедне људе и уопште се, за разлику од њега, не налази у ономе што је одређено као ситуација присилног избора између живота, иако је присиљен да бира између живота, али на други начин и у другачијој ситуацији. Он не мора да прави избор, као бранилац, између свог и живота нападача који га је довео у ту ситуацију. Али могли бисмо да кажемо да он доводи члана покрета отпора у ту ситуацију и представља нападача у односу на њега. Окупатор је крив и одговоран за то што ће неко бити убијен, али не доводи другога и не налази се сам у ситуацији присилног избора, за разлику од нападача. Он врши притисак на градоначелника да директно угрози другога и да изабере жртву, при чему ни његов ни живот градоначелника није угрожен, за разлику од живота браниоца и нападача. Рајаново схватање ослобађа одговорности присиљену особу за убијање невиних неугрожавајућих људи, а не даје оправдање за одбрану од самог нападача, што су различите ствари. У Рајановом примеру, без обзира на одсуство одговорности градоначелника, људи које он убија јесу жртве, које никога не угрожавају, а и он сам је жртва и трагична личност присиљена да бира кога ће да убије од људи до којих му је стало и које не жели да повреди. У самоодбрани имамо осећај да бранилац ради нешто морално исправно и оправдано, за шта му није потребно извињење и да нападач није његова жртва. Њега је нападач довео у ситуацију присилног избора између живота. Поред тога, сматрамо да градоначелник, за разлику од онога што Рајан каже, ипак има морално оправдање за своје поступање, које се разликује од оправдања самоодбране, а то је оправдање мањег зла. Он чини зло и бира да убије једног невиног човека само да би заштитио више невиних људи и спречио још веће зло, које би у сваком случају наступило, ако не пристане на учину. Бранилац, за разлику од њега, користи силу у односу на самог нападача да би зауставио његов напад и то је његово оправдање, а не спречавање већег зла.

Рајан и даље покушава да објасни зашто жртва има оправдање да изабере да спасе свој живот, а не агресоров, и износи следећи аргумент који се позива на правду. Он каже да је основни принцип прекршајног права да онај ко је узроковао штету треба да плати, чак и ако није крив за то. Када се тај принцип примени на случај самоодбране, изгледа да може да оправда то што жртва даје предност свом животу, будући да су агресорови поступци довели до ситуације у којој ће нечији живот бити изгубљен.³²⁶ Правично је да агресор претрпи штету до које је довео. У овом објашњењу постоји позивање на правду и оно се разликује од претходног примера са градоначелником, у коме живот губи онај ко ни за шта није крив и никоме не наноси штету. Градоначелник не убија чак ни некога ко узрочно, без кривице, доводи до ситуације присилног избора између живота, што би радио не-криви,

³²⁶ Ryan 1983: 516.

невини нападач. Он убија потпуно безбедног човека који није изазвао присилни избор. Ни окупатори, који су у том случају криви за присилни избор, нити градоначелник који је узрок штете, не трпе штету у том примеру, тако да у њему нема позивања на оно што је фер и правично. Рајан затим критикује схватање да неко треба да претрпи штету у ситуацији где нема моралне одговорности и кривице, него постоји само узрочна одговорност, за штету и присилан избор, тако да је на трагу схватању присилног избора које се позива на правду у расподели штете, према коме одговорна и крива особа треба да плати за штету до које је довела, зато што је то праведно. Да је градоначелник пуцао на окупатора који је крив за то што доводи до ситуације присилног избора између живота, то би више подсећало на случај самоодбране или одбране другог, или да је члан покрета отпора пуцао на градоначелника у самоодбрани, иако он није крив за присилни избор. Према схватању које ћемо следеће да изнесемо, а које се позива на дистрибутивну правду у ситуацији присилног избора између живота, крива и одговорна особа која је довела до те ситуације треба да претрпи штету зато што је то праведно.

Према моралном оправдању самоодбране које повезује ситуацију наметнутог избора између живота са праведном расподелом штете, одосно са дистрибутивном правдом, било би фер и праведно да живот изгуби особа која је крива за то што је до те ситуације дошло. Ово схватање види моралну оправданост самоодбране као ствар правде и праведне расподеле штете у ситуацији присилног избора између живота. Његов главни представник је Филип Монтегју. По њему су ситуације у којима је убијање у самоодбрани најочигледније морално допустиво оне у којима би жртву убио криви нападач уколико она не убије њега. Морална допустивост убијања кривих нападача у самоодбрани може да се објасни позивањем на принцип дистрибутивне правде. Криви нападач је крив за стварање ситуације у којој се неко други, а то је жртва која се брани, суочава са присилним избором између живота. Без обзира на то шта она урадила нечији живот ће бити изгубљен. Једино што она може да уради је да одреди чији живот ће то бити, њен или агресоров. Будући да је нападач крив за стварање ситуације присилног избора, жртви је дозвољено да изабере у своју корист као ствар дистрибутивне правде, односно правде у расподели штете која је неизбежна.³²⁷ Праведно је да крива особа претрпи штету.³²⁸

Према овом приступу, убијање невиних, не-кривих нападача у самоодбрани није морално дозвољено. Монтегју каже да ово и није свеобухватна теорија моралног оправдања самоодбране. То јој није циљ. То је схватање о условима под којима је штета праведно расподељена у ситуацији присилног избора између живота, за коју је неко крив. Оно обезбеђује објашњење морално допустиве одбране од кривих нападача, али не подразумева ништа о самоодбрани од невиних нападача.³²⁹ Ово схватање се не односи искључиво на оправдање одбрамбених поступака. Крива особа која је у питању, за коју је фер да претрпи штету, не мора да буде криви нападач, него може да буде и криви узрок који је неким својим поступком у прошлости довео до садашње штете, као што је злонамерни доктор који је прогутао пацијентов пејсмејкер.³³⁰ Ово схватање би онда била теорија о моралном оправдавању убијања или наношења штете, позивањем на правду, а убијање кривог

³²⁷ Montague 2010: 84.

³²⁸ Montague 2010: 85.

³²⁹ Montague 2010: 88.

³³⁰ Montague 1989: 82.

нападача у самоодбрани би била подврста праведног убијања, која би се правдала праведном расподелом штете.

И Ноам Зохар каже да у ситуацијама трагичног избора између два живота избор може да се направи једино позивањем на моралну кривицу агресора.³³¹ Зохар каже да морална кривица одређује агресора као таквог. Када је искључена кривица, нема ничега што би превагнуло у корист жртве када се одмерава живот у односу на живот.³³²

И Кимберли Ферзан (Kimberly Ferzan) износи морално оправдање самоодбране засновано на правди и кривици агресора. Она разматра услове чије испуњење доводи до моралне асиметрије између агресора и браниоца. Она сматра да до ње доводи кривица, а не опасност, или само неправедна претња коју неко упућује.³³³ Када криви агресор намерно доводи до неоправданог ризика са којим бранилац мора да се суочи, онда он треба да претрпи штету од тог ризика.³³⁴ Браниоцу је тада морално дозвољено да се брани. Праведно је дозволити браниоцу да прерасподели ризик од штете, тако да се она врати назад агресору.³³⁵ Самоодбрана се, према Ферзановој, посматра као ствар праведне прерасподеле ризика између браниоца и агресора.³³⁶ Ферзанова не сматра да постоји јединствено морално оправдање самоодбране које се односи на све врсте нападача и обухвата и криве агресоре и невинне претње.³³⁷ Она сматра да није исправно убити невиног нападача зато што није намерно створио ситуацију присилног избора за браниоца. У том случају су и бранилац и нападач невини. Тада бранилац може да има извињење, али не и оправдање да убије невиног нападача.³³⁸ То би значило да би нападач смео да се брани од самоодбране и да би међу њима постојала симетрија.

Примењено на рат, ово схватање би могло да оправда да су легитимне мете криви злонамерни борци, али не и борци нападачке стране који имају извињење као што су присила и нескривљено незнање, који могу да се упореде са невиним претњама и нападачима у миру. Међутим, оно би могло да подржи схватање да је, чак и ако прихватимо тезу зависности, понекад у рату могућа симетрија између праведних и неправедних извињених бораца, који одговарају невиним нападачима. Легитимне мете би, према овом схватању, могли да буду и криви узроци, односно у случају рата, криви неборци нападачке стране, чије би убијање, ако се нађу у ситуацији присилног избора, могло да спречи штету која би се нанела невиним особама, као што су праведни неборци и борци. Ово схватање допушта и праведно убијање особа које нису нападачи у самоочувању, што није случај самоодбране. Ово схватање користи Мекмахан да допуни своје морално оправдање самоодбране засновано на подложности особе за напад и убијање, тако што му пружа објашњавалачку структуру. Она пружа објашњење моралне асиметрије и образлаже због чега је морално одговорна или крива особа подложна за убијање, чиме се добија хибридно морално оправдање самоодбране, које ћемо детаљније анализирати.

³³¹ Zohar 2004: 750 – 751.

³³² Zohar 2004: 613.

³³³ Ferzan 2005: 733 – 734.

³³⁴ Ferzan 2005: 732.

³³⁵ Ferzan 2005: 734, 738.

³³⁶ Ferzan 2005: 749.

³³⁷ Ferzan 2012: 670.

³³⁸ Ferzan 2005: 734.

Сада ћемо размотрити теорије моралног оправдања самоодбране које узимају у обзир права учесника у самоодбрани, које су нарочито значајне за покушај примене на рат и објашњавање правила рата помоћу права учесника у рату. У ове теорије спадају класичне теорије природног права, савремене теорије права и теорије које се позивају на подложност за напад и убијање одређених категорија људи који испуњавају одређене критеријуме, који се разликују у различитим теоријама које се позивају на подложност. Сматрамо да свођење моралних оправдања и правила рата на оправдања и правила самоодбране може да се спроведе помоћу појма подложности за напад и убијање, који се представља као да је заједнички самоодбрани и рату, и тако их повезује. И класичне и савремене теорије права, које не користе овај појам у изворној верзији, могу да се формулишу и помоћу њега. Пошто се теорије подложности примењују на рат, и то на начин који не сматрамо адекватним, највише ћемо се усмерити на њих да бисмо показали на који начин се примењују и зашто се са тиме не слажемо.

3.3.2 Теорије моралног оправдања самоодбране које се позивају на права учесника у самоодбрани

Међу теоријама моралног оправдања самоодбране које се позивају на права, прво ћемо изложити класичне теорије природног права и друштвеног уговора, као што су Хобсова, Локова, Гроцијусова и Пуфендорфова теорија, затим савремене теорије права, као што су теорија спецификавања права Сузан Јуниак и теорија проигравања права Џудит Царвис Томсон, и на крају теорије које се позивају на подложност нападача за убијање, која је заснована на кривици, или на моралној одговорности подложне особе која не мора да буде крива. Испитаћемо које би категорије људи биле легитимне мете напада у рату када би се ове теорије примениле на рат и да ли би нека од њих могла да одбрани тезу симетрије. Указали бисмо и на тешкоће и приговоре са којима се ове теорије сусрећу.

3.3.2.1 Класичне теорије природног права

Теоретичари природног права, Гроцијус, Пуфендорф, Хобс и Лок наводе право на самоочување и на самоодбрану као природно право.³³⁹ Према свим класичним теоријама природног права, природни закон забрањује наношење штете и повређивање других људи, тако да нападач својим поступком крши природни закон и права жртве и тиме поступа неправедно према жртви.³⁴⁰ Индивидуална самоодбрана се схвата као мали рат међу

³³⁹ Према Хобсу, човек има природно право да користи сву своју моћ и сва могућа средства да би се одбранио (Томас Хобс, *De Cive*, глава II, 2, 3, III, 9, 14, 26, 29, 32, 33, V, 1, 6, VI, 3, XIII, 2, 4. Хобз 1991: 134 – 135, 139 – 143, 146 – 147, 150, 153 – 159, 163 – 164, 167, 175 – 176, 179 – 180, 219 – 221, 291, 302 – 303).

³⁴⁰ Према Пуфендорфу, апсолутна људска дужност, у складу са природним законом, која обавезује све људе, је да не повређују друге. Она забрањује да се оно што је наше оштећује, уништава или одузима од нас (Pufendorf 1994: 158 – 159). Спровођење дужности мира у складу са природним законом треба да је узајамно, тако да ме је онај ко их је прекршио против мене ослободио од тога да их поштујем и овластио ме је да користим неограничену силу против њега или онолико колико сматрам да је одговарајуће (Pufendorf 1994: 259). Према Локу, самоодбрана је део природног закона (Лок 1978: 125). У природном стању постоји природни закон који обавезује свакога и забрањује наношење зла туђем животу, здрављу, слободи и поседу (Лок 1978:

појединцима у оквиру законског стања мира. Према Хобсу и Локу, самоодбрана је средство рата и одступање од мирних средстава, а Гроцијус је назива приватним ратом.³⁴¹

Мекмахан Хобсово схватање самоодбране тумачи као схватање подложности за напад и убијање засновано једноставно на томе што особа упућује претњу и представља опасност за другу особу, иако Хобс не употребљава овај појам. Он критикује Волцера због тога што, наводно, подржава схватање подложности засновано на претњи и опасности примењено на рат, зато што сматра да су сви борци легитимне мете напада. Он каже, као што смо већ навели, да када би особа била подложна нападу и убијању само на основу тога што представља претњу и опасна је, онда би нападу били подложни и праведни нападачи, као што су бранилац и полицајац, и не би смели да се бране од кривог нападача, што не сматрамо да је у реду.

Према овом тумачењу Хобсовог схватања, које прихвата и Томсонова, морално је дозвољено и кривом нападачу да се брани од самоодбране невине жртве, будући да и невина жртва када се брани представља претњу за нападача.³⁴² То би онда било једино схватање самоодбране појединаца у миру које допушта симетрију у самоодбрани, самоодбрану од самоодбране и право узвраћања, чак и за кривог нападача. Нападач и бранилац би, према њему, имали једнака права. Хобс не захтева кривицу нападача, нити невиност жртве да би самоодбрана била оправдана. Овде, за разлику од осталих теорија права, не постоји ни услов неправедног и незаконитог напада за самоодбрану, него услов било каквог напада. Особа има право да се супротстави и оправданом и од државе овлашћеном нападачу. То Мекмахан и Родин сматрају неприхватљивим.³⁴³ По њима, Хобсова теорија допушта превише.

Прво, не сматрамо да је Хобсово схватање самоодбране исто што и схватање подложности засновано једноставно на претњи, а друго, не мислимо да је Волцерово схватање симетрије у рату и његов критеријум за одређивање легитимних мета у рату схватање подложности засновано на било каквој претњи, као што је наводно Хобсово схватање самоодбране, примењено на рат. Волцер се не слаже са овим схватањем и симетријом у самоодбрани у миру, него сматра да симетрија важи једино у рату.

Прво, не бисмо тумачили Хобсово схватање самоодбране као схватање подложности за напад и убијање. Хобс сматра да свако ко је нападнут има право да се брани, нико није изгубио право на живот и право да не буде нападнут, док према схватањима подложности постоје особе које су подложне за напад и убијање, које су проиграле своје право на живот и немају права да не буду нападнуте, нити имају право да се бране. Таквих особа код Хобса нема. Теорије подложности служе томе да објасне моралну асиметрију у самоодбрани, разлог зашто нападачу није морално дозвољено да се брани од браниоца, и зашто нападачева права нису прекршена браничевим коришћењем силе, док у Хобсовој теорији,

12). Човек по природи има власт да очува свој живот, слободу и имовину од напада и повреда других људи (Лок 1978: 51). Кршећи природни закон кривац постаје опасан за друге људе и раскида везу која их обезбеђује од неправде и насиља (Лок 1978: 13). И према Локу дужност уздржавања од силе постоји уколико је узајамна и реципрочна.

³⁴¹ У својим делима *De Cive* и *Левујатан* Хобс каже да је први и основни природни закон тражити мир све док има наде да се он постигне, а када нема, користити сва средства и предности рата. Он води у мир или у самоодбрану (Томас Хобс, *De Cive*, глава II, 2. Хобз 1991: 140).

³⁴² Томсонова каже да по Хобсу и криви агресор сме да узврати на самоодбрану, тако да нема моралне асиметрије у самоодбрани (Thomson 1991: 305).

³⁴³ McMahan 1994: 257 – 258.

на начин на који је тумачи Мекмахан, моралне асиметрије између нападача и браниоца нема, тако да је свако објашњење асиметрије у њој сувишно. Осим тога, када би неко постао подложен за убијање и напад само на основу тога што је опасан и представља претњу, дошло би се у парадоксалну ситуацију да ни бранилац ни нападач немају права да користе силу против оног другог, јер су обојица подложни за убијање, а подложна особа не сме да се брани, али и да обојица имају право да користе силу против оног другог зато што је подложен за такво коришћење силе. Слажемо се да би овакво схватање подложности засновано само на претњи било неприхватљиво, али не сматрамо да је схватање подложности и губљења права на живот и самоодбрану спојиво са Хобсовим схватањем самоодбране и да оно може да се тумачи на овај начин. Према Хобсу, нико не губи право на живот и самоодбрану и то су права којих људи никако не могу да се одрекну и да их изгубе, чак ни ако су криви.

Хобс каже да човек, напуштајући природно стање и ступајући у државу, не може да напусти право да се одупре онима који га нападају силом да би му одузели живот.³⁴⁴ Ово не важи само за невинне жртве напада. По Хобсу, кривци имају једнаку слободу да бране своје животе као и невини.³⁴⁵ Овде је кривица схваћена као морална кривица. Мисли се на особу која је осуђена. Хобс каже да чак и ако је особа праведно осуђена, она није обавезна да послуша суверена ако јој он наређује да се сама убије или рани, или да не пружа отпор онима који на њу навале.³⁴⁶

Мислимо да овде треба нагласити разлику у могућим тумачењима речи "кривица" и "невиност". Мислимо да Хобсова крива особа која сме да се брани није у исто време и претећа и не напада, она није криви агресор, него је осуђена за неки злочин у прошлости. Класичне теорије природног права деле мишљење да право самоодбране припада не-агресору, односно невиној особи. Мекмахан посматра Хобса као да је у томе изузетак. Сматрамо да то није случај, пошто је невина особа у теоријама природног права схваћена као неугрожавајућа и безопасна особа, а не као морално невина, односно она која није крива за нешто. Нападаци, по овим схватањима, нису невини зато што су угрожавајући, опасни и упућују претњу, иако могу да буду морално невини, односно да не буду криви за своје поступање, ако имају неко извињење. То што неугрожавајућа особа која никога не напада, и у том смислу је невина, али је крива и осуђена за неки злочин који је починила у прошлости, сме, према Хобсу, да се супротстави оправданом нападу овлашћеног лица, не мора да значи да и криви нападач, који није невин у овом смислу неугрожавајуће и безопасне особе, сме да се супротстави одбрани особе која се брани од њега. Ако је, према Хобсу, за оправдану самоодбрану довољно да постоји напад, који не мора да буде неправедан, то не мора да значи да је, за наводну подложност за убијање, довољно и да постоји било каква претња или опасност, па и она коју упућује бранилац.

Претња је општији и неодређенији појам од напада и обухвата и одбрану и напад. Нагласили смо већ да је битно направити разлику између браниоца и нападача и не називати их истим именом као што је претња, која је општији појам који их обојицу обухвата, и прикрива разлику између њих, или називати браниоца праведним или оправданим нападачем. Мекмахан је и браниоца и полицајца назвао праведним нападачима. Ако Хобс

³⁴⁴ Хобз 1991: 142.

³⁴⁵ Хобз 1991: 221.

³⁴⁶ Хобз 1991: 219.

допушта одбрану од овлашћеног лица или полицајца, који је по Мекмахану праведни нападач, онда он закључује да Хобс допушта одбрану и од браниоца који је такође, по њему, праведни нападач. Међутим, бранилац није нападач. Иако је он можда крив за нешто друго, али не и за напад, он је невин у оном другом смислу који прихватају теорије природног права, наиме да он никога не напада и да је у тренутку напада безопасна жртва. Браниоца бисмо искључиво звали браниоцем и разликовали бисмо га од нападача и других врста претњи.

Ако Хобсова теорија не би могла да се протумачи као теорија подложности за напад и убијање, онда нема ниједне теорије моралног оправдања индивидуалне самоодбране у миру по којој би се морално оправдање самоодбране заснивало на томе што је неко подложен томе да буде убијен само због тога што једноставно представља претњу односно опасност за другу особу. Тада оваква теорија не би ни могла да послужи као основа за одређивање легитимних мета у рату, према којој су подложни томе да буду нападани и убијани у рату људи који су на било који начин претећи и опасни. Мекмахан тумачи Волцерову теорију као овакву теорију подложности засновану на претњи, која је примењена на рат, и онда је критикује као неприхватљиву. Када би оваква теорија подложности постојала и применила се на рат, тада легитимне мете напада у рату не би били искључиво борци, што је случај код Волцера, него сви људи који су на било који начин опасни по друге као, на пример, неко ко има грип или неку другу заразну болест, а борци који су безопасни не би били легитимне мете напада.

Не мислимо да је по Волцеру критеријум на основу кога неко постаје легитимна мета напада једноставно то што је он опасан и претећи на било који начин, него то што је он борац, а то је посебна врста претње која постоји искључиво у рату.³⁴⁷ И војници представљају борце и легитимне мете само у рату, али не и у миру. Они нису легитимне мете само на основу било какве претње и опасности коју представљају, која може да постоји и у миру, на пример када су заражени, и нису то на основу тога што су опасни и обучени, јер су то и у миру. Иако су војници и у миру обучени за борбу, наоружани и опасни они не представљају ничију легитимну мету напада и не може да се каже да су само због тих својих карактеристика изгубили право на живот. У миру није морално дозвољено да их било ко убије на основу тога. Када би неко убио војника у миру, то би било убиство. Они могу да буду легитимне мете само у борби и у рату, што не постоји у миру. Тако да у миру нема претњи које би њима одговарале и које би могле да изгубе своје право да не буду нападнуте на основу тога што су борци. Зато овом схватању не могу да се упуте приговори из перспективе индивидуалне самоодбране у миру и Мекмаханов аргумент који критикује схватање да је било која претња подложна нападу и убијању не погађа Волцерово схватање према коме су у рату за напад подложни само борци, којима не одговара ниједна претња у миру. Слабост оваквог Волцеровог начина одређивања легитимних мета у рату је недостатак могућности да објасни због чега би неко, једноставно на основу тога што је борац, изгубио право на живот, осим ако је у питању конвенција. Борци су тада легитимне

³⁴⁷ Волцер каже да су војници *који се боре* (аутор) изгубили права на живот и слободу *просто тиме што се боре* (Волцер 2010: 181) (аутор). Као класа су издвојени из света мирољубивих активности (Волцер 2010: 190). Борци су изгубили своја права тиме што су обучени, наоружани, опасни и *боре се*. Критеријум губитка њиховог права да не буду легитимне мете код Волцера је у ствари то што су борци, а не једноставно то што су опасни на било који начин, као што тврди Мекмахан, јер је једноставно бити опасан и представљати претњу много шири појам.

мете једноставно зато што су борци, зато што припадају тој групи која је конвенционално прихваћена за легитимне мете, а не на основу нечега што су лично урадили и за шта су лично одговорни, што би довело до губитка њихових права да не буду нападнути.³⁴⁸

За теорије моралног оправдања самоодбране које су засноване на правима, било да је реч о класичним теоријама природног права или савременим теоријама права, са изузетком Хобса, веома је битно за морално оправдање самоодбране да постоји неправедна сила, неправедан напад на невину жртву, односно нападач који том неправедном силом, односно неправедним нападом, крши права своје жртве. Гроцијусово, Пуфендорфово и Локово схватање самоодбране су, за разлику од Хобсовог, засновани на постојању неправедног напада који жртва није дужна да трпи и који јој чини неправо. Нападач је сам својим неправедним нападом довео до ситуације самоодбране у којој може да буде уништен.³⁴⁹ Нападач је, према Локу, својим неправедним нападом, тиме што је посегао за животом другог човека, сам себе ставио у стање рата са њим.³⁵⁰ Нападач је, каже Лок, неправедним насиљем објавио рат људима и стога може да буде уништен као дивља звер, са којом не може да се има ни друштво ни сигурност.³⁵¹ Према Пуфендорфу, у складу је са природним законом да неко другога не повређује и не наноси му штету без права. Природа је појединцима који живе у природној слободи дала способност да се бране од силе којом им се неправедно прети и да за себе силом захтевају права која им други ускраћују.³⁵²

Када агресор нападне жртву, према Гроцијусу, оправдано је да се она брани. Агресор због свог поступања допушта нападнутој особи да се брани, будући да би је иначе убио, када се не би борила.³⁵³ Гроцијус каже да када је неко нападнут тако да се његов живот налази у неизбежној опасности, нападнути не само да сме да води рат, него сме и са правом да уништи агресора. Такав приватни рат би, по њему, био праведан и законит. Право на самоодбрану произилази директно из бриге за самоодржање, коју имамо по природи, а не

³⁴⁸ Код Волцера се појам невин не поклапа потпуно са појмом безопасан или неугрожавајућ, односно са неким ко није претња. На основу нашег тумачења борца као посебне, а не било какве врсте претње, која би могла да постоји у миру, термин "невин" би код Волцера могао да се поклопи са појмом "неборац", а "не-невин" са "борац", што би био технички термин за учесника у рату. Он каже да је "недужан" технички термин за људе који нису учинили ништа да би изгубили своја права (Волцер 2010: 192). То би одговарало Мекмахановом појму "неподложен за напад". Оба аутора генерално на исти начин одређују појам "невин", као неподложен, али узимају различите критеријуме за подложност. За Мекмахана је невин, односно неподложен, неко ко није морално одговоран за неправедну претњу. Ако је по Волцеру неко подложен за напад зато што је борац и учесник у рату, онда неподложен, односно недужан, за њега значи неборац. За њега су управо неборци изједначени са невинима у рату.

³⁴⁹ Лок каже да "ко год употребљава силу без права, као што то у друштву свако чини када је то незаконито, тај себе ставља у стање рата са онима против којих је на тај начин употребљава, а у таквом стању...сва друга права престају и свако има право да брани себе и да се супротстави нападачу" (Лок 1978: 124). Сила, по Локу, не треба да се супротстави ничему осим неправедној и незаконитој сили (Лок 1978: 111). Ако неко речима или чином објави намеру да посегне за животом другог човека, и настоји другога да доведе под своју власт, то га ставља у стање рата са тим човеком и он тиме излаже свој живот његовој сили у самоодбрани. Према Локу, разумно је и правично да имам право да уништим онога ко ми прети уништењем (Лок 1978: 18).

³⁵⁰ Лок 1978: 19.

³⁵¹ Лок 1978: 15.

³⁵² Pufendorf 1994: 257.

³⁵³ Grotius 2005: 415.

из кривице или злочина агресора.³⁵⁴ Није неопходно да нападач буде крив, према овим теоријама, да би самоодбрана од њега била морално дозвољена. Рекли смо да неправедни нападач не мора да буде крив, него може да буде и невин, у моралном смислу, ако има извињење. Према Гроцијусу и морално невина особа може да нам нанесе неправду, тако да је морално дозвољено бранити се од ње. Ако особа која ме напада није крива, каже Гроцијус, као што је случај са војником који носи оружје са добрим намерама, или са човеком који ме је заменио са неким, или са неким ко није при себи, ја због тога не губим своје право на самоодбрану. Довољно је то што немам обавезу да трпим неправду коју он прети да ми учини, ништа више него што бих био дужан да трпим напад звери.³⁵⁵ Пуфендорф се слаже са тим да дозвољена самоодбрана не зависи од кривице агресора.

Остале теорије природног права, осим Хобсове, могле би да се протумаче као теорије подложности за напад и убијање засноване на неправедној претњи.³⁵⁶ Када би се тако протумачено схватање применило на рат, оно би допуштало да и борци неправедне стране који имају извињења, и у том смислу се сматрају невинима, буду легитимне мете напада у рату. Оно би омогућило и моралну асиметрију међу странама у рату, тако да би легитимне мете напада били само борци на неправедној страни. Будући да је, према Гроцијусу, оправдање самоодбране засновано на постојању неправедног напада, он сматра да није законит ни рат ни одбрана од противника који има праведан разлог за рат. По њему, не постоји право одбране и супротстављања праведном нападу, ништа више него што криминалац сме да се позива на право самоодбране од јавног службеника који врши своју дужност.³⁵⁷ По томе се он не слаже са Хобсом, али ово схватање прихватају савремени аутори као што су Родин и Мекмахан, који бране тезу моралне асиметрије у самоодбрани и рату.

Класичне теорије природног права не баве се проблемом самоодбране од пасивних претњи као што је невини пројектил, које као проблем уводи Нозик, нити од претњи које су потпуно лишене моралне одговорности и извињене за своје поступање, као што је особа са чипом у глави, коју контролише неко други. Савремене теорије права шире расправу о

³⁵⁴ Ако не могу на други начин да спасем свој живот, смем, било каквом силом, да одвратим и одбијем онога ко га угрожава, чак и ако он није крив. Ово право не произилази из кривице и злочина нападача него из привилегије да се браним, коју ми је природа дала (Grotius 2005: 1186).

³⁵⁵ Grotius 2005: 397.

³⁵⁶ Мекмахан ову наводну теорију самоодбране, засновану на подложности чија је основа то што је неко неправедна претња, приписује Елизабет Анскомб. Према теорији подложности заснованој на неправедној претњи чињеница да неко представља неправедну претњу чини особу морално подложном одбрамбеној сили, то јест чини да особа нема право да не буде нападнута у самоодбрани (McMahan 2004 a: 719). Ово схватање самоодбране је усмерено на мету самоодбране, то јест на нападача, и према њему због неправедности своје радње или претње коју упућује другом човеку нападач губи свој имунитет од напада (McMahan 1994: 274). У њему се јавља морална асиметрија између нападача и браниоца, будући да је нападач неправедан. То што је претња неправедна доводи до ове асиметрије. Теоретичари који сматрају да је подложност за напад заснована на неправедној претњи правдају убијање невиних нападача и невиних претњи по тој основи, каже Ферзанова која сматра да је за морално оправдану самоодбрану неопходна кривица нападача, говорећи о Јуниак (Ferzan 2005: 736). Мислимо да схватање самоодбране Елизабет Анскомб уопште није схватање подложности засновано на неправедној претњи, што ћемо касније образложити. Не бисмо тумачили ни теорије природног права као схватање подложности, пошто мислимо да оне у моралном оправдању самоодбране стављају акценат на природна права особе да се брани, на узајамност поштовања права, на кршење мира од стране нападача чиме он доводи себе и браниоца у стање рата и на карактеристике и незаконитост саме радње, а не на особине нападача, његову кривицу и његов губитак права. Мислимо да се ове теорије, као и теорија аутономије, више односе на жртву и на то шта је она дужна и није дужна да трпи, а не на нападача.

³⁵⁷ Grotius 2005: 417.

моралној допустивости самоодбране и на овај вид претњи. Увођење не-одговорних и пасивних претњи у савремену расправу о самоодбрани отвара могућност доказивања могућности моралне симетрије у самоодбрани, која би могла да се примени и на рат и на доказивање могућности моралне једнакости бораца. Међутим, увођење оваквих претњи у расправу још више отежава питање моралног оправдања самоодбране помоћу права и објашњење зашто би овакве претње изгубиле своја права да не буду нападнуте и убијене у самоодбрани, тако да њихова права нису прекршена њиховим убијањем. Будући да је самоодбрана дозвољена од напада, као људске радње, а пасивне претње ништа не раде, док не-одговорним нападачима радња која је у питању уопште не може да се припише и да се сматра њиховом, поставља се питање да ли онда ове претње уопште могу да се сматрају нападачима и да ли је у односу на њих уопште могућа самоодбрана.

3.3.2.2 Савремене теорије права

Две најзначајније савремене теорије које се баве моралним оправдањем самоодбране, позивајући се на права, су теорија спецификавања права Сузан Јуниак и теорија проигравања права Џудит Царвис Томсон. Заједничко им је са класичним теоријама природног права то што самоодбрана одговара на тренутну садашњу непосредну неправедну претњу, када је то нужно. Обе теорије допуштају самоодбрану од невиних пасивних и не-одговорних претњи, тако да имају најшири домашај мета које је морално дозвољено убити у самоодбрани, међу којима су и људи који ништа не раде и уопште нису морално одговорни. Ове теорије могу, и поједини аутори их тако тумаче, да се представе као теорије подложности за напад и убијање засноване на неправедној претњи, односно на кршењу права жртве, будући да је, према њима, неправедна претња она која крши права жртве, иако ниједна од ових представница савремене теорије права не користи појам подложности у својој теорији моралног оправдања самоодбране.³⁵⁸

Представник теорије спецификавања права је Сузан Јуниак. Она сматра да је самоодбрана позитивно право да се користи сила за директно блокирање наносења непоправљиве и ненадокнадиве неправедне штете. Морална допустивост самоодбране заснована је на ономе што је морално дистинктивно за коришћење силе у самоодбрани од неправедне непосредне претње, а то је чињеница да је оно дефанзивно, одбрамбено, односно да директно блокира неминовно наносење непосредне неправедне штете. Сила

³⁵⁸ Ферзанова, Штајнхоф (Uwe Steinhoff) и Мекмахан тумаче Томсонову као да излаже теорију подложности засновану на кршењу права жртве, иако она не износи свој аргумент помоћу појма подложности и не користи експлицитно овај појам у својим текстовима. Штајнхоф каже да према њеном схватању подложности за напад заснованом на правима, људи имају опште право да користе нужну и пропорционалну силу против неправедних претњи свих врста (Steinhoff, интернет: 3) Мекмахан тумачи теорију права Томсонове тако што каже да према схватању самоодбране заснованом на правима особу чини подложном одбрамбеном убијању то што би она иначе прекршила право друге особе (McMahan 2005 а: 387). Ферзанова каже да Томсонова сматра да чак и невини нападачи и претње крше права жртве и отуда су подложни томе да буду убијени (Ferzan 2012: 673 – 674). Мислимо да је у теоријама права фокус више на чињеници кршења права и самој неправедној радњи него на особинама делатника, као што је у теоријама подложности. То је заједничко савременим теоријама права, Локовој теорији и Кантовој теорији заснованој на одбрани аутономије. Оне више узимају у обзир објективне карактеристике напада, него особине и својства нападача. Свака радња која крши права и чини жртви неправу, без обзира на стање у коме се нападач налази, на извињења које има и на његову одговорност, је неправедна. То важи чак и за оно што није радња у уском смислу, као што је падање.

која се користи у самоодбрани одолева, одбија или одвраћа непосредну неправедну претњу, односно одвраћа или одбија наношење непоправљиве неправедне штете.³⁵⁹ Моралне границе права на самоодбрану одређене су условима да сила која се користи буде нужна, неминовна, пропорционална и да не крши права других људи и не наноси им неправедну штету.³⁶⁰

Да би објаснила како је могуће да бранилац неправедном нападачу у самоодбрани не наноси неправедну штету и не крши његова права, и да би објаснила моралну асиметрију међу њима и давање предности браниоцу и његовом животу, Јуниак се позива на спецификацију, то јест ограничење домашаја права на живот, као део моралног оправдања убијања у самоодбрани.³⁶¹ Домашај права на живот је ограничен у зависности од нечијег поступања, којим је право на живот условљено. Не поседују га све особе једнако.³⁶² Услов права на живот је да нисмо неправедна непосредна претња односно опасност, по другу особу, њен живот или пропорционални интерес, тако да право на живот и право да не буду убијени имају само они људи који нису оваква претња.³⁶³ Ова права се враћају када особа престане да представља неправедну претњу и опасност.³⁶⁴ И ово схватање би могло да се протумачи као морално оправдање самоодбране засновано на подложности за убијање, које је засновано на неправедности претње. Међутим, Јуниак истиче да је спецификовање или губљење права само део моралног оправдања убијања у самоодбрани, али не и оно на чему је оно засновано.³⁶⁵ Морално оправдање самоодбране засновано је на чињеници да је та сила одбрамбена и одбија неправедан напад.³⁶⁶ Морална допустивост коришћења силе у самоодбрани не изводи се и не зависи, као ни у класичним теоријама природног права, од кривице особе која представља претњу, већ из чињенице да је она чин одолевања неправедној непосредној претњи,³⁶⁷ тако да је, по њеном схватању, морално дозвољена и самоодбрана од невиних претњи и нападача.³⁶⁸ За разлику од аутора који су морално оправдање самоодбране засновали на правди и кривици, Јуниак предлаже јединствено морално оправдање коришћења силе у самоодбрани и јединствено право на самоодбрану од кривих и не-кривих, активних и пасивних неправедних непосредних претњи.³⁶⁹

Теорија моралног оправдања самоодбране веома блиска теорији спецификовања права, и уз њу најутицајнија међу савременим теоријама самоодбране заснованим на правима, је теорија проигравања права Џудит Царвис Томсон, коју она износи у тексту "Самоодбрана".³⁷⁰ Томсонова сматра да свака особа, када су све ствари једнаке, има право да је друга особа не убије.³⁷¹ Тада се поставља питање шта је са нападачевим правом да не

³⁵⁹ Uniacke 1996: 157, 158, 159, 165, 172, 177, 185, 186, 190, 217, 219, 227, 228, 230.

³⁶⁰ Uniacke 1996: 157, 191.

³⁶¹ Uniacke 1996: 217, 229.

³⁶² Uniacke 1996: 196, 197, 201, 202, 210.

³⁶³ Uniacke 1996: 197, 182, 183, 196, 209, 213, 214, 217, 229.

³⁶⁴ Uniacke 1996: 198.

³⁶⁵ Uniacke 1996: 190, 191, 204, 208.

³⁶⁶ Uniacke 1996: 177, 185, 228.

³⁶⁷ Uniacke 1996: 158, 177, 188, 228, 229.

³⁶⁸ Uniacke 1996: 188.

³⁶⁹ Uniacke 1996: 157, 192.

³⁷⁰ Thomson 1991. Оно што Томсонова зове "невини нападач", Мекмахан зове "невина претња", а оно што Томсонова и Оцука (Michael Otsuka) зову "невина претња", као што је невини пројектил, он зове "неодговорна претња".

³⁷¹ Thomson 1991: 299.

буде убијен, односно са његовим правом на живот. По Томсоновој, жртва сме да се брани од неправедног нападача и да га убије у самоодбрани, због чињенице да би у противном он прекршио њено право да је не убије.³⁷² Зато он нема право да потенцијална жртва не убије њега.³⁷³ И Томсонова нуди јединствено морално оправдање самоодбране које се не односи само на криве, него и на невинне нападаче, али и на невинне пасивне претње које нису нападачи, као што је невини пројектил.³⁷⁴ Ови нападачи и претње претећи да прекрше права другог човека због тога губе своје право да не буду нападнути, па и убијени, што дозвољава браниоцу да их повреди, па чак и убије у самоодбрани. Ни невином нападачу, ни невиној претњи, није дозвољено да узврате силом на самоодбрану жртве, зато што им недостаје право да их жртва не убије у самоодбрани.³⁷⁵ Кривица нападача није неопходна да би он кршио право потенцијалне жртве и није оно што чини морално дозвољеним да се убије криви агресор.³⁷⁶ Према Томсоновој, кршење права је ствар тога шта једна особа узрокује да се деси другој. Оно не захтева кривицу, одговорност, па чак ни радњу прекршиоца права. Губитак права претње и нападача на основу тога што крше права друге особе објашњава асиметрију између нападача и браниоца.

Томсонова и Јуниак праве разлику између убијања невиног пролазника и убијања невинне не-одговорне неправедне претње и нападача. За разлику од невиног пројектила, невини пролазник задржава своје право да не буде убијен, будући да не крши право жртве да не буде убијена, тако да није морално дозвољено убити првог, али је дозвољено убити другог у самоодбрани.³⁷⁷ Особа би прекршила право невиног пролазника када би га убила у самоочувању, да спасе свој живот. Јуниак сматра да убијањем невиног пројектила у самоодбрани његово право на живот није прекршено, зато што он не испуњава услов потребан да би имао то право, наиме да не буде непосредна неправедна претња, док Томсонова сматра да невини пројектил нема право да га жртва не убије, зато што би он прекршио њено право да не буде убијена, иако он ништа не ради, него само пада.

3.3.2.2.1 Приговори савременим теоријама права

У тексту "Самоодбрана и права" Џудит Царвис Томсон схватању спецификовања права на живот упућује приговор циркуларности. Обема савременим теоријама заснованим на правима се упућује и приговор да допуштају превише, да морално оправдавају убијање превише категорија људи, не-одговорне претње и нападаче, па и невинне узроке, који би могли да се поистовете са невиним пролазницима, са чиме се не слажу аутори који заснивају моралну допустивост самоодбране на кривици или на моралној одговорности претње односно нападача.³⁷⁸ Размотрићемо прво приговор да ова теорија допушта превише, а затим приговор да је циркуларна и да има малу моћ објашњавања.

³⁷² Thomson 1991: 308.

³⁷³ Thomson 1991: 302.

³⁷⁴ Uniacke 1996: 229.

³⁷⁵ Thomson 1991: 304.

³⁷⁶ Thomson 1991: 285, 286.

³⁷⁷ Uniacke 1996: 182, 183, 217. Thomson 1991: 292, 299, 300.

³⁷⁸ Аутори који упућују овај приговор су, на пример, Оцука, Ферзанова, Мекмахан (McMahon 1994) и Родин у књизи *Пат и самоодбрана* (Rodin 2002). Они сматрају да није морално дозвољено убити невинну претњу ни

3.3.2.2.1.1 Приговор да теорија права допушта правише

Аутори који заснивају своје оправдање самоодбране на правди, моралној одговорности и кривици нападача, односно претње, не слажу се са савременом теоријом права да самоодбрана може да буде морално допуштена од невинне пасивне претње, не-одговорног нападача и невиног узрока, и да њихова права њиховим убијањем не би била прекршена. Теорија права, по њиховом мишљењу, допушта превише. Изложићемо неколико аргумената који они наводе против убијања невинне не-одговорне претње.

Мекмахан и Оцука (Michael Otsuka) износе аргументе против убијања невинне претње који су засновани на одсуству морално релевантне разлике између невиног пролазника и невинне не-одговорне претње. Мекмахан сматра да међу њима нема довољне моралне асиметрије захваљујући којој би било морално дозвољено убити једног, а забрањено убити другог. Одсуство те разлике они покушавају да покажу изношењем различитих примера убијања, међу којима би требало да постоје сличности, које суочавају са нашим моралним интуицијама. Прва премиса тврди да није морално дозвољено убити невиног пролазника као средство самоочувања. Према другој премиси, нема морално релевантне разлике између не-одговорне претње и невиног пролазника. Из тога следи да није морално дозвољено убити ни не-одговорну претњу у самоодбрани. Мекмахан и сам признаје да је ту најпроблематичнија друга тврдња, да нема морално релевантне разлике између невиног пролазника и не-одговорне претње.³⁷⁹ Он проблематичну премису доказује помоћу тога да није морално дозвољено убити не-одговорни узрок претње, који би могао да се сматра невиним не-одговорним пролазником. Он ту користи пример рудара кога је земљотрес одгурнуо тако да је изазвао урушавање у руднику, али уопште није одговоран за то. Он представља невини не-одговорни узрок претње.³⁸⁰ Пошто нема морално релевантне разлике између не-одговорног узрока и не-одговорне пасивне претње као што је невини пројектил, наине разлика је само у времену изазивања претње, онда није морално дозвољено убити ни невини пројектил. "Узрок" је радњом у прошлости довео до садашње претње, док "претња" представља садашњу опасност, али та разлика нема моралног значаја. Мекмахан сврстава не-одговорне узроке у невинне пролазнике и замера Томсоновој да њена теорија допушта превише, па и убијање невиних пролазника, зато што би допустила убијање не-одговорних узрока, што је неприхватљиво.³⁸¹

О невиним узроцима Томсонова експлицитно не говори, али изричито тврди да није морално дозвољено убијати невинне пролазнике, а пролазник је особа која ни на који начин није узрочно умешана у нечији ризик од смрти.³⁸² Невини директни узрок, који она не разматра као пример, јесте узрочно умешан у изазивање опасности и нечији ризик од смрти,

невиног нападача у самоодбрани, као што није дозвољено убити невиног пролазника. Они сматрају да ове теорије не могу да објасне зашто је морално дозвољено убијати невинне претње, али не и невинне пролазнике, пошто међу њима нема морално релевантних разлика.

³⁷⁹ McMahan 2002: 405, 407, 409, 411. McMahan 2004 а: 720.

³⁸⁰ У књизи *Етика убијања* (McMahan 2002) по Мекмахану други рудар нема право да убије не-одговорни узрок претње како би имао довољно кисеоника да преживи. Не-одговорни узрок је по њему невини, не-одговорни пролазник, кога није морално дозвољено убити.

³⁸¹ McMahan 1994: 258, 280 – 281.

³⁸² Thomson 1991: 298.

и лично представља директну тренутну, али пасивну претњу, тако што троши кисеоник и налази се у ситуацији присилног избора између живота са другим рударом. Пролазник не доводи жртву у ту ситуацију. Не слажемо се са тиме да узроци представљају пролазнике. Зато смо их сврстали у посебну категорију. Не-одговорни узрок у овом примеру није невини пролазник, него и сам представља садашњу, иако не-одговорну и невину претњу, чијим убијањем би друга особа директно могла да спасе свој живот. Са друге стране, слажемо се са тим да нема морално релевантне разлике између ове врсте не-одговорне претње и невиног пројектила и мислимо да ни једног ни другог није могуће убити у самоодбрани, пошто никога не нападају, него једино у самоочувању. Обојица су пасивне претње које угрожавају само својим присуством.

Оцукин аргумент о моралној недозвољености убијања невиних претњи може да се разложи на следећи начин. Прва премиса тврди да није морално дозвољено убити невиног пролазника да бисмо спречили да будемо убијени. Можемо да је назовемо тезом неповредивости пролазника. Друга премиса тврди да је, ако је све остало једнако, убијање невиних претње и невиног пролазника једнако морално допустиво. Ово можемо да назовемо тезом моралне једнакости. Његов закључак је да није морално дозвољено убити невину претњу да бисмо спречили да будемо убијени.³⁸³ Друга премиса, да је једнако (не)допустиво убити пролазника и невину претњу, подразумева да је доказан закључак да није морално дозвољено убити невину претњу, тако да би ово представљало грешку антиципације принципа.

Међутим, да би одбранио проблематичну премису моралне једнакости, према којој нема релевантне разлике по питању моралне допустивости убијања невиног посматрача и невиних претње или нападача, Оцука наводи следећа три случаја убијања невиних пролазника са којима упоређује случај убијања невиних не-одговорних претње.³⁸⁴ Први случај је случај невиних особе према којој јури вагон да је прегази. Једини начин да се она спасе је да на вагон баци бомбу, и да га разнесе, али ће експлозија убити невиног пролазника који се налази у близини. Пошто није морално дозвољено убити невиног пролазника, онда не би било дозвољено ни да се разнесе вагон. У другом случају се невиних особа, без своје кривице, налази заробљена у вагону који јури према другој особи да је прегази. Начин да се она спасе је да баци бомбу и разнесе вагон. Ако жртва разнесе вагон убиће заробљену особу. Особа која је заробљена у вагону је оно што се обично у литератури назива невиним штитом претње. Ако није морално дозвољено убити пролазника поред вагона, нема разлога да буде морално дозвољено убити пролазника у вагону. Промена места особе не би требало да прави моралну разлику. Као што Мекмахан доказује да разлика у времену изазивања претње не чини моралну разлику, тако Оцука доказује да промена места које особа заузима у простору не чини моралну разлику по питању допустивости њеног убијања.³⁸⁵ Трећи случај

³⁸³ Otsuka 1994: 76.

³⁸⁴ Оцука каже у другој премиси да је једнако морално допустиво убити их (Otsuka 1994: 85) а Мекмахан (McMahan 2002: 405) каже да међу њима нема морално релевантне разлике. Трети случај да из моралне једнакости, следи једнакост у моралној допустивости убијања особе.

³⁸⁵ То не мора увек да буде случај, по питању моралне процене поступања те особе. Различито време и место вршења радње може да утиче на опције које жртва има на располагању, тиме на нужност, а тиме на дозвољивост самоодбране и уопште на питање постојања услова за самоодбрану. То је што се тиче перспективе жртве самоодбране. Осим тога, што се тиче самог одређења шта неки поступак представља, као и његове моралне процене, време и место могу да играју значајну улогу. Време и место вршења радње могу да уђу у биће кривичног дела, односно у одређење поступка који се морално процењује. Неко, на пример,

је невини пројектил који пада на другог човека и једини начин да се он спасе је да разнесе претњу. Оцука тврди да би било погрешно убити невине пролазнике у првом и другом случају, будући да промена места невиног пролазника не прави моралну разлику. По њему, нема разлога да се претпостави да није морално дозвољено убити невиног пролазника у другом случају, а да је дозвољено убити не-одговорни пројектил у трећем.³⁸⁶ Разлика међу њима је то што се један налази у претњи, а други представља претњу, али за коју није одговоран.

По Оцуки је убијање човека поред вагона, у вагону, и падајућег човека једнако што се тиче моралне дозвољивости. Исто својство, да нису одговорни за претњу животу другог, присутно је у сва три случаја и чини да није морално дозвољено да се убије невина особа поред вагона, у вагону и падајући човек.³⁸⁷ Одсуство моралне одговорности за упућивање претње им је заједничко, али је разлика између прва два и трећег случаја у томе што трећи упућује претњу. Прва два случаја су пролазници, а трећи је претња. Први пролазник није ни узрочно умешан у претњу. Други није сам узрок претње, али је везан за тај узрок. У случају пројектила који сам јесте узрок претње Оцука уводи критеријум одговорности. Због одсуства одговорности не би било у реду убити га. Разлика између пројектила и посматрача је то што он једини од ова три случаја представља претњу и за разлику од невиног пролазника угрожава живот другог човека, али само својим падањем, а не и својом радњом. Међутим, иако је невини пројектил претња, питање је да ли је он неправедна претња, ако се неправедна претња одређује као она која крши права другог човека. Питање је да ли неко може да крши нечија права ако ништа не ради, или ако радња не може да му се припише, и да ли нечија права могу ипак да буду прекршена ако их нико не крши својом радњом. Ако невина не-одговорна претња ипак не представља неправедну претњу, и не крши ничија права, тада ни теорије проигравања и спецификавања права, не би требало да признају да је морално дозвољено убити је у самоодбрани.

Родин, Оцука, Штајнхоф (Uwe Steinhoff) и Мекмахан сматрају да невина пасивна не-одговорна претња не крши право на живот човека кога угрожава и његово право да не буде убијен, будући да ништа не ради, тако да не престаје да поседује своје право на живот.³⁸⁸ Неко може да крши нечија права само ако је носилац дужности, сматра Родин. А неко може да буде носилац дужности само ако има одређене минималне способности, укључујући способност делања, промишљања, одлучивања и намеравања. Дужности може да има само морални субјекат. Ствар не може да буде носилац права и дужности и нема дужност да се уздржи од падања зато што уопште није морални субјекат. Са тиме се слажемо. Исто важи и за падајућег човека који генерално јесте морални субјекат, али узет као падајући објекат он се у тренутку пада не разликује од камена. Он нема ни право да падне на некога, нити дужност да не падне.³⁸⁹ Овакви случајеви, по Родину, не могу да се процењују помоћу права и дужности. По Мекмахану, права намећу ограничења само поступцима морално одговорних делатника, тако да не могу да наметну дужност тигровима да не нападају или

може да стоји негде где никога не угрожава, или у рупи у тунелу или на мосту чиме блокира пут бекства другој особи. Место на коме се неко налази може да чини разлику између тога да ли он представља пролазника или претњу и да ли је његова радња једноставно стајање или блокирање и ометање некога у бекству.

³⁸⁶ Otsuka 1994: 85.

³⁸⁷ Otsuka 1994: 86.

³⁸⁸ McMahan 2002: 414.

³⁸⁹ Rodin 2002: 86.

камењу да не пада, па ни особама које представљају претњу на начин који не подразумева деловање ни одговорност.³⁹⁰ Оцука каже да се људске претње, које падају као резултат нечега што је потпуно ван њихове контроле, морално не разликују од падајућих нељудских објеката, као што је метеорит, једино што би било лошије уништити их.³⁹¹ Он одбацује претпоставку да невинне претње крше нечије право да не буде убијен ако убију некога.³⁹² На сличан начин и Штајнхоф падајућег човека посматра као ствар, а не као морално одговорног делатника који би могао да буде носилац дужности и који би могао да прекрши нечија права.³⁹³ Са тиме се слажемо. Особа може да има право да је неко не нападне, али не и право да нешто не падне случајно на њу, али питамо се да ли, ако посматрамо невини пројектил као ствар, а не као морални субјекат, он онда има права која су други дужни да поштују и право на самоодбрану, ако их прекрше. Сматрамо да има.

Питамо се да ли невини пројектил убија на исти начин на који би убио нападач и да ли је онда од њега могућа самоодбрана. Оцука каже да, када нас убије метак убице, убио нас је убица, али само је убица, али не и метак, прекршио наша права да не будемо убијени.³⁹⁴ Томсонова сматра да и сеф и клавир могу да убију, ако падну на некога, иако никога не нападају.³⁹⁵ Ако је догађај који се састоји у паду Х-а на жртву убио жртву, онда следи да је Х убио жртву, шта год да је он.³⁹⁶ Тако, по Томсоновој, и падајући човек, иако не напада, убија. Зохар износи приговор овом схватању и тврди да коришћење речи "убити" у овом контексту почива на језичком амбигвитету.³⁹⁷ Штајнхоф мисли да је овај приговор неуместан. По њему, убица који пуца у главу жртве и метак који убија човека, убијају у истом смислу речи "убити". Они, и један и други, доводе до смрти жртве.³⁹⁸ Не слажемо се са овим Штајнхофовим мишљењем и сматрамо да оно није у складу са његовим прихватањем морално релевантне разлике између ствари, које нису носиоци моралних дужности и које нису субјекти намерних вољних радњи, и људи који то јесу, и то у ситуацији у којој су у стању да контролишу своје радње и покрете и могу да се сматрају моралним субјектима, али не и у ситуацији несрећног случаја у коме они немају контролу над оним што им се дешава и у којој су слични стварима. Сматрамо да падајући човек убија на начин на који убија ствар, а да постоји разлика између убиства, као људске радње, коју чини човек као морални делатник, и убијања до кога доводи ствар.

Човек који је извршио убиство је то урадио, док метак који убија није. Човек је морални субјекат, узрок и покретач радње убиства, а метак је његово средство. Метак не одлучује на шта ће бити усмерен. Њега усмерава ка циљу и употребљава човек. За метак који је ствар и средство не може да се каже да је морално или делатно одговоран за убиство, нити да је убица, док човек који га је испалио то јесте. Бесмислено је морално осуђивати метак за то што је довео до нечије смрти и било шта му бранити, наметати му дужности, или га кажњавати, док има смисла морално осудити убицу и људима бранити да убијају

³⁹⁰ McMahan 2002: 413.

³⁹¹ Otsuka 1994: 82.

³⁹² Otsuka 1994: 79.

³⁹³ Steinhoff 2007: 82.

³⁹⁴ Otsuka 1994: 81.

³⁹⁵ Thomson 1991: 288.

³⁹⁶ Thomson 1991: 289.

³⁹⁷ Zohar 1993: 608.

³⁹⁸ Steinhoff 2007: 82 – 83.

једни друге, под претпоставком да они могу да контролишу своје поступке. Човек има моралну одговорност и моралне дужности, које метак нема.

Као што постоји разлика у смислу речи "убити" када је реч о метку и о убици, постоји и разлика између убијања, у случају у ком убица некога нападне и убије као морални делатник, и убијања друге особе својом тежином приликом пада, који падајући човек није добровољно изазвао и за који није ни морално, ни делатно одговоран. Падајући човек се тада у морално релевантном смислу не разликује од ствари и он убија у смислу у коме убија ствар, а не убица. Ако је неко везао у врећу и бацио са стене невини пројектил на другог човека са циљем да га убије, нећемо пројектил сматрати убицом, него онога ко је то урадио. Бачени човек је у овом случају жртва и средство, а не убица и делатник. Не можемо морално да га осуђујемо за то што доводи до смрти друге особе, док човека који га је бацио можемо. Он није прекршио права друге особе да не буде убијена, јер не постоји право да некога не убије нека ствар у несрећи, него право да га не убије својом радњом други човек као делатник и морални субјекат. Не можемо да кажемо да он убија онога на кога пада у истом смислу у коме га убија онај ко га је бацио, и да су обојица убице и једнаки у моралном смислу и да убијају у истом смислу речи "убити". То изједначавање би било последица тога када бисмо прихватили да нема разлике између два смисла речи "убити". Не мислимо да постоји право да се на некога случајно не падне, тако да мислимо да теорија заснована на правима има проблем да објасни због чега невини пројектил не би имао право да се брани од човека на кога пада.

Ако је морално оправдање самоодбране засновано на томе што особа која представља претњу крши права другог човека да не буде убијен, у смислу у коме то ради морални субјекат, онда не би требало да постоји право на самоодбрану од не-одговорних претњи као што је невини пројектил. Не-одговорна претња би тада задржала право на самоодбрану од самоодбране.³⁹⁹ Теорија Томсонове би могла да се схвати и на други начин, и тада би се поклопила са Штајнхофовим схватањем самоодбране, према коме падајући човек не крши права жртве, у смислу да *он то ради*, јер не ради ништа, али су права човека на кога пада ипак објективно прекршена, због чега је падајући човек ипак неправедна претња.⁴⁰⁰ Штајнхоф каже да у овој ситуацији сукоба права падајућег човека и човека на кога он пада обојица имају оправдање и моралну дозволу да се бране. Међу њима нема моралне разлике. Сваки од њих у тој ситуацији сме да се брани и да у самоодбрани убије оног другог, тако да је, по њему, ситуација невине претње и невине потенцијалне жртве случај симетричне одбране.⁴⁰¹ Случај симетричне одбране би могао да служи као противпример тврђењу да увек мора да постоји морална асиметрија у самоодбрани, и у осталим сукобима између појединаца у миру, које редуктивистички индивидуалисти користе да би показали да мора да постоји и морална асиметрија међу учесницима у рату и да нема моралне једнакости бораца.

Сматрамо да самоодбрана од падајућег човека ипак није могућа, него да би његово убијање било убијање у самоочувању, пошто он никога не напада и ништа не ради, него само пада. Самоочување је шири појам од самоодбране и обухвата и одбрану и напад у

³⁹⁹ Не-одговорна претња која има несрећан положај у узрочном ланцу не губи своје право на живот. Она има право да се брани од одбрамбене акције своје жртве и тада је њена самоодбрана оправдана (McMahan 2002: 417).

⁴⁰⁰ Steinhoff, интернет: 3.

⁴⁰¹ Steinhoff 2007: 88 – 91.

самоочувању. Ако човек на кога пројектил пада извуче оружје са намером да га разнесе и нишани у њега са циљем да га убије, он више није невина жртва него је нападач, невини нападач који напада у самоочувању у страху за свој живот. Он једини у овој ситуацији нешто ради, док пројектил само пада. Када би падајући човек исто имао оружје и кренуо да пуца у невиног нападача који пуца на њега, да би га спречио да га убије, онда би он поступао у самоодбрани од невиног нападача. Онда овде имамо случај сукоба невиног нападача који поступа у самоочувању и невине претње, која поступа у самоодбрани, а не случај симетричне самоодбране. То не значи да у њиховом сукобу не би било симетрије. Он би више одговарао ситуацији крајње нужде у коме постоји симетрија и сукоб права учесника. Показивање могућности симетрије у самоодбрани и у ситуацији крајње нужде у миру показало би да није тачно да су сви сукоби у миру асиметрични и да је у њима само једна страна у праву. То би онда могло да важи и за рат. Међутим, сматрамо да то што је могуће да у сукобима у рату и миру понекад постоји морална равноправност и симетрија, није довољно да заснује моралну једнакост бораца као принцип који универзално важи. Ипак, могућност симетрије у самоодбрани, или тачније, у ситуацији крајње нужде и сукоба права у миру, показује да ни морална асиметрија у сукобима у миру није универзална, тако да не мора да важи ни у рату.

3.3.2.2.1.2 Приговор циркуларности и мале моћи објашњавања

Томсонова упућује приговор циркуларности теорији спецификавања права. Према њој, сваки покушај да се самоодбрана објасни преко ограничавања права на живот је циркуларан, односно садржи грешку *circulus viciosus*.⁴⁰² Домашај права на живот може да се ограничи у моралном смислу, као што то чини Јуниак, тако што је оно одређено (спецификовано) као да се састоји само у праву да се не буде неправедно убијен.⁴⁰³ По овом гледишту, напад и убијање крши право на живот жртве једино ако је неправедно, а неправедан је онај напад који крши право на живот жртве, што је циркуларно. Нападачево право на живот, схваћено као право да не буде убијен, није прекршено у самоодбрани, јер нападач нема било какво право да не буде убијен, него само право да не буде неправедно убијен, а ако је убијен у самоодбрани није убијен неправедно, а није убијен неправедно у самоодбрани, јер његово право на живот није прекршено.

Томсонова овој теорији упућује и приговор да има малу моћ објашњавања. Није јасно како позивање на права која имамо или немамо може да објасни зашто је браниоцу дозвољено да убије, а нападач нема право да не буде убијен. Тај приговор упућује и Родин.⁴⁰⁴ По Родину, бранилац не добија право да убије зато што је агресор изгубио право на живот, него су право на убијање и одсуство агресоровог права на живот у ствари иста морална чињеница описана из две различите перспективе.⁴⁰⁵ Теорија спецификавања права је празна, објашњава исто истим, односно не показује зашто је морално оправдано убити нападача у самоодбрани, него само констатује да је оправдано. Исто би важило и за теорије моралног оправдања самоодбране утемељене на подложности за напад и убијање

⁴⁰² Thomson 1976: 7.

⁴⁰³ Thomson 1976: 7.

⁴⁰⁴ Rodin 2002: 76, 77.

⁴⁰⁵ Rodin 2002: 75, 76.

заснованој на кршењу права и на неправедном нападу. Право агресора да не буде убијен неправедно у самоодбрани није прекршено, јер он није убијен неправедно, а није убијен неправедно у самоодбрани, јер његово право да не буде убијен неправедно није прекршено у самоодбрани. Схватању подложности нападача заснованом на кршењу права је, по Родину, потребан неки елемент који би му дао дубљу објашњавалачку моћ, да бисмо објаснили зашто бранилац има право да убије, а агресор нема право на живот у тренутку напада.⁴⁰⁶

Подсетили бисмо да теорија спецификавања права није целовито и потпуно морално оправдање убијања у самоодбрани, које може да се протумачи као наводно схватање подложности засновано на кршењу права и неправедној претњи. То је само део теорије који покушава да објасни моралну асиметрију, због чега права нападача нису прекршена у самоодбрани и зашто он нема право на самоодбрану од самоодбране. Код Јуниак она није потпуно морално оправдање и не представља оно на чему је морално засновано право на самоодбрану. Право на самоодбрану је, по њеном мишљењу, засновано на чињеници да је одбрамбено, да одбија и зауставља напад.

Постоје покушаји да се проблеми циркуларности и мале моћи објашњавања теорије моралног оправдања самоодбране, засноване на кршењу права и постојању неправедне претње, реше тако што се за подложност за напад уводе други критеријуми, осим кршења права жртве, као што су кривица или морална одговорност особе која упућује претњу. Размотрићемо сада теорије моралног оправдања самоодбране које се позивају на подложност нападача за напад и убијање која је заснована на његовој кривици или моралној одговорности. На крају рада ћемо се осврнути на приговоре који могу да се упуте Мекмахановој теорији подложности заснованој на моралној одговорности примењеној на рат.

3.3.2.3 Теорије моралног оправдања самоодбране засноване на подложности за напад и убијање

Једно од моралних оправдања коришћења силе у самоодбрани, које може да резултира убиством, је да је агресор себе учинио подложним за коришћење дефанзивне силе, па и за убијање, неким својим морално релевантним карактеристикама, односно својим сопственим понашањем, као што је, на пример, неправедан напад, морална одговорност или кривица. Сматрамо да без појма подложности за напад и убијање, свођење правила рата на морална ограничења самоодбране, и моралног оправдања убијања у рату на морално оправдање самоодбране, не би било могуће. Појам подложности омогућава свођење моралних оправдања и правила рата на морална оправдања и правила самоодбране, тако што је укључен и у једно и у друго, и на тај начин повезује различите области живота у којима се јављају морална оправдања за убијање и њихова морална ограничења. Он повезује ова оправдања и правила у рату и миру, у која је укључен, а која без њега не би могла да се представе као да је реч о истим правилима. Зато једино теорије подложности,

⁴⁰⁶ Ово, по Родину, може да се постигне једино идентификовањем неког релевантог својства односа између агресора и браниоца. Својство које, по њему, обезбеђује захтевано објашњење зашто жртва има право да убије агресора, је кривица агресора за напад (Rodin 2002: 77).

међу теоријама моралног оправдања самоодбране, могу да служе редуктивистима за свођење правила рата на самоодбрану. Подложност за напад и убијање објашњава моралну асиметрију између нападача и браниоца, зашто права нападача нису прекршена када га бранилац убија у самоодбрани у миру, као и зашто он нема право да се брани. Подложност би онда могла да објасни и моралну асиметрију у рату, због чега је неко одређен за легитимну мету у рату имајући у виду његова права, а не једноставно припадност групи војника или цивила, и зашто он не би имао право на одбрану.

Појам подложности за напад и убијање има централну улогу у овим теоријама и јавља се у свим кључним појмовима који су повезани са моралним оправдањем и ограничавањем самоодбране, као што су неправедна претња и штета, невиност, пропорционалност, а укључен је и у правило минималне силе. Подложност за напад или убијање, по Мекмахану, одговара губитку права да се не буде нападнут, односно убијен. Бранилац употребом силе против нападача, па чак и његовим убијањем, не крши његова права да не буде нападнут и убијен и не чини му неправду, зато што је он подложен убијању, и своја права је изгубио, односно проиграо.⁴⁰⁷ Нападач који је подложен нападу нема морално право да се жали што је повређен или убијен у самоодбрани.⁴⁰⁸ Подложна особа нема право на одбрану од самоодбране или од напада коме је подложна. Морално је дозвољено убити било који број особа које су подложне убијању, и не сматра се претераним. Бранилац не дугује нападачу компензацију за штету коју му је нанео.⁴⁰⁹

Подложност нападача за повређивање, одбрамбени напад или убијање у самоодбрани може да се заснује на различитим основама, на пример, на представљању једноставне претње и опасности, или неправедне претње за друге особе, на кршењу права браниоца, на кривици или на моралној одговорности за неправедну претњу нападача, односно претње.⁴¹⁰ На основу тих различитих критеријума подложности разликујемо

⁴⁰⁷ McMahan 2005 а: 386. McMahan 2009: 10.

⁴⁰⁸ McMahan 2009 а: 8.

⁴⁰⁹ Ferzan 2012: 669, 673.

⁴¹⁰ Мекмахан представља теорију моралног оправдања самоодбране Елизабет Анскомб као да је то теорија подложности заснована на неправедној претњи (McMahan 1994). Са тим тумачењем њеног схватања самоодбране се не бисмо сложили. Он је то могао да закључи на основу њене следеће реченице која се односи на рат, али не и на самоодбрану појединца у миру. Анскомбова у тексту "Рат и убиство", говорећи о легитимним метама у рату, каже да би људи који су нападнути, били не-невини, потребно је да буду ангажовани у објективно неправедној радњи коју нападач има право да учини својом бригом или би требало да га неправедно нападају (Anscombe 1981: 53). На основу ове реченице Мекмахан тумачи да она сматра да је дозвољено убити нападача у самоодбрани зато што он упућује неправедну претњу. Он њено наводно схватање моралног оправдања самоодбране, које назива "Неправедна претња" излаже на следећи начин. Према овом схватању, чињеница да неко представља неправедну претњу чини да та особа нема право да не буде нападнута у самоодбрани (McMahan 2004 а: 719). Мекмахан тако тумачи схватање самоодбране Елизабет Анскомб, за које сматрамо да у ствари није теорија индивидуалне самоодбране у миру, него се односи само на одређивање легитимних мета у рату. Сматрамо да за Анскомбову ту уопште није реч о теорији моралног оправдања индивидуалне самоодбране у миру, него о неправедној претњи као критеријуму за одређивање легитимних мета у рату. Анскомбова не користи појам подложности за напад и убијање. Њено схватање о индивидуалној самоодбрани највише одговара доктрини двоструког ефекта светог Томе Аквинског. То закључујемо на основу тога што Анскомбова у тексту "Mr Truman's Degree" каже да што се тиче личне самоодбране, ако неко убија човека који га напада, то мора да буде случајно. Ако неко има за циљ да га убије, чак и ако се брани, то је убиство. Она не прихвата да је морално оправдано за појединца да намерно убије другог човека у самоодбрани, тако да њено схватање самоодбране не може да буде основа за морално оправдање убијања у рату. Она прави разлику између намерног убијања легитимних мета у рату и убијања у индивидуалној

неколико различитих схватања моралног оправдања самоодбране која су заснована на подложности за напад и губитку права на живот агресора. Теорије подложности засноване на кривици и моралној одговорности, које ћемо следеће размотрити, покушавају да реше проблем циркуларности и мале моћи објашњавања са којима се сусрећу теорије које се позивају на неправедан напад и кршење права. Сматрамо да ни овде није реч о потпуним теоријама моралног оправдања самоодбране, него само о објашњењима моралне асиметрије између нападача и браниоца, којима ће бити потребна допуна, тако да ћемо, затим, размотрити и хибридную теорију ових теорија подложности и теорије дистрибутивне правде и праведне расподеле штете, која даје објашњење због чега је морално дозвољено убити нападача који испуњава ове критеријуме.

3.3.2.3.1 Теорија подложности заснована на кривици нападача

Критеријум подложности за доношење штете и убијање у самоодбрани је, према теорији подложности заснованој на кривици, кривица нападача за неправедну претњу. Према овом моралном оправдању самоодбране није толико битна чињеница напада, колико кривица особе која је подложна за напад и убијање, тако да подложна особа не мора да буде искључиво нападач. Ужа верзија схватања подложности за напад и убијање заснованог на кривици приписује подложност само за *криво упућивање* неправедне претње, а шира верзија приписује подложност за *криву одговорност* за неправедну претњу. Према широј верзији, особа може да буде подложна садашњем нападу и убијању ако је то нужно да се одврати неправедна претња за коју је она одговорна кроз прошлу криву акцију, иако сада више није део претње.⁴¹¹ Ово схватање оправдава намерно преусмеравање и пребацивање штете са невинне особе на кривог агресора, али и на криви узрок штете, који не мора да представља непосредну претњу.⁴¹² Ово схватање не пружа морално оправдање за самоодбрану од невинних нападача, мада пружа оправдање за убијање кривих особа које нису нападачи. Оно подразумева да нема јединственог моралног оправдања за убијање у самоодбрани, него постоји више различитих оправдања за различите случајеве самоодбране, као што су криви и не-криви нападачи и претње, и не може да обезбеди потпуну основу права на самоодбрану.⁴¹³ Аутори који прихватају морално оправдање самоодбране засновано на

самоодбрани које не сме да буде намерно, коју је Мекмахан превидео у свом тумачењу. По мишљењу Елизабет Анскомб једино држава, која је задужена да брине о општем добру, заиста има ауторитет да нареди намерно убијање да би заштитила свој народ. На сличан начин Тома Аквински говори о томе да појединац нема право намерно да убија, тако да убијање у самоодбрани мора да буде ненамерно. Закон без силе, по њој, није делотворан. Слуге закона понекад побуњенике и криминалце морају да зауставе силом (Anscombe 1958, интернет: 68). Анскомбова сматра да је ово такође и основа права државе да нареди народу да се бори са спољашњим непријатељем који неправедно напада њих или нешто њихово (Anscombe 1958, интернет: 69). Право да се напада с циљем да се убије по Анскомбовој припада само владарима и онима којима они заповедају да то ураде, с циљем да се заустави неправедан напад (Anscombe 1961, интернет: 2 – 3). Са тиме се редуктивистички индивидуалисти, који сматрају да држава нема већа права на коришћење силе него појединци који је чине, не би сложили.

⁴¹¹ McMahan 2005 а: 390.

⁴¹² McMahan 2002: 406.

⁴¹³ McMahan 1994: 263.

подложности чија је основа кривица нападача, су Мекмахан у тексту "Самоодбрана и проблем невиног нападача" из 1994, Родин у књизи *Рат и самоодбрана* и Кимберли Ферзан.

Кимберли Ферзан сматра да је кривица нужан услов да би неко био подложен коришћењу одбрамбене силе против њега.⁴¹⁴ Криви агресор својим нападом проиграва своје право да му жртва не нанесе штету у самоодбрани и постаје подложен одбрамбеној сили, тако да његова права нису прекршена браничевим коришћењем силе.⁴¹⁵

Родиново морално оправдање самоодбране у књизи *Рат и самоодбрана*, такође се позива на кривицу агресора за напад и невиност браниоца, као и на запажања о реципрочности моралне обавезе.⁴¹⁶ По њему је морална допустивост самоодбране заснована на кривици агресора. Родин сматра да његов предлог да подложност за напад буде заснована на кривици нападача избегава приговор циркуларности који је упућен теорији права и једноставне спецификације права на живот. По њему, он обезбеђује објашњење моралне асиметрије између жртве и агресора, које није циркуларно. Родин то објашњава на следећи начин. Неко има право на живот, и ако агресор изврши напад на његов живот, у одсуству било каквих специјалних оправдавајућих околности, он му наноси неправду. Зато што је жртва невино, а агресор крив за агресију, његово право - захтев у односу на жртву, да она не користи нужну и пропорционалну смртоносну силу против њега, је изгубљено (проиграно). Отуда жртва има право - слободу да га убије.⁴¹⁷ Према томе, када неко напада

⁴¹⁴ Ferzan 2005: 734.

⁴¹⁵ Ferzan 2012: 669, 672, 673.

⁴¹⁶ Rodin 2002: 5.

⁴¹⁷ Савремени аутори који се баве проблемом моралног оправдања самоодбране позивајући се на права и подложност нападача да буде убијен, користе појмове правника Веслија Хохфелда као што су право, захтев, не-захтев, дужност и слобода, као и појам подложности. Хохфелд је показао да термин "право" има неколико различитих значења. Он основне правне односе приказује у шеми супротности (супротстављености) и корелата. Корелати описују релацију из различитих перспектива, на пример, из перспективе субјекта и објекта самоодбране, то јест браниоца и нападача. Они се односе на различите делатнике. Релације првог реда су захтев, дужност, слобода (привилегија) и не - захтев (не - право). Синоним за термин "право" у строгом и правом смислу био би "захтев". Особа има право - захтев ако полаже право на нешто. Корелат ове правне релације која се зове "право" или "захтев" је дужност (Hohfeld 1912: 9, 10). Ако особа X има право - захтев на нешто у односу на особу Y, еквивалент и корелат тога је да Y има дужност према X. Ако неко, на пример, има право - захтев да не буде нападнут или убијен у односу на остале људе, онда други људи имају дужност да га не нападну односно не убију. Друго значење речи "право" је привилегија (повластица), односно слобода. Док је право - захтев нечије позитивно право, односно захтев у односу на другу особу, привилегија је нечија слобода од права или захтева другог. Право - слобода је супротност и негација дужности коју би имала друга особа, а корелат је њеног не - права (непостојања права), у смислу не - захтева друге особе. Особа која има слободу у односу на некога, нема дужност према тој особи, будући да она нема право - захтев према њој, или другим речима има не - захтев. Слобода представља дозволу да се нешто ради и састоји се једноставно у одсуству обавезе према другој особи да се поступи другачије (Hohfeld 1912: 10, 15, 20, 22). О самоодбрани Весли Хохфелд каже следеће. Ако X нападне Y изазивајући у њему страх од повреда и за живот, то ствара у Y привилегију или слободу самоодбране, што значи право - слободу, да користи довољну силу да одврати X-ов напад (Hohfeld 1912: 6,7). То значи да бранилац који има право - слободу да се брани нема дужност према нападачу да се уздржи од самоодбране. Нападач нема право, то јест има не - право, односно не - захтев да се бранилац не брани од њега, и да се уздржи од коришћења силе у самоодбрани од њега. То није позитивно право нити право - захтев браниоца да убија нити губитак права - захтева нападача да не буде нападнут и убијен. Нема уопште речи о подложности за напад и за убијање, односно не - права (не - захтева) у односу на напад и убијање, а сматрамо да је управо то подложност за убијање, не - право да се не буде нападнут и убијен. Међутим, нападач и даље има своје право - захтев на живот и да не буде нападнут. Нападач, према Хохфелду, једноставно нема право - захтев да се бранилац уздржи од своје самоодбране, нити право да се жали ако до одбране силом дође. Нападач, прекршивши дужност да не напада другу особу, крши право - захтев жртве да

агресора да би се одбранио, он не крши његово право на живот, и не наноси му неправду. Зато што му не наноси неправду, бранилац не проиграва своје право на живот.⁴¹⁸ Сматрамо да жртва има право - слободу да зауставља напад силом, што није исто што и дозвола за убијање, која би била основа за дозволу за убијање у рату.

Родин у тексту који је касније написао критикује гледиште подложности за убијање у самоодбрани засновано на кривици и претпоставку да дефанзивну штету треба усмерити према страни која је највише крива за неправедну претњу. Имати одређен степен кривице за неправедну претњу није довољан услов за подложност дефанзивној сили.⁴¹⁹ Он то илуструје следећим примером. Замислимо случај психопате који прети нашем животу, који је пуштен из болнице због финансијске кризе у здравственом систему. Финансијска криза је директан резултат криминалне преваре у вези са финансијама коју је извршио министар здравља, при чему је био потпуно свестан да ће његови поступци довести јавност у опасност. Претпоставимо да можемо да спасемо свој живот или тако што ћемо да убијемо психопату који нас напада, или министра здравља. Било би дозвољено убити психопату у самоодбрани, упркос његовој смањеној одговорности, али не би било дозвољено убити министра здравља и поред тога што има већу моралну одговорност за постојање неправедне претње.⁴²⁰ Родин сматра да ипак није довољно то што је неко морално крив и одговоран за претњу коју упућује неко други, да би постао подложен убијању. За овај случај не бисмо могли да кажемо да је случај самоодбране, пошто министар здравља није нападач.

Теорија моралног оправдања самоодбране заснована на правди и кривици подложне особе оправдава и превише и премало, превише, у случају моралног оправдања убијања кривог иницијатора и кривог узрока, који нису ни претње ни нападачи, што не би могло да се протумачи као самоодбрана, него понекад као самоочување, или као приватно спровођење правде, а премало, јер не би допуштала убијање невиних и извињених нападача. Када би се ово схватање применило на рат, према њему не би било морално допуштено убијати борце праведне стране, борце неправедне стране који имају извињења, али би легитимне мете напада у рату били криви борци и неборци неправедне стране, који су злонамерни, свесни да доприносе неправедном рату и немају извињење за то.⁴²¹ Пошто

не буде нападнута. Онда он не губи своје право - захтев на исту ствар, то јест право да не буде нападнут, које је браниоцу угрозио, као што би било према теорији губљења права и подложности за напад, или своје право - захтев на живот или да не буде убијен. Није реч је о томе да смо, када неко крши наша права, ослобођени дужности да поштујемо њихова одговарајућа права, него нисмо дужни да поштујемо и трпимо њихово непоштовање наших права и имамо право - слободу да их у том непоштовању и кршењу наших права зауставимо и спречимо, ако је неопходно и силом, ако нема другог начина и нема овлашћених људи да нам помогну. Наше заустављање других коришћењем силе, када нема мирне алтернативе, не може да се тумачи као напад јер то није, нити је дозвола за одбрану позитивно право на напад и убијање. То није ни дозвола и слобода на напад и убијање, као што то сматра Родин. То није исто као када би бранилац имао право на напад или на убијање нападача, из кога би онда могло да се изводи право на напад и на убијање у рату.

⁴¹⁸ Rodin 2002: 79.

⁴¹⁹ Rodin 2008: 49.

⁴²⁰ Rodin 2008: 48.

⁴²¹ Криви неборци би могли да се упореде са кривим министром здравља. Према Родиновом схватању, они ипак не би били подложни томе да буду намерно нападани и убијани у рату иако понекад имају већу одговорност и кривицу за неправедан рат него борци који се боре у њему и иако сматрамо да би било више фер и праведно да те криве особе које доводе до рата претрпе штету до које су саме довеле, него велики број невиних бораца и небораца.

схватање подложности за напад засновано на кривици, примењено на рат, и даље не може да објасни зашто би извињени борци неправедне стране били легитимне мете напада у рату, схватање подложности за убијање у самоодбрани засновано на моралној одговорности, које ћемо следеће размотрити, шири спектар легитимних мета и нуди морално оправдање и за убијање извињених неправедних бораца.

3.3.2.3.2 Схватање подложности засновано на моралној одговорности

Схватање моралног оправдања самоодбране заснованог на подложности нападача, која се темељи на његовој моралној одговорности, износи Џеф Мекмахан. Он напушта схватање подложности засновано на кривици које је бранио у тексту из 1994, и у каснијим радовима даје велики допринос објашњењу и оправдању схватања подложности заснованом на моралној одговорности, која не мора да подразумева и кривицу.⁴²² Примењујући схватање подложности засновано на моралној одговорности на рат, Мекмахан шири домашај легитимних мета, у односу на схватање подложности засновано на кривици, и на особе које имају извињења, и нису криве за напад, као што су извињени неправедни борци. Особа може да буде одговорна за своје објективно неисправне поступке, као што је упућивање неправедне претње, чак и ако није крива.⁴²³ Проблем који овде може да се јави је проширење легитимних мета и на морално одговорне неборце, који нису криви за рат. Према овом схватању је, за подложност томе да особа буде нападнута и убијена, довољна њена морална одговорност за неправедну штету односно неправедну претњу.⁴²⁴

У Мекмахановим радовима учавамо две формулације критеријума за подложност за напад и убијање, у оквиру теорије подложности засноване на моралној одговорности. Према првој, критеријум је морална одговорност за упућивање неправедне претње, а према

⁴²² Ово гледиште бране Otsuka 1994, McMahan 2002, 2004 а, 2005 а, 2006 б, 2009 а, Rodin 2008.

⁴²³ Делатно одговорне нападаче који нису криви зато што имају неко извињење, као што је грешка, по овом схватању је морално дозвољено убијати у самоодбрани. Да би подржао схватање да је морално дозвољено убити морално одговорног неправедног нападача који није крив, Оцука износи пример "Гост". То је случај госта који је пружио руку да се рукује са страним достојанствеником на пријему, не знајући да неко трећи пројектује невероватно реалистичну холограмску слику пиштоља у његову руку. Достојанственик, који је навикао на претње свом животу, види слику, ствара оправдано веровање да човек хоће да га убије, и вади пиштољ да га убије у самоодбрани. Оцука верује да у овом случају гост сме да убије достојанственика у самоодбрани, иако је он невин и угрожава га услед погрешног, али оправданог веровања да поступа у самоодбрани, зато што би то било убијање у одговору на поступак морално одговорног делатника (Otsuka 1994: 91). За разлику од тога, он сматра да није морално дозвољено убијати невинне пролазнике, невинне пројектиле и невинне нападаче уколико не испуњавају услов моралне одговорности. Војници, по њему, исто могу да буду убијани као и Гост из примера, јер су сви они делатно одговорни, иако имају извињења за своје поступање, као што је нескривљено незнање о праведности њиховог рата.

⁴²⁴ McMahan 2009 а: 34. У тексту "Основа моралне подложности за дефанзивно убијање" он ово схватање моралног оправдања самоодбране назива Схватањем одговорности. Према овом схватању, критеријум подложности за одбрамбено убијање у индивидуалном случају је *морална одговорност за претњу* неправедном штетом у односу на друге људе, кроз акцију која нема објективно оправдање, где је штета неправедна ако жртва за њу није подложна и са којом се није сложила. Укратко, реч је о одговорности за неправедну претњу (McMahan 2005 а: 394, 397). Подложност се заснива на *моралној одговорности за упућивање* објективно неоправдане неправедне претње (McMahan 2009 а: 157, 175, 176).

другој одговорност за неправедну претњу, коју може да упућује и неко други.⁴²⁵ Према другом схватању, за напад и убијање могао би да буде подложен и неко ко сам није претња или нападач, али је одговоран за то што неко други упућује претњу. То може да служи као морално оправдање нападања и убијања неугрожавајућих особа у самоочувању, или убијања које би само представљало спровођење приватне правде. У сваком случају, према оба схватања, за подложност је неопходна морална одговорност. Када је претња морално одговорна, то ствара моралну асиметрију између ње и жртве што, по Мекмахану, чини довољну основу за моралну допустивост њеног убијања, ако је то нужно за одбрану живота жртве. Не-одговорне претње и не-одговорни нападачи који прете неправедном штетом, према овом схватању, нису подложни нападу и убијању, и имају право на самоодбрану од самоодбране.⁴²⁶ Тако да је и према Мекмахану могућа симетрија у самоодбрани у миру.

Према првој формулацији критеријума одговорности примењеног на рат, легитимне мете би били сви активни борци неправедне стране који су одговорни за упућивање неправедне претње, чак и када су извињени и нису криви за то. Легитимне мете не би били праведни борци и неборци, неправедни неборци, не-одговорни нападачи, као што би, на пример, били војници са чипом у глави или хипнотисани војници које контролише неко други, као и неактивни неправедни борци који не упућују претњу. Друга формулација, када се примени на рат, може да шири подложност за убијање у рату и на неактивне неправедне борце и неборце који не упућују лично неправедну претњу, али могу на неки начин да буду морално одговорни за њу, чак и ако нису криви за то и имају извињења. Праведни борци и

⁴²⁵ Не значи да је одговорност за *упућивање* неправедне претње оно што чини дозвољивим да се користи сила против те особе да би се елиминисала претња, каже Мекмахан (McMahan 2004 а: 719 – 720). Он тврди да неко не мора да представља неправедну претњу или да тренутно буде део претње да би био морално одговоран за њу (McMahan 2004 а: 725). Такав је, на пример, иницијатор претње. Неко може да буде морално одговоран за неправедну претњу, а да не буде њен најближи и директни узрок, и самим тим да буде подложен, као што неко ко је најближи (директни) узрок неправедне претње, по овом схватању подложности, може да не буде подложен нападу, као што је падајући човек, зато што није одговоран за њу (McMahan 2005 а: 396 – 397).

⁴²⁶ Пуко представљање претње, као ни представљање објективно неоправдане неправедне претње није довољно за подложност. У случају не-одговорне претње њено представљање неоправдане претње је само чињеница о њеном положају у тренутној узрочној конструкцији и не може да учини да она изгуби право да не буде убијена (McMahan 2009 а: 169). Могуће је представљати неправедну претњу, а да се не буде подложен одбрамбеном нападу, али и бити подложен нападу, а не представљати неправедну претњу, нити претњу уопште. Ако је морална одговорност услов за подложност за примену силе у самоодбрани, неко не губи своје право да не буде нападнут, односно не постаје подложен нападу тиме што упућује неправедну претњу, ако није морално одговоран за њу (McMahan 2004 а: 719). Не-одговорна претња, коју, на пример, контролише неко други помоћу справе у мозгу, чему она не може да се одупре, није подложна дефанзивном нападу када нас напада да нас убије, јер није морално одговорна за напад. Морална одговорност за иницирање или одржавање, или понекад пропуштање да се елиминише претња, чини особу морално подложном сили која је нужна да се елиминише неправедна претња. Ако морамо да убијемо иницијатора или извршиоца напада да бисмо спасли свој живот, Мекмахан мисли да радије треба убити иницијатора зато што је он тај који је морално одговоран за чињеницу да неко мора да умре и праведно је да он сноси последице своје добровољне и криве акције, а не неправедна претња, која је под његовом контролом (McMahan 2004 а: 721). Оцука такође брани схватање да није морално оправдано намерно у самоодбрани убити особу која није морално одговорна за угрожававање нашег живота, чак и када нас угрожава. Он не спомине проигравање права, губљење права, ни подложност, него само моралну одговорност као услов за морално дозвољену самоодбрану. По њему није морално дозвољено убити ни невиног нападача ни невину претњу (Otsuka 1994: 74). Његови аргументи о погрешности убијања невине претње и нападача, као што смо видели, почивају на претпоставци да је погрешно убити невиног посматрача у самоодбрани, а нема значајне моралне разлике између невиног пролазника и невиног нападача у смислу не-одговорне претње. Он термин "невини нападач" користи за не-одговорне нападаче, према Мекмахановој терминологији, који су потпуно ослобођени одговорности.

неборци и не-одговорни нападачи ни у ком случају не испуњавају услове подложности за напад према овом схватању.

Мекмахан као да не тражи толико морално оправдање за самоодбрану, колико за праведно убијање, и разлоге зашто приликом праведног убијања права убијеног нису прекршена. Он разматра у ком случају би било праведно и фер напасти и убити некога, али то нема везе са самоодбраном. Самоодбрана понекад није фер, као што је одбрана од невиних нападача. Сматрамо да када нема напада, као у случају кривог иницијатора претње и министра здравља, нема ни самоодбране, него у најбољем случају може да се говори о нападу у самоочувању. Мекмахан и сам увиђа и признаје да пошто морално одговорни иницијатор претње (као што је особа која контролише на неки начин нападача) сам не представља претњу, његово убијање не може да буде чин самоодбране, него је то чин самоочувања.⁴²⁷ Да би чак и крива особа постала морално подложна убијању морала би да испуни услове да постоји узрочна веза између ње и неправедне претње,⁴²⁸ и да је штета која јој се наноси нужна да спречи да њена крива акција повреди невину особу.⁴²⁹ Мекмахан усваја услов узрочне везе и нужности за подложност. Када би та узрочна веза морала да буде директна, тада криви иницијатор претње и криви министар здравља не би били подложни за напад, а у случају рата не би били подложни нападу неправедни неборци, али ни неактивни неправедни борци који нису тренутно ангажовани у неправедном нападу и не представљају директну претњу. Ако њих тада није нужно убијати да би се одбраниле невине особе, они не би били подложни нападу и не би били легитимне мете напада у рату.

Како би још више проширио домашај легитимних мета убијања, тако да не обухвата само борце који су тренутно ангажовани у наношењу неправедне штете и представљају директну претњу, већ и оне који нису тренутно активни, Мекмахан ће модификовати своје схватање подложности засновано на одговорности за неправедну претњу. Он ће увести аргумент ризика, према коме не само да је неко подложен убијању и нападу ако је морално одговоран за упућивање неправедне претње или одговоран за неправедну претњу, него је подложност за напад и убијање заснована на нечијој одговорности за наметање ризика од неправедне штете другим људима. Други начин да се прошири домашај легитимних мета је да се узрочна веза која је нужна за подложност за убијање не тумачи као директна, него да може да буде и индиректна, и да се тумачи у широком смислу, као омогућавање било каквог услова или средства без ког претња не би могла да се оствари и које би допринело да неко касније угрози другу особу. Тај допринос би неко могао да пружи и у прошлости. Овај приступ би могао да прошири домашај легитимних мета и на неправедне неборце који не морају да буду криви, а који су неким поступком у прошлости узрочно допринели садашњем неправедном рату своје земље. Прво ћемо размотрити први приступ помоћу аргумента ризика у оквиру хибридног схватања самоодбране, а други приступ ћемо размотрити у оквиру завршног дела рада и приговора да ово схватање укида имунитет небораца.

Свим теоријама проигравања права и теоријама подложности заједничко је то што имају малу моћ објашњавања. Теорије подложности засноване на кривици или на моралној одговорности само тврде да је особа која испуњава одређене услове, као што су кривица и

⁴²⁷ McMahan 2004 а: 722.

⁴²⁸ McMahan 2005 а: 404.

⁴²⁹ McMahan 2002: 402.

морална одговорност за неправедну штету, подложна за напад и убијање. Оне наводе само критеријум, нешто на основу чега је неко подложен убијању, али не и због чега би то био случај. Потребно је објашњење због чега би људи који испуњавају те услове били подложни убијању. Зато је ово схватање подложности допуњено схватањем праведне расподеле штете у ситуацији присилног избора између живота, које пружа објашњење ове везе између кривице и подложности, односно између моралне одговорности и подложности за убијање. Сматрамо да ни аргумент ризика, ни хибридно схватање подложности засновано на одговорности и праведне расподеле штете, не успевају да реше проблем подложности за напад неактивних бораца и да објасни како су они легитимне мете напада у рату. Када представници овог схватања не би могли да објасне како то да су сви борци неправедне стране легитимне мете, морали би, из практичних разлога, које ћемо размотрити у завршном делу рада, да прихвате пацифизам.

3.3.2.3.3 Схватање подложности засновано на моралној одговорности, комбиновано са схватањем праведне расподеле штете

Начин да се реше проблеми недостатка објашњавалачке моћи теорија подложности засноване на кривици и моралној одговорности је да се ово схватање повеже са схватањем дистрибутивне правде у ситуацији наметнутог избора између живота, које заступа Филип Монтегју, које теорији подложности даје објашњавалачку структуру, то јест објашњење због чега је морално дозвољено наносити штету кривој и морално одговорној страни у самоодбрани и због чега је она подложна убијању.⁴³⁰ Објашњење се ослања на идеју праведне расподеле штете у ситуацији у којој неко мора да изгуби живот. Једна страна је, у ситуацији наметнутог избора између живота у којој је нужно да неко изгуби живот, подложна томе да буде убијена, ако је на неки начин морално одговорна за ситуацију наметнутог избора, зато што је праведно да радије одговорна и крива, него неодговорна и невинна страна, претрпи неизбежну штету. Морална кривица кривог нападача успоставља јаку моралну асиметрију између њега и потенцијалне жртве, која чини допустивим, као ствар правде, да нападач, пре него потенцијална жртва, претрпи штету до које је довела његова крива акција.

Мекмахан у књизи *Етика убијања* признаје да постоји и слабија морална асиметрија у ситуацији присилног избора између живота, која не подразумева кривицу, тако да постоји морална асиметрија не само између кривих нападача и невиних бранилаца, него и између невиних нападача и невиних бранилаца. Он износи два типа случајева у којима постоји морална одговорност, а самим тим и подложност за напад, без кривице.⁴³¹ Поред кривице, односно криве одговорности, где нема ни моралног оправдања, ни извињења за стварање ситуације присилног избора, Мекмахан у књизи *Етика убијања*, као основе подложности да се буде нападнут и убијен наводи и 1) грешку без кривице, односно моралну одговорност за стварање присилног избора између живота, на начин који подразумева грешку, али, пошто постоји извињење, не и кривицу (пример је "Становник")⁴³² и 2) моралну

⁴³⁰ Ово схватање брани Филип Монтегју (Montague 1981). McMahan 2002: 402.

⁴³¹ McMahan 2002: 402 – 403.

⁴³² Пример морално одговорне претње која није крива, али греши, је "Становник". Он не поступа морално оправдано, али има извињење за убијање. Нападачи који греше погрешно, али епистемички оправдано, верују

одговорност за присилни избор без кривице и грешке (пример је "Савесни возач").⁴³³ У примеру Савесног возача Мекмахан ће увести аргумент ризика да би оправдао његово убијање. Иако сваки од ових услова може морално да оправда убијање у самоодбрани, оправдање је најјаче у првом, а најслабије у трећем случају, у коме је и најмања морална асиметрија.⁴³⁴

Случај невиног нападача који грешу у индивидуалној самоодбрани, примењен на рат и на одређивање легитимних мета у рату, може да послужи као основа за морално оправдање за убијање војника који нису криви зато што имају извињење нескривљеног незнања о томе да ли је њихов рат праведан. Они нису криве претње, али су морално одговорне претње, које греше у погледу моралне оправданости рата у коме учествују и због тога су подложни убијању и представљају легитимне мете напада.

Мекмахан прихвата да може да постоји још слабија морална асиметрија између нападача и жртве него у случају невиног нападача који грешу, која ипак може да буде довољна да оправда убијање у самоодбрани као ствар праведне расподеле штете. То је случај самоодбране од невине претње коју Мекмахан назива нехотичном претњом или нападачем, која је морално одговорна, али уопште није крива и ни на који начин не грешу. Она не поступа морално недозвољено, али ствара присилни избор између живота. У књизи *Етика убијања* Мекмахан је назива невиним нападачем, мада се не бисмо сложили да претња у примеру који он наводи представља нападача, будући да нападачи морају да буду делатници, а *напад* мора да буде њихова радња. Да би показао да је морално дозвољено убити овакву претњу у самоодбрани и да је она морално подложна за напад и убијање Мекмахан користи пример Савесног возача где уводи аргумент ризика, који шири домаћај особа подложних за убијање и на особе које су само одговорне за наметање ризика од претње, што би могло да се примени и на ширење домаћаја легитимних мета у рату.

да се бране и да имају морално оправдање за своје поступање, иако је њихово поступање објективно морално неоправдано. Мекмахан га назива невиним нападачем који грешу у књизи *Етика убијања*, а епистемички оправданом претњом која грешу у књизи *Убијање у рату*. У овом примеру се аутомобил идентичног брата близанца озлоглашеног масовног убице квари у сред ноћи и он одлази да потражи телефон у оближњој кући у којој живи човек са својом породицом. Није свестан да је његов брат близанац убица пре неколико сати побегао из затвора, да се налази у овом крају и да су становници упозорени на њега. Становник разложно, али погрешно, верујући да брани себе и своју породицу од убице пуца у његовог брата близанца када се он појави на вратима (McMahan 2002: 402. McMahan 2009 б: 387). По Мекмахану разумно је да верујемо да ипак постоји морална асиметрија између невиног нападача, становника, и његове невине жртве, брата близанца убице, будући да је становник морално одговоран за стварање ситуације у којој неко мора да буде повређен. Становникова одговорност за стварање ситуације наметнутог избора између његовог и живота брата близанца убице, чини дозвољеним, као ствар правде, да близанац убије становника, који је поступао слободно и добровољно стварајући ситуацију присилног избора. Његов добровољни поступак је учинио неизбежним да један од њих двојице мора да умре. Зато становник треба да прихвати одговорност за ризике које је сам добровољно створио (McMahan 2002: 402). Слажемо се са Мекмаханом да човек у примеру представља нападача који има извињење погрешног веровања за своје поступање, али он не може да верује да поступа у самоодбрани, пошто га човек на вратима није напао, није ни уперио оружје у њега, него једино може да верује да напада у самоочувању. Сматрамо да је достојанственик, који погрешно, али оправдано, верује да је гост у њега уперио пиштољ и да је нападнут, из примера "Гост" који наводи Оцука, епистемички оправдана претња која грешу, и која погрешно верује да поступа у самоодбрани. Без обзира на ту разлику и достојанственик и станар су нападачи који су морално одговорни и греше и од њих је, према схватању подложности заснованој на моралној одговорности, морално дозвољено бранити се.

⁴³³ McMahan 2002: 418 – 419.

⁴³⁴ McMahan 2002: 403.

Сматрамо да оваква претња, као што је "Савесни возач", уопште није нападач, тако да од њега није могућа самоодбрана.

Савесни возач, у овом примеру, добро и савесно одржава свој аутомобил, и увек вози пажљиво. Ипак, услед неочекиваног механичког квара, он у току вожње губи контролу над аутомобилом, који скреће према пешаку, представљајући смртоносну претњу за њега. Возач није крив за претњу и не греша. Његова вожња није недозвољена радња. Ипак, он је морално одговоран за претњу коју упућује пешацима.⁴³⁵ Иако не намерава никога да повреди, нити може да предвиди да ће повредити било кога, он зна да је вожња активност у којој постоји ризик од тога да проузрокује ненамеравану, али ипак велику штету за друге особе. Он није имао среће и ризик се, иако не његовом грешком и кривицом, остварио.⁴³⁶ Оно што га чини подложним за убијање је само то што је он као морално одговорни делатник добровољно изабрао да седне у аутомобил знајући да то подразумева извешан ризик да ће изгубити контролу над возилом и да ће довести у опасност животе невиних људи. Возач је подложен томе да буде убијен зато што се добровољно упустио у активност која намеће предвидљив ризик од неправедне штете и одговоран је за последице када ризик који је наметнуо доведе до повреда.⁴³⁷ Возач је морално одговоран за присилни избор између његовог живота и живота невиних жртве. То ствара одлучујућу моралну асиметрију између њих, која је заснована на одговорности за нересипроечно наметање ризика. Возач пешаку намеће ризик од неправедне штете и присилног избора, који пешак не намеће њему. Ово, по Мекмахану, чини довољну моралну асиметрију између возача и пешака да би као ствар правде било дозвољено да пешак убије возача у самообрани, ако је то једини начин да пешак избегне да буде убијен.⁴³⁸ Да би морално оправдао убијање савесног возача, Мекмахан је у схватање подложности за убијање засновано на моралној одговорности за неправедну претњу увео модификацију, према којој је подложност заснована на одговорности за неузајамно наметање ризика од неправедне штете другим људима, односно, од присилног избора међу животима.

Мекмахан износи и другу верзију примера "Савесног возача", у виду "Возача кола хитне помоћи". У књизи *Убијање у рату*, Мекмахан каже да је овај пример исти као случај савесног возача, једино што возач кола хитне помоћи има позитиван морални разлог, то јест морално оправдање, да вози, док обичан возач вози без неког моралног оправдања, без позивања на неко опште добро и позитивне моралне разлоге, само из личних разлога и интереса.⁴³⁹ Возач кола хитне помоћи, по Мекмахану, има субјективно, али не и објективно морално оправдање за своју вожњу. Он није крив, не греша, чак је и вредан хвале због онога што ради, али чак и када вози савесно и пажљиво, он може да изгуби контролу над возилом и да угрози живот пешака. Оба возача су одговорна за своје изборе и за то што су преузели ризик да убију невину особу, и као резултат лоше среће прете да убију некога случајно.⁴⁴⁰ По томе се разликују од невиног нападача који греша. По Мекмахану, нема релевантне разлике између савесних возача по питању моралне подложности за убијање. Оба возача

⁴³⁵ McMahan 2002: 403. Да морална одговорност за претњу, у одсуству грешке и кривице, може да буде основа за моралну подложност за самоодбрамбену акцију као ствар правде прихватају Draper 1993, Otsuka 1994, Montague 2000.

⁴³⁶ McMahan 2009 а: 165 – 166.

⁴³⁷ McMahan 2005 а: 394. McMahan 2009 а: 177.

⁴³⁸ McMahan 2002: 403. McMahan 2005 а: 403.

⁴³⁹ McMahan 2009 а: 165.

⁴⁴⁰ McMahan 2005 а: 399.

представљају смртоносну, неправедну и објективно неоправдану претњу за особу која је невина. Објективан опис онога што ће возач урадити, ако га пешак не убије, по Мекмахану, је да ће он убити невиног пешака.⁴⁴¹

Подсетили бисмо овде на два смисла речи "убити", убити у смислу у коме убија убица и смисао у коме убија ствар, или падајући човек који ништа не ради. Мекмахан прихвата да падајући човек није одговоран за убиство и да убија као ствар. Не мислимо да је оно што возач *radi* убијање и гажење пешака, ништа више него што падајући човек убија човека на кога пада. Убијање није његова радња, него последица квара возила и несрећног случаја. Његова радња је вожња. Не мислимо да постоји разлика по питању моралне допустивости убијања савесног возача и невиног пројектила, и не мислимо да је од њих могућа самоодбрана, пошто они нису нападачи. Мекмахан би могао да одговори да је савесни возач подложен убијању, а пројектил не, зато што се возач укључио у активност која намеће ризик за друге особе, док падајући човек није. То би важило за падајућег човека који је бачен на другога. Међутим, можемо да замислимо падајућег човека кога нико није бацио, него се сам упустио у ризичну активност шетања по ивици литице или пењања по стени, што доводи у опасност и њега и друге људе на које би могао да падне. Он је тада одговоран за ризик у односу на свој, али и живот те друге особе. Ако се оклизне и крене да пада, односно ако се ризик оствари, он је тада сам одговоран за ризик од ситуације наметнутог избора између живота који се остварио. У том случају би Мекмахан требало да прихвати да је морално дозвољено убити невине пројектил у самоодбрани. Савесном возачу који је изгубио контролу над возилом и невином пројектилу је заједничко то што никога не нападају, чак и ништа не раде, и зато мислимо да од њих није могућа самоодбрана, него само напад у самоочувању. Савесни возач је оно што смо назвали особом заробљеном у претњи. Сматрамо да су невине пролазници које они угрожавају у ствари невине нападачи. То је и особа на коју пада невине пројектил која пуца у њега да би га дезинтегрисала, и пешак који баца бомбу да разнесе аутомобил у коме је заробљен савесни возач. Оно што они раде су вољне радње, односно напад у самоочувању.

Схватању подложности заснованом на одговорности за ризик може да се упути и приговор да између савесног возача и пешака нема моралне асиметрије, будући да међу њима нема разлике ни у моралној одговорности, нити у наметању ризика. Сет Лазар упућује приговор да возач пешаку не намеће нерезипрочни ризик од неправедне штете, тако да нема моралне асиметрије између возача и пешака на основу које би било допустиво да пешак убије возача.⁴⁴² Не може се рећи да је пажљива вожња ризична активност, а да шетња са експлозивним направама међу другим људима није.⁴⁴³ И пешак је морално одговоран

⁴⁴¹ McMahān 2005 а: 398. Да је поступање возача хитне помоћи објективно неоправдано Мекмахан правда тиме да стизање хитне помоћи на место несреће није довољно важно да би објективно морално оправдало то да возач знајући прегазу невиног пешака ако је то нужно да би стигао да помогне некоме (McMahān 2005 а: 398). Сматрамо да се субјективно и објективно морално оправдање разликује по томе да ли је разлог за поступак субјективан, да делатник само верује да постоји, или објективан, да заиста постоји, а не у мањој или већој важности тог разлога.

⁴⁴² Lazar 2009, интернет: 19.

⁴⁴³ Не бисмо рекли да се пажљива вожња у добро одржаваном возилу сматра ризичном активношћу. Другачије би било у случају несавесног возача, који не одржава свој аутомобил, тако да постоји предвидљиви ризик да ће да дође до квара у току вожње и могуће несреће, или у случају ризичног возача, који вози веома непажљиво, крши прописе и тиме доводи и себе и друге у опасност. У том случају њих бисмо могли да кривимо за несрећу, они би могли да буду због тога осуђени и кажњени. Тада бисмо рекли да је та особа подложна казни и моралној

делатник који шетајући наоружан намеће ризик. Он циља у возача са намером да га разнесе. И он би, на основу одговорности за наметање ризика, могао да се сматра подложним. Не само да наоружани пешаци намећу возачима реципрочни ризик, него и сви возачи једни другима намећу ризик од неправедне претње и одговорни су за то. Питање је да ли су онда сви они само на основу тога подложни за убијање. Савесни возачи постају у примеру подложни за убијање тек када се претња остварила, када се остварио ризик због лоше среће и када су они изгубили контролу над возилом и угрозили пешака, али не само док возе, пре него што се возило покварило и пре него што су изгубили контролу, иако и док возе ризик постоји и они су одговорни за њега.

Сматрамо да би убијање савесног возача било убијање у нападу у самоочувању, а његова подложност не би била ствар правде него среће, што не би требало да буде прихватљиво према овом гледишту по коме је оправдање убијања засновано на правди. Питање је зашто за Мекмахана срећа игра улогу у неким случајевима и утиче на подложност за убијање у самоодбрани или у самоочувању, а у другима не, и зашто он, ако своје схватање подложности за убијање заснива на правди, даје предност неким особама које су имале лошу срећу (падајући човек) у односу на друге (возач који је изгубио контролу и заробљен је у претњи која се покварила), и особама које нису жртве несрећних околности у односу на оне који нису имали среће (возач који није изгубио контролу над аутомобилом у односу на онога који јесте). Мекмахан каже да је ствар моралне среће то што је "Савесни возач" подложен, а многи други возачи који намећу исте ризике пешацима, али су имали више среће да им кола не откажу, нису. Подложност не може да буде само и једино ствар среће, али ако су две особе поступиле на исти начин, може да буде ствар среће то што ће једна постати подложна за дефанзивну акцију, а друга не.⁴⁴⁴ Ако срећа одређује ко ће бити подложен томе да буде убијен, то није у складу са схватањем самоодбране према коме би самоодбрана требало да буде ствар правде и онога шта је фер.

Сет Лазар сматра да би Мекмаханов аргумент који уводи моралну одговорност за ризик као основу подложности за напад требало морално да оправда убијање људи који су индиректно одговорни за присилни избор, односно одговорни за стварање ризика да дође до ситуације присилног избора, иако нису директно одговорни за саму ситуацију присилног избора између живота. То је посебно корисно, у контексту рата, да морално оправда убијање бораца који не представљају директну претњу на бојном пољу, који нису довели до ситуације присилног избора у којој неко мора да умре.⁴⁴⁵ Морално оправдање убијања савесних возача у миру и ширење основе подложности на напад и на оне који само намећу ризик од претње, требало би да реши проблем подложности за убијање неправедних бораца који нису тренутно ангажовани у нападу и не представљају непосредну претњу, пошто сви борци намећу ризик од штете. Неправедне борце који су неактивни сматрамо потенцијалним претњама које би могле да наметну ризик од штете. Они би у миру више одговарали возачима пре него што су кренули да возе или док возе, али пре него што су изгубили контролу и дошли у ситуацију наметнутог избора између живота. Сама

осуди. Кадиш каже да се ненамерно убијање услед веома небезбедне вожње аутомобила сматра злочином. Али иако сама вожња аутомобила може да представља ризик, возач се неће сматрати кривично одговорним ако некога повреди само на основу вожње (Kadish 1976: 877). Злочин је почињен само ако је особа створила претеран ризик у односу на активност којом се бави, који јој није својствен (Kadish 1976: 878).

⁴⁴⁴ McMahan 2009 а: 17.

⁴⁴⁵ Lazar 2009, интернет: 11.

одговорност и ризик од упућивања неправедне претње није довољан за подложност за убијање, пошто би тада били подложни за убијање возачи једноставно док возе, и тиме намећу ризик, а још увек никога тренутно не угрожавају. Зато сматрамо да не може из подложности за убијање савесног возача да се изведе подложност за убијање неправедних бораца који тренутно нису активни. Неактивни неправедни борци су само потенцијална претња, а сматрамо да аргумент савесног возача не показује подложност потенцијалних и индиректно одговорних претњи, које нису у ситуацији присилног избора, будући да је он тренутна директна претња, тачније заробљен је у њој. Ризик од неправедне претње се, у његовом случају, остварио несрећним стицајем околности. Подложност за убијање неправедних бораца који нису тренутно ангажовани и безопасни су, могла би да се докажује помоћу примера возача, када би било дозвољено у самоодбрани убити возача пре него што је изашао из куће, док је само потенцијална претња, да би се спречило да вози и да можда угрози пешака и да наметне ризик другим људима својом возњом, или убити возача једноставно док вози, а пример то не показује. Не сматрамо ни да пример показује да је савесни возач подложен убијању у самоодбрани као ствар правде, чак и када возило у коме се налази представља директну претњу.

Када је првобитно изнео своје гледиште подложности засноване на моралној одговорности, Мекмахан је сматрао да је објективна чињеница да ће нападачев поступак довести до присилног избора између живота, уз то да је он морално одговорни делатник, довољна да га учини подложним да буде убијен. Али то би онда обухватило као подложне и неке случајеве претњи које он не сматра одговорним и подложним. Он износи пример "Корисника мобилног телефона" кога он сматра не-одговорном претњом и који може да служи као противпример овом схватању подложности за убијање формулисано на овај начин. Зато ће он увести додатни критеријум предвидљивости и знања да се особа бави ризичном активношћу и да представља претњу, да би се сматрала одговорном. За одговорност, па онда и за подложност, мора да буде испуњен и услов могућности знања да је неко претња.

У примеру "Корисника мобилног телефона" зликовац је тајно програмирао мобилни телефон тако да ће се активирати бомба која ће убити невину особу, када корисник, који то не зна, притисне дугме за слање поруке. Корисник мобилног телефона, као и савесни возач, представља нехотични, али најближи и директан узрок неправедне претње, али он, за разлику од возача, не може да се сматра одговорним за штету коју би притискање дугмета изазвало, а отуда ни подложним за убијање у самоодбрани, зато што није преузео предвидљиви ризик користећи мобилни телефон.⁴⁴⁶ За разлику од других типова не-одговорних претњи, корисник мобилног телефона поступа као генерално морално одговорни делатник, свестан је своје радње, али нема моралну одговорност за упућивање те конкретне неправедне претње, иако представља њен узрок, зато што не може да зна да представља претњу или ризик, није тога ни свестан, нити има било какво сведочанство на основу ког би могао да предвиди и претпостави да представља опасност. Изабрати да се користи мобилни телефон није избор активности која намеће ризик. По Мекмахану га ова чињеница ослобађа сваке одговорности за претњу коју представља. Он није крив, нити одговоран за упућивање објективно неправедне претње.⁴⁴⁷ Корисник мобилног телефона је не-одговорна претња и није подложен за убијање, пошто није морално одговоран. Он не

⁴⁴⁶ McMahan 2005 а: 398.

⁴⁴⁷ McMahan 2009 а: 166.

испуњава услов предвидљивости и могућности знања да је претња, који је неопходан да би био одговоран. Онда би и између њега и особе коју угрожава постојала морална симетрија.

По схватању подложности заснованом на моралној одговорности, неко је подложен да буде убијен у самоодбрани на основу одговорности за неправедну претњу само ако поступа без објективног моралног оправдања.⁴⁴⁸ Када је нека акција, која би некоме учинила неправду или прекршила његова права, ипак морално оправдана, на пример оправдањем мањег зла, по Мекмахану, делатник је изузет од подложности за дефанзивно поступање.⁴⁴⁹

Схватање подложности за убијање засновано на моралној одговорности третира подложност као ствар степена. Будући да одговорност за неправедну претњу може да варира по степену, са степеном одговорности варира и подложност. Степен подложности делимично извињених претњи зависи од снаге извињавајућих услова који се примењују на њихов поступак. Подложност неке особе је већа ако је особа крива и утолико је већа уколико је већи степен њене кривице.⁴⁵⁰ Онда и морална асиметрија између нападача и браниоца варира и све је већа што је особа која угрожава жртву одговорнија и кривља. Што је већа морална асиметрија јаче је и морално оправдање за самоодбрану од тог типа претње. Највећа морална асиметрија постоји у случају кривог агресора који напада невину жртву, мања је у случају невиног нападача, а најмања или је нема у случају не-одговорне претње.⁴⁵¹ Варијације у степену подложности особе за дефанзивну силу испољавају се и у варијацијама у јачини или строгости моралних ограничења самоодбране, као што су захтев минималне силе и пропорционалности.⁴⁵² Што је јаче извињење делимично извињене претње, што се оно више приближава потпуном извињењу, строжији су захтеви минималне силе и пропорционалности.⁴⁵³ Жртва би тада била дужна да претрпи одређене повреде да би заштитила живот извињеног нападача, утолико више уколико је извињење јаче.

Следећи, завршни део рада посветићемо приговорима који могу да се упуте схватању подложности за напад и убијање заснованом на моралној одговорности и његовој примени на рат, односно приговорима који могу да се упуте редуktivистичком индивидуализму и његовом покушају да заснује правила рата на индивидуалној самоодбрани.

⁴⁴⁸ McMahan 2005 а: 399.

⁴⁴⁹ McMahan 2009 а: 42.

⁴⁵⁰ McMahan 2005 а: 395.

⁴⁵¹ Мекмахан који заснива своје морално оправдање самоодбране на моралној одговорности нападача ипак сматра да постоји веома слаба морална асиметрија између не-одговорне претње и невиних жртве која може да оправда убијање не-одговорне претње у самоодбрани (McMahan 2002: 416) иако је претходно сугерисао да међу њима нема такве асиметрије (McMahan 2002: 405) Питамо се шта би чинило ту моралну асиметрију између њих, ако је по Мекмахану асиметрија заснована искључиво на моралној одговорности, а нападач је потпуно не-одговоран, као онај који има чип у глави. Сматрамо да би основа моралне асиметрије могла да буде то што он има извињење, а нема морално оправдање, за разлику од браниоца који има оправдање самоодбране. Бранилац ради нешто морално исправно и има добар морални разлог за то, а не-одговорни нападач нешто неисправно, само што је потпуно извињен за то, тачније та радња не може да му се припише.

⁴⁵² McMahan 2004 а: 724. McMahan 2009 а: 158, 175.

⁴⁵³ McMahan 2009 а: 175.

4. Критика схватања подложности заснованој на моралној одговорности и критика његове примене на рат

Моралном оправдању убијања које је засновано на подложности за убијање, чији је критеријум морална одговорност, могу да се упуте приговори који се односе на практичне проблеме и немогућност примене овог схватања, али и они који се односе на сам појам подложности и основне појмове везане за морално оправдање и ограничавање самоодбране, који су одређени помоћу њега, као што су пропорционалност, неправедна штета и невиност. Теорији подложности заснованој на моралној одговорности, као и оној заснованој на кривици, може да се приговори и да оправдава и превише, тако што правда напад и убијање морално одговорне особе која није нападач и није угрожавајућа, као што су криви иницијатор и узрок, и премало, зато што не може да оправда самоодбрану од не-одговорног нападача и не прихвата самоодбрану невине особе од оправданог нападача, који, на пример, има оправдање мањег зла или од тактичког бомбардера у рату. Ако би мала морална асиметрија, која допушта убијање, постојала у случају самоодбране од оправданог и не-одговорног нападача, мислимо да би, према овом схватању, било доследно да она буде у корист ових врста нападача, а не у корист невиног браниоца. Ако је према овом схватању морална асиметрија оно што чини морално допустивим коришћење силе, тада, по њему, браниоцу не би било морално дозвољено да се брани, али би оправданом и не-одговорном нападачу било морално дозвољено да напада, што не сматрамо морално прихватљивим. Овом схватању може да се приговори и да укида принцип имунитета небораца, да укида правила *jus in bello*, да води у тотални рат без икаквих ограничења, да може морално да оправда тероризам, геноцид и недискриминативну употребу оружја за масовно уништење.

Прво ћемо анализирати сам појам подложности и однос овог појма и осталих појмова битних за морално оправдање и ограничавање самоодбране, као што су неправедна штета и претња, и пропорционалност, да бисмо установили са каквим се проблемима суочавају ови појмови и њихов међусобни однос. Затим ћемо размотрити тешкоће у вези са одсуством моралне дозволе да се невине жртве бране од не-одговорних и оправданих нападача, у миру и у рату, као у случају тактичког бомбардера. После тога ћемо размотрити приговоре везане за укидање принципа имунитета небораца и моралног оправдања убијања минимално одговорних неправедних небораца, као и за укидање *jus in bello* правила, тотални рат, тероризам и геноцид. На крају ћемо размотрити практичне проблеме са којима се ово схватање суочава, и указати на немогућност примене правила рата која би била у складу са њим. Сматрамо да би, када би ово схватање заиста свело правила рата на правила самоодбране, и када би уважило практичне приговоре везане за могућност његове примене, требало да прихвати антиратни пацифизам, уместо да допушта праведној страни да наноси већу штету у рату неборцима неправедне стране, а да сваки поступак неправедне стране схвата као злочин.

4.1 Анализа појма подложности за напад и убијање

Мекмахан каже да појам моралне подложности за штету, напад или убијање преузима из кривичног права, али да га више интересује морална, него правна подложност. Зато ћемо размотрити прво шта представља појам подложности у кривичном праву. Затим бисмо покушали да установимо на који начин је, пошавши од њега, Мекмахан дошао до појма моралне подложности за убијање.⁴⁵⁴ Сматрамо да ни у кривичном праву, чак ни у вези са казном, ни у моралу, не постоји појам подложности за напад и убијање. Не мислимо да постоји подложност за било какву штету и убијање, која би важила у било којој ситуацији и области живота у којој би нека штета могла да се нанесе, као што су казна, самоодбрана, крајња нужда и рат, него да једино може да се говори о подложности за казну, односно о кажњивости, за коју треба да буде испуњен услов кривице. Покушаћемо да покажемо због чега сам појам подложности за убијање и напад сматрамо неприхватљивим.

Мекмахан каже да је, у праву, позивање на подложност главни облик оправдања за наношење штете. Не мислимо да се подложност односи на било какву штету коју наноси било ко, него само на казну коју изриче овлашћени ауторитет. Позивање на подложност је, по њему, облик оправдања за повређивање и убијање који је стандардно признат у обичној моралној свести као да управља мањим облицима сукоба, као што је убијање у самоодбрани.⁴⁵⁵ Мекмахан каже да не разматра казнено или ретрибутивно убијање, него моралну подложност за дефанзивно убијање, подложност да се буде убијен у самоодбрани.⁴⁵⁶ У праву се такав појам подложности за убијање у самоодбрани, или за повређивање других људи у ситуацијама различитим и независним од казне, не јавља. Нема подложности за наношење било какве штете од стране приватних лица, нити за напад и убијање, него само за казну коју спроводи држава, која је посебан вид штете. Појму подложности за казну би у кривичном праву одговарао појам кривичне одговорности, која је услов за примену казне за учињено кривично дело. Кривица је основ за примену казне, и у том смислу бисмо могли да кажемо да је услов за подложност за казну, али не и за наводну подложност да се по основама правде буде нападнут и убијен.⁴⁵⁷ Само је кривично одговорна, односно крива особа подложна томе да буде кажњена, о чему одлучују овлашћена лица на основу одговарајуће процедуре, али то не значи и није исто што и да је крива или морално одговорна особа подложна томе да буде нападнута, убијена или повређена на било који начин, нити од стране било ког приватног лица.⁴⁵⁸ Неко је подложен за штету која му се наноси приликом кажњавања ако је крив, али није подложен за

⁴⁵⁴ Појам подложности се користи у моралном, а не у правном смислу, каже он, да означи то да подложна страна може да буде убијена, а да јој се не нанесе штета, неправда, нити да се прекрше њена права, иако се она није сложила са тим (McMahan 2005 а: 386. Lazar 2009, интернет: 3).

⁴⁵⁵ McMahan 2009 а: 157.

⁴⁵⁶ McMahan 2005 а: 386.

⁴⁵⁷ Постојање кривичне одговорности је основ за примену кривичних санкција, пре свега казне. Она указује на то да је неко учинио кривично дело са свим конститутивним елементима и да је за њега одговоран. Кривична одговорност је констатација, то јест утврђивање да неко испуњава услове да у односу на њега буде примењена кривична санкција (Стојановић 2009: 84).

⁴⁵⁸ Постојање кривичне одговорности, односно кривице, у прописаном поступку утврђује суд, и суд изриче санкције.

наношење штете у том смислу да је у реду да га нападне и убије неко приватно лице, или за било какво зло и штету, независно од казне.

Весли Хохфелд (Wesley Hohfeld), од кога филозофи који се баве етиком самоодбране и рата преузимају појмове које користе, говори о подложности као о правном односу другог реда.⁴⁵⁹ Реч је о подложности (одговорности) за неку дужност. Ако неко има моћ, односно способност да неке наметне дужност, онда је та друга особа подложна, односно има одговорност и обавезу да испуни дужност. Као синоними за "подложен" се јављају "обавезан" и "одговоран".⁴⁶⁰ На пример, ако једна особа има моћ да наметне себи и другој особи уговорну обавезу, она и друга особа су тада подложне тој обавези, односно обавезане су.⁴⁶¹ Особа која је правно подложна је субјект обавезе, то јест обвезник. Особа која има моћ, односно способност у односу на њега, може од њега да захтева неко чињење или нечињење, и да га тужи пред државним органом ако не удовољи захтеву. Тој двострукој моћи одговара обавеза, то јест подложност субјекта обавезе. Он је подложен, односно обавезан да нешто уради или не уради, да испуни дужност, а ако не удовољи захтеву и не испуни своју обавезу, подложен је да буде тужен, осуђен на суду и кажњен. Међутим, не постоји подложност и обавеза некога да буде нападнут и убијен, у виду његове обавезе да га убије приватно лице ако не испуни неку дужност. Пошто је код Хохфелда подложност правна релација другог реда, онда се она односи на правне, односно нормативне, релације првог реда, што би значило да неко може да буде подложен, односно обавезан да испуни неку дужност, неки захтев или обавезу, и да буде осуђен и кажњен ако је не испуни, али не и да буде подложен томе да буде убијен или нападнут. Једина штета за коју би неко могао да буде подложен је неки вид казне за неиспуњавање дужности и обавезе која је била његова одговорност.

Мекмахан не говори о подложности за штету која се наноси приликом кажњавања, него о моралној подложности за зло и штету уопште, тачније за напад и убијање генерално, у различитим ситуацијама, што је много шири и другачији појам од подложности за казну. Појам који би у моралу одговарао појму кривичне одговорности и подложности за кажњавање у кривичном праву, био би појам моралне одговорности и подложности за моралну осуду и казну. Када бисмо појам подложности преузет из кривичног права, који одговара појму кривичне одговорности, пренели у област морала, могли бисмо да кажемо да је особа морално подложна (одговорна, обавезна) да испуни неку моралну дужност, а у случају неиспуњења те дужности подложна томе да буде морално окривљена и морално осуђена. Тада мислимо да би услов за то да неко буде морално осуђен и подложен моралној

⁴⁵⁹ Хохфелдове релације другог реда су моћ (овлашћење), подложност (одговорност), неспособност (немоћ) и имунитет. Моћ (способност) или овлашћење је нечија позитивна контрола над датим правним односом. То је способност да се промени нормативна релација првог реда, да се промени правни положај другог лица нпр. способност да се обећа је моћ да се неке наметне дужност. Неспособност или не-моћ је недостатак моћи да се утиче на или да се промени одређена релација првог реда. То је немоћ једног лица да промени правни положај другог лица. Корелат не-моћи је имунитет другог лица. Имуитет је нечија слобода од правне моћи или контроле другог са обзиром на неки правни однос. Особа Х не може да тужи особу Y ако она има имунитет и слободу од судског гоњења. Подложност (одговорност) је корелат моћи, а супротставља се имунитету (или изузећу) (Hohfeld 1912: 20). Моћи (способности) особе Х одговара подложност (одговорност) односно одсуство имунитета особе Y. Имуитет (изузеће) је негација подложности и корелат неспособности (не-моћи) (Hohfeld 1912: 22).

⁴⁶⁰ Hohfeld 1912: 21.

⁴⁶¹ Hohfeld 1912: 18.

казни био да он буде крив и морално одговоран за свој поступак, али да морална подложност да неко буде морално осуђен није исто што и његова подложност и обавеза да буде убијен. Појам моралне одговорности, који би у моралу одговарао кривичној одговорности, могао би да се изједначи са појмом моралне подложности за моралну похвалу или покуду, али не и са појмом подложности за убијање. Сматрамо да би, у моралном смислу, неко био морално подложен томе да га гризе савест или да га морално осуђује јавност ако није испунио неку своју дужност, а крив је и морално одговоран за то. Једина штета за коју је он морално подложен је неки вид моралне казне, али га то не чини морално подложним да буде убијен.

Тешкоћа у вези са појмом подложности за напад и убијање је и то што он улази, код Мекмахана, у одређење појма неправедне претње односно штете, што је штета за коју неко није подложен, у одређење појмова невиности (невин је неподложен) и пропорционалности (пропорционално је оно што не превазилази подложност), па и у појам праведног рата (који се води против подложних особа) и праведног борца (који се супротставља неправедном, односно подложном). Међутим, и појмови неправедне претње и пропорционалности улазе у одређење појма подложности. Неко је подложен само за пропорционалну штету и ако наноси неправедну штету. У оба случаја, један појам се одређује помоћу другог, други помоћу првог, а ниједан није одређен независно. Не можемо да одредимо да ли је нека штета неправедна и непропорционална ако не знамо да ли је особа подложна за такву штету, а не можемо да утврдимо да ли је она подложна, ако не знамо да ли је штета која јој се наноси неправедна и пропорционална. У рату и у сукобима у миру морали бисмо да знамо која страна је подложна, да бисмо утврдили која од њих наноси неправедну штету, јер се она утврђује на основу подложности. Међутим, и подложност за штету се утврђује на основу неправедне штете коју особа наноси, и на тај начин се прави круг. Када анализирамо следећи исказ, који би требало да објасни зашто праведни борци нису подложни нападу и нису легитимне мете, и у њему заменимо постојеће термине одговарајућим, видећемо да је у њему исто објашњено истим (*idem per idem*) и да нема независног објашњења ниједног појма. Праведни борци нису изгубили своје право да не буду нападнути, тако да они нису подложни да буду нападнути, дакле они су невини и самим тим нису легитимне мете напада.⁴⁶² Невин је, према овом схватању, одређен као неподложен нападу, легитимна мета напада је онај ко је подложен, а нелегитимна онај ко није подложен нападу, а онај ко није изгубио право да не буде нападнут је неподложен нападу и убијању. Када имамо то у виду и заменимо термине у тој реченици онима са одговарајућим значењем, добићемо следећу реченицу: праведни борци нису подложни нападу, тако да они нису подложни нападу, дакле они су неподложни нападу и самим тим нису подложни нападу. Према овој теорији самоодбране, нису увек нападачи подложни, а браниоци неподложни нападу и убијању, тако да бисмо морали унапред да знамо ко је праведна, невина и неподложна, а ко неправедна и подложна страна, да бисмо знали ко има право кога да убије, а ко нема право да не буде убијен. Мислимо да и за теорије подложности, као и за теорије самоодбране засноване на правима, важи приговор да су циркуларне, празне, да имају малу моћ објашњавања и да објашњавају исто истим.

⁴⁶² McMahan 2009 а: 16.

4.2 Тешкоћа одсуства моралне дозволе да се невине жртве бране од не-одговорних и оправданих нападача, као што је тактички бомбардер

Према схватању подложности за напад и убијање, која је заснована на моралној одговорности, невиној жртви у миру не би било морално дозвољено да се брани од напада не-одговорног и оправданог нападача, а у рату не би било морално дозвољено бранити се од не-одговорних нападачких бораца, какви би били они са чипом у глави, као ни од тактичког бомбардера, који има оправдање за напад, који би убио невине цивиле као успутну штету напада на легитимни циљ. Иако Мекмахан тврди да би то били ретки случајеви моралне симетрије у самоодбрани,⁴⁶³ или да би у њима постојала мала морална асиметрија у корист браниоца, сматрамо да би, према његовом схватању, било доследно да постоји морална асиметрија у корист ових врста нападача, која би чинила морално допуштеним њихов напад, а самоодбрану невиних жртвих морално забрањеном, што сматрамо неприхватљивим. Ово схватање самоодбране би требало да је засновано на правди, а не сматрамо праведним да се жртви забрани самоодбрана. Желели бисмо да покажемо зашто сматрамо да би се, према овом схватању, у овим случајевима, жртва напада сматрала подложном за напад и убијање, иако ни на који начин није испровоцирала напад. Прво бисмо размотрили случај не-одговорног, а затим оправданог нападача, односно тактичког бомбардера у рату.

Сматрамо да би према овом схватању самоодбране заснованом на моралној одговорности, бранилац био дужан да се уздржи од самоодбране од не-одговорног нападача, а не да би нападач имао право на самоодбрану од самоодбране, као што тврди Мекмахан, што не сматрамо морално прихватљивим. Да бисмо то показали, анализираћемо самоодбрану од не-одговорног нападача имајући у виду основе овог схватања. У почетку, пре било каквог коришћења силе, су и жртва и не-одговорни нападач неподложни за убијање, али када не-одговорни нападач запрети да нападом нанесе неправедну штету браниоцу, за коју он није подложен, а бранилац крене да на њу узвраћа неправедном штетом, за коју овај нападач није подложен, будући да уопште није морално одговоран, тада само бранилац, који је морално одговоран за доношење неправедне штете, испуњава услов за подложност и постаје подложен за напад, али не и нападач који не испуњава услов моралне одговорности за подложност. Пошто жртва испуњава услов за подложност за убијање, онда се њој убијањем у том нападу не наноси неправедна штета, пошто је за њу подложна, док би она нанела неправедну штету не-оправданом нападачу, када би се од ње бранила, пошто нападач није за њу подложен. Ако би морална асиметрија и подложност једне стране била основа моралне допустивости напада и убијања, тада би нападачу било морално допуштено да нападне и убије браниоца, а браниоцу не би било морално допуштено да се брани. Бранилац би био дужан да претрпи штету и не би имао морално право да се жали.

Сматрамо да у том случају мала морална асиметрија треба да буде у корист браниоца који има морално оправдање самоодбране за своје поступање, а не у корист нападача, који ради нешто морално неисправно, али са потпуним извињењем и ослобађањем од

⁴⁶³ Бар што се схватања правде тиче, између не-одговорног нападача или претње и невиних жртвих нема моралне асиметрије, каже Мекмахан. Нико од њих не сноси одговорност за присилни избор између живота (McMahon 2002: 405).

одговорности, и коме радња не може да се припише. За разлику од Мекмахана који мисли да би не-одговорни нападач имао право на самоодбрану, мислимо да он не би могао да има ово право, нити оправдање самоодбране, пошто је он потпуно несвестан онога што ради и уопште не може да му се припише његова радња, нити било какав разлог или оправдање за ту радњу. Он не зна шта ради и зашто то ради. Наставак коришћења силе у односу на браниоца не би било спровођење његовог права на самоодбрану, него наставак напада. Мислимо да се потпуно извињење и потпуно одсуство одговорности, са једне стране, и морално оправдање и поступање на основу разлога, са друге стране, међусобно искључују. Не-одговорна особа не може уопште да поступа на основу разлога и да има било какво морално оправдање за своје поступање, па ни оправдање самоодбране.

Што се тиче оправданог нападача, као што је тактички бомбардер у рату, сматрамо да по Мекмахановом мишљењу, када би било доследно, невиним цивилима неутралне државе, које би он убио као успутну штету бомбардујући своју легитимну мету у праведном рату, на пример, фабрику оружја, не би било морално дозвољено да се бране од њега. Сматрамо да, ако би између бомбардера и невиних цивила постојала морална асиметрија, захваљујући којој би било морално допуштено да се користи сила и убије друга страна, она би постојала у корист бомбардера, за разлику од онога што Мекмахан експлицитно каже. Мекмахан тврди да би ово био случај симетричне одбране, односно да би постојала мала морална асиметрија у корист цивила,⁴⁶⁴ али сматрамо да би према његовом схватању право на самоодбрану било ускраћено невиним жртвама, што не сматрамо морално прихватљивим. Мекмахан каже да је случај одбране невиних цивила од тактичког бомбардера случај оправдане одбране и да је њима морално дозвољено да га убију у самоодбрани, иако он није подожан убијању због оправдања које има. Дозвољена им је одбрана ако им чини неправу било оправдани, или неоправдани поступак.⁴⁶⁵ Мислимо да би према његовом схватању доследно следило да бомбардер ипак не крши њихова права, а да њима није морално дозвољено да се бране.⁴⁶⁶

Размотримо самоодбрану невиних цивила од тактичког бомбардера према схватању подложности за убијање која је заснована на моралној одговорности. У тренутку када невини цивили крену да се бране од неправедног напада оправданог нападача, који није подложен убијању, зато што према овом схватању морално оправдање ослобађа особу подложности, они њему упућују претњу неправедном штетом, то јест штетом за коју није подложен. Будући да су они одговорни делатници, они постају подложни за напад оправданог нападача, зато што испуњавају услов моралне одговорности за доношење неправедне штете. Тада су само они подложни за напад, док тактички бомбардер није, пошто учествује у праведном рату и има објективно морално оправдање за то што ради.

⁴⁶⁴ Мекмахан тврди да би ситуација сукоба између невиних цивила и тактичког бомбардера била ситуација симетричне одбране. Ниједна страна, по Мекмахану, није подложна убијању, а обе имају оправдање да убију у самоодбрани (McMahan 2005 а: 400).

⁴⁶⁵ McMahan 2005 а: 399 – 401.

⁴⁶⁶ У каснијем тексту "Самоодбрана од оправданих претњи" из 2014. он каже да невиним цивилима није морално дозвољено да се бране од тактичког бомбардера (McMahan 2014 б), што сматрамо да је доследније у односу на претходни текст. У тексту "Основа за моралну подложност за одбрамбено убијање" из 2005. није јасно објашњено на основу чега цивили имају право да се бране, ако се прихвата схватање да је дозвола за убијање заснована на моралној асиметрији у подложности, а да оправдани нападач није подложен убијању, док цивили јесу. Мада Мекмахан експлицитно каже да нико од њих није подложен убијању и да постоји симетрија у њиховој самоодбрани (McMahan 2005 а).

Невини цивили би имали моралну дужност да претрпе напад и да се не бране, иако га ни на који начин нису испровоцирали и никога нису угрожавали. Штета која се наноси овим људима не би се сматрала неправедном и њихово убијање не би кршило њихова права, пошто су они њој подложни.

Није јасно на основу чега Мекмахан допушта самоодбрану невиних цивила, ако мисли да морално оправдање за убијање мора да се позове на подложност, а тактички бомбардер није подложен убијању. Он каже да је ово посебан облик моралног оправдања за убијање, који се не позива ни на подложност жртве за убијање, ни на мање зло, иако на другом месту тврди да оправдање за намерно убијање може да буде или сагласност, или мање зло, или подложност, а ово није ништа од тога.⁴⁶⁷ Ненамерно убијање може да се правда оправдањем двоструког ефекта. Међутим, цивили не убијају бомбардера ненамерно, тако да се то не правда на овај начин. Није јасно у чему се онда састоји тај посебан облик оправдања за убијање, на шта се он позива и како и чиме објашњава. Зато мислимо да би он требало да прихвати да цивилима није дозвољено да се бране.

Штајнхоф такође експлицитно тврди да цивили смеју да се бране од тактичког бомбардера, а да он сме да се брани од њих, и да је реч о симетричној самоодбрани. Једино што је, по његовом мишљењу, само бомбардер подложен нападу, али не и цивили, зато што он њих доводи у ситуацију присилног избора између живота, а они њега не. Према овом схватању морална асиметрија, што се тиче подложности, постоји у корист цивила, јер они нису подложни нападу. У другом смислу је њихова одбрана ипак симетрична, будући да тактички бомбардер *и даље сме да се брани* од цивила, иако је подложен нападу, а они смеју да се бране од његове одбране. Разлог за ово је, по Штајнхофу, једноставно то што је његов напад на фабрику муниције оправдан.⁴⁶⁸ Није јасно зашто он сме да се брани од њихове одбране, ако је он подложен, а они нису, и у том смислу нема моралне симетрије у самоодбрани међу њима.

По теоријама самоодбране које се позивају на подложност убијању и нападу, требало би да подложност нападача објасни због чега он нема право на самоодбрану од самоодбране, и зашто је неке морално допуштено да се брани, а неке није. Ако прихватимо Мекмаханов закључак из текста из 2005, да је цивилима ипак морално дозвољено да се бране од неподложног оправданог нападача, и Штајнхофов закључак да је подложном оправданом нападачу дозвољено да се брани од самоодбране неподложних цивила, поставља се питање чему онда позивање на подложност у моралним оправдањима убијања у самоодбрани, ако је ипак могуће оправдати и убијање у самоодбрани особе која није подложна убијању, и самоодбрану од самоодбране особе која је подложна томе да буде нападнута и убијена.

Ови аутори ипак признају да постоји разлика између моралног допуштења да бранилац убије нападача и подложности нападача да буде убијен. Иако Родин каже да би то била иста чињеница посматрана из различитих углова, према Мекмахану, иако је неко морално подложен да буде убијен, не мора да значи да је морално дозвољено убити га, када

⁴⁶⁷ McMahan 2005 а: 399. Што се тиче оправданог нападача он, по Мекмахану, може да има оправдање мањег зла да намерно наноси штету, или оправдање двоструког ефекта, да наноси ненамеравану, али предвиђену штету неподложним особама као успутну штету. То је предвиђени, али ненамеравани ефекат оправдане акције. Пример за други случај је тактички бомбардер (McMahan 2009 а: 173).

⁴⁶⁸ Steinhoff, интернет: 4 – 5.

се све узме у обзир. Он прави разлику између подложности нападача за одбрану и допустивости да се жртва брани. Може да се деси да је одбрана морално дозвољена, иако особа од које се бранимо није морално подложна нападу, као и да самоодбрана није морално дозвољена, иако је особа на коју је одбрана усмерена подложна за напад и убијање. Није увек морално дозвољено урадити људима оно за шта су подложни, када се све узме у обзир, иако им се, када су подложни, тиме не би нанела неправда и њихова права не би била прекршена. То значи да подложност за напад и убијање није ни нужна, ни довољна да би морално оправдала убијање у самоодбрани. У крајњој линији, да би се установило које убијање је морално дозвољено, треба утврдити шта је мање зло и шта води остварењу бољих последица, чак и према редуктивистичким индивидуалистима, који желе да избегну консеквенцијалистичка оправдања и да морално оправдају убијање позивајући се на права људи и на њихову подложност за убијање, чиме се њихова права не би кршила.⁴⁶⁹ Без обзира на подложност нападача и браниоца, на крају је, када се све узме у обзир, морално дозвољено да користи силу онај ко има оправдање мањег зла. Треба имати у виду и последице и применљивост неке теорије и практичне разлоге да би се установило кога је морално допустиво убијати.

Мислимо да тактички бомбардер на одбрамбеној страни може у односу на легитимне мете нападачке стране да се посматра као бранилац, или такозвани праведни нападач, али да је он ипак неправедни нападач у односу на неутралне невинне цивиле и да крши њихова права ако их убија. Као и у индивидуалној самоодбрани, ако неко приликом самоодбране нападне невиног пролазника у самоочувању, он њега напада, и у односу на њега није бранилац него нападач. Онда он нема морално оправдање самоодбране у односу на њих. Ако он има неко морално оправдање, то би онда могло да буде оправдање мањег зла, ако би њиховим убијањем спасао више живота, или оправдање двоструког ефекта за њихово ненамерно убијање. Пошто је реч о ненамерној успутној штети коју бомбардер наноси убијајући цивиле, испитаћемо да ли би убијање цивила могло објективно морално да се оправда доктрином двоструког ефекта.

Што се тиче оправдања двоструког ефекта, верзију Томе Аквинског више сматрамо извињењем него оправдањем за убијање, док савремену верзију сматрамо неприхватљивом. Позитиван ефекат и основни циљ бомбардовања би, према њој, био допринос праведном циљу његове земље, а негативан, ненамеравани, убијање невиних цивила. Мекмахан пореди савесног возача кола хитне помоћи и тактичког бомбардера у праведном рату, који обојица, по његовим речима, ненамерно прете невинима као споредни ефекат њиховог ангажовања у морално пожељној акцији. По Мекмахану, тактички бомбардер није подложен убијању, будући да је оправдани нападач, који има објективно морално оправдање, а возач кола хитне помоћи је подложен убијању, ако изгуби контролу и угрози пешака, пошто није оправдани нападач, него има само субјективно морално оправдање за оно што ради. Возач хитне помоћи онда није оправдани нападач који би био ослобођен подложности за убијање, док

⁴⁶⁹ Мекмахан каже за себе да нуди морално оправдање за убијање цивила које се заснива на индивидуалној подложности, а не оправдање мањег зла или консеквенцијалистичка оправдања за убијање (McMahan 2009 а: 210). Али на крају је, по Мекмахану, дозвољено оно убијање које је, када се све узме у обзир оправдано, што је консеквенцијалистичко оправдање мањег зла, а не оно које је у складу са подложношћу за напад, и у миру и у рату.

тактички бомбардер јесте. Тактички бомбардер би имао право да се брани од одбране цивила, а возач не би имао право да се брани од пешака који би га разнео.

Сматрамо да између савесног возача и бомбардера постоје битне разлике, али да то нису оне које наводи Мекмахан. Мислимо да разлике нису у природи оправдања која они имају, и да ли је оно субјективно или објективно, него у намерама и радњама за које би постојала морална оправдања. Њихове радње, које треба морално оправдати, нису у оба случаја убијање, нити су њихове намере, односно одсуство намера, за убијање невиних људи схваћене у истом смислу. Мислимо да се овде термин "намерно" у једном случају схвата као добровољно и свесно поступање, а "ненамерно" као случајно и као одсуство вољне радње, док је у другом "намерно" оно што је усмерено на главни циљ, разлог и мотив тог поступања, а "ненамерно" оно чему морално проблематичан поступак није главни циљ, разлог и мотив поступања. Савремено тумачење доктрине двоструког ефекта манипулише различитим схватањима термина "намерно", и приказује намерно поступање као да је ненамерно.

Не слажемо се са закључком овог схватања подложности да је морално дозвољено убити возача, у самоочувању, али да није дозвољено бранити се од бомбардера. Сматрамо да би у случају бомбардера постојала ситуација самоодбране цивила, а у случају возача ситуација самоочувања пешака, пошто од њих двојице само возач ненамерно, у смислу случајно, угрожава пешака и не напада га, док бомбардер намерно угрожава цивиле, својом добровољном радњом. Ударање пешака колима и његово убијање није нешто што возач у примеру *ради*, као што би убијао убица. То није његов поступак, који би могао да буде морално оправдан или неоправдан, за који постоји било какав разлог и који има циљ, него је несрећан случај који му се догађа. Оправдано поступање возача би била сама брза вожња до места несреће, да би се некемо указала помоћ, а не гажење и убијање пешака. Он не гази пешака свесно, намерно и добровољно, да би постигао добар циљ, а то је да помогне другом човеку. Оно што *ради* тактички бомбардер је, за разлику од тога, свесно, добровољно и у том смислу намерно бомбардовање невиних људи, док бомбардује свој легитиман циљ, при чему зна да ће их убити, мада му то није само по себи циљ и мотив. Када се, према доктрини двоструког ефекта, каже да тактички бомбардер није бомбардовао невине неугрожавајуће људе намерно, не мисли се да је он случајно испустио бомбу на њих, да је изгубио контролу над авионом, или да није био свестан које ће последице имати његова радња, него то значи да убијање цивила није била његова основна намера у смилу његов главни циљ и мотив, и разлог бомбардовања, него му је циљ и мотив био да уништи своју легитимну мету, а они су само успутна штета. Ова штета је, према овом тумачењу оправдања двоструког ефекта, ненамеравана, али предвиђена. Возач кола хитне помоћи би могао да се упореди са тактичким бомбардером када би знајући, свесно, добровољно, и у том смислу намерно, прегазиио пешака који је пао испред кола хитне помоћи, да би стигао да укаже помоћ другом човеку који га је позвао, правдајући гажење тиме да му није био основни циљ, мотив и намера да убије пешака, што је лош споредни ненамеравани ефекат, него да стигне да помогне другом човеку, што је добар ефекат и морално оправдани циљ његове радње. Али савесни возач у првобитном примеру не убија и не гази пешака "ненамерно" у овим смислу, који би одговарао "ненамерној" радњи тактичког бомбардера. Губљење контроле над возилом није радња, и самим тим нема и не може да има ни циљ, ни мотив, ни разлог, ни оправдање, а свесно и добровољно пуцање у некога, гађање, бацање бомби, и гажење некога ако има контролу над возилом, јесте радња и то намерна, и сматра се убијањем, чак и ако

то убијање није циљ сам по себи и основни разлог и мотив радње, него треба да допринесе неком другом циљу, који има морално оправдање. Сматрамо неприхватљивим овакво тумачење доктрине двоструког ефекта као оправдања ненамерног убијања невиних људи, и генерално као морално оправдање, будући да мислимо да би на тај начин, представљајући да нам то није била главна намера, мотив и циљ, могли да оправдамо било какво поступање као ненамерно, ако доводи до неког доброг циља, и онда да га представимо као оправдано без обзира колико морално неисправно било само по себи. Осим тога, мислимо да представљање неког поступка као ненамерног није оправдање, него извињење, које би једино требало да ослободи делатника одговорности, што повлачи признавање да је сам поступак морално неисправан.

4.3 Приговор да ово схватање укида имунитет небораца, *jus in bello* правила и да води у тотални рат

Сматрамо да Мекмахан помоћу аргумента ризика није успео да прошири домаћај легитимних мета на неактивне неправедне борце, који не упућују директну претњу. Могло би да се покуша да се домаћај легитимних мета прошири и на њих помоћу аргумента саучесништва, или помоћу таквог тумачења узрочности, према коме би она обухватала и прошле и индиректне узроке, који су дали допринос претњи на било који начин, омогућавајући било какве услове и средства за њу. Проблем је то што би проширење основе подложности за убијање поред неангажованих бораца учинило подложним за убијање и неборце и довело до укидања принципа имунитета небораца. Сет Лазар указује на то да би аргументи за морално допуштање убијања неактивних неправедних бораца такође подржали допуштање намерног убијања неправедних небораца.⁴⁷⁰ Тада би се јавио проблем да би и минимално одговорни неборци, који би дали веома мали узрочни допринос рату своје земље, били легитимне мете намерног напада. Тај допринос је, на пример, плаћање пореза које омогућава финансирање неправедног рата њихове земље, или гласање за одређене кандидате који ће да започну неправедан рат.⁴⁷¹ Њихова минимална одговорност би могла да се схвати као веома мали узрочни допринос неправедном рату, као веома мала морална одговорност, или и као једно и као друго.

Када би и минимално одговорни цивили, који су у прошлости минимално допринели неправедној претњи коју упућује њихова земља, били легитимне мете напада, био би укинут принцип имунитета небораца, а правило дискриминације би се потпуно другачије тумачило, тако што би цела страна која је одређена као неправедна била подложна нападу и убијању, осим можда веома мале деце и слабоумних и ментално оболелих особа, које би биле поштеђене намерног убијања, према схватању подложности заснованом на одговорности, на основу њихове смањене одговорности. Међутим, убијањем свих осталих би и особе које не могу да брину саме о себи биле осуђене на пропаст. Ако би сви остали припадници неправедне стране били подложни за напад, а морално је дозвољено и

⁴⁷⁰ Lazar 2016, интернет: 2.

⁴⁷¹ Цивили могу намерно или ненамерно да допринесе неправедном рату своје земље тако што подржавају рат у медијима, пишу књиге и чланке, гласају за странке које подржавају рат, раде као научници на новом оружју или на дешифровању, производе оружје, одећу, храну и лекове које користе борци, плаћају порез и тако обезбеђују новац без ког рат не би могао да се води (McMahan 2009 а: 214 – 215).

пропорционално убити било који број подложних особа, било би укинута и важеће тумачење правила пропорционалности *jus in bello* које штити цивиле од ненамерног наносења штете, и било би морално дозвољено намерно убити било који број њих, иако су ненаоружани и никога не угрожавају, а њима би тада било морално забрањено да се бране од бораца који их нападају, и не би имали статус жртве. Ако су сви они подложни за убијање и криви, онда се не би наносила неправедна штета њиховим убијањем, и оно би било пропорционално у уском смислу, у било ком броју, при чему се пропорционалност одређује у односу на њихову подложност, а пропорционалност у широком смислу се у случају њиховог убијања ни не рачуна, пошто она обухвата неподложне људе. Било би дозвољено да се у односу на неправедну страну користе недискриминативна оружја за масовно уништење, као што је нуклеарно, хемијско и биолошко, и у густо насељеним градовима, са бројном цивилном популацијом, ако би цела неправедна страна била одређена као подложна за напад, помоћу саучесништва или моралне одговорности за индиректан узрочни допринос. На тај начин би могао морално да се оправда и геноцид и потпуно истребљење становништва неправедне стране, али да се прикаже да није реч о геноциду, чак и када би скоро сви припадници народа били убијени, пошто би се представило да ти људи не би били убијани зато што су припадници одређене групе и одређеног народа, на основу њиховог колективног идентитета, него зато што су подложни да буду убијени, на основу њихове личне моралне одговорности за неправедну претњу коју упућује њихова земља, тако да им се тиме не би чинила неправда и не би се кршила њихова права. Њихова одбрана и самоодбрана сматрала би се злочином. Такође би дошло и до укидања правила нужности *in bello* какво постоји у међународном праву, које такође штити цивиле, односно не би било потребно бирати такве циљеве и средства у рату која ће нанети минималну штету и губитке цивилима, ако су они већ подложни за намерно убијање. Укратко, основна правила *jus in bello* према важећем међународном праву, дискриминације, нужности и пропорционалности, која ограничавају насиље у рату, не би више постојала, једино би био битан *jus ad bellum*, што би довело до тоталног рата.

Мекмахан одговара на приговор да би његово схватање подложности која је заснована на моралној одговорности водило укидању имунитета небораца, тако што наводи неколико разлога због којих, по њему, ипак не би било морално дозвољено убијати минимално одговорне неборце неправедне стране. Немају сви разлози због којих неборци не треба да буду легитимне мете везе са њиховом подложношћу. Фактори које он наводи су мали степен одговорности за неправедну претњу, неиспуњен захтев уске пропорционалности приликом убијања тих цивила, неиспуњен захтев нужности и ефикасности постизања циља њиховим убијањем, и практични проблеми везани за идентификовање и изоловање подложних цивила у рату. Комбинација ових фактора могла би да објасни зашто није морално дозвољено нападати високу концентрацију цивила, на пример бомбардовати град, чак и ако многи његови становници снесу одговорност за неправедан рат и подложни су намерном нападу. Ови фактори заједно, по Мекмахану, чине праву основу моралног имунитета цивила, што нема никакве везе са њиховим пуким статусом цивила и припадности тој групи.⁴⁷²

Испитаћемо аргумент саучесништва као основе за подложност и аргумент који би требало да покаже да минимална одговорност за узрочни допринос претњи, односно мали узрочни допринос, не утиче на подложност особе за убијање и не чини њено убијање

⁴⁷² McMahan 2009 а: 231.

непропорционалним, да бисмо установили да ли они заиста имају ове последице, а испитаћемо и одговоре на ове приговоре. Посматраћемо их као два различита аргумента, иако они могу да се преклапају. Занима нас да установимо и шта се подразумева под малом одговорношћу за неправедну претњу. Цивили могу да имају висок степен моралне одговорности и да буду криви за свој допринос рату, а њихова морална одговорност може да буде и мала. Исто тако, њихов узрочни допринос неправедном рату може да буде мањи, или већи. Мали узрочни допринос не мора да се поклапа са малом моралном одговорношћу, и обрнуто. Питамо се на шта Мекмахан мисли када говори о веома малој одговорности цивила за неправедан рат. И мали узрочни допринос неправедном рату и мала морална одговорност би, свака на свој начин, утицала на његово схватање уске пропорционалности у рату по узору на самоодбрану, тако што би је учинила строжом, и на показивање да не би било пропорционално убити веома мало одговорну особу. Интересује нас да испитамо да ли, зашто и на који начин би једно, а на који начин друго, ослободило цивиле подложности за напад, према схватању подложности заснованом на одговорности, или би они ипак били легитимне мете напада, према овом схватању. Размотрићемо и питање да ли је узрочна блискост претњи релевантна за моралну подложност за убијање, или и индиректне претње и узроци могу да буду морално подложни за убијање.

4.3.1 Аргумент саучесништва

Према аргументу саучесништва, неактивни неправедни борци подложни су убијању зато што су саучесници у неправедном рату које води њихова земља. Сесил Фабр (Cécile Fabre) излаже схватање подложности засновано на саучесништву помоћу примера хиљаду мучитеља. У примеру је једна жртва прикачена за струјно коло које контролише хиљаду прекидача, које држи хиљаду људи. Притискање једног прекидача шаље једва приметну количину струје према жртви, али ако је бар седамсто прекидача укључено, преноси се максимум струје и жртва може да претрпи потенцијално смртоносан струјни удар. Претпоставимо да је свих хиљаду људи истовремено притисло своје прекидаче знајући све ово. Живот жртве може да се спасе једино убијањем једног од хиљаду мучитеља, што ће уплашити остале, тако да ће пустити прекидаче. Питање је да ли је морално допустиво да се то уради, и да ли је мета (један од мучитеља) подложна да буде убијена.⁴⁷³ Сваки појединац даје веома мали узрочни допринос наношењу укупне штете. Фаброва мисли да би ипак било морално допустиво убити једног од хиљаду мучитеља да би се спасао живот жртве. Фаброва доказује да сваки појединац од хиљаду мучитеља може да буде подложен томе да буде убијен због његовог добровољног учествовања у неправедном колективном подухвату.⁴⁷⁴ Упркос томе што је његов узрочни допринос занемарљив, сваки појединац, према Фабровој, може да се сматра одговорним за целокупну претњу штетом коју упућује свих хиљаду људи заједно, бар утолико, уколико је то једини начин да се заустави та претња. Ово би, по Фабровој, важило и за војнике чији је узрочни допринос неоправданој претњи занемарљив, али који добровољно учествују у неправедном колективном подухвату. Борац који учествује у неоправданом нападу може да се сматра одговорним за целокупну претњу коју упућује његова земља, а не само за ону којој он лично доприноси.

⁴⁷³ Пример има извор у случају Дерек Парфита (Derek Parfit) "Harmless Torturers Case" (Parfit 1984: 80 – 82).

⁴⁷⁴ Lazar 2016, интернет: 5.

Он може да се сматра одговорним чак и ако његов лични узрочни допринос неоправданој претњи није никакав.⁴⁷⁵ Мучитељи у овом примеру нису ослобођени подложности на основу свог малог узрочног доприноса штети, а Фаброва тврди да нису ни неактивни борци. Интересује нас да ли овај пример успешно показује да су неактивни неправедни борци подложни нападу на основу саучесништва, и да ли би према њему били подложни нападу и убијању и неправедни неборци, чији је узрочни допринос мали.

Мислимо да постоје разлике између мучитеља у овом примеру и неактивних бораца. У примеру је наглашено да сви мучитељи учествују добровољно у колективном подухвату, знајући да доприносе заједничкој претњи. За њих не важи извињење присиле или нескривљеног незнања, што значи да су сви они криви за допринос претњи. Сваки од њих је, осим тога, директан узрок штете, иако је она мала. У примеру убијање једног од њих ефикасно доводи до престанка претње, застрашивањем осталих. Аргумент саучесништва, зато не важи за борце, или неборце, који имају извињења и нису криви. Друго, аргумент саучесништва не важи за неактивне борце и за неборце, пошто нико од њих, за разлику од мучитеља, није директан узрок штете.⁴⁷⁶ Треће, сматрамо да није извесно да би убијање неког неактивног борца или неборца ефикасно довело до престанка укупне претње коју упућује њихова земља. Мислимо да оно у већини случајева, у хаосу рата, не би ни било примећено, нити би имало икакав ефекат, за разлику од убијања нападача у самоодбрани, које директно и ефикасно зауставља напад. Оно би тада било потпуно узалудно.

Сматрамо да би кривица била услов за саучесништво у сваком случају, па и у случају бораца и небораца, и за њихову подложност да буду осуђени и кажњени за свој злочин, да одговарају за њега, ако не пред судом, онда пред својом савешћу. Међутим, не мислимо да особа која никога не угрожава може на основу саучесништва да буде подложна томе да буде убијена у миру, а према индивидуалистима не би требало да буде разлике између мира и рата. Саучесништво, према кривичном праву, а мислимо да то треба да важи и у области морала, подразумева кривицу, затим узрочну везу са делом и на крају, свест саучесника о заједничком деловању.⁴⁷⁷ Мислимо да су ови услови испуњени у случају мучитеља, али да нису увек, и да нису сви испуњени, у случају неактивних неправедних бораца и небораца. Услов кривице није испуњен увек, услов директне узрочне везе није никада, а свест о заједничком деловању код небораца може да буде, али у већини случајева није, док би код бораца требало увек да постоји, пошто и неактивни борци чине део колектива који има заједнички циљ, и самим тим, имају свест о том циљу и о колективном деловању на његовом остварењу, мада не нужно и о његовој моралној исправности. Зато би криви неактивни борац могао да буде подложен на основу саучесништва, али не и невини извињени неактивни борац, мада једино ако не мора да буде директни, него може да буде и

⁴⁷⁵ Fabre 2012: 75 – 77. Lazar 2016, интернет: 6.

⁴⁷⁶ Многи борци директно не узрокују било какву штету. За разлику од мучитеља, многи борци у рату не учествују у војним операцијама, него се баве функцијама подршке и услуге (Lazar 2016, интернет: 7 – 8).

⁴⁷⁷ Кривична одговорност саучесника у ужем смислу постоји само када код њих постоји умишљај. Саизвршилац одговара у границама свог умишљаја или нехата, а подстрекач и помагач одговарају у границама свог умишљаја. Свако одговара у оквиру своје кривице (Стојановић 2000: 240, 242 – 243. Стојановић 2009: 169 – 171). Стојановић каже да поред објективне везе која се састоји у заједничком остварењу битних елемената кривичног дела између више лица мора да постоји и субјективна веза да би се радило о саучесништву. Субјективна веза се огледа у свести о заједничком деловању. Саучесништво је заједничко остваривање кривичног дела од стране више лица уз постојање свести код њих да заједнички делују (Стојановић 2000: 226. Стојановић 2009: 151).

индиректни узрок претње и ако испуњава и тај услов. Невини неактивни војник би радије био као човек који не притиска свој прекидач да не би изазвао штету, и лично уопште узрочно не доприноси претњи. Његовим убијањем се не би спречила никаква штета. Зато би се могло рећи да оно не би било пропорционално, у строгом смислу који важи у самоодбрани. Његово убијање би једино могло да служи као средство застрашивања осталих, које би требало да изврши притисак на њих да прекину рат, али у рату то вероватно не би било примећено, нити би изазвало тај ефекат. Убијање једног борца, или неборца, тада не би служило као средство за свој циљ, и било би неефикасно и ненужно, за разлику од убијања мучитеља.

По Мекмахану, особа је подложна само за нужну и пропорционалну штету. Неборци су, као и борци, подложни за напад само ако је штета која им се наноси уско пропорционална у односу на штету која би се нападом на њих спречила. Будући да су неборци, који гласају и плаћају порез, углавном мало одговорни за претњу коју упућује њихова земља у рату, било би непропорционално користити смртоносну силу против њих.⁴⁷⁸ Када се говори о малој одговорности небораца, може да се мисли на њихов мали узрочни допринос, или малу моралну одговорност за неправедну претњу. Мислимо да Мекмахан овде мисли на њихов мали узрочни допринос, пошто каже да, иако су морално одговорни, неборци, за разлику од неправедних бораца, дају веома мали *узрочни допринос* неправедном рату своје земље, тако да би њихово убијање веома мало смањило претњу коју упућује њихова земља.⁴⁷⁹ Зато већина намерних напада на цивиле крши захтев уске пропорционалности. Мислимо да то није разлика између неактивних бораца и небораца и да, ако се рачуна индиректан и прошли узрочни допринос, неборци могу да дају већи узрочни допринос претњи од неактивних бораца, који никоме не упућују директну претњу. Ако би било непропорционално, и зато морално недозвољено, убијати неборце на основу малог узрочног доприноса, према том схватању би било доследно и требало би да буде непропорционално и морално забрањено убијати и неактивне борце, који нису узрочно умешани у претњу. Оно онда не решава проблем како су тренутно неангажовани борци легитимне мете напада, и требало би да води у пацифизам.

Међутим, за постојање саучесништва је можда битније од питања узрочне одговорности и директног узрочног доприноса особе заједничкој претњи питање њене кривице и моралне одговорности, њених намера и знања да учествује у неправедном подухвату, као и питање међусобног односа појединаца који доприносе претњи, и да ли они то раде у договору, организовано, знајући, свесно, злонамерно и смишљено. Неко ко није физички и директан узрок претње, него индиректно узрочно доприноси претњи својим саветима, стратегијом, финансијски, или на неки други начин, може да представља помоћника и саучесника у злочину, свесно и намерно.

⁴⁷⁸ Мекмахан расправља да ли би у њиховом случају била у питању подложност убијању или неком другом виду штете као што су, на пример, економске санкције или уништење цивилних објеката (McMahan 2009 а: 218). Он у књизи *Убијање у рату* из 2009. наводи у случају НАТО бомбардовања Србије подложност грађана Србије, које назива "неправедним цивилима", за материјалну цивилну штету и уништење инфраструктуре. Он сматра да саучесништво цивила у неправедном рату може да буде битно за оправдање за уништавање цивилне имовине, као средство да се изврши притисак на владу и цивиле који је подржавају (McMahan 2009 а: 219).

⁴⁷⁹ McMahan 2004 а: 728.

Против Мекмахановог аргумента да минимално одговорни неборци који гласају и плаћају порез не дају довољан узрочни допринос неправедној претњи коју упућује њихова земља да би њихово убијање било пропорционално и да би били подложни убијању, Хелен Фроу износи аргумент "Шеф мафије". Шеф мафије хоће да убије жртву, али нема новца да унајми веома скупог убицу. Сви чланови банде дају део новца за убицу. Свако од њих игра малу улогу и даје мали индиректан узрочни допринос у унајмљивању убице. Њихов допринос је мали, али ако је убијање било кога од њих средство да се сачува живот жртве, такво убијање не може да се искључи на основу тога што је непропорционално. То што је сваки од њих дао само мали допринос не може да га заштити од подложности за дефанзивну штету. Хелен Фроу мисли да би жртви било дозвољено да убије било ког члана банде, или све њих, и да им не би било дозвољено да се бране.⁴⁸⁰ Хелен Фроу сматра да за одређивање пропорционалности није толико битно колико неко доприноси претњи, него колика је претња коју он доприноси.⁴⁸¹ Они који доприносе смртоносној претњи су подложни смртоносној одбрани.⁴⁸² Ако би било дозвољено убити било ког члана банде, тада би било пропорционално и морално дозвољено убити и било ког неборца који је дао мали индиректан узрочни допринос великој претњи неправедног рата. Ово би био аргумент који она користи да покаже да су подложни нападу цивили који раде у фабрици оружја. Испитали бисмо да ли би овај овај аргумент могао да се користи и за доказивање подложности за убијање цивила који плаћају порез, и на тај начин дају индиректан узрочни допринос неправедном рату тако што финансијски омогућавају да се он води. Њихов допринос је мали, али доводи до великог уништавања, масовног убијања, тако да би било пропорционално да и они претрпе највећу могућу штету. Хелен Фроу се у овом аргументу не позива на саучесништво да би показала да је сваки члан банде подложен убијању, мада сматрамо да је саучесништво у њиховом случају кључно и да оно чини да сваки од њих буде подложен осуди, упркос малој појединачној моралној одговорности.

Сматрамо да постоје битне разлике између цивила који плаћају порез и чланова банде због којих цивили, за разлику од чланова банде, не би могли да се схвате као саучесници, који би на основу тога били подложни нападу. Осим тога, мислимо да ни цивили, ни чланови банде не би били подложни нападу. Чланови банде би као саучесници били подложни суђењу и казни, али не и убијању у самоодбрани, пошто не упућују директну претњу, никога не нападају и узрочно су удаљени од жртве. Цивили који плаћају порез не испуњавају ни услове за саучесништво, за разлику од чланова банде, а још мање за убијање у самоодбрани пошто никога не нападају и не представљају директне претње. Цивили који плаћају порез углавном не испуњавају услов кривице,⁴⁸³ а не испуњавају ни услов свести о међусобној вези и заједничком подухвату, услов да су свесни да заједно раде на заједничком циљу. Они нису организовани и не плаћају порез међусобно у договору да би намерно скупили новац за нападачки рат, са циљем да изазову уништавање и убијање. Сматрамо да је одговорност цивила који гласају и плаћају порез дистрибутивна, расподељена међу њима, тако да свако сноси свој део одговорности за штету коју је лично изазвао, ако није део организоване групе која ради заједно и тимски, тако да не сноси свако од њих лично укупну одговорност за целу штету до које је довео рат. Не може сваком

⁴⁸⁰ Frowe 2014: 175.

⁴⁸¹ Frowe 2014: 196.

⁴⁸² Frowe 2014: 192.

⁴⁸³ Могуће је замислити и кривог цивила који плаћа порез са злом намером да помогне својој земљи да започне нападачки рат.

појединцу који је плаћао порез, за који не зна на које све начине може да га користи држава, да се припише терет и одговорност за сву штету целог рата, на основу које би био подложен убијању, као да га је он лично изазвао и да га он води.⁴⁸⁴ Цивили би могли да буду ослобођени моралне одговорности и кривице за допринос рату на основу незнања да уопште доприносе претњи, а ослобађање од моралне одговорности улази, по Мекмахану, у прорачун пропорционалности, исто као и штета која се спречава и узрочни допринос штети.⁴⁸⁵ Плаћање пореза или гласање обично не спадају у активности које било коме упућују неправедну претњу и не сматрају се опасним или штетним, тако да ови цивили по томе подсећају на "Корисника мобилног телефона" који представља не-одговорну претњу на основу тога што није и не може да буде свестан да представља претњу. Они не само да могу да буду ослобођени моралне одговорности, као и он, на основу незнања да својим поступцима доприносе претњи, него, за разлику од њега, и не представљају директну претњу и не налазе се у ситуацији присилног избора између живота. Ако он, чије би убијање

⁴⁸⁴ Приписивати сваком цивили који је платио порез одговорност за цео рат, који је ван његове контроле и вероватно ван било чије контроле, било би слично као приписивати свакоме ко користи дезодоранс у спреју целокупну моралну одговорност и кривицу за уништење озонског омотача на основу чега би био подложен убијању да би се та штета спречила. Ни особа која плаћа порез ни она која користи дезодоранс не може да се сматра саучесником у изазивању штете и да на основу тога буде подложна убијању, ако не поступа свесно, намерно, организовано и у договору са другима који својим доприносом доводе до исте штете, без обзира на величину укупне штете којој заједно доприносе. Сваки од ових појединаца који не поступају организовано и нису свесни свог доприноса укупној штети могу да буду морално одговорни само за свој лични допринос, али не свако појединачно за укупну штету којој они сви заједно доприносе.

⁴⁸⁵ Неборци који немају знање о томе да представљају неправедну претњу нису морално одговорни и нису подложни томе да буду убијени, сматра Фаброва (Fabre 2009: 56, 58, 60). Неборци који производе храну и лекове не морају да знају да је њихова активност *опасна, да доприноси рату*, док они што производе оружје имају свест и знају шта производе, да оружје служи за убијање. Али сматрамо да они не морају да знају да га производе за *неправедно* повређивање и убијање. Радници у фабрици оружја више подсећају на случај "шефа мафије" од гласача и људи који плаћају порез, зато што раде тимски, заједно и организовано на остварењу заједничког циља, иако једни обезбеђују оружје, а други новац. Они раде на континуираном заједничком подухвату, и на доприносу заједничкој макропретњи, какве нема у миру. По томе су сличнији војницима него цивилима. Ако производе оружје и делују координирано са војском и они би онда могли да се сврстају у борце и легитимне мете, али то њихово сврставање у легитимне мете није могуће на основу принципа индивидуалне самоодбране. То само показује да разлика између бораца и небораца не мора да се поклапа са разликом између војника и цивила. Неки цивили који значајно активно доприносе рату и претњи, као што су радници у фабрици оружја, док су у њој и производе оружје, могу да се сматрају борцима. По том свом активном организованом и континуираном доприносу претњи они су слични борцима, иако нису припадници војске. За разлику од цивила војска јесте организована група и може да се посматра као тим који ради на остварењу заједничког циља. Појединци делају координирано, организовано, у договору и оно што они раде спроводећи своје улоге и дужности у оквиру војске не може да се посматра изоловано. Зохар прави разлику између војника, који су у служби колектива, и цивила који су у свом личном својству. Он на следећи начин објашњава принцип дискриминације који прави поделу на борце и неборце. Зохар сматра да посматрамо неке чланове непријатељског друштва само као појединце, док друге подводимо под њихов колективни идентитет непријатељског народа. Кључни фактор је учествовање. Борци су они који су означени као да учествују у колективном ратном напору, док остатак непријатељског друштва задржава искључиво статус појединаца (Zohar 1993: 618). Одређивање бораца као легитимних мета не би се вршило тада на основу онога што они раде као појединци независно од њиховог колективног подухвата, као што желе да покажу и Волцер и Мекмахан, него једино ако се узме у обзир својсво неправедног нападача и пренесе се са њиховог колектива на њих појединачно. Однос војника у рату није њихов личан однос као однос нападача и браниоца и није директан него је посредован њихових односом према њиховим државама и међусобним односом њихових држава. Родин каже да морални односи између бораца у рату морају да се схвате тако да су њихови лични односи нужно посредовани кроз односе држава за које се боре (Rodin 2002: 129). Однос нападача и браниоца је директан и представља изузетак од посредовања државе у међусобним сукобима грађана.

ефикасно и директно зауставило претњу, није подложен убијању, они би још мање требало да буду, будући да њихово убијање не би директно могло да заустави неправедан рат и неизвесно је да ли би уопште у томе било ефикасно.

Мекмахан у свом схватању подложности за убијање заснованој на одговорности поставља и услов узрочности за подложност, али ако узрок претње не мора да буде директан и садашњи, него може да буде индиректан и прошли, тада би, према овом схватању, било морално допуштено и убијање индиректних узрока претње, што би у случају рата могло да одговара неборцима. Ако основа подложности за убијање у рату није упућивање претње, него је довољна кривица, или само морална одговорност за неправедну претњу, онда неко може да буде одговоран за упућивање претње, иако сам не упућује претњу, а тада и морално подложен да буде убијен због тога, као што би били неборци у рату. Они могу намерно, али индиректно, да доприносе рату одлукама, гласањем, саветима, подстицањем, финансирањем, али и индиректно и ненамерно само својим постојањем.⁴⁸⁶ Испитали бисмо сада да ли је узрочна блискост претњи битна за подложност за напад и да ли за особе које индиректно доприносе претњи може да се сматра да су у узрочној вези са њом, тако да на основу те везе и своје кривице или моралне одговорности могу да буду подложне за напад.

4.3.2 Проблем узрочне блискости претњи

Родин доказује да је узрочна блискост битна за подложност нападу, док Хелен Фроу покушава да покаже да није. Размотрићемо аргументе које они износе. Према Родину, иако небоци доприносе рату своје земље, њихов допринос је узрочно превише удаљен да би их чинио подложним одбрамбеном убијању. Родинова основа за имунитет небораца се заснива на идеји да је узрочна блискост релевантна за подложност. Према томе, кривица или

⁴⁸⁶ Питање је какав све узрочни допринос може да се узме у обзир као основа подложности за напад, да ли он мора да буде директан и да ли подразумева нечију радњу или је довољно нечије постојање да би се та особа сматрала узроком претње. Рекли смо да такозвани "узрок" и самим својим присуством, чак и ако ништа не ради, може да узрокује претњу. Претпоставимо да непријатељски војници погрешно верују да је њихова земља нападнута. Онда ће њихов главни мотив за борбу бити да заштите своје породице. Ако није толико битна кривица особе која доприноси рату, колико је битна узрочност, односно њен узрочни допринос схваћен у најширем смислу као било какав услов, средство или мотив који доприноси претњи, само постојање њихових жена и деце, без обзира да ли их подржавају у рату, узрочно утиче на наставак претње и опасности коју они упућују. Они представљају основни мотив за борбу неправедним борцима и они су онда индиректни пасивни узроци који самим својим постојањем доприносе неправедној претњи. Ако су у питању одговорне особе које на такав индиректан начин доприносе неправедној претњи онда би и они, према овом схватању подложности заснованој на одговорности за неправедну претњу, могли да се схвате као легитимне мете напада и били би подложни томе да буду намерно нападнути и убијени. Натан Левин (Nathan Lewin), правник из Вашингтона, је предлагао смртну казну за све чланове породице бомбаша самоубице (Fletcher, Ohlin 2008: 198). Алан Дершовиц (Alan Dershowitz) је предлагао колективне казне за Палестинце и кажњавање читавих насеља и уништавање свих кућа у тим областима (Fletcher, Ohlin 2008: 197). Његов аргумент се не позива на колективну кривицу која захтева колективну казну, него на то да су особе које помажу терористима у извршењу њихових чинова њихови саучесници који су криви за саучесништво у убиству, било тако што набављају оружје, новац, што су саветници или их охрабрују. Саучесништво може да се схвати узрочно и није јасно колико може да се развуче и кога све да обухвати. Оно може да се шири на чланове породице који пружају подршку (Fletcher, Ohlin 2008: 198). Питање је ако породица свесно и намерно пружа подршку ономе ко упућује неправедну претњу, да ли онда може да се схвати као да су у питању саучесници, криви неборци који би требало да буду подложни намерном нападању и убијању према овом схватању.

морална одговорност није довољна да би неко био подложен убијању у самоодбрани, као што је криви министар здравља, из његовог примера, или криви иницијатор. Он критикује Мекмаханово схватање у тексту "Етика убијања у рату" и у књизи *Убијање у рату* из 2009, да криви иницијатор може да буде подложен убијању и да се домаћај легитимних мета шири на неправедне цивиле.⁴⁸⁷ Родин сугерише да је нужан услов подложности за дефанзивну силу да је подложна особа тренутно ангажована у неправедном нападу. Слажемо да је одбрана могућа само од напада. Родин даље доказује да је само делатник који је најближи узрок претње, чија је акција последња у узрочном ланцу, допуштима мета одбране, пошто се само он сматра ангажованим у неправедном нападу.⁴⁸⁸

Хелен Фроу, за разлику од тога, мисли да то што су неборци и њихов допринос узрочно удаљени од непосредне неправедне претње не показује да нису подложни дефанзивном убијању. Она износи и приговор против аргумента да је узрочна блискост претњи релевантна за подложност нападу. Приликом одређивања подложности небораца не би се требало усмерити на њихову узрочну блискост садашњој претњи, него на њихову одговорност за ту претњу.⁴⁸⁹ Када је особа морално одговорна за чињеницу да индиректно прети неправедном штетом, као, на пример, ако намерно блокира жртви једини пут бекства од убице, тај ометач чини себе подложним одбрамбеној сили.⁴⁹⁰ Оно што је битно за подложност, по Хелен Фроу, није да ли је неко тренутно ангажован у неправедном нападу, него да ли је претећа ситуација којој неко доприноси садашња.⁴⁹¹ Она мисли да то што допринос цивила претњи лежи у прошлости није препрека за њихову подложност за одбрамбену силу, пошто је претња којој су допринели садашња. По њој је садашњост претње, а не садашњост доприноса претњи, битна за подложност.⁴⁹²

Њен аргумент за подложност небораца неправедне стране за убијање у рату бисмо укратко изложили на следећи начин. Индиректна претња, у индивидуалном случају у миру, као што је ометач који блокира пут бекства, је, по Фроу, подложна дефанзивној сили ако је морално одговорна за упућивање неправедне претње. Неправедни неборци тиме што плаћају порез, без ког неправедни рат не би могао да се води, или што као научници доприносе неправедној претњи коју упућује њихова земља, или производе храну, одећу и

⁴⁸⁷ Rodin 2008: 47 – 48. McMahan 2004 a

⁴⁸⁸ Rodin 2008: 48 – 50. Он наводи пример кривог министра здравља, о коме је већ било речи, да би подржао своје схватање.

⁴⁸⁹ Frowe 2014: 170.

⁴⁹⁰ Frowe 2014: 10. Мислимо да је самоодбрана могућа само од нападача који јури жртву, а да би убијање ометача било убијање у самоочувању.

⁴⁹¹ Frowe 2014: 169, 178.

⁴⁹² То допушта убијање иницијатора, кривих узрока, и кривих цивила, који би могли да се представе као индиректни криви узроци, ако су индиректно у прошлости узрочно умешани у допринос претњи која садашња и још увек траје, као што је неправедан рат. И Мекмахан би допустио убијање кривог узрока у самоочувању, као што је криви рудар који је злонамерно изазвао урушавање у руднику, који је кроз своју криву акцију довео до ситуације присилног избора између његовог живота и живота потенцијалне жртве. Он криве цивиле упоређује са кривим узроцима као што је рудар. Он каже да су они криви узроци неправедног рата који су одговорни за рат и на тај начин показује да су и они подложни нападу (McMahan 2009 a: 205, 206, 208). Мислимо да неборци не одговарају ни кривом узроку као што је криви рудар, ни индиректној претњи као што је ометач, будући да и криви рудар и ометач могу да се схвате као претње које ће у неком тренутку постати садашње и које ће се наћи у ситуацији наметнутог избора између живота, чије убијање директно и ефикасно уклања претњу. Међутим, неборци не упућују претњу. Они могу да се сматрају удаљеним прошлим индиректним узроцима, који нису у исто време и претње, као што је то криви рудар.

оружје за војску, доприносе неправедној претњи коју упућује њихова земља. Не само борци, него и ови неборци који доприносе рату, имају моралну и узрочну одговорност за штету која се наноси у рату.⁴⁹³ Они представљају индиректне претње.⁴⁹⁴ Из тога може да се закључи да, будући да су они индиректне претње, и морално су одговорни за упућивање неправедне претње, онда су и они морално подложни да буду мете дефанзивне силе праведних бораца у рату, уз претпоставку да нема разлике у одређивању моралне подложности за напад у индивидуалној самоодбрани и у рату, коју прихватају редуктивистички индивидуалисти.

Сматрамо да се иза истог термина "индиректна претња" у две премисе крију два различита појма, тако да из њих ништа не следи. Објаснили бисмо шта сматрамо да је разлика између ометача, кога сматрамо пасивном потенцијалном претњом, и цивила кога сматрамо индиректним узроком претње, али не и било каквом претњом, ни потенцијално директном, ни индиректном. Постоји разлика између индиректне, потенцијалне претње, која је пасивна и још се није остварила, али би у једном тренутку постала директна, и дошла у директан сукоб и ситуацију присилног избора између живота, као што је ометач, и особе која даје индиректан узрочни допринос, у смислу прошлог, већ учињеног и оствареног узрочног доприноса претњи, на пример, у виду обезбеђивања неких услова и средстава за претњу, коју ће остварити неко други и која никада неће бити чак ни потенцијална директна претња, нити у ситуацији присилног избора између живота. Свака претња упућује и представља претњу, док индиректни прошли узрок не упућује претњу, мада може да се сматра одговорним за то што је омогућио услове да је неко други упути. Убијање ометача би могло директно ефикасно да спасе живот жртве, док убијање индиректног узрока то не би могло, бар не директно, и вероватно би било потпуно узалудно. Не бисмо могли са сигурношћу унапред да утврдимо да ли би то убијање уопште имало икаквог смисла и водило ка циљу. Може да се показује да неборци нису подложни убијању тврђењем да ништа што би сада могло да им се уради не би умањило или одвратило претњу којој су допринели, за разлику од убијања кривог узрока - рудара, који је и садашња претња, или кривог ометача на мосту, чије би убијање директно спасло жртву. Њихово убијање тада не само да не би било убијање у самоодбрани, него не би било ни убијање у самоочувању, као убијање ометача или кривог рудара. Оно не би имало никакву сврху и не би допринело заштити угрожене особе. Тада би убијање цивила требало да буде морално недозвољено зато што је неефикасно, узалудно и не води ничему. На ово би могло да се одговори да би убијање небораца ипак могло да утиче на заустављање претње, којој су они допринели, и да спасе животе невиних људи, али не директно, него ако би служило као средство застрашивања и вршења притиска на неког другог ко може да утиче и да донесе одлуку о

⁴⁹³ Frowe 2014: 16.

⁴⁹⁴ Хелен Фроу одређује индиректну претњу као особу која доприноси претњи животу жртве, али која не покушава да убије жртву. Ова категорија укључује индиректне смртносне узроке, особу чији су покрети, присуство или акције узрочно испред директне претње животу жртве (Frowe 2014: 7). Наведено одређење индиректне претње и њеног положаја у узрочном ланцу, важило би за цивиле и за све оне који саветима, финансијским и другим средствима и мотивима доприносе претњи, али не важи и за ометаче, који блокирају пут бекства, које Хелен Фроу користи као пример индиректне претње и за доказивање њихове подложности. Особе које су у прошлости омогућиле неке услове и средства за садашњу претњу, али сада нису претња, ми уопште не сматрамо претњама, него смо их назвали индиректним узроцима претње. Цивили сами нису индиректне претње, него индиректно узрочно доприносе претњи коју неко други директно упућује. Сматрамо да постоји разлика између њих и ометача, али и између њих и Мекмахановог кривог узрока, кривог рудара, који и у садашњем тренутку представља претњу која би се ефикасно уклонила његовим убијањем.

завршетку рата, као што је влада државе која води неправедан рат. Овом схватању тада може да се упути приговор да морално оправдава тероризам.

4.3.3 Приговор неефикасности и ненужности убијања цивила и приговор да ово схватање морално оправдава тероризам

Убијање цивила не може да буде ефикасно као средство одвраћања неправедне претње у рату на начин на који је то убијање у самоодбрани, осим ако они нису директан извор претње. Мекмахан признаје да војни напади на цивиле генерално не могу да буду ефикасно средство за постизање праведног циља, односно за одвраћање неправедне претње. Особа не може да буде подложна нападу, осим ако напад на њу може ефикасно да допринесе праведном циљу.⁴⁹⁵ Да би особа била подложна наносењу штете, то по Мекмахану подразумева нужност, односно да је праведно да она претрпи штету једино ако је нужно да је неко претрпи. Ако се утврди да није неизбежно, нити нужно да неко буде повређен, онда нема разлога зашто би подложна⁴⁹⁶ особа била повређена. Ако повређивање особе није нужно за постизање циља, онда особа не може ни да буде подложна повређивању.⁴⁹⁷ Разлог зашто неборци, према Мекмахану, углавном нису подложни нападу у рату, иако су морално одговорни за неправедну претњу, је то што напад на њих вероватно није ефикасно средство у одвраћању претње. Према Мекмахановом тумачењу, нападач је подложен једино за штету која је нужна за постизање тог циља, то јест за штету која је најмање штетно средство постизања тог циља.⁴⁹⁸ Убијање цивила је узалудно, ненужно, а нико није подложен за ненужно убијање. Оно зато није морално дозвољено.

Од небораца у рату нема самоодбране. Једини начин на који убијање цивила може да служи као средство одвраћања неправедне претње је индиректан, утицањем на поступке других, на пример, ради застрашивања других људи у њиховој држави како би се извршио притисак на владу да заврши рат.⁴⁹⁹ У том смислу би њихово убијање могло да послужи као ефикасно средство за заустављање неправедног рата који води њихова земља. Међутим, том ефикасном начину заустављања рата, који подразумева да се безопасни цивили убијају као средство изазивања страха и вршења политичког притиска, може да се приговори да је терористички. Ако се тероризам дефинише као намерно насумично нападање цивила као средство постизања политичких или идеолошких циљева, онда би ово схватање подржавало тероризам. Међутим, редуктивистички индивидуалисти доказују да такво убијање цивила ипак не би било терористичко.

Мекмахан мисли да тероризам треба одредити не као намерно нападање цивила, него као нападање невиних људи, у смислу људи који нису подложни томе да буду нападнути и убијени, да би се застрашили други људи који су повезани са њима на неки начин, као средство утицања на њих и постизања политичких циљева. Онда напади на цивиле који нису невини, него су подложни намерном нападању и убијању, по Мекмахану, не

⁴⁹⁵ McMahan 2009 а: 225, 226, 234.

⁴⁹⁶ McMahan 1994: 259.

⁴⁹⁷ McMahan 2009 а: 9.

⁴⁹⁸ McMahan 2009 а: 10.

⁴⁹⁹ McMahan 2009 а: 225.

представљају тероризам.⁵⁰⁰ Терористи су често морално мотивисани. Они себе вероватно не посматрају као терористе, ако тероризам подразумева насумично убијање невиних људи једноставно као средстава за своје циљеве. Мекмахан каже да терористи углавном не мисле да убијају невинне људе, него људе који су подложни нападу захваљујући томе што припадају злој групи, због чега им није нанесена неправда када су убијени као средство застрашивања осталих чланова групе.⁵⁰¹ Помислили бисмо, онда, да нема разлике између терориста и редуktivистичких индивидуалиста по питању моралног оправдања убијања небораца. Рекли бисмо, ипак, да индивидуалисти мисле да би разлика између њих била у томе што индивидуалисти за разлику од терориста не сматрају да су људи подложни убијању само на основу њиховог чланства у групи, и на основу припадности њиховом колективном идентитету и неправедној страни, него због њихове личне моралне одговорности и њихових поступака којима лично доприносе подухвату колектива, који упућује неправедну претњу, макар она била и минимална и у виду прошлог узрочног доприноса који такође може да буде минималан. Ипак и сам Мекмахан признаје да је опасно отворити врата намерном нападању небораца.⁵⁰² На основу практичних разлога, и аргумената непропорционалности и неефикасности убијања минимално одговорних небораца, он ипак сматра да њих није морално дозвољено намерно нападати и убијати.

Приговор приговору ефикасности и коришћења цивила као средства упућује Хелен Фроу. Она сматра да такво убијање људи као средстава може да буде морално допустиво када се односи на особу која је подложна дефанзивној штети. Када неко користи особу да одврати претњу за коју је та особа морално одговорна, он је не користи чисто да би искористио њено присуство, него спречава њене прошле поступке да учине већу штету.⁵⁰³ То што убијање радника, који је радио у фабрици оружја у прошлости и престао пре извесног времена, не може да елиминише његов претходни допринос претњи, не показује, према Фроу, да он није подложен штети која ће да омете вођење неправедног рата.⁵⁰⁴

Рећи да су неборци подложни самоодбрани значи тврдити да им се не би нанела неправда и да се не би кршила њихова права када би се неко бранио од њих. Ако им се не би нанела неправда када би се неко бранио од њих, то не значи да им се не би нанела неправда ни ако би их неко користио као средство за свој циљ. Не сматрамо да постоји подложност за универзално наношење штете и убијање у различитим ситуацијама, које би у свима њима требало да испуни услове правде, него само подложност за казну. Није свако ефикасно средство заустављања нападача нужно, нити је свако одбрамбено. Ако цивили никога не нападају, не може да се тврди да је одбрана од њих нужна. Можда би нападач могао ефикасно да се заустави тако што би му бранилац убио децу, и тако му скренуо пажњу, или ако би их користио као живи штит, али то не значи да би то убијање било нужно, и да би било убијање у самоодбрани, него би била реч о нападу и убиству.

У самоодбрани није реч о ефикасности коришћења некога као средства да се оствари свој циљ, него о нужности да се човек брани силом од директног напада, када мање насилна средства или алтернативна решења, као што је бекство, нису на располагању. Убијање нападача директно и ефикасно зауставља његов напад у самоодбрани, једино што није

⁵⁰⁰ McMahan 2009 a: 232. McMahan 2004 a: 729.

⁵⁰¹ McMahan 2009 a: 209.

⁵⁰² McMahan 2004 a: 729.

⁵⁰³ Frowe 2014: 178.

⁵⁰⁴ Frowe 2014: 195.

извесна вероватноћа успеха. У случају убијања ненаоружаних цивила велика је вероватноћа успеха, али није и не може да буде извесно да ли ће то уопште бити ефикасно средство за остварење циљева, или ће изазвати супротан ефекат, пошто не зауставља претњу директно, него индиректно, вршењем притиска на људе који доносе одлуке. Осим тога, убијање цивила није најмање штетно средство, и у том смислу не може никада да се сматра нужним, а ни одбрамбеним.

Ако је свако неефикасно средство које не може да доведе до циља ненужно, из тога не следи да је свако ефикасно средство нужно. Није свако убијање које ефикасно доводи до свог циља нужно, нити су људи чије би нападање и убијање ефикасно довело до нечијег циља самим тим подложни нападу и убијању. Нужно средство самоодбране је последње средство, коме се прибегава када су исцрпљена сва могућа мирна решења, која би могла да буду ефикасна, а повезано је и са захтевом минималне силе и решењем које наноси најмању штету нападачу. Истребљење великог броја непријатељских цивила тешко да би испунило услов минималне штете, чак и када би ефикасно довело до циља.

Редуктивисти због усклађивања правила рата са правилима самоодбране већ имају проблем да објасне како би било дозвољено да браниоци нападају нападачке борце који нису тренутно ангажовани у нападу, пошто то крши правило нужности и не спречава никакву штету, па је ненужно и непропорционално. Према њиховом схватању, не само да неборци не би били подложни нападу, пошто су нужност и пропорционалност услов за подложност, а било би их ненужно и непропорционално убијати, пошто никога не нападају, него би то важило и за тренутно неангажоване нападачке борце. Сматрамо да исти аргументи којима се подржава забрана намерног нападања небораца важе и за неактивне борце. Када се узму у обзир и практични разлози, који немају везе са подложношћу, сматрамо да би ово схватање самоодбране засновано на моралној одговорности, када се примени на рат, морално забранило и намерно нападање бораца (одбрану од нападачких бораца који нису тренутно ангажовани), као и небораца, и да би водило у пацифизам. У следећем делу рада испитаћемо ове практичне приговоре који могу да се упуте теорији подложности за убијање заснованој на моралној одговорности.

4.4 Практични приговори схватању подложности за убијање заснованом на моралној одговорности

Мислимо да редуктивистички индивидуализам, који се ослања на схватање подложности за убијање засновано на моралној одговорности, предлаже правила рата, нарочито правила дискриминације и пропорционалности, која не могу да се примене. Постоје практични разлози који се односе на немогућност примене оваквих правила. Ако би она, упркос тим разлозима покушала да се примене, постојала би велика могућност њихове злоупотребе. У условима сазнајне ограничености, у којој свака страна верује да је праведна, постоји велика могућност злоупотребе асиметричних правила јаче стране, за време рата и после рата. Обе стране би, за време рата, за себе тврдили да су праведна страна, за коју треба да се укину ограничења, што би водило у тотални рат, а победничка страна би судила пораженој после рата и спроводила правду победника. Победник би, чак и ако је био нападач, а не неутрални непристрасни ауторитет, противнику одређивао казну, и судио

пораженим борцима као да су неправедни. Када би редуктивистичко схватање уважавало практичне разлоге за имунитет небораца, које је навео Мекмахан, водило би у пацифизам, пошто сматрамо да би исти разлози могли да важе и за имунитет бораца. Када их оно не би уважило, и када би и поред практичних разлога, који показују немогућност његове примене, покушало да се примени, могло би да се злоупотреби и водило би у тотални рат без правила, до потпуног уништења сукобљених страна, а после рата би постојала опасност од спровођења правде победника.

Схватању подложности за убијање заснованом на моралној одговорности може да се упути практични приговор да није могуће на основу његовог критеријума подложности одредити да ли је неко, и у којој мери, подложен за наношење штете и убијање и да ли је легитимна мета у рату. То је тешкоћа везана за степеновање подложности, која је повезана са тешкоћом идентификовања легитимних мета. Према овом схватању, подложност нападача за наношење штете и убијање варира у степену у зависности од моралне одговорности, која такође варира у степену и зависи од извињења и оправдања која има особа која упућује неправедну претњу. Степен одговорности је смањен, у мањој или већој мери, захваљујући извињењима, а смањена одговорност повлачи смањену подложност.⁵⁰⁵ Особа је подложна за мању штету ако има извињење. Ако бранилац не зна која извињења и оправдања има нападач и не зна који је степен његове моралне одговорности, он не може да зна ни да ли је нападач подложен за наношење штете у самоодбрани, у којој мери и за коју врсту штете. Ако су услови подложности морална одговорност или кривица нападача, бранилац не зна да ли му је морално дозвољено да брани свој живот ако не зна да ли је, и у којој мери, нападач крив или морално одговоран за напад.

Степеновање подложности се односи и на морална ограничења која важе у самоодбрани и у рату, као што су захтев пропорционалности и минималне силе. Смањена подложност се испољава у појачаној строгости захтева уске пропорционалности и минималне силе. То значи да што је јаче извињење које има претња, која је у случају рата борац, строже је ограничење пропорционалности које управља штетом коју је дозвољено нанети јој у самоодбрани.⁵⁰⁶ Одређени ниво штете може да буде пропорционалан ако се наноси неправедним борцима, или неборцима, који су криви, док није пропорционалан ако се наноси неправедним борцима који су невини зато што имају извињења. Пошто подложност зависи од моралне одговорности, и као и одговорност варира у степену, и мања је уколико је извињење јаче, неправедни борци, односно неборци, нису једнако подложни нападу. Могуће је да неки од њих нису подложни за убијање, него само за лакше повређивање, или за мању штету, као што су економске санкције или уништавање имовине и инфраструктуре. Ако бранилац не зна какво је нападачево извињење, колика је његова одговорност и за какву штету је подложен, он онда не зна да ли је штета коју наноси нападачу у самоодбрани пропорционална и да ли је самообрана од тог нападача морално дозвољена. Ако бранилац не зна да ли је штета коју наноси нападачу пропорционална, он онда не зна ни да ли је нападач уопште подложен наношењу такве и толике штете, пошто и подложност, према овом схватању, зависи од тога да ли је испуњен захтев пропорционалности. Подсетићемо на то да постоји циркуларност у одређењу самог појма подложности које се позива на појам пропорционалности, који се и сам позива на

⁵⁰⁵ McMahan 2004 а: 724.

⁵⁰⁶ McMahan 2009 а: 192.

подложност. Пропорционалност, према овом схватању, није независтан услов који одмерава штету која се спречава са штетом која се наноси нападачу, него је обухваћена подложношћу и њеним варијацијама у степену. Особа је подложна само за пропорционалну штету, а то је штета која не превазилази њену подложност, а пропорционална је она штета за коју је особа подложна. Тада није могуће независно одредити ни која је штета пропорционална, ни која особа је подложна. Подложност за убијање зависи и од упућивања неправедне претње, али која претња је неправедна одређује се на основу подложности. То је претња која се упућује неподложној особи, која није нужно бранилац. Тако да бранилац ни због тога не би могао да зна да ли је његов нападач неправедан и подложен, или је он сам неправедан и подложен убијању због тога што се брани од нападача који је особа неподложна за убијање. У рату би морало унапред да се зна ко је праведна, а ко неправедна страна, да би се знало ко је легитимна мета. Сматрамо да би тада сва правила *jus in bello* била уништена и укинута зато што борци не би могли да их примене ако су схваћена на овај начин. Од њих би се очекивало немогуће. Они не би могли на овај начин да установе ко им је легитимна мета, која штета је за њу пропорционална и која сила је у односу на њу нужна и минимална. Они не би имали јасна правила која би управљала њиховим понашањем и дошло би до тоталног рата без ограничења.

У случају рата би се, када би се прихватило схватање подложности за убијање засновано на моралној одговорности, јавио проблем знања и идентификовања људи који су подложни за убијање и који су легитимне мете напада. Иако је могуће бити мање или више подложен за напад, није могуће бити мање или више легитимна мета напада и мање или више убијен. Неко или јесте, или није легитимна мета у рату. Практични проблем би био утврдити ко је у рату подложен за убијање, ко за мању, за колику и какву штету, а ко уопште није подложен за наношење штете. У току самог рата иста особа би у различитим тренуцима, било да је борац или неборац, у зависности од извињења која има и од степена своје подложности за штету, могла да буде мање или више легитимна мета и подложна мањем или већем повређивању. Тешко је, или тачније немогуће, онда утврдити да ли праведни борац напада подложног или неподложног цивила или борца, легитимну или нелегитимну мету, и подложног за коју количину штете, а онда, у зависности од тога, да ли је и сам подложен или неподложен за убијање, па и да ли је сам праведан. То је зато што, према овој теорији, особа постаје подложна за убијање ако напада неподложну особу и одговорна је за то, а није довољно то што је она нападач или борац. Тада је проблем утврдити и ко је уопште праведни борац, ако се и праведност, као и неправедност, утврђује помоћу појма подложности, као што је случај према овој теорији. Овако схваћен критеријум разликовања уноси забуну, правило дискриминације, према коме се одређују легитимне мете, не може да се примени, нико не може њиме да се руководи, оно зато губи смисао, и уништено је.

Овакво правило дискриминације би имало смисао када би свезнајуће биће на основу њега праведно убијало особе које су криве, или наносило пропорционалну штету која би одговарала степену нечије кривице, али не и ако важи за људе, који нису савршено праведни и немају савршено знање. Мада таквом свезнајућем савршено праведном бићу вероватно не би ни била потребна морална правила каква важе за људе. Могућност злоупотребе овако схваћеног правила дискриминације била би превелика, када би свака страна у рату тврдила за себе да је праведна, да њени припадници, борци и неборци, нису легитимне мете, док борци и неборци противничке стране јесу, и злочинци су, којима треба судити после рата,

чак и када се бране од директног напада противника. Овакво схватање би правдало атентате, циљано убиство небораца, тако што би проглашавало појединце које жели да uklони подложнима за напад и убијање, и кривима без правичног и непристрасног суђења.

Мекмахан и сам примећује да његовом схватању подложности заснованом на моралној одговорности, које допушта степеновање подложности, може да се упути приговор да док оно што он тврди може да буде тачно у принципу, ирелевантно је у пракси, будући да је немогуће да се зна за било ког неправедног борца или неборца у ком је степену морално одговоран за неправедну претњу коју упућује и да ли је подложен нападу. По Мекмахану, у рату недостају тачне и релевантне информације о извињењима и о степену моралне одговорности појединачних неправедних бораца и небораца за неправедан рат њихове земље.⁵⁰⁷ Осим тога, чак и када бисмо могли на неки начин да утврдимо ко су подложне особе, њих би било тешко одвојити од неподложних, а тада би се наносила превелика успутна штета неподложним особама, која би била непропорционална у широком смислу.⁵⁰⁸ То је тешкоћа изоловања легитимних мета, која је повезана са кршењем захтева широке пропорционалности, односно са убијањем великог броја неподложних људи заједно са подложнима.

Мекмахан зато сматра да, из практичних разлога, правно правило које забрањује намерно убијање небораца ипак треба да важи, иако су они морално подложни за напад. Он сматра да треба направити разлику између права рата и морала рата. Право и закони рата треба да уваже практичне разлоге, и из тих разлога треба ипак да прихвате симетрију између зараћених страна, моралну неутралност и независност правила *jus in bello* од *jus ad bellum*, и имунитет небораца. Практична разматрања, каже он, одлучно показују да треба да постоји апсолутна безизузетна правна забрана намерних војних напада на цивиле, иако неки цивили могу у принципу да буду морално подложни за намеран напад.⁵⁰⁹ Зато што већина бораца, праведних и неправедних, верује да је њихов разлог праведан, они ће бити склони да убијају непријатељске цивиле, ако верују да је то допустиво. Зато је боље обесхрабрити их у нападима на неборце, који би у принципу могли да буду морално оправдани. Ово показује значај традиционалног захтева дискриминације, признаје Мекмахан. Иако је он погрешан као критеријум моралне подложности да се буде нападнут у рату, треба га подржати као конвенцију која обавезује све борце.⁵¹⁰ Када би ограничена морална дозвола да се нападају цивили, која би важила само за праведне борце, била правно призната, искушење да се нападају цивили у рату би било толико да би праведни борци неизбежно злоупотребили ту дозволу, док би неправедни борци, мислећи да су праведни, чинили исто. То би отворило

⁵⁰⁷ McMahan 2009 а: 193. McMahan 2004 а: 728.

⁵⁰⁸ Чак и ако неки цивили носе већи степен одговорности за неправедан рат њих је тешко поуздано идентификовати и напасти у изолацији. Подложни цивили су помешани са неподложнима и практично би их било немогуће препознати и издвојити, каже Мекмахан. Тада би било непропорционално убијати невинне цивиле као споредни ефекат убијања подложних цивила и ти напади би онда кршили и захтев широке пропорционалности (McMahan 2009 а: 225, 226, 234).

⁵⁰⁹ McMahan 2009 а: 234. То што Мекмахан мисли да није дозвољено бомбардовати град са великом концентрацијом цивила не значи да мисли да неки цивили који су веома одговорни за неправедни рат не би били подложни намерном војном нападу (као што су, по његовим речима, извршни директори компаније "United Fruit" били одговорни за рат у Гватемали) (McMahan 2009 а: 230). Мислимо да је у реду да неко на кога се сумња да је одговоран за изазивање рата буде подложен непристрасном суђењу и ако се установи да је крив казни, али не и томе да га било ко убије.

⁵¹⁰ McMahan 2004 а: 730.

пут убијању свих цивила. По Мекмахану, док је апсолутни имунитет цивила лажан као морална доктрина, он остаје правна нужност.⁵¹¹ Зато Мекмахан закључује да, имајући у виду практичне разлоге, ипак не би требало мењати правна правила и законе оружаних сукоба којима се борци руководе према важећем међународном праву, и покушавати да се она ускладе са моралним правилима која он предлаже, и да би требало направити разлику између права и морала рата.

Практични проблем идентификовања подложних особа и степена штете за коју су подложни, и тешкоћа њиховог изоловања од неподложних особа, и даље не значи да особе које испуњавају услове за подложност нису морално подложне нападу и убијању и да не би било морално дозвољено убити их, када би постојао поуздан начин да се то сазна и да се оне одвоје од неподложних особа. Њихова права тиме не би била прекршена. Тешкоћа идентификовања и изоловања подложних особа, по Хелен Фроу, доводи до имунитета небораца, али не ослобађа неборце подложности за напад. Имуитет небораца значи да је, када се све узме у обзир, недозвољено да праведни борци нападају неборце, али не показује да неборци нису томе подложни.⁵¹² Са тиме се Мекмахан слаже.⁵¹³ Имуитет небораца није заснован ни на каквом дубоком моралном принципу о невиности небораца, нити на морално значајним својствима самих небораца.⁵¹⁴ То што није дозвољено намерно нападати неборце, ни по Мекмахану, не показује да неборци не могу да буду морално подложни намерном нападу, него само да праведни борци ретко знају који од небораца су морално одговорни за неправедан рат и до које мере. Пошто углавном не могу да направе разлику ко је веома, ко је минимално, а ко уопште није одговоран, праведни борци би требало да буду опрезни и да делају по претпоставци да су неборци невини, као што треба да делају по претпоставци да су неправедни борци одговорни за претњу коју упућују.⁵¹⁵

Према овом схватању би се ипак, на крају, прихватио имунитет небораца, када се уваже практични разлози и када се све узме у обзир. Није дозвољено убијати неборце, они нису легитимне мете у рату, као што је то и према важећим законима оружаних сукоба, али не зато што нису подложни за убијање, него из практичних разлога, који нису засновани на дубоким моралним разлозима и људским правима. Не прихвата се да је извор имунитета небораца заснован на неким њиховим морално значајним својствима, и њиховој неподложности за убијање, која би их разликовала од бораца. Слажемо се са тиме да нема морално значајне разлике између бораца и небораца, у том смислу да борци нису сами по себи, самим тим што су борци, ништа више криви и мање морални од небораца, и да није праведније и моралније убијати њих него неборце. Многи борци који ризикују живот у рату нису ништа више морално одговорни и криви за рат и нису ништа више заслужили да претрпе штету у рату него неки неборци који су својом кривицом и из својих интереса допринели да до рата дође. Тако да није у реду рећи да су ти борци изгубили своје право на

⁵¹¹ McMahan 2009 а: 234 – 235.

⁵¹² Frowe 2014: 181, 188.

⁵¹³ Општи принцип имунитета небораца је погрешан као питање основног морала, каже Мекмахан (McMahan 2009 а: 212).

⁵¹⁴ Frowe 2014: 17, 197.

⁵¹⁵ McMahan 2004 а: 728. Имајући у виду његове практичне разлоге за забрану убијања небораца није јасно зашто се на основу њих не би закључило да је недозвољено нападати и убијати и борце, будући да су и међу њима подложне особе помешане са неподложнима и тешко их је, или немогуће, издвојити и идентификовати.

живот, због нечега што су сами урадили и због начина на који су лично поступали, а да неборци нису, као што Волцер каже да је случај.

Није јасно због чега се претпоставка невиности и забрана убијања, коју Мекмахан уводи из практичних разлога за неборце, не би односила и на борце, ако је основа подложности за напад, према његовом схватању, морална одговорност за упућивање претње, а не само упућивање претње. Углавном је немогуће и у случају бораца, као и у случају небораца, установити степен њихове одговорности и која извињења имају поједини борци, па онда и степен њихове подложности и да ли представљају легитимне мете напада. Мислимо да би практични аргументи везани за тешкоћу идентификовања и изоловања подложних особа, и аргумент непропорционалности убијања неподложних заједно са подложним особама, требало да важе и за борце као и за неборце. Ако би, из тих разлога, требало, према овом схватању, забранити намерно убијање небораца, сматрамо да би требало, из истих разлога, када се све узме у обзир, забранити и намерно нападање и убијање бораца. Према овој теорији, када се узму у обзир практични разлози, нико не би требало да буде легитимна мета намерног напада, ако се легитимна мета схвата као особа коју је дозвољено нападати, а не као она која је подложна за напад. Рекли смо да Мекмахан прави разлику између особе коју је морално дозвољено напасти и оне која је подложна за напад. Тада, према његовом схватању, нико не би требало да буде легитимна мета напада, требало би да буде забрањено убијати у рату било кога, што би значило прихватити пацифизам.

Иако схватање подложности за убијање засновано на моралној одговорности не може да се примени као основа за одређивање легитимних мета у рату, мислимо да оно износи умесан аргумент против Волцеровог схватања да се легитимне мете, према важећем тумачењу правила дискриминације, одређују на основу права људи, њихове невиности, а да су правила рата заснована на моралним принципима који нису консеквенцијалистички и да она нису пуке конвенције.⁵¹⁶ Мекмахан признаје да закони рата јесу корисне конвенције. Са тиме се слажемо. Он каже да се усмерио на дубоку моралност рата, али да постоји и друга димензија моралности рата, наиме закони рата који су конвенције установљене да ублаже суровост рата. Он каже да је у свачијем интересу да такве конвенције буду признате и да се поштују, са чиме се слажемо. Опште поштовање одређених конвенција је боље за све, сви имају моралне разлоге да их прихвате и да их се придржавају. Рационално је за сваку страну у рату да се придржава конвенција једино ако то ради и друга страна. Ако једна страна прекрши конвенцију више није рационално, и није у реду, да се захтева од друге стране да настави да јој се покорава. Тада би вредно средство за ограничавање насиља, по Мекмахану, било изгубљено и то би било лошије за све. Постоје консеквенцијалистички разлози за прихватање симетрије у рату и независности *jus in bello* од *jus ad bellum*. Чињеница да

⁵¹⁶ Рекли смо да Мекмахан испитује морално оправдање за убијање цивила које се заснива на индивидуалној подложности, а не оправдање мањег зла или консеквенцијалистичка оправдања (McMahon 2009 а: 210). Мекмахан сматра да захтев дискриминације нема везе са припадношћу колективу и са последицама, будући да брига за опстанак колектива има везе са последицама, него је ствар поштовања права појединаца. Са тиме се и Волцер слаже. Цивили би требало да буду заштићени од намерног напада у рату зато што нису урадили ништа да би изгубили своја права да не буду нападнути, а не зато што је њихов опстанак као појединаца битан за опстанак колектива. Али на крају је, по Мекмахану, дозвољено оно убијање које је када се све узме у обзир оправдано, које узима у обзир практичне разлоге и добре последице, као консеквенцијалистичко оправдање мањег зла, на основу чега он на крају одређује легитимне мете у рату, а није дозвољено убијање које је у складу са његовим схватањем подложности за напад, и у миру и у рату.

већина бораца верује да је њихов разлог праведан значи да закони рата морају да буду неутрални између праведних и неправедних бораца, као што традиционално схваћени захтеви *jus in bello* и јесу.⁵¹⁷ Закони рата, по Мекмахану, не тврде да постоји морална једнакост бораца, него легална једнакост. Легални статус бораца не зависи од тога да ли је рат праведан. Легална права бораца не зависе од *jus ad bellum* статуса, што би значило од моралног статуса рата у коме се боре. Закони рата су формулисани на морално неутралан начин тако да не праве разлику између праведних и неправедних бораца. Ову једнакост у легалном статусу између праведних и неправедних бораца Мекмахан назива "легална једнакост бораца".⁵¹⁸ Он ову једнакост разликује од моралне једнакости бораца, за коју сматра да не постоји. Закони рата, по њему, морају да се разликују од дубоке моралности рата, коју Мекмахан мисли да је приказао помоћу свог схватања самоодбране, и треба да буду формулисани морално неутрално.⁵¹⁹ Он сматра да нема одговарајуће моралне једнакости бораца. Погрешно је претпоставити, каже он, да неко може да изводи закључке о моралности рата испитујући тренутно стање права рата.⁵²⁰ У тренутним условима, право рата не може да тежи да се изједначи са моралношћу рата. Оно мора да буде формулисано имајући у виду практичне разлоге и последице његове примене.⁵²¹ Изгледа да је у пракси боље да обе стране имају исте дозволе у сукобу.⁵²² Са тиме се слажемо. Сматрамо да је корисно признати симетрију између зараћених страна, применити на њих правила једнако, захтевати да се једнако поштују ограничења, да би уопште постојала ограничења, и прихватити тезу независности *jus in bello* од *jus ad bellum* и моралне једнакости бораца у смислу моралне неутралности, а не у смислу да су сви учесници у рату једнако морални, што свакако нису.

Чини нам се да Мекмахан у ствари не прави разлику између права и морала рата, и правних и моралних правила у рату, него између правила која би могла да важе у стварном животу у постојећим сазнајним и моралним условима, и правила која би важила у идеалној ситуацији знања и поштења, за свезнајућа, савршено праведна бића. Он правила, која би важила у реалном животу и реалним могућностима људског знања, водећи рачуна о практичним разлозима, назива правним, а моралним назива правила која би требало да важе у идеалној ситуацији апсолутног и објективног знања, у којима нико не би злоупотребио ситуацију незнања, или погрешно поступио у складу с правилима која не важе за њега с извињењем незнања, која није могуће применити у стварној ситуацији. Оно што он назива моралним правилима, била би правила за свезнајућа, савршено праведна и добра бића,

⁵¹⁷ McMahan 2004 a: 730. Кристофер Кац (Christopher Kutz) се слаже са тим да прихватање тезе симетрије чини више добра на дуге стазе и има боље последице него њено порицање. Она обезбеђује нека ограничења у рату, а некакво ограничење је боље него никакво. Захтев за симетричним правилима рата постоји ако је њихова главна функција да ограниче суровост рата. У тоталном рату стране могу да се нађу у ситуацији да су присиљене да се боре до тачке међусобног уништења. Страх од тоталног уништења је симетричан, било да је по *jus ad bellum* циљ земље територијално проширење или самоодбрана. Логика симетричног интереса против уништења води ка једнаком скупу правила чија је функција да спречи тотални рат (Kutz 2008: 69, 70, 75). По њему би прихватање асиметричних правила могло да угроби способност закона рата да врше своју функцију ограничавања. У случају прихватања асиметрије у најгорем случају би могло да дође до тога да више нема ограничења никаквим правилима (Kutz 2008: 76).

⁵¹⁸ McMahan 2009 a: 105.

⁵¹⁹ McMahan 2009 a: 108 – 110. McMahan 2004 a: 731.

⁵²⁰ McMahan 2009 a: 110.

⁵²¹ McMahan 2009 a: 234.

⁵²² Coady 2008: 166.

којима не би ни била потребна морална ограничења и правила, а каква вероватно не би ни решавала своје проблеме ратом, или не би ни долазила у ситуацију сукоба. Могли бисмо да кажемо да су правна правила прилагођена условима незнања који заиста постоје, и склоностима људи да злоупотребе асиметрична правила. Морална правила, која он предлаже, могла би да важе у идеалној ситуацији, у којој би свезнајуће, свемогуће и савршено поштено биће, без склоности да превари, делило правду свима на неправедној страни према њиховој подложности за штету, непогрешиво, објективно, непристрасно и праведно. Сваком појединцу би се нанела штета која је пропорционална његовој подложности за штету. Праведни борац из ове теорије морао би да испуни ове критеријуме. Тада би рат био начин за спровођење правде, а не оно што јесте, решавање проблема на ирационалан начин, силом, и уопште не би био морално проблематичан, него би чак био морално пожељан. Права људи се у таквом рату не би кршила. Свака штета би се праведно нанела, правој особи у одговарајућој мери, без обзира на то да ли је особа борац или неборац. Свезнајуће биће би могло свакога да идентификује и прецизно и објективно одреди његову подложност. Могло би да уклања појединце који су одговорни за ратове, без обзира да ли су борци или неборци, и тако да на праведан начин зауставља и спречава ратове. То и не би били ратови, него би они тиме били спречени. Многе невине жртве рата, укључујући и борце и неборце, биле би спасене. Пошто, по његовом схватању, може да буде подложен нападу неко ко још није упутио претњу, овакви праведни борци би могли да убијају оне који ће у будућности изазивати ратове и тако да спречавају да до рата дође. Али би морали са сигурношћу да предвиђају поступке других људи и њихове последице. Пошто би то биће требало да буде потпуно непогрешиво, чак и у предвиђањима, оно атентатима не би чинило неправду убијеним људима, јер је суђење на непристрасном суду потребно само људима који су несавршени.

Сматрамо да би ово били услови да се примени Мекмаханово тумачење правила рата и начин одређивања легитимних мета. Он мисли да у тренутним условима то не може да се примени. Сматрамо да све док су људи људи, са својим сазнајним и моралним ограничењима, и док су несавршени, што мислимо да нужно јесу, то неће моћи да се примени. Професор Бабић каже да је нејасна функција јаких појмова као што су праведни нападач и неправедни војници у слабом епистемолошком контексту. Он каже да ако не можемо са ваљаном извесношћу да знамо који ратови су праведни, поставља се питање чему онда служи теорија о праведном војнику који као полицајац има право да очекује да се онај кога он напада неће бранити. Термин "садашње стање", примећује професор Бабић, сугерише да је оно привремено и да ћемо ми једног дана знати, односно бити у стању да знамо то што сада не знамо, јер тада неће бити неизвесности. Ипак, остаје нејасно како ми сада можемо да располажемо критеријумом чије важење зависи од услова који још не постоје.⁵²³ Сматрамо да не можемо да користимо овакав критеријум у постојећим условима и да је ово јак разлог против тога. Мислимо да одговарајући услови никада неће постојати. Све док су људи људи и док су несавршени, по питању знања и морала, а мислимо да ће то увек бити, схватање подложности засновано на моралној одговорности не би могло да се примени, иако би, када би неопходни услови били испуњени, то било морално и праведно спречавање ратова и велике штете. У идеалним условима би Мекмаханово и редукутивистичко ревизионистичко тумачење правила рата било моралније и праведније од важећег традиционалистичког тумачења, као што ревизионисти и тврде. И последице

⁵²³ Бабић 2018: 193.

његовог спровођења би биле много боље. Велика штета би била спречена. Али мислимо да су у важећим условима, за које не верујемо да могу да се промене, последице његовог схватања морално катастрофалне и да би могућност злоупотребе била превелика. Међу тим последицама су тотални рат, морално оправдање недискриминативне употребе оружја за масовно уништење, тероризма, геноцида, забрана одбране за ненаоружане људе од неподложних бораца, спровођење правде победника после рата, масовна суђења за борце, а можда и неборце, стране која је изгубила.

Важећа правила рата, за која и сам Мекмахан признаје да су корисна и да имају моралну вредност, редуktivистички индивидуалисти својом теоријом о подложности као да желе да доведу у питање и да укину. Ако они не желе да се закони рата ипак ускладе са њиховим идејама о томе каква би требало да буду морална правила рата, и сматрају да се ипак треба придржавати конвенција, питање је због чега они онда уопште предлажу измену моралних правила рата у односу на важећа. Мекмахан закључује у тексту "Етика убијања у рату" да можда стварно конвенција треба да нас води у нашим поступцима у рату. Он примећује да се онда поставља питање да ли дубока моралност рата, о којој он расправља, има икаквог практичног значаја. Мекмахан сматра да дубока моралност рата треба да буде вођа за индивидуалну савест.⁵²⁴ У томе се слажемо са њим, али мислимо да она нема никакву другу примену. А због тешкоћа утврђивања одговорности било ког појединца са било које стране, ту тешкоћу би имао и појединац који учествује у рату. Ако индивидуална одговорност сваког појединца у рату не би могла да се установи на суђењу, не би могао да је утврди ни појединац у борби. Мекмахан каже да иако не сматрамо неправедне борце кривима и не сматрамо их правно подложним за учествовање у неправедном рату, сматрамо да су они морално одговорни и индивидуално подложни по међународном праву за вршење ратних злочина.⁵²⁵ У овом случају би неправедни борци, којима се из практичних разлога званично не суди после рата за учествовање у неправедном рату, могли морално да се осуде због тог учествовања, чак и ако нису кршили законе оружаних сукоба и правила *jus in bello*.⁵²⁶ Са тиме се слажемо. Сматрамо да би могло да буде у реду да морал захтева да се

⁵²⁴ McMahan 2004 а: 723.

⁵²⁵ McMahan 2009 а: 126. Он овде не говори о правној и о моралној подложности за убијање, него о кривичној и моралној одговорности, односно подложности за казну у правном и у моралном смислу, а то је једини смисао подложности који мислимо да постоји. Сматрамо да чак и ако нема кажњивости, односно подложности за казну у правном смислу, може да постоји подложност за моралну осуду. Сматрамо да подложности за казну у праву одговара подложност за моралну осуду у моралу, а да јој не одговара наводна морална подложност за убијање, за какву мислимо да не постоји. Не бисмо рекли да иако нема подложности за убијање, на пример цивила, према међународном праву, ипак постоји морална подложност за њихово убијање, у моралу, као што то тврде редуktivистички индивидуалисти.

⁵²⁶ Практични разлози против суђења борцима који нису кршили правила *jus in bello*, само за учествовање у неправедном рату, могу да буду то што је немогуће за једну земљу или међународно тело да омогући правично суђење за све чланове једне војске. Осим тога, данас нема непристрасног међународног суда. Ниједна влада не би судила својим војницима за борбу у рату за који им је она наредила да се боре, а не би било у реду да им суди противничка страна. Идеја да су неправедни борци подложни казни би водила суђењу од стране победничке силе која би судила појединачним војницима побеђеног непријатеља. Постојао би проблем правде победника. Победничка страна би могла да прогласи да је њен рат био праведан и могла би да се свети пораженим војницима представљајући то као казну. Неправедни борци који би се плашили казне на крају рата би се теже предали и наставили би радије да се боре. Ако се борци плаше ове судбине, они ће бити одвраћени од тога да се предају и настављаће рат. Ако би они масовно били кажњени после пораза неправедни борци би имали мало тога да изгубе ако се не би придржавали ограничења у тежњи да победе. Ако ће бити кажњени у сваком случају ако буду поражени, ако тужиоци не узимају у обзир њихове појединачне поступке, не би имали шта да изгубе, а можда би имали шта да добију када би чинили ратне злочине или било шта што би повећало

људи из моралних разлога уздрже од нечега што је законом дозвољено, као што би, на пример, морал могао да забрани борцима нападачима да убијају борце браниоце, и да би требало да их гризе савест ако то ипак раде. Чак и ако су они некажњиви из практичних разлога, то не значи да они раде нешто морално и да нема разлога да буду морално осуђени пред самим собом и пред јавношћу. Међутим, није нам прихватљиво да морал ослобађа осуде сопствене савести некога ко ради нешто што је законом забрањено, нарочито ако то укључује наношење штете и убијање других људи. У првом случају би морал требало да нас ограничи у односу на закон и требало би да нас гризе савест зато што радимо нешто морално недопуштено, иако не кршимо закон, а у другом случају би нас морал ослобађао ограничења која поставља закон. Морал би нам пружао разлоге и оправдања да радимо нешто морално и праведно, којима би требало да умиримо савест када радимо нешто законом забрањено и нелегално и при томе убијамо безбедну ненаоружану особу. Са моралном осудом особа које из практичних разлога не могу да буду кажњене, а раде нешто што није морално, се слажемо, и слажемо се да је у реду, из моралних разлога, уздржати се од поступка који није забрањен законом, али се не слажемо и мислимо да има превелику могућност злоупотребе ослобађање од моралне осуде особе која сматра да сме да убија безбедне људе, у име правде и морала, иако је то законом забрањено и недопуштено. Сматрамо да постоји могућност да је неко морално одговоран и морално подложен моралном прекору и осуди, чак и када није кривично одговоран и подложен казни, али се не слажемо са ширењем идеје да је морално дозвољено убити некога ко је наводно морално подложен томе да буде убијен, иако је законом забрањено убити га. Не мислимо да прво тврђење, да је особа морално подложна моралној осуди и казни, и када није кривично одговорна и подложна казни, може да се поистовети са другим, да је особа морално подложна убијању, чак и када је то законом забрањено. Сматрамо да постоји једино подложност за моралну осуду, уколико је особа крива, али не и подложност за убијање.

њихову шансу за победу. Ако је иста казна за учествовање у рату и поштовање конвенције и за учествовање у рату и чињење ратних злочина, то може да подстакне чињење ратних злочина. Осим тога, међу неправедним борцима неки нису криви, неки су више криви него други. Колективна казна би била неправедна. Када би се појединцима судило морало би да се одреди да ли су криви и у ком степену, али то би било немогуће за све борце једне војске (McMahan 2004 а: 730 – 731. McMahan 2009 а: 190 – 191).

5. Закључак

Редуктивистички индивидуалисти су свођењем правила рата на правила индивидуалне самоодбране желели да покажу да страна у рату која је окарактерисана као неправедна нема никаква права у рату, да самим учествовањем у рату неправедни борци крше сва правила *jus in bello* и да су злочинци и убице чак и када поштују сва правила *jus in bello*, према званичном тумачењу у међународном праву, да ни они, ни цивили неправедне стране који су одређени као легитимне мете напада, немају право на самоодбрану и на статус жртве ако су намерно убијени, а да су права на убијање праведне стране скоро неограничена, чак и када су у питању неборци неправедне стране, без обзира на њихов број, уколико испуњавају критеријум подложности за убијање, и да се то сматра пропорционалним и легитимним чином рата. Ове последице редуктивистичког индивидуализма, као и тезе асиметрије и зависности које они подржавају, сматрали смо морално неприхватљивим и подложним злоупотреби. Оне би могле да се користе да морално оправдају тероризам, геноцид и недискриминативну употребу оружја за масовно уништење, и да доведу до тоталног рата, без моралних ограничења. Да би доказали своје тезе они се позивају на индивидуалну самоодбрану у миру и на њена морална ограничења.

Међутим, резултат наше анализе етичких теорија које се баве моралним оправдањем самоодбране и односа између моралних правила рата и моралних правила индивидуалне самоодбране, био је да ово схватање, када се доследно примени, нема овакве последице, да не даје већа овлашћења у рату страни која је одређена као праведна, већ да је толико ограничава да према тако измењеним правилима рата не би могао да се води чак ни одбрамбени рат и требало би прихватити антиратни пацифизам, који морално допушта индивидуалну самоодбрану, али не и рат. Правила рата која би била измењена на тај начин да би се свела на морална правила индивидуалне самоодбране у миру, која би важила за појединце, била би превише рестриктивна у условима рата, тако да би онемогућила вођење рата у складу са њима. Ово се не поклапа са оним што су редуктивистички индивидуалисти желели да покажу, са редуктивизмом као верзијом теорије праведног рата која не прихвата пацифизам и са њиховим учењем да се морал рата не разликује од морала који важи у миру.

Мислимо да су Мекмахан и редуктивистички индивидуалисти доследнији од Волцера у објашњавању правила рата помоћу личних поступака и права појединаца, и у заснивању правила рата на моралним разлозима. Њихов допринос је у скретању пажње на конвенционални карактер правила рата која важе у међународном праву. Сматрамо да би на њихов начин протумачено правило дискриминације био праведнији и моралнији начин одређивања легитимних мета напада у рату од оног конвенционалног, званично привађеног у међународном праву, који подржава Волцер, према коме је морално допуштено убијати све борце, без обзира на моралну исправност рата у коме се боре. Слажемо се са тим да многи борци који ризикују живот у рату нису ништа више морално одговорни и криви за рат и нису ништа више заслужили да претрпе штету у рату него неки неборци који су својом кривицом и из својих интереса допринели да до рата дође. Мислимо да није у реду рећи да су ти борци изгубили своје право на живот и постали легитимне мете напада, због нечега што су сами урадили и због начина на који су лично поступали, као што Волцер каже да је случај. Међутим, не слажемо се са тим да убијање ненаоружаних неборца, као ни било које

безопасне особе, може да се представи као самоодбрана. Ако су они на неки начин криви и морално одговорни за то што је дошло до рата, требало би да буду подложни суђењу и казни, али не и нападу и убијању, без права на непристрасно суђење. Проблем у вези са овако протумаченим правилом дискриминације било би и то што би њега могло да примени на адекватан начин једино свезнајуће биће које би објективно могло да утврди степен подложности за штету сваког појединца, да непогрешиво идентификује легитимне мете, и чак поуздано да зна какве ће последице то убијање имати у будућности, али не и човек који поступа у условима сазнајних и моралних ограничења.

Закључили смо да би морално оправдање индивидуалне самоодбране и одбрамбеног рата било исто, али да то није спровођење правде него заустављање напада, а да одбрану не чини морално оправданом вредност онога што се брани, што би могло да отвори пут доказивању да особа или држава која се прогласи мање вредном нема право на самоодбрану. Међутим, сматрамо да иако постоје сличности између моралног оправдања самоодбране и одбрамбеног рата, не постоји ни аналогија, а није могуће ни свођење моралних правила рата на морална правила и ограничења индивидуалне самоодбране у миру, тако да рат може да се води према њима. Резултат наше анализе и упоређивања моралних правила индивидуалне самоодбране са једне стране и правила рата и у рату са друге стране, био је да нема аналогије између правила *jus ad bellum* и моралних правила самоодбране, а правила *jus in bello* не могу да се сведу да морална правила индивидуалне самоодбране. Будући да нема овог свођења на начин на који редуктивистички индивидуалисти то предлажу, оно не може ни да подржи њихов предлог измене правила рата.

Иако на први поглед може да изгледа да су *jus ad bellum* правила рата нужности и пропорционалности иста као морална правила нужности и пропорционалности индивидуалне самоодбране, само примењена на државе, сматрамо да то није случај, чак ни када је у питању одбрамбени рат. Не сматрамо да би за одбрамбене ратове важило као за нападачке праведне ратове да нису морално дозвољени ако крше правила нужности и пропорционалности *ad bellum*. Мислимо да захтев нужности не може да се примени на одбрамбени рат, на начин на који се захтев нужности примењује у индивидуалној самоодбрани, а да за применом таквог захтева *jus ad bellum* у случају одбрамбеног рата нема потребе, као што има у случају нападачког рата. За разлику од нападачких ратова и од индивидуалне самоодбране о којој може да се расправља да ли је нужна и пропорционална, сматрамо да је одбрамбени рат увек нужен и пропорционалан, тако да ратове који имају морално оправдање самоодбране није потребно посебно морално ограничавати овим правилима, као ни захтевом вероватноће успеха. Сматрамо да су, за разлику од индивидуалне самоодбране, одбрамбени ратове увек нужни, будући да се положај држава на међународној сцени разликује од положаја појединаца у држави. Сваким нападом на државу, било да је реч о нападу на њено становништво или њену територију увек је уз то угрожен и њен суверенитет, односно она сама, што јој даје право на реакцију силом да би зауставила напад. То је и једини начин да се она заштити пошто не може, као појединац који је нападнут, да побегне, да се сакрије или да се обрати властима за помоћ. Ако би правила пропорционалности и вероватноће успеха уопште важила у случају одбрамбеног рата, сматрамо да би она тада штитила државу која се брани да не нанесе узалудну или претерану штету свом становништву, а не би штитила државу која је напада од такве штете, као што правила нужности и пропорционалности штите нападача у индивидуалној самоодбрани. Нисмо прихватили хибридно схватање пропорционалности *ad bellum* које

користи Дејвид Родин за одбрамбене ратове, које садржи елементе захтева пропорционалности индивидуалне самоодбране и пропорционалности *jus ad bellum* нападачког праведног рата, помоћу ког би могло да се доказује да у неким случајевима одбрана државе није морално дозвољена пошто наноси непропорционалну штету нападачу, пошто је оно што та држава брани мање вредно од живота нападачких бораца. Нисмо се сложили ни са аргументом Хелен Фроу да је одбрамбени рат који има малу вероватноћу да успе у заустављању напада морално недозвољен зато што не доводи до свог циља, није ефикасан, нити нужан, па самим тим не може да се сматра ни одбрамбеним. Направили смо разлику између коришћења силе у нападу и у одбрани, при чему не сматрамо да оно у оба случаја у истом смислу представља средство за циљ, и између одбране као разлога за коришћење силе и других циљева који су слободно изабрани и постављени, који могу да се остваре нападачком силом. Сматрамо да је одбрана увек принципијелно морално дозвољена и да није у реду да се жртви морално забрани да покуша да се одбрани на основу тога што се мисли да има малу вероватноћу да успе у томе, да не би наносила узалудну штету нападачу који покушава да је уништи. Верујемо да било да је жртва држава или појединац, она нема моралну дужност да не омета нападача у њеном уништењу, зато што би то било узалудно и сувишно наношење штете нападачу.

Што се тиче правила *jus in bello*, сматрамо да је предлог редуктивистичких индивидуалиста о измени важећег тумачења правила дискриминације у међународном праву, које штити неборце, доследан у односу на претпоставку од које полазе, да би легитимне мете требало одређивати имајући у виду права људи, на основу њихових личних поступака, а не само конвенционално, с обзиром на њихову припадност некој групи. Мислимо, међутим, да овако измењена правила не би могла да се примене, да борци не би имали начин у условима сазнајних ограничења да утврде ко су њихове легитимне мете, ако би се оне утврђивале на основу њихове личне моралне одговорности за допринос рату, да би ово правило захтевало услов да га спроводи савршено свезнајуће и праведно биће, какво човек не може да буде.

Што се тиче захтева нужности и пропорционалности *jus in bello*, они се према међународном хуманитарном праву односе на мере предострожности при избору циљева, средстава, метода и начина напада у рату, који треба да буду такви да се избегну или на минимум сведу случајна штета, повреде и губици живота цивила. За разлику од тога, захтеви нужности и пропорционалности који морално ограничавају индивидуалну самоодбрану не постављају морална ограничења за нападача, у односу на случајне пролазнике, него за браниоца у односу на нападача. Упоређивањем услова нужности и пропорционалности *jus in bello* са условима нужности и пропорционалности индивидуалне самоодбране и испитивањем онога како би изгледао морално допуштен рат када бисмо ове захтеве у рату изменили тако да се сведу на моралне захтеве који важе у самоодбрани у миру, дошли смо до закључка да правила рата измењена тако да се сведу на морална правила самоодбране не би изгледала онако како то предлажу ревизионисти, и да рат уопште не би могао да се води када би у њему важила овако измењена правила нужности и пропорционалности, већ да би тада требало прихватити антиратни пацифизам, према коме је морално дозвољена једино индивидуална самоодбрана, али не и рат, што ревизионисти, као заступници теорије праведног рата, не би прихватили.

Мислимо да свођење правила нужности *jus in bello* на морално ограничење нужности индивидуалне самоодбране не би имало последицу коју би желели редуктивистички

индивидуалисти, да борцима неправедне стране ништа није морално допуштено у рату, да су сви њихови поступци ненужни и злочиначки, док би супротној, праведној страни, требало скоро све да буде дозвољено, него да би толико ограничавало борце браниоце, да би њима било морално забрањено да воде одбрамбени рат. Правило нужности би се, као у индивидуалној самоодбрани, односило само на браниоца и он би као и бранилац у миру, ако између рата и мира нема разлике у моралности поступака појединаца, морао да чека да буде лично нападнут и да тај напад буде садашњи и неминован да би имао морално право да реагује силом на њега. Борцу браниоцу би се налагало да бежи, да се крије или да се преда да би се заштитио, пре него што би употребио силу, што се не поклапа са оним што редуktivистички индивидуалисти желе да покажу. Тада би и у рату важио захтев неминовности и садашњости напада, као у самоодбрани, који међу правилима рата не постоји, што би утицало и на захтев дискриминације *in bello*. Нико осим директних тренутних нападача неправедне стране не би био легитимна мета напада. Редуktivисти би тада имали проблем да објасне како су онда борци неправедне стране који тренутно не нападају легитимне мете напада у рату. Да би решили тај проблем тренутно неангажованих бораца они користе специфично схватање моралног оправдања самоодбране које се позива на подложност особе да буде убијена, која је заснована на моралној одговорности за неправедну претњу, за које сматрамо да није успело да реши овај проблем и да избегне последицу да редуktivистички индивидуализам води до прихватања антиратног пацифизма.

Сматрамо да би на овај начин протумачен захтев нужности *in bello* утицао не само на захтев дискриминације, него и на *jus in bello* захтев пропорционалности. Сматрамо да захтев пропорционалности онакав каквим га редуktivисти ревизионисти тумаче, као захтев који важи у самоодбрани, не доводи до последице коју они желе, наиме да праведни борци имају већа, скоро неограничена, права да убијају припаднике "неправедне" стране, у било ком броју, било да је реч о борцима или неборцима, док они немају право да се бране чак и када су ненаоружани и безопасни, и да им се тиме не чини неправда и да немају статус жртве, него да је веома рестриктиван према борцима "праведне" стране, тако да би се и свако њихово коришћење силе које није директна самоодбрана њих самих или њихових сународника схватало као злочин.

Када би се захтев пропорционалности у рату односио на појединце и свео на захтев пропорционалности у самоодбрани он би онда био или сувишан, будући да само потврђује да је сразмерно да борци убијају у рату, или бесмислен будући да би ограничавао само борце браниоце, и могао би да им забрани да повређују и убијају нападачке борце на основу тога што штета која им се наноси није сразмерна штети која се њиховим убијањем спречава, зато што је она занемарљива, будући да је лични допринос појединачног борца неправедном циљу његове земље занемарљив. Како је непропорционалност убијања цивила на основу њиховог малог личног доприноса и мале моралне одговорности за неправедан рат њихове земље аргумент у прилог забрани њиховог намерног убијања, сматрамо да исти аргумент може да се примени у прилог томе да је морално недозвољено убијати и борце, чак и тренутно активне борце нападаче и да на овакав начин схваћено правило пропорционалности *in bello* води у општу моралну забрану убијања. И правило пропорционалности *in bello* би утицало на правило дискриминације *in bello* и забрањивало самоодбрану од бораца нападача за које би се утврдило да одбрана од њих није пропорционална штети која би се њима нанела, што сматрамо неприхватљивим. Иако би

редуктивистички индивидуалисти желели да покажу да би свако убијање које врше "неправедни" борци било непропорционално и да би представљало убиство и злочин, а да би било који број намерног убијања "подложних" бораца и небораца "неправедне стране" био пропорционалан, морално допуштен и не би био злочин, мислимо да они нису успели у томе и да би последица њиховог схватања била да би правила нужности и пропорционалности самоодбране која би била примењена на рат у толикој мери ограничавала борце праведне стране, да би се скоро свако убијање и на њиховој страни сматрало ненужним, не-пропорционалним, морално недозвољеним убиством и злочином. Не само да неборци не би били подложни нападу, пошто су нужност и пропорционалност услов за подложност, а било би их ненужно и непропорционално убијати, пошто никога не нападају, него би то важило и за тренутно неангажоване нападачке борце. Сматрамо да исти аргументи, којима се подржава забрана намерног нападања небораца, који се односе на практичне разлоге идентификовања, изоловања легитимних мета и на непропорционалност њиховог убијања на основу малог или никаквог доприноса претњи, важе не само за неборце и неангажоване борце, него и за активне борце чак и нападачке стране.

Испитивањем нормативно етичких теорија које се баве моралним оправдањем самоодбране, чијом би применом на рат требало на моралан и праведан начин одредити легитимне мете напада у рату, дошли смо до тога да легитимне мете у рату не могу да се одреде на такав начин да заиста буде морално и праведно нападати их и убијати, а да нападом на њих њихова права нису прекршена, тако да рат буде морално пожељна активност. Закључили смо да ниједна од ових теорија, примењена на рат, не може да пружи одговарајуће одређење легитимних мета, тако да оно буде морално, да ничија права не буду прекршена, а да рат и даље може да се води. Избор људи који ће ићи у рат није заснован на томе што је њих праведно и морално убити и рат није механизам спровођења правде у односу на људе који у њему учествују, него би критеријум избора био да је реч о људима који су најспособнији да остваре циљ рата.

Одређивање легитимних мета у рату на основу подложности за напад и убијање у самоодбрани, која је заснована на кривици, суочава се са тешкоћом да објасни како то да су неправедни борци који имају извињења за учествовање у рату легитимне мете напада, а схватање подложности засновано на неправедној претњи, односно губитку права на живот претње на основу тога што она крши права друге особе на живот суочава се са приговором циркуларности, да је празно, да има малу моћ објашњавања и да допушта убијање превише категорија људи. Схватање подложности засновано на моралној одговорности за неправедну претњу, које шири домаћај легитимних мета у односу на схватање засновано на кривици и на борце и неборце који имају извињења за неправедну претњу, суочава се са тешкоћом да не може морално да оправда самоодбрану од не-одговорног и оправданог нападача (као што је тактички бомбардер), и као и схватање засновано на кривици, има проблем да идентификује легитимне мете, да утврди степен моралне одговорности или кривице за неправедну претњу сваког појединачног борца и неборца неправедне стране, у сваком тренутку у рату, а самим тим и степен њихове подложности за штету, са тешкоћом да би било морално дозвољено нападати и убијати морално одговорне и криве неборце који нису претећи, али не и морално не-одговорне или извињене борце, и неактивне борце, односно са тиме да допушта и убијање особа које нису нападачи, као спровођење приватне правде, што није случај самоодбране него напада. Нисмо се сложили ни са тим да модификације овог схватања које служе томе да још више прошире домаћај легитимних

мета у рату, тако да обухвати и неправедне борце који тренутно нису активни и не нападају, постижу свој циљ, ни тако што би основа за подложност за напад била морална одговорност за наметање ризика од неправедне претње, ни тако што би се узрочност претње, односно узрочна веза која је неопходна да би особа била подложна нападу, тумачила на најшири начин, као било какав услов или допирнос претњи, који би могао да буде и у прошлости и индиректан, ни помоћу саучесништва као основе за подложност за напад, које подразумева кривицу саучесника. Мислимо да и за теорије које помоћу подложности морално правдају самоодбрану, као и за теорије самоодбране засноване на правима, важи приговор да су циркуларне, празне, да имају малу моћ објашњавања и да објашњавају исто истим. Пошто представници редуktivистичког индивидуализма помоћу овог схватања нису успели да објасне како то да су сви борци неправедне стране легитимне мете, морали би, и из практичних разлога, да прихвате пацифизам. Сматрамо да би, и када би ово схватање заиста свело правила рата на правила самоодбране, и када би уважило практичне приговоре везане за могућост његове примене, требало да прихвати пацифизам, уместо да допушта праведној страни да наноси већу штету у рату неборцима неправедне стране, а да сваки поступак неправедне стране схвата као злочин, за који би могло да се суди после рата.

Редуktivистички индивидуализам, који се ослања на схватање подложности за убијање засновано на моралној одговорности као морално оправдање самоодбране, предлаже правила рата, нарочито правила дискриминације и пропорционалности *in bello*, али и минималне силе, која не могу да се примене из теоријских и практичних разлога. Постоје практични разлози који се односе на немогућност поузданог идентификовања и изоловања легитимних мета који показују немогућност примене оваквих правила. Будући да морална одговорност, а са њом и подложност за наношење штете варира у степену, постојала би тешкоћа да се утврди да ли је неко у рату подложен нападу, да ли је легитимна мета и у којој мери, у ком тренутку, будући да то може да се мења у зависности од околности и извињења и моралних оправдања која неко има. Поред практичне тешкоће идентификовања легитимних мета постојала би и практична тешкоћа њиховог изоловања од људи који то нису и који би требало да буду заштићени од напада, тако да би било непропорционално и морално недопуштено убијати велики број неподложних људи заједно са подложнима. Мислимо да би практични аргументи везани за тешкоћу идентификовања и изоловања подложних особа, и аргумент непропорционалности убијања неподложних заједно са подложним особама, требало да важе и за борце као и за неборце. Ако би, из тих разлога, требало, према овом схватању, забранити намерно убијање небораца, сматрамо да би требало, из истих разлога, када се све узме у обзир, забранити и намерно нападање и убијање бораца.

Ако би ова правила, упркос тим разлозима покушала да се примене, у условима сазнајне ограничености, у којима свака страна верује да је праведна, постојала би велика могућност њихове злоупотребе, за време рата и после рата. Свака страна би за себе могла да тврди да је праведна и да морално правда убијање припадника противничке стране, без обзира на то да ли су борци или неборци, тврдећи да су они морално подложни томе да буде убијени и да је њихово убијање легитимно, морално и праведно. Међу морално неприхватљивим последицама злоупотребе овог схватања су тотални рат, морално оправдање недискриминативне употребе оружја за масовно уништење, тероризма, геноцида, односно потпуног истребљења становништва противничке стране или насумичног убијања цивила које би се приказивало као морално и праведно, забрана

одбране за ненаоружане људе од неподложних бораца, спровођење правде победника после рата, масовна суђења за борце, а можда и неборце, стране која је изгубила.

Сматрамо, међутим, да је према овом схватању не само практично него и теоријски немогуће одредити легитимне мете и штету коју би било пропорционално нанети им. Према схватању подложности заснованој на моралној одговорности није реч само о томе да би постојала практична тешкоћа идентификовања легитимних мета, него не би било ни теоријски могуће утврдити их због међусобног односа између појмова подложности, пропорционалности и неправедне штете. Појам подложности јавља се у свим кључним појмовима који су повезани са моралним оправдањем и ограничавањем самоодбране, као што су неправедна претња и штета, невиност, пропорционалност, а укључен је и у правило минималне силе. Међутим, и појмови неправедне претње и пропорционалности улазе у одређење појма подложности, тако да се један појам одређује помоћу другог, а други помоћу првог, а ниједан није одређен независно. Постоји циркуларност у одређењу самог појма подложности које се позива на појам пропорционалности, који се и сам позива на подложност. Ако бранилац не зна да ли је штета коју наноси нападачу пропорционална, он онда не зна ни да ли је нападач уопште подложен наношењу такве и толике штете, пошто и подложност, према овом схватању, зависи од тога да ли је испуњен захтев пропорционалности. Подложност за убијање зависи и од упућивања неправедне претње, али која претња је неправедна одређује се на основу подложности. То доводи до немогућности да се уопште утврди да ли је неко неправедна претња, да ли је штета која му се наноси пропорционална, која је штета је нужна и минимална у односу на њега, да ли је особа подложна нападу и да ли је легитимна мета напада или је невина и треба да буде заштићена. Сматрамо да би тада сва правила *jus in bello* била уништена и укинута зато што борци не би могли да их примене ако су схваћена на овај начин.

Позивањем на индивидуалну самоодбрану није успешно доказана ни теза зависности и да су борци "неправедне стране" ратни злочинци и убице самим учествовањем у рату, чак и када не крше правила *jus in bello*, прихваћена међународним правом, односно да они самим тим учествовањем нужно крше правила *jus in bello*, онако како их одређују редукутивистички индивидуалисти, будући да постоји круг у доказу и претпоставља се оно што треба да се докаже, а то је зависност *jus in bello* од *jus ad bellum*. Прихватање тезе зависности и асиметрије довело би до укидања *jus in bello* правила, при чему би једино био битан *jus ad bellum*, постојала би само *jus ad bellum* правила, која важе за колективе, што би довело до тоталног рата који није морално ограничен било каквим правилима. Да би уопште постојала правила *jus in bello*, и да би се једнако примењивала на све учеснике у рату, мора да постоји њихова независност од *jus ad bellum* и њихова морална неутралност. Да би обе стране могле да се ограниче у свом наношењу штете у току рата, онда циљ рата, који се одмерава у односу на штету, мора да буде вредносно неутралан и да нема никакве везе са моралном асиметријом и самоодбраном, као што заиста и јесте случај у међународном праву које тренутно важи.

Закључили смо да су морална правила индивидуалне самоодбране која важе у миру превише рестриктивна да би важила као правила у рату. Нисмо се сложили ни са другом стратегијом коју користи Мекмахан да покаже да иста морална правила важе у самоодбрани и у рату, према којој би се превише допуштало правилима самоодбране у миру, да би она, примењена на рат, омогућила да он ипак може да се води. Те измене би могле да буду укидање захтева неминовности и увођење широког схватања пропорционалности у

индивидуалну самоодбрану. Сматрамо да је услов неминовности напада неопходан да би поступање уопште било одбрамбено и да би његово укидање у миру допуштало превише, превентивни напад, који би вршили појединци који верују да ће бити угрожени у будућности, који не би могао да се протумачи као самоодбрана. Нисмо се сложили ни са увођењем такозване широке пропорционалности, која би се односила на убијање невиних пролазника, међу морална правила индивидуалне самоодбране у миру, и закључили смо да ниједно тумачење овог захтева заправо не представља захтев пропорционалности самоодбране. У првом случају о пропорционалности самоодбране не може ни да се расправља, пошто убијање невиних пролазника уопште није одбрамбено, а друго тумачење не представља захтев пропорционалности него оправдање мањег зла.

Мекмахан је био свестан могућности злоупотребе асиметричних и на његов начин протумачених правила рата, тако да је закључио да би из практичних разлога ипак требало законима оружаног сукоба забранити намерно убијање небораца и прихватити симетрична правила у рату и независност правила *jus in bello* од *jus ad bellum*. Са тиме смо се сложили, али не и са његовом тврдњом да је и поред тога што је законом забрањено да неко буде убијен, та особа морално подложна убијању. Сам појам подложности за напад и убијање, који би требало да омогући свођење моралних оправдања и правила рата на морална оправдања и правила самоодбране, тако што је укључен и у једну и у другу област у којој се јављају морална оправдања за убијање и њихова морална ограничења, сматрамо веома проблематичним, иако се он у савременим етичким расправама о самоодбрани и рату узима здраво за готово. Подложност за напад и убијање објашњава моралну асиметрију између нападача и браниоца, зашто права нападача нису прекршена када га бранилац убија у самоодбрани у миру, и због чега он нема право да се брани. Подложност би онда могла да објасни и моралну асиметрију у рату, због чега је неко одређен за легитимну мету у рату имајући у виду његова права, а не једноставно припадност групи војника или цивила, и зашто он не би имао право на одбрану. Будући да особа подложна за убијање није нужно нападач, него особа која неправедно угрожава неподложну особу, могло би да се доказује да ако је нападач неподложен убијању, онда бранилац може да буде подложен и нема право на самоодбрану од "праведног напада". Примењено на рат, ово схватање би могло да доказује да су, у случају одбране од "праведног напада", борци браниоци злочинци ако се супротстављају силом "праведним нападачима". Ово схватање има битну примену у савременој теорији праведног рата, будући да је после Другог светског рата сваки нападачки рат осуђен као злочиначки, а морално дозвољеним се сматра само одбрамбени рат. Због тога је битно да свако ко жели да поведе рат докаже да је он морално оправдан.

Анализирајући начин на који Мекмахан долази до појма моралне подложности за напад и убијање, полазећи од појма кривичне одговорности и подложности за казну у кривичном праву, дошли смо до тога да нема генералне подложности особе за убијање и наносење било какве штете, независно од казне. Уместо тога смо предложили појам подложности криве и морално одговорне особе за моралну осуду, и неки вид моралне казне и неодобравања, који би у моралу одговарао појму подложности за казну и кривичној одговорности у кривичном праву, која не подразумева да би било морално исправно и праведно да је убије било која приватна особа на основу тога што није испунила своју моралну дужност, а да притом њена права не буду прекршена. Сматрамо да би особа на основу своје моралне одговорности и кривице за доприношење претњи могла једино да буде подложна суђењу и казни, односно моралној осуди, чак и када је некажњива и не сматра се

кривично одговорном, али да није на основу тога подложна убијању, као спровођењу правде, без права на суђење. Иако се не слажемо са тим да морална оправдања самоодбране могу да се користе као морална оправдања за нападачке поступке и "праведно убијање", сматрамо да морална оправдања убијања у појединим ситуацијама, на пример у самоочувању, иако су нападачка, могу да буду предмет даљег истраживања.

Литература

1. Августин, Аурелије (2004) *Држава божја*, Подгорица: ЦИД.
2. Аквински, Тома (1990), *Држава*, Загреб: Глобус.
3. Anscombe, G.(ertrude) E.(lizabeth) M.(argaret), (1958), "Mr Truman's Degree", (интернет) доступно на: <https://www.law.upenn.edu/live/files/3032-anscombe-mr-trumans-degreepdf&sa=U&ved=2ahUKEwiwoo b - 3pAhVLTcAKHXgLAycQFjAAegQIBRAB&usg=AOvVaw05yOivPBPlalCcvr-8GATD>, (приступљено 8. фебруара 2017, 23:08).
4. Anscombe, G.(ertrude) E.(lizabeth) M.(argaret) (1961), "War and Murder", in *Nuclear Weapons: A Catholic Response*, Walter Stein (ed.), London and New York, (интернет) доступно на: <https://www.laurentillinghast.com/anscombe.pdf&sa=U&ved=2ahUKEwiEq8KD u3pAhXV AWMВHX1HCr8QFjAAegQIChAB&usg=AOvVaw1nPtUfHM155yRAObYRxxgZ ,> (приступљено 8. фебруара 2017, у 23:09).
5. Anscombe, G.(ertrude) E.(Elizabeth) M.(argaret) (1981), *The Collected Philosophical Papers of G. E. M. Anscombe, Vol. 3, Ethics, Religion and Politics*, Oxford: Basil Blackwell.
6. Aquinas, Thomas *Summa Theologiae*, translated by Fathers of the English Dominican Province, MBS Library, (интернет) доступно на: www.microbookstudio.com., (приступљено 14. Фебруара 2014, у 22:46)
7. Аристотел (1958), *Никомахова етика*, Београд: Култура.
8. Augustinus, *Contra Faustum Manichaeum*, (интернет) доступно на: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf104.html>, (приступљено 4. јуна 2020, у 21:10).
9. Austin, J.(John) L.(Langshaw) (1975), "A Plea For Excuses", in *Philosophy of Law*, Joel Feinberg and Hyman Gross (eds.), Encino/Belmont, California: Dickenson Publishing Company, Inc., pp. 316 – 329.
10. Бабић, Јован (1998), Ратни злочин као злочин пораза, у *Морал и наше време*, Београд: Просвета.
11. Бабић, Јован (2007) , "Non-Culpable Ignorance and Just War Theory", *Филозофија и друштво*, No. 3 (34), стр. 59 – 68 (Бабић 2007 а).
12. Бабић, Јован (2007), "Слобода, живот и тајна идентитета", у *Политике тајне, Тајна, тајна служба, служба државе безбедности*, Београд: Народна библиотека Србије, Институт за филозофију и друштвену теорију, стр. 39- 54 (Бабић 2007 б).
13. Бабић, Јован (2008), "Увод" у *Хуманитарне војне интервенције*, Јован Бабић и Петар Бојанић (прир.), Београд: Службени гласник, стр. 9 – 13 (Бабић 2008 а).
14. Бабић, Јован (2008), "Страна војна интервенција: између оправдане помоћи и незаконитог насиља", у *Хуманитарне војне интервенције*, Јован Бабић и Петар Бојанић (прир.), Београд: Службени гласник, стр. 239 – 266 (Бабић 2008 б).
15. Бабић, Јован (2009), "Светска власт: да ли нам је потребна, да ли је могућа, и шта све може да значи?", у *Светска власт*, Петар Бојанић и Јован Бабић (прир.), Београд: Службени гласник, стр. 11– 23.
16. Бабић, Јован (2011), "Исправно и нужно: оглед о одбрани", *Филозофски годишњак* 24, стр. 125 – 140.

17. Бабић, Јован (2012), "Структура мира", у *Глобално управљање светом*, Јован Бабић и Петар Бојанић (прир.), Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 239-257.
18. Бабић, Јован (2018), "Етика рата и "теорија праведног рата"", у *Огледи о одбрани*, Београд: Службени гласник.
19. Bazargan, Saba (2013), "Complicitous Liability in War", *Philosophical Studies*, 165/1, pp. 177 – 195.
20. Beaud, Olivier (2005), "Souveraineté", *Le Dictionnaire de philosophie politique*, Philippe Raynaud et Stéphane Rials (eds.), Paris: Presses Universitaires de France.
21. Bentham, Jeremy (1991), *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, chapter I, IV in: *British Moralists, 1650 – 1800, Selected and edited with comparative notes and analytical index by D. D. Raphael*, Volume II, *Hume - Bentham and Index*, Hackett Publishing.
22. Buchanan, Allen (2007), „Justifying Preventive War“, in *Preemption, Military action and Moral Justification*, Henry Shue and David Rodin (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 126 – 142.
23. Vitoria, Francisco de, *On the Indians, or On the Law of War Made by the Spaniards on the Barbarians*, The Second Relectio of the Reverend Father, Brother Franciscus de Vitoria, (интернет) доступно на: www.constitution.org/victoria/victoria_5.htm, (приступљено 4. јуна 2020, 18:00).
24. Волзер, Мајкл (2010), *Праведни и неправедни ратови, Морални аргумент са историјским примерима*, Београд: Службени гласник.
25. Grotius, Hugo (2005), *The Rights of War and Peace (De Jure Belli ac Pacis)*, Indianapolis: Liberty fund.
26. Draper, Kai (1993), "Fairness and Self-Defense", *Social Theory and Practice* 19, pp. 73 – 92.
27. Emerton, Patrick; Handfield, Toby (2009), "Order and Affray: Defensive Privileges in Warfare", *Philosophy and Public Affairs* 37/4, pp. 382 – 414.
28. Zohar, Noam (Nov. 1993), "Collective War and Individualistic Ethics: Against the Conscriptio of "Self-Defense,"" *Political Theory*, Vol. 21, No. 4, pp. 606 – 622.
29. Zohar, Noam (2004), "Innocence and Complex Threats: Upholding the War Convention and the Condemnation of Terrorism", *Ethics* 114, pp. 734 – 751.
30. Jefferson, Thomas (1905), "To George Logan", 12 November 1816, in *The Works of Thomas Jefferson*, Volume 12, Paul Leicester Ford (ed.), New York and London: G.P. Putnam's Sons, Federal Edition, The Knickerbocker Press.
31. Јовановић, Љубиша (1978), *Кривично право, Општи део*, Београд: Савремена администрација.
32. Kadish, Sanford H. (July 1976), "Respect for Life and Regard for Rights in the Criminal Law", *California Law Review*, Vol. 64, No. 4, pp. 871 – 901.
33. Калдор, Мери (2005), *Нови и стари ратови*, Београд: Београдски круг.
34. Кант, Имануел (1974), *Ум и слобода, Вечни мир. Филозофски нацрт*, Београд: Посебно издање часописа Идеје.
35. Кант, Имануел (1993), *Метафизика морала*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

36. Кауфман, Витли (2010), "Тортура и теорија "дистрибутивне правде" о самоодбрани: једна оцена", у *Етика рата*, Драгана Дулић и Бранко Ромчевић (прир.), Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, стр. 229 – 254.
37. Кнежевић-Предић, Весна (2007), *Оглед о међународном хуманитарном праву, Извори, домен примене, субјекти*, Београд: Факултет политичких наука (Кнежевић-Предић 2007 а).
38. Кнежевић-Предић, Весна (прир.) (2007), *Извори Међународног хуманитарног права*, Београд: Публикум. (Кнежевић-Предић 2007 б).
39. Коуди, С.(есил) Е.(нтони) Џ.(он), (Тони) (2010), "Традиција праведног рата и одбрана од агресије", у *Етика рата*, Драгана Дулић и Бранко Ромчевић (прир.), Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, стр. 219 – 228.
40. Кревелд, Мартин ван (2010), *Трансформација рата*, Београд: Службени гласник.
41. Kutz, Christopher (2008), "Fearful Symmetry", in *Just and Unjust Warriors, The Moral and Legal Status of Soldiers*, David Rodin and Henry Shue (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 69 – 86.
42. Lazar, Seth (July 2009), "Responsibility, Risk, and Killing in Self-Defense", *Ethics* Vol. 119, No. 4, pp. 699 – 728, (интернет) доступно на: https://www.academia.edu/5281723/_Responsibility_Risk_and_Killing_in_Self-Defense_Ethics_119_4_699-728, (приступљено 5. септембра 2014, 00:16).
43. Lazar, Seth (2012), "Necessity in Self-Defense and War", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 40, No. 1, pp. 3 – 44, (интернет) доступно на: https://www.academia.edu/5281764/_Necessity_in_Self-Defense_and_War_Philosophy_and_Public_Affairs_40_1_3-44, (приступљено 29. августа 2014, 17:51).
44. Lazar, Seth (2014), "National Defence, Self-Defence, and the Problem of Political Aggression", in *The Morality of Defensive War*, Seth Lazar and Cécile Fabre (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 11 – 39.
45. Lazar, Seth (2016), "Complicity, Collectives and Killing in War", *Law and Philosophy*, Vol. 35, No. 4, pp. 365 – 389, (интернет) доступно на: https://www.academia.edu/25444759/Complicity_Collectives_and_Killing_in_War_Law_and_Philosophy, (приступљено 7. септембра 2016, 02:37).
46. Лок, Џон (1978), *Две расправе о влади*, књига 2, Београд: НИП Младост.
47. Luban, David (2007), "Preventive War and Human Rights" in *Preemption, Military action and Moral Justification*, Henry Shue and David Rodin (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 171 – 201.
48. Мегле, Георг (2008), „Да ли је овај рат добар? Етички коментар“, у *Хуманитарне војне интервенције*, Јован Бабић и Петар Бојанић (прир.), Београд: Службени гласник, стр. 59 – 72.
49. Мек Мејхен, Цеф (2010), "Рат и мир, етика и употреба насиља у рату", у *Етика рата*, Драгана Дулић и Бранко Ромчевић (прир.), Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, стр. 294 – 296.
50. Мил, Џон Стјуарт (1960), *Утилитаризам*, Београд: Култура.
51. Мил, Џон Стјуарт (1988), *О слободи*, Београд: Филип Вишњић.
52. Montague, Philip (1981), "Self-Defense and Choosing Between Lives", *Philosophical Studies*, Vol. 40, No. 2, pp. 207 – 219.
53. Montague, Phillip (Winter 1989), "The Morality of Self-Defense, A Reply to Wasserman", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 18, No. 1, pp. 81 – 89.

54. Montague, Phillip (2000), "Self-Defense and Innocence: Aggressors and Active Threats," *Utilitas* 12, pp. 62 – 78.
55. Montague, Phillip (January 2010), "Self-Defense, Culpability, and Distributive Justice", *Law and Philosophy*, Vol. 29, No. 1, pp. 75 – 91.
56. McMahan, Jeff (1994), "Self-Defense and the Problem of the Innocent Attacker", *Ethics*, Vol. 104, No. 2, pp. 252 – 290.
57. McMahan, Jeff (2002), *The Ethics of Killing, Problems at the Margins of Life*, New York: Oxford University Press.
58. McMahan, Jeff (July 2004), "The Ethics of Killing in War", *Ethics*, Vol. 114, No. 4, pp. 693 – 733 (McMahan 2004 a).
59. McMahan, Jeff (2004), „War as Self-Defense”, *Ethics and International Affairs* 18, No. 1, pp. 75 – 80 (McMahan 2004 б).
60. McMahan, Jeff (2005), "The Basis of Moral Liability to Defensive Killing", *Philosophical Issues* 15, pp. 386 – 405 (McMahan 2005 a).
61. McMahan, Jeff (2005), "Just Cause for War", *Ethics and International Affairs*, Vol. 19, No. 3, pp. 1 – 21 (McMahan 2005 б).
62. McMahan, Jeff (2006), "Preventive War and the Killing of the Innocent", in *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*, Richard Sorabji and David Rodin (eds.), Aldershot, Hants, UK and Burlington, VT: Ashgate Publishing (2006 a).
63. McMahan, Jeff (2006), "On the Moral Equality of Combatants", *Journal of Political Philosophy*, Vol. 14, No. 4, 377 – 393 (2006 б).
64. McMahan, Jeff (2008), "The Morality of War and the Law of War", in *Just and Unjust Warriors, The Moral and Legal Status of Soldiers*, David Rodin and Henry Shue (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 19 – 43.
65. McMahan, Jeff (2009), *Killing in War*, Oxford: Oxford University Press (2009 a).
66. McMahan, Jeff (2009), "Self-Defense Against Morally Innocent Threats", in Paul H. Robinson, Stephen Garvey and Kimberly Kessler Ferzan (eds.), *Criminal Law Conversations*, New York: Oxford University Press (2009 б).
67. McMahan, Jeff (2011), "Proportionality in Self-Defense and War", Event paper from the Stanford Political Theory Workshop "Proportionality in Self-Defense and War", added May 27, 2011, (интернет) доступно на: (http://fsi.stanford.edu/events/proportionality_in_selfdefense_and_war/), (приступљено 10. 07. 2014, 21.10).
68. McMahan, Jeff (2013), "The Conditions of Liability to Preventive Attack", in *The Ethics of Preventive War*, Deen K. Chatterjee (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
69. McMahan, Jeff (2014), "Proportionate Defense", *Journal of Transnational Law and Policy*, Vol. 23, No. 1, 2013 – 2014, pp. 1 – 36 (McMahan 2014 a).
70. McMahan, Jeff (2014), "Self-Defense Against Justified Threateners", in *How We Fight, Ethics in War*, Helen Frowe and Gerald Lang (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 104 – 137. (McMahan 2014 б).
71. Nagel, Thomas (Winter 1972), "War and Massacre", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 1, No. 2, pp. 123 – 144.
72. Nagel, Thomas (1986), *The View from Nowhere*, Oxford: Oxford University Press.
73. Нардин, Тери, "Морална основа за хуманитарну интервенцију", у *Хуманитарне војне интервенције*, Јован Бабић и Петар Бојанић (прир.), Београд: Службени гласник, стр. 23 – 40.

74. *National Security Strategy* (2002), (интернет) доступно на: https://2009-2017.state.gov/documents/organization/63562.pdf&sa=U&ved=2ahUKewjBn8CtgO7pAhXTh1wKHTxdBC8QFjAHegQIBhAB&usg=AOvVaw2uhtRI0Yk_cQUs_L6wd36Q, (приступљено 5. јуна 2020, 23:05).
75. Newman, Edward (June 2004), "The New Wars Debate: A Historical Perspective Is Needed", *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 2, pp. 173 – 189.
76. Nozick, Robert (1974), *Anarchy, State and Utopia*, Oxford, Basil Blackwell.
77. Norman, Richard (1995), *Ethics, Killing and War*, Cambridge: Cambridge University Press.
78. Norman, Richard (2006), "War, Humanitarian Intervention and Human Rights", *The Ethics of War, Shared Problems In Different Traditions*, Richard Sorabji and David Rodin (eds.), Burlington: Ashgate Publishing Company, pp. 191 – 207.
79. Оренд, Брајан (2010), "Пат", у *Етика рата*, Драгана Дулић и Бранко Ромчевић (прир.), Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, стр. 267 – 292.
80. Otsuka, Michael (1994), "Killing the Innocent in Self-Defense", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 23, No. 1, pp. 74 – 94.
81. Parfit, Derek (1984), *Reasons and Persons*, Oxford: Clarendon Press.
82. *Повеља Уједињених нација*, глава I, VII, VIII.
83. Попер, Карл (2002), *Претпоставке и побивања*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
84. Попер, Карл (2009), *Беда историцизма*, Београд: Дерета.
85. Pufendorf, Samuel (1994), *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, in *The Political Writings of Samuel Pufendorf*, Oxford/New York: Oxford University Press.
86. Robinson, Paul (1975), "A Theory of Justification: Societal Harm as a Prerequisite for Criminal Liability", *UCLA Law Review*, 23/1, pp. 266 – 292.
87. Rodin, David (2002), *War and Self-Defense*, Oxford: Oxford University Press.
88. Rodin, David (2007), "The Problem with Prevention", in *Preemption, Military action and Moral Justification*, Henry Shue and David Rodin (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 143 – 170.
89. Rodin, David (2008), "The Moral Inequality of Soldiers: Why jus in bello Asymmetry is Half Right", in *Just and Unjust Warriors, The Moral and Legal Status of Soldiers*, David Rodin and Henry Shue (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 44 – 68.
90. Rodin, David; Shue, Henry (2008), "Introduction" in *Just and Unjust Warriors, The Moral and Legal Status of Soldiers*, David Rodin and Henry Shue (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 1 – 18.
91. Rodin, David (2014), "The Myth of National Self-Defence", in *The Morality of Defensive War*, Seth Lazar and Cécile Fabre (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 69 – 89.
92. Ролс, Џон (1998), *Теорија правде*, Подгорица: ЦИД; Београд: Службени лист СРЈ.
93. Roose, Frank de (1990), "Self-Defence and National Defence", *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 7, No. 2, pp.159 – 168.
94. Русо, Жан-Жак (1993), *Друштвени уговор*, Београд: Филип Вишњић.
95. Ryan, Cheyney (April 1983), "Self-Defense, Pacifism and the Possibility of Killing", *Ethics*, Vol. 93, No. 3, pp. 508 – 524.
96. Ryan, Cheyney (2008), "Moral Equality, Victimhood, and the Sovereignty Symmetry Problem", in *Just and Unjust Warriors, The Moral and Legal Status of Soldiers*, David Rodin and Henry Shue (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 131 – 152.

97. Steinhoff, Uwe (2007), *On the Ethics of War and Terrorism*, Oxford: Oxford University Press.
98. Steinhoff, Uwe (2008), "Jeff McMahan on the Moral Inequality of Combatants", *Journal of Political Philosophy* 16/2, pp. 220 – 226.
99. Steinhoff, Uwe, "Justifying Defense against Non-Responsible Threats and Justified Aggressors: the Liability vs. the Rights-Infringement Account", (интернет) доступно на: <https://philpapers.org/rec/STEJDA>, (приступљено 11. Јуна 2015, 21:46). Објављено и у: Steinhoff, Uwe (March 2016), "Justifying Defense against Non-Responsible Threats and Justified Aggressors: the Liability vs. the Rights-Infringement Account", *Philosophia* 44 (1), pp. 247 – 265.
100. Стојановић, Зоран (2000), *Кривично право, општи део*, Београд: Службени гласник.
101. Стојановић, Зоран (2009), *Коментар кривичног законика*, Београд: Службени гласник.
102. Trachtenberg, Marc (2007), "Preventive War and US Foreign Policy", in *Preemption, Military action and Moral Justification*, Henry Shue and David Rodin (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 40 – 68.
103. Тукидид (1991), *Повијест Пелопонеског рата*, Београд: Графички атеље Дерета.
104. Tuck, Richard (1999), *The Rights of War and Peace. Political Thought and the International Order From Grotius to Kant*, Oxford, Oxford University Press.
105. Thomson, Judith Jarvis (1976), "Self-Defense and Rights", The Lindley Lecture, University of Kansas.
106. Thomson, Judith Jarvis (Autumn, 1991), "Self-Defense", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 20, No. 4, pp. 283 – 310.
107. Uniacke, Suzanne (1996), *Permissible Killing, The Self-Defense Justification of Homicide*, Cambridge: Cambridge University Press.
108. Uniacke, Suzanne (2014), "Self-Defence, Just War and the Reasonable Prospect of Success", in *How We Fight, Ethics in War*, Helen Frowe and Gerald Lang (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 62 – 74.
109. Fabre, Cécile (October 2009), "Guns, Food and Liability to Attack in War", *Ethics*, Vol. 120, No. 1, pp. 36 – 63.
110. Fabre, Cécile (2012), *Cosmopolitan War*, Oxford: Oxford University Press.
111. Ferzan, Kimberly Kessler (2005), "Justifying Self-Defense", *Law and Philosophy*, Vol. 24, No. 6, pp. 711 – 749.
112. Ferzan, Kimberly Kessler (2012), "Culpable Aggression: The Basis for Moral Liability to Defensive Killing", *Ohio State Journal of Criminal Law*, Vol. 9, No. 2, pp. 669 – 697.
113. Fletcher, George P. (July 1973), "Proportionality and the Psychotic Aggressor: A Vignette in Comparative Criminal Theory", *Israel Law Review*, Vol. 8, Issue 3, pp. 367 – 390.
114. Fletcher, George P. (2000), *Rethinking Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press.
115. Fletcher, George P.; Ohlin, Jens David (2008), *Defending Humanity, When Force Is Justified and Why*, Oxford: Oxford University Press.
116. Fletcher, George P.; Chiesa, Luis E. (2009), "Self-Defense and the Psychotic Aggressor", in *Criminal Law Conversations*, Paul H. Robinson, Stephen P. Garvey and Kimberly Kessler Ferzan (eds.), Oxford/New York: Oxford University Press, pp. 365 – 372.

117. Фрост, Мервин (2010), "Етика и рат: С оне стране теорије праведног рата", у *Етика рата*, Драгана Дулић и Бранко Ромчевић (прир.), Београд: Универзитет у Београду – Факултет безбедности, стр. 309 – 330.
118. Frowe, Helen (May 2010), "A Practical Account of Self- Defence", *Law and Philosophy*, Vol. 29, No. 3, pp. 245 – 272.
119. Frowe, Helen (2014), *Defensive Killing, An Essay on War*, Oxford: Oxford University Press.
120. Hobbes, Thomas (2000), *De Cive*, Blackmask Online, (интернет) доступно на: <https://roxanarodriguezortiz.files.wordpress.com/2014/12/hobbes-thomas-de-cive.pdf>, (приступљено 12. Јуна 2014, у 9:25).
121. Хобз, Томас (1991), *Левујатан*, Ниш: Градина.
122. Hohfeld, Wesley Newcomb (November 1912), "Some fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning", *Yale Law Journal*.
123. Hurka, Thomas (Winter 2005), "Proportionality in the Morality of War", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 33, No. 1, pp. 34 – 66.
124. Coady, C.(ecil) A.(nthony) J.(ohn), (Tony) (2008), "The Status of Combatants", in *Just and Unjust Warriors, The Moral and Legal Status of Soldiers*, David Rodin and Henry Shue (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 153 – 175.
125. Crawford, Neta C. (2007), „The False Promise of Preventive War: The New Security Consensus and a More Insecure World“, in *Preemption, Military action and Moral Justification*, Henry Shue and David Rodin (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp. 89 – 125.
126. Waldron, Jeremy (May, 2000), "Self-Defense: Agent – Neutral and Agent – Relative Accounts", *California Law Review*, Vol. 88, No. 3, pp. 711 – 749.
127. Wallerstein, Shlomit (2005), "Justifying the Right to Self-Defense: A Theory of Forced Consequences", *Virginia Law Review*, Vol. 91, No. 4, pp. 999 – 1035.
128. Wasserman, David (1987), "Justifying Self-Defense", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 16, No. 4, pp. 356 – 378.
129. Webster, Daniel (1983), "Daniel Webster in a letter to Ambassador Fox", April 24, 1841, in *The Papers of Daniel Webster: Diplomatic Papers: Volume 1, 1841-1843*, Kenneth E. Shewmaker, Kenneth R. Stevens (eds.), Hanover, New Hampshire: University Press of New England.

Биографија

Јована Ђирић је рођена 1980. у Београду. Завршила је основне студије филозофије на Филозофском факултету у Београду, Одељење за филозофију, у јануару 2006. Завршила је мастер студије и одбранила мастер рад на тему *Основе и границе појма народног суверенитета*, на Универзитету "Шарл де Гол", Лил 3, у Лилу, у Француској 2007, код ментора професора Патриса Канивеа (Patrice Canivez). Уписала је докторске студије филозофије на Филозофском факултету у Београду школске 2011/12.

Учествовала је на седам међународних скупова и летњих школа (Ecole Normale Supérieure, Париз, Француска, 11 – 20. јул 2005; Универзитет "Babes-Bolyai", Клуж, Румунија, 3 – 13. септембра 2006; Ecole Normale Supérieure, Лион, Француска, 12 – 21. јул 2007; Филозофски факултет у Београду, 13 – 21. јула 2010. (помагала у организацији); Универзитет "Свети Кирил и Методиј", Охрид, 16 – 24. јула 2011; Универзитет "Alexandru Ioan Cusa", Филозофски факултет и факултет друштвених и политичких наука, Јаши, Румунија, 10 – 18. јула 2012; Карлов универзитет у Прагу, 5 – 12 јула 2017.)

Објавила је рад "Суверенитет у савремено доба", *Филозофија и друштво*, годиште XIX, 1 (35), 2008, два приказа књига ("Праведни и неправедни ратови", *Theoria, Часопис Српског филозофског друштва*, Vol. 55, No. 4, 2012; "Миланковић – ренесансни стваралац", *Зборник Матице српске за друштвене науке*, број 139 (2/2012)) и неколико превода стручних текстова. Одржала је предавање на тему "Појмови народног, националног и државног суверенитета – покушај упоредног одређења" у оквиру Научне трибине Института за филозофију и друштвену теорију, 5. марта 2008.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Јована Ћирић

Број индекса ОФ 11/0003

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Самоодбрана и рат: етичка анализа

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, __15. 9. 2020. _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора ___Јована Ћирић_____

Број индекса __ОФ 11/0003_____

Студијски програм __Докторске студије филозофије (2009)_____

Наслов рада ___Самоодбрана и рат: етичка анализа_____

Ментор __професор др Јован Бабић_____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____15. 9. 2020._____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Самоодбрана и рат: етичка анализа

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____ 15. 9. 2020. _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.